

**”ME EMME OLE KIRKKOA
POLITISOIMASSA”**

KESKUSTAPUOLUE JA SUOMEN EVANKELIS-LUTERILAISEN
KIRKON KIRKOLLISKOKOUS VUOSINA 1970–1977

Jaakko Antila
Suomen ja Skandinavian kirkkohistorian pro gradu –tutkielma
Syyskuu 2005

Tutkielman tulostuksessa tapahtui seuraavia virheitä:

Sivu 24: Edellisen sivun loppu on tulostunut uudelleen sivun alkuun.

Sivu 49: Viitteen 130 jälkeinen kappalejako puuttuu.

Sivu 73: Ennen sivun viimeistä kappaletta on tulostunut tyhjä rivi.

Liite 4: Taulukoiden tulostumisessa on virheitä.

SISÄLLYS

	Sivu
1. Johdanto_____	1
1.1. Tutkimustehtävä_____	1
1.2. Maalaisliitto-Keskustapuolue ja kirkolliskokous ennen vuotta 1970____	9
2. Keskustapuolueen kiinnostuminen kirkollisesta vaikuttamisesta 1970–1973_	13
2.1. Ensimmäiset etsikkoajat: maaliskaalien tappiosta seurakuntavaalien voittotunnelmiin_____	13
2.2. Vuoden 1971 ylimääräinen kirkolliskokous lähenee – täytyykö kokoussalin ”keskirivi”? _____	23
2.3. Kansanvallan asialla ylimääräisessä kirkolliskokouksessa _____	31
2.4. Regimenttien rajalla Kuopion puoluekokoukseen 1972 _____	43
2.5. Virkanimityksistä taistellen kohti vuoden 1973 kirkolliskokousta _____	52
2.6. Väryksen lista ja keskustan ääni_____	57
3. Suunnitelmat täytäntöön uusimuotoisessa kirkolliskokouksessa 1974–1977_	69
3.1. Keskusta – vaalokokouksen myöhäisheränneet?_____	69
3.2. Syntyykö keskustalainen edustajaryhmä?_____	79
3.3. Linjanvedon kesä 1974_____	84
3.4. Vaalitaistelujen keskellä syksystä joulukuun 1974_____	90
3.5. Kirkkopoliitiikan väli vuosi 1975_____	100
3.6. Naispappeuskeskustelun varjossa 1976 _____	109
3.7. Kohti vaaleja ja ”hengen kevättä” _____	116
4. Tutkimustulokset_____	131
Liitteet _____	139
Liite 1: Keskustapuolueen kirkkopoliittisen toimikunnan kokoonpano 1969–1977_____	139
Liite 2: Keskustapuolueen kirkkopoliittinen periaateohjelma_____	142
Liite 3: Kirje keskustalaisille kirkolliskokousedustajille 28.9.1973 _____	144
Liite 4: Keskustasuuntautuneiden edustajien puheenvuorot kirkolliskokouksen istunnoissa _____	146
Lyhenteet _____	149
Lähteet ja kirjallisuus_____	151
Henkilöhakemisto _____	167

1. Johdanto

1.1. Tutkimustehtävä

Keskustapuolue ei halua lähteä kirkkoa politisoimaan. Toisaalta meidän on kannettava vastuuta, niinkuin tähänkin saakka, siitä – että kirkko voi ”aidosti ja vapaasti toteuttaa tehtävänsä”. Oman kirkkopoliittisen ohjelmamme keskeisimmät kysymykset ovat nyt ja tästä eteenpäin erittäin ajankohtaisia.¹

Syyskuun 28. päivänä 1973 Keskustapuolueen kirkkopoliittisen toimikunnan sihteeri Martti Havas päätti kirjeensä kirkkopoliittisen seminaarin osallistujille tuttuun vakuutukseen: puolue ei halunnut lähteä politisoimaan kirkkoa. Havas kirjoitti samana päivänä kirjeen myös keskustalaisille kirkolliskokousedustajille. Molempien kirjeiden tunnelma oli herättelevä ja hieman hätäntynyt: kirkon keskuskeskukset olivat luisumassa sosiaalidemokraattien käsiin, päättyneen kesän kirkkopäivät olivat muodostuneet SDP:n esiinmarssiksi ja piispatkin nyökyttelivät vain päätään opetusministeri Ulf Sundqvistin edessä. Keskustalaisten kirkolliskokousedustajien oli nyt tuotava ryhdikkyyttä kirkon nimityspolitiikkaan. Toisin sanoen keskeisille paikoille oli saatava keskustalaisia.²

Seminaarilaisille osoitetusta kirjeestä kuvastuu tilanteen kaksinaisuus. Kirkkopoliittinen toimikunta pyrki vaikuttamaan kirkolliseen päätöksentekoon, mutta samalla sillä oli tarve korostaa, ettei se halunnut olla politisoimassa kirkkoa. Mistä oikein oli kysymys?

Tämä tutkielma selvittää historian tutkimuksen keinoin Keskustapuolueen suhdetta kirkolliskokoukseen: millaista vuorovaikutusta oli Keskustapuolueen ja kirkolliskokouksen välillä, ja miten se kehittyi tutkittavana ajanjaksona?³ Alkuajan kohta on vuosi 1970, jolloin keskustan⁴ tuore kirkkopoliittinen toimikunta käynnisteli toimintaansa ja jolloin järjestettiin ensimmäiset seurakuntavaalit suhteellista vaalitapaa käyttäen. Päätösvuosi on 1977, jolloin ensimmäinen uusimuotoinen

---

¹ KMA KPA C.e.7. KTP 1969–76 KT kirkkopoliittisen seminaarin osanottajille 28.9.1973.

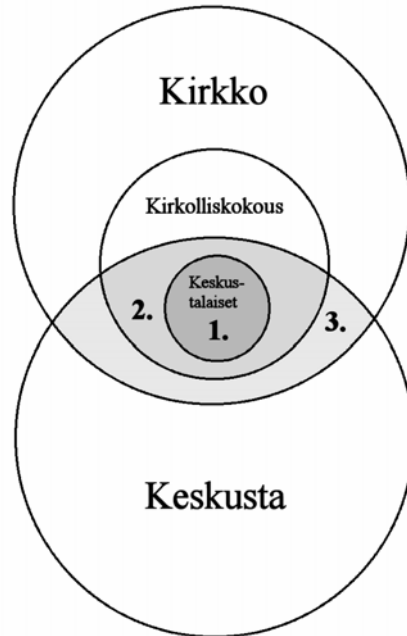
² KMA KPA C.e.7. KTP 1969–76 KT kirkkopoliittisen seminaarin osanottajille 28.9.1973, KT kirkolliskokouksen keskustalaisille edustajille 28.9.1973. Jälkimmäinen kirje on liitteessä 3. Keskustapuolueen haluttomuutta kirkon politisoimiseen korostettiin vuonna 1974 myös keskustalaisille kirkolliskokousedustajille. KMA KPA C.e.7. KTP 1969–76 KT keskustalaisille kirkolliskokousedustajille 11.4.1974.

³ Kirkolliskokouksen ja politiikan suhteen selvittämisen ovat ottaneet esille myös Gustav Björkstrand (2004, 104) ja John Vikström (2004, 107).

⁴ Tutkimuksessa esiintyy kaksi lyhennettyä puoluenimitystä: ”keskusta”, joka viittaa Keskustapuolueeseen, sekä ”kokoomus”, joka viittaa Kansalliseen Kokoomukseen. Muuten puolueisiin viitataan vakiintuneilla kirjainlyhenteillä (kuten SDP ja SKL) tai puolueen virallisella nimellä.

kirkolliskokous päätti kautensa. Seuraava kuvio esittää yksinkertaistetusti keskustan ja kirkon vuorovaikutuksen kenttää.

Kuvio 1. *Kirkon ja Keskustapuolueen vuorovaikutuksen tasot*

Vuorovaikutuksen tasot ja samalla lähdeaineistolta kysyttävät kysymykset voi jaotella kuvion avulla kolmeen alueeseen. Alueen 1 muodostavat kirkolliskokouksen keskustasuuntautuneet⁵ edustajat. Tähän alueeseen kuuluvat kysymykset, syn-tykö kirkolliskokoukseen keskustalaista edustajaryhmää ja näkykö puoluetusta edustajien kannoissa. Entä pyrkikö Keskustapuolue aktiivisesti saamaan omia ehdokkaitaan läpi kirkolliskokousvaaleissa, ja yrittikö se sen jälkeen vaikuttaa näiden edustajien toimintaan? Jos vastaus on myönteinen, voi edelleen kysyä, millaisissa asioissa tapahtui tällaista vaikuttamista. Kunnioitettiinko puolueen piirissä luterilaista regimenttioppia eikä siten pyritty vaikuttamaan puhtaasti kirkon sisäisiksi katsottuihin asioihin?⁶ Edelleen on syytä selvittää, miten yhteiskun-

⁵ Keskustasuuntautuneisiin kuuluvat ensinnäkin kaikki varsinaiset keskustalaiset. Näillä oli selkeä tunne keskustasta omana kotipuolueena. Toiseksi keskustasuuntautuneisiin kuuluvat ns. keskustamyönteiset edustajat, joille Keskustapuolue oli jollain tavalla läheinen mutta jotka eivät olleet kuitenkaan sitoutuneet siihen. Koska rajan vetäminen keskustalaisuuden ja keskustamyönteisyyden välille on usein vaikeaa, tutkimuksessa käytetään kokoavaa käsitettä ”keskustasuuntautuneisuus”.

⁶ Reformaattorien regimenttiopin mukaan maallisen hallituksen tuli olla uskon puolustaja. Sen tuli varjella kirkkoa sekä harhaopeilta että muilta hajottavilta tekijöiltä. Toisaalta reformaattorit korostivat, ettei hallitsija saanut olla uskonnon herra vaan ainoastaan puolustaja. Siten puhtaasti sisäisissä asioissa kirkon tuli olla itsenäinen. Kansanaho 1976, 13–14. Regimenttioppi on kokonaisuudessaan hyvin kiistelty, eikä tämän tutkimuksen tarkoituksena ole ottaa tarkemmin kantaa sen sisäl- töön. Martti Lutherin regimenttiopin tulkinnoista ja ongelmista Martikainen 1984, 180–184; Fros- tin 1994, 11–34.

nallinen ja poliittinen kehitys heijastuivat näihin puolueen vaikuttamispyrkimyksiin. Alue 1 koskettelee kirkolliskokouksen näkökulmasta paljolti niin sanottua poliittisen järjestelmän *input*- eli panospuolta: miten puolue pyrki vaikuttamaan tietyn päätöksentekoaareenan, tässä tapauksessa kirkolliskokouksen, toimintaan?⁷

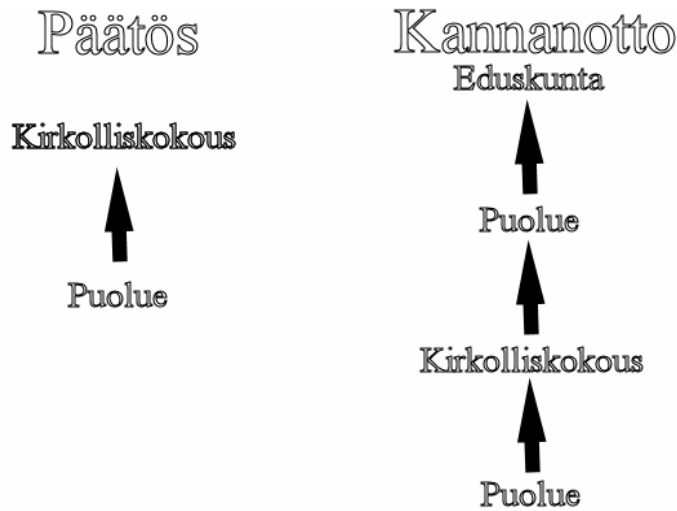
Alueen 2 kohdalla selvitetään Keskustapuolueen ja kirkolliskokouksen yleistä vuorovaikutusta. Pyrkikö kirkolliskokous vaikuttamaan puolueisiin ja siten samalla Keskustapuolueeseen? Entä miten Keskustapuolueessa reagoitiin kirkolliskokouksen päätöksiin ja kannanottoihin. Oliko kirkolliskokouksella näkyvää vaikutusvaltaa puolueeseen? Tällaiset seikat liittyvät myös kiinteästi kysymykseen, rinnastuiko kirkko puolueen näkökulmasta etujärjestöihin. On huomattava, että kun alueella 1 *input* kohdistui puolueesta kirkolliskokoukseen, alueella 2 se kohdistuu vuorostaan kirkolliskokouksesta puolueisiin: miten kirkolliskokous pyrki vaikuttamaan puolueisiin ja siten päätöksentekoon eduskunnassa?

On tärkeää huomata kirkolliskokouksen päätösten ja kannanottojen merkitysero, jota seuraava kuvio osoittaa. Kun kirkolliskokous päätti jostakin asiasta, esimerkiksi äänesti naispappeuden toteuttamisesta, puolueet saattoivat yrittää vaikuttaa päätöksen sisältöön. Sen jälkeen ne vastaanottivat puolestaan tiedon päätöksestä ja voivat halutessaan reagoida siihen. Myös silloin, kun kirkolliskokous antoi virallisen lausunnon vaikkapa avioliittolakikomitean mietinnöstä tai epävirallisemman kirjelmän uskonnonopetuksesta, puolueet saattoivat yrittää vaikuttaa kirkolliskokoukseen ennen kannanottoa. Nyt kuitenkin myös kirkolliskokous pyrki vaikuttamaan kannanotollaan puolueisiin, jotka päättivät asiasta varsinaisesti eduskunnassa. Lausunnon ja kannanoton kohdalla sekä kirkolliskokous että puolue saattoivat olla toisiinsa nähden *input*-puolella. Ne voivat pyrkiä vaikuttamaan toinen toisiinsa ja sitä kautta lopulta päätöksentekoon eduskunnassa.

---

⁷ Tutkimuksessa sovellettava *input-output*-erottelu perustuu David Eastonin (1965a, 108–133; 1965b) teoriaan. Sen mukaan poliittiseen järjestelmään kohdistuu panosta (*input*), joka koostuu toisaalta vaateista, toisaalta kannatuksesta. Poliittisessa järjestelmässä tästä panoksesta muotoutuu tuotos (*output*), joka puolestaan muokkautuu ympäristössä uusiksi panoksiksi. Tässä tutkimuksessa päähuomio on *input*-puolella: miten pyrittiin vaikuttamaan päätöksentekoon tietystä elimessä?

Kuvio 2. Vuorovaikutusmalli kirkolliskokouksen päätöksessä ja kannanotossa

Kirkolliskokouksen kohdalla päätösten ja kannanottojen erottaminen ei ole aina kovin helppoa, koska esimerkiksi kirkkolain uudistukset oli saatettava vielä eduskunnan hyväksyttäväksi. Ne olivat esityksiä, eivät lopullisia päätöksiä mutta eivät myöskään pelkkiä kannanottoja. Silti oheisen kuvion esittämä erottelu on hyödyllinen. Se kuvaa niitä vaikuttamismahdollisuuksia, joita kirkolliskokouksella ja Keskustapuolueella oli toisiinsa. Tehtävä on tutkia, miten tämä vaikuttaminen toimi käytännössä. Missä kohdassa vaikuttaminen oli voimakkainta? Mitkä kuvion nuolista voi toisin sanoen piirtää voimakkaimmin vedoin kuvattaessa tutkijamiesajan tilannetta ja sen kehittymistä?

Ensimmäisen kuvion alueet 1 ja 2 kuuluvat varsinaisen tutkimustehtävän piiriin. Tutkimuksessa on kuitenkin otettava huomioon myös alue 3, nimittäin sellainen keskustan ja kirkon vuorovaikutus, jossa kirkolliskokous ei ollut suoraan mukana. Tärkeintä tällä alueella on huomata puolueen toiminta seurakuntahallinnossa. Toisaalta muillakin tasoilla saattoi tapahtua vuorovaikutusta. Esimerkiksi vuonna 1974 piispannimitykset politisoituivat voimakkaasti.⁸ Tapahtumien selvittäminen ei kuulu tutkimuksen piiriin, mutta tapahtumat on otettava huomioon. On tutkittava, heijastuivatko ne keskustan ja kirkolliskokouksen vuorovaikutukseen. Varsinaisen tutkimustehtävän ulkopuolelta on huomattava myös muiden puolueiden suhteet kirkolliskokoukseen. Näihin suhteisiin viittaaminen voi olla joskus tärkeää Keskustapuolueen ja kirkolliskokouksen välisen vuorovaikutuksen ymmärtämiseksi.

Edellä mainitut tutkimuskysymykset hakevat vastausta siihen, millaista vuorovaikutusta oli keskustan ja kirkolliskokouksen välillä. Samalla ne vastaavat

⁸ Niiranen 2000, 148–150, 280.

osaltaan toiseenkin keskeiseen kysymykseen: oliko Keskustapuolue omalla toiminnallaan politisoimassa kirkolliskokousta ja samalla koko kirkkoa? Yhtä lailla on selvitettävä, miten puolueen piirissä suhtauduttiin kirkon mahdolliseen politisoitumiseen. Tässä tutkimuksessa käsite *politisoituminen* voi sisältää kolme eri merkitystä:

Ensinnäkin kirkon politisoituminen sanan neutraalissa merkityksessä tarkoittaa kehitystä, jossa poliittiset puolueet tulevat mukaan kirkolliseen päätöksentekoon esimerkiksi kirkkovaltuustoissa tai kirkolliskokouksessa. Edustuksellinen järjestelmä luo mahdollisuuden tälle kehitykselle, eikä politisoituminen ole siten itsessään sen enempää myönteinen kuin kielteinenkään ilmiö. Sillä voi toki olla positiivisiksi tai negatiivisiksi katsottavia seurauksia, mutta niitä on tutkittava erikseen.

Usein politisoitumisesta puhutaan kuitenkin toisessa merkityksessä, kielteisenä ilmiönä. Tällöin joku voi nähdä kirkon politisoitumisen uhkakuvana, jossa puolueet valjastavat kirkolliset päätöksentekoelementit vain omiin tarkoituksiinsa, keskinäisen kilpailun ja yhteiskunnallisen vallankäytön kanaviksi. On siis pyrittävä erottamaan, milloin lähteissä tarkoitetaan politisoitumisella neutraalia ilmiötä ja milloin taas siihen liitetään kielteinen arvolataus.

Kolmanneksi kirkon politisoitumisella voidaan tarkoittaa myös kehitystä, jossa kirkko asettuu läheiseen yhteyteen jonkin poliittisen puolueen tai suuntauksen kanssa. Tällainen yhteys voi toteutua päämäärien ja kannanottojen keskinäisenä lähentymisenä tai konkreettisenä yhteistyönä. Kun siis kahdessa aiemmassa merkityksessä on kysymys puolueiden aktiivisuudesta kirkon suuntaan, nyt on kysymys ennen kaikkea kirkon aktiivisuudesta puolueiden suuntaan.

Tässä tutkimuksessa käsite *politisoituminen* viittaa yleensä lähinnä ensin mainittuun merkitykseen. Usein on kuitenkin vaikeaa tehdä eroa eri merkitysten välille. Voihan puolueiden tuleminen mukaan kirkolliseen päätöksentekoon merkitä, että kirkko alkaa lähentyä jotain poliittista suuntausta. Toisaalta tällainenkaan kehitys ei ole mitenkään itsestään selvää. Puolueiden mukaantulo voi yhtä hyvin johtaa aivan päinvastaiseen lopputulokseen. Tyypiesimerkki tällaisesta ajattelusta on, että vuonna 1948 pyrittiin turvaamaan Yleisradion poliittinen puolueettomuus nimenomaan tuomalla puolueiden edustus sen hallintoneuvostoon.⁹

Politisoitumiseen liittyy myös kysymys kirkon mahdollisesta rinnastumisesta etujärjestöihin. Erilaiset etujärjestöt toimivat puolueiden kautta, ja toisaalta puolue-

---

⁹ Eduskunnan ja puolueiden hallinnollisesta toiminnasta tarkemmin Nousiainen 1998, 186.

et toimivat etujärjestöissä, kuten ammattijärjestöissä. On selvítettävä, oliko Keskustapuolue samantyyppisessä vuorovaikutuksessa kirkon kanssa kuin perinteisten etujärjestöjen kanssa. Oliko kirkko toisin sanoen puolueen näkökulmasta kuin etujärjestö muiden joukossa, ja oliko kirkolliskokous puolueelle samanlainen toiminta-areena kuin vaikkapa jonkin ammattijärjestön liittovaltuusto? Tutkimuksessa huomion keskipisteenä on kirkolliskokous edustuksellisenä, päätöksiä tekevänä ja kantaa ottavana elimenä. Etujärjestötoimintaa saattoi toki tapahtua monella muullakin kirkollisen hallinnon tasolla, mutta tämä tutkimus keskittyy kirkolliskokoukseen.

Etujärjestön ja puolueen suhde on monikerroksinen. Etujärjestö pyrkii kannanotoillaan vaikuttamaan puolueiden toimintaan, ja sillä voi olla selkeä edustus puolueessa. Toisaalta puolueet voivat osallistua etujärjestön päättävän elimen vaaleihin.¹⁰ Otto Kirchheimerin mukaan eräs leimallinen piirre puolueiden kehityksessä toisen maailmansodan jälkeen on ollut juuri pyrkimys läheisempään kosketukseen eturyhmien kanssa.¹¹ On selvítettävä, oliko Keskustapuolueen ja kirkon välisissä suhteissa havaittavissa samansuuntaista kehitystä.

Kaikkien edellä esitettyjen kysymysten kautta tutkimus voi tarjota eväitä laajemman kokonaisuuden selvittämiseen: mikä oli kirkolliskokouksen asema Suomen poliittisessa järjestelmässä, ja miten tuo asema kehittyi vuosina 1970–1977?¹² Kirkolliskokouksen asema oli toki määritelty lainsäädännössä, mutta mikä se oli käytännössä? Näin suppea tutkimus voi vastata kysymykseen kirkolliskokouksen asemasta vain osittain. Silti jo yhden puolueen toiminnan tutkiminen voi antaa viitteitä kirkolliskokouksen paikasta poliittisessa järjestelmässä.

Keskeisiä lähteitä tutkimuksessa ovat Keskustapuolueen kirkkopoliittisen toimikunnan kokoelma ja kirkolliskokouksen pöytäkirjat liitteineen. Kirkkopoliittisen toimikunnan kokoelma on melko laaja, mutta siinä on silti paljon aukkoja.

---

¹⁰ Nousiainen 1998, 107–108. Risto Raivio kuvaa ammattiyhdistysten ja muiden instituutioiden hallinnon puoluepoliittista organisoitumista poliittiseksi raidoittumiseksi. Tällainen raidoittuminen tarkoittaa toisin sanoen, että keskustalaisilla ei ole omaa työmarkkinajärjestöä ja sosiaalidemokraateilla omaansa. Sen sijaan kaikki puolueet pyrkivät vaikuttamaan samojen ammattijärjestöjen päätöksentekokoelimiin. Raivio 1994, 50.

¹¹ Kirchheimer 1966, 190–191, 193. Prosessiin liittyy etujärjestöjen aseman virallistuminen, jonka eräs merkkipaalu Suomessa oli siirtyminen tulopoliittisiin kokonaisratkaisuihin vuonna 1968. Helander 1977, 80–81.

¹² Esim. David Easton (1965a, 50–52) lukee kirkollisen päätöksentekojärjestelmän mieluiten poliittisen järjestelmän rinnakkaisjärjestelmäksi, ei osaksi itse järjestelmää. Tässä tutkimuksessa poliittisen järjestelmän käsite on kuitenkin laajempi ja vastaa likimain Nousiaisen (1998) esittämää kokonaiskuvaa. Se kattaa niin virallisen valtiollisen päätöksenteon kuin epävirallisen yhteiskunnallisen vaikuttamisenkin. Siten kirkko ja kirkolliskokous sen korkeimpana päätöksentekoilimenä mahtuvat hyvin käsitteen sisään. Tämä rajaus ei kuitenkaan sinänsä vaikuta tutkimuksen sisältöön (samoin Easton 1965a, 114).

Toimikunnan pöytäkirjat ovat myös muodoltaan lähes poikkeuksetta epävirallisia muistioita. Siitä huolimatta niitä voi pitää ainakin keskeiseltä sisällöltään luotettavina. Ne tulivat alun perin vain pienen piirin käyttöön, ja ainakaan mihinkään tahalliseen asioiden vääristelyyn tai silotteluun oli tuskin syytä.

Keskustapuolueen puoluekokousten, puoluevaltuuskunnan, puoluehallituksen ja eduskuntaryhmän asiakirjat ovat myös tärkeitä tietolähteitä. SDP:n ja kokoomuksen kirkkopoliittiset¹³ asiakirjat auttavat puolestaan hahmottamaan kirkkopoliitiikan kokonaistilannetta. Keskusta- ja kirkolliskokousvaikuttajien muistelmat täydentävät pöytäkirjojen antamaa kuvaa.

Keskustapuoluetta lähellä olleet lehdet ovat myös keskeisiä lähteitä, samoin kuin puolueen vuosikirjat. Keskeisin lehti on puolueen pää-äänenkannattaja *Suomenmaa*, josta vuosikerrat 1973–1977 on käyty läpi numero numerolta.¹⁴ Lisäksi muukin lehdistö käsitteli kirkolliskokouksen ja puoluepolitiikan suhteita. Erilaiset kirjalliset lähteet tarvitsevat kuitenkin täydennystä haastatteluista. Keskustan kirkkopoliittisen toimikunnan jäsenet ja keskustasuuntautuneet kirkolliskokousedustajat voivat kertoa sellaista, josta asiakirjat vaikenevat. Samalla haastattelut ja kirkkopoliittisen toimikunnan asiakirjat testaavat toistensa todistusvoimaa.

Mikko Juvan teos *Kirkon parlamentti. Suomen kirkolliskokousten historia 1876–1976* (1976) on tärkein painettu kirkolliskokousta koskeva historiallinen tutkimus. Juva käsittelee myös puoluepolitiikkaa, mutta hän rajoittuu siinä lähinnä tilastotietoon. Syvällisemmin puolueiden merkitykseen kirkolliskokouksessa on pureutunut Juhani Laurinkari politiikantutkimuksen väitöskirjassaan *Über die Beschlussfassung in einer normativen Organisation* (1976). Hän käsittelee kirjassaan vuoden 1973 kirkolliskokousedustajien valintaa ja päätöksentekoa viimeisessä vanhamuotoisessa kirkolliskokouksessa. Erkki Marin¹⁵, Simo-Pekka Rantala¹⁶ Pekka Lempiäinen¹⁷, Kirsi Ahlgren¹⁸ ja Leena Niskanen¹⁹ ovat laatineet tutkimusaikakautta koskettavia pro gradu -töitä kirkolliskokouksesta. Tutkimusaikaa

---

¹³ Tässä tutkimuksessa kirkkopoliitiikalla tarkoitetaan laajasti paitsi ev.-lut. kirkon ja valtion keskinäisten suhteiden käsittelyä, myös osallistumista kirkkoa koskevaan päätöksentekoon niin kirkon sisällä kuin valtiollisissa elimissä.

¹⁴ Vuosien 1970–1972 osalta on ollut käytettävissä Suomenmaan ja muun keskustalaisen lehdistön kohdalla Marjatta Malmbergin (1977) tutkimus.

¹⁵ Marin 1978.

¹⁶ Simo-Pekka Rantala 1980.

¹⁷ Lempiäinen 1982.

¹⁸ Ahlgren 2001.

¹⁹ Niskanen 2001.

koskevista kirkkohistorian tutkimuksista monet käsittelevät myös kirkolliskokousta.²⁰

Myös seurakuntia koskevat tutkimukset ovat tärkeitä, koska kirkolliskokousedustajien valinta ja heidän toimintansa juuret ovat seurakuntahallinnon tasolla. Puolueiden merkitystä seurakuntahallinnossa on tutkinut laajimmin Risto Raivio politologian väitöskirjatyössään *Osallistuminen, edustuksellisuus ja puolueet seurakuntahallinnossa* (1994). Maija Salonen²¹ on puolestaan tutkinut pro gradu –työssään puoluepolitiikkaa vuoden 1970 seurakuntavaaleissa. Myös Heikki Mäkeläisen²² tutkimukset valottavat puolueiden asemaa seurakuntahallinnossa.

Keskustasuuntautuneista kirkolliskokousedustajista Viljami Kalliokoskea on tutkittu runsaasti.²³ Kirsti Backström²⁴, Kauko Pirinen²⁵ ja Markku Palosaari²⁶ ovat puolestaan perehtyneet puolueiden kirkkopoliittisiin ohjelmiin. Tärkein Keskustapuolueen kehitystä koskeva tutkimus on puolestaan Seppo Kääriäisen yleisen valtio-opin väitöskirja *Sitä niittää, mitä kylvää. Keskustan strategiset valinnat 1964–2001* (2002). Ilkka Hakalehto²⁷, Juhani Mylly²⁸ ja Kari Hokkanen²⁹ ovat kirjoittaneet Maalaisliiton ja Keskustapuolueen historiaa vuoteen 1962 asti. Käytettävissä on myös tutkimusaikaan liittyvää poliittisen historian ja yleisen valtio-opin tutkimusta. Erilaiset kirkkohistorialliset ja –sociologiset tutkimukset valottavat puolestaan yleistä kirkollista tilannetta.

Tutkimus ei rakennu jonkin tietyn politologian teorian varaan, mutta tällaiset teoriat voivat auttaa hallitsemaan ja käsittelemään lähdeaineistoa. Jaakko Nousiainen *Suomen poliittinen järjestelmä* (1998) ja David Eastonin³⁰ kehittämä malli poliittisen järjestelmän toiminnasta ovat hyödyllisiä apuneuvoja. Lisäksi on laadittu huomionarvoisia tutkimuksia ja teorioita puolueiden muutoksesta.³¹ Tutkimuksia käytettäessä on huomattava, että tiedekin politisoitui voimakkaasti 1970-luvulla. Siten erityisesti tuohon aikaan valmistuneita yhteiskuntatieteellisiä tutkimuksia on käytettävä kriittisesti. Jos jokin yhteiskunnallinen kehityslinja on kui-

---

²⁰ Näistä tutkimuksista keskeisimpiä ovat Kuusela 2000 sekä Vaalgamaa 2003.

²¹ Salonen 1971. Paavo Kortekankaan ja Voitto Huotarin Seurakunta vaaliurnilla –kirjan puoluepolitiikkaa käsittelevä osuus perustuu Salosen tutkimukseen.

²² Mäkeläinen 1971 sekä 1974.

²³ Reinilä 1981; Viitapohja 1981; Aspors 1997; Matti Kalliokoski 2002.

²⁴ Backström 1973.

²⁵ Pirinen 1979.

²⁶ Palosaari 1981.

²⁷ Hakalehto 1986.

²⁸ Mylly 1989.

²⁹ Hokkanen 1996 sekä 2002.

³⁰ Easton 1965a sekä 1965b.

³¹ Tämän tutkimuksen kannalta keskeisimpiä ovat Kirchheimer 1966 sekä Onni Rantala 1982.

tenkin havaittu tuolloin sekä marxilaisissa että porvarillisissa tutkimuksissa, tulosta voi pitää hyvin tuettuna.

1.2. Maalaisliitto-Keskustapuolue ja kirkolliskokous ennen vuotta 1970

Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkolliskokous aloitti toimintansa vuonna 1876, ja ensimmäiset 30 vuotta se toimi rinnan säätyvaltiopäivien kanssa. Kun pappissäädyn valtiopäiväedustajat istuivat yleensä myös kirkolliskokouksessa, oli selvää, että edustuslaitosten välillä vallitsi kiinteä yhteys. Myös monet talonpoikaissäädyn edustajat istuivat sekä kirkolliskokouksessa että valtiopäivillä. Huippu koettiin vuonna 1898, jolloin lähes kolme neljästä kirkolliskokousedustajasta toimi myös valtiopäiväedustajana.³²

Vuoden 1899 helmikuun manifestiin asti kielikysymys oli merkittävin poliittinen vedenjakaja. Vielä ensimmäisessä kirkolliskokouksessa enemmistö edustajista käytti puheenvuoroissaan ruotsia, mutta vuosisadan vaihteeseen tultaessa suomi – ja samalla Suomalainen puolue – oli saavuttanut selkeästi hallitsevan aseman. Sen sijaan routavuosina kirkolliskokousvaalit politisoituivat näkyvämmiin. Vuonna 1903 perustuslailliset menestyivät vaaleissa hyvin, mutta piispallisen johdon vanhasuomalaisuus esti heidän todellisen valtaanpääsynsä.³³

Vuoden 1906 eduskuntauudistuksen jälkeen kirkolliskokouksen yhteys valtiopäiviin heikkeni huomattavasti: valtiopäivillä istuvien kirkolliskokousedustajien määrä laski nopeasti alle puoleen entisestä. Eduskuntauudistus toi mukanaan myös uudet puolueet – muiden muassa Maalaisliiton. Puolueen ideologisen oppisän, Santeri Alkion suhde kirkkoon oli kaksinainen. Hän arvosteli kirkon rakenteita mutta arvosti sosiaalista kristillisyyttä. Alkuvaiheessa Maalaisliitossa esiintyi myös voimakasta halua erottaa kirkko valtiosta. Puolue omaksui kuitenkin pian maltillisemman linjan, ja suorista erottamisvaatimuksista luovuttiin.³⁴

Sen sijaan puolueessa elänyt ”herraviha” näkyi myöhemminkin niissä kannanotoissa, joita maalaisliittolaiset esittivät papiston vallasta ja sosiaalisesta asemasta. Vaadittiin virkatalojen lakkauttamista ja palkkojen tasaamista. Maalaisliittolainen demokratian korostaminen näkyi puolestaan vaatimuksena kirkon kansanvaltaistamisesta. Maailmansotien välisenä aikana Maalaisliiton eräksi peruskorostuksik-

---

³² Juva 1976, 39–40.

³³ Juva 1976, 40–41.

³⁴ Murtorinne 1967, 75, 78–79; Juva 1976, 41–42; Talonen 1981, 181, 183–186, 210.

si vakiintuivatkin juuri demokraattisuus, laillisuus ja uudistusmielisyys sekä kansallisen sovun ajaminen. Toisaalta alkuvuosien kirkkopoliittinen radikalismi laimeni, ja yhä useammat papit alkoivat toimia puolueen piirissä. Niinpä 1930-luvun alussa Maalaisliitto esiintyi usein kristillisten arvojen puolustajana vasemmistoa vastaan. Kirkkomyönteisyys ja muut maailmansotien välisenä aikana omaksutut keskeiset periaatteet, kuten laillisuuspyrkimys, säilyivät myös rauhanteon jälkeen. Niinpä puolueen vaalimainoksissa olivat 1950-luvullakin kuvattuina lakikirja ja Raamattu. Niihin Maalaisliiton kerrottiin nojaavan.³⁵

Vuonna 1918 kirkolliskokoukseen oli tullut ensimmäistä kertaa Maalaisliiton kansanedustajia. Heitä oli ollut kolme, ja he olivat olleet vielä tuolloin pieni joukko kokoomuslaisten valtiopäivämiesten rinnalla. Seuraavat 45 vuotta toivat kuitenkin muutoksen. Vuonna 1923 Kokoomuspuolueelta oli istunut 16 kansanedustajaa kirkolliskokouksessa, mutta vuonna 1963 heitä ei ollut enää yhtään. Samalla Maalaisliitto, jolla oli vuodesta 1918 lähtien lähes säännöllisesti kaksi tai kolme kansanedustajaa kirkolliskokouksessa, oli vaivihkaa noussut kansanedustajien määrässä mitattuna merkittävimmäksi puolueeksi kirkon keskuselimessä.³⁶

Kirkolliskokouksen ja eduskunnan eriytymistä kuvaa hyvin, että kun vielä vuonna 1923 lähes kolmannes (31 %) kirkolliskokousedustajista oli istunut myös eduskunnassa, vuonna 1968 tällaisia edustajia oli enää kolme prosenttia. Tuona 45 vuoden aikana Maalaisliitto-Keskustapuolueen ohella ainoastaan Ruotsalainen puolue, sittemmin Ruotsalainen kansanpuolue, säilytti kansanedustajiensa edustuksen kirkolliskokouksessa.³⁷ Pelkästä kansanedustajien määrästä ei tietenkään voi vetää vielä kovin suuria johtopäätöksiä. Siitä huolimatta se kertoo jotain kirkolliskokouksen yhteydestä valtiolliseen päätöksentekoon: eriytymiskehitys oli ilmeinen.³⁸

Maalaisliitto säilytti kansanedustajansa kirkolliskokouksessa, mutta samalla se piti asemansa myös valtakunnanpolitiikassa. Puolue oli alkuvuosiaan lukuun ottamatta pysyvästi hallituksessa, ja se pyrki vaalimaan yhteistyömahdollisuuksia sekä vasemmalle että oikealle. Puolueessa tapahtui kuitenkin 1960-luvulla merkittäviä muutoksia. Maalaisliitto pyrki voimakkaasti yleispuolueeksi, joka vetoaisi äänestäjiin luokkataustasta riippumatta. Erityisesti elinkeinorakenteen muutos

---

³⁵ Murtorinne 1967, 79; Kena 1977, 60; Talonen 1981, 194–195, 205, 210–211; Mylly 1989, 110–112, 114–119; Kääriäinen 2002, 55.

³⁶ Juva 1976, 42–43.

³⁷ Juva 1976, 42–44.

³⁸ Gustav Björkstrand pitää kansanedustajien kirkolliskokousta kohtaan osoittamaa mielenkiintoa myös indikaattorina kirkolliskokouksen arvostuksesta. Björkstrand 2004, 103.

herätti tarpeen uudistua: pelkästään maaseutuun nojaamalla ei voitu enää kauaa säilyttää perinteistä, vankkaa asemaa.³⁹

Vuonna 1965 puolueen nimi muutettiin Keskustapuolueeksi, ja ohjelma-työssä samastuttiin ajan henkeen: teollistumiseen ja kaupungistumiseen alettiin suhtautua myönteisesti. Keskusta halusi osoittaa uudistushenkisyyttään olemalla samoilla linjoilla muiden uudistushakuisten puolueiden kanssa. Samalla puolueen jo ennestään vahvaa järjestöverkkoa tihennettiin koko 1960-luvun loppupuolen ajan. Nämä uudistuksen vuodet olivat keskustalle silti myös kannatuksen alamäen aikaa. Osasyynä oli uudistumisen aiheuttama identiteettiongelma. Yhtäältä monet maaseudun puolustajat lähtivät SMP:n leiriin, toisaalta useat uudistusmieliset olisivat halunneet vieläkin voimakkaampia uudistuksia.⁴⁰

Jos elinkeinorakenteen muuttuminen asetti keskustalle uudistuspaineita, puolueet olivat 1960-luvulla osallisia muunkinlaisesta kehityksestä. Toisen maailmansodan jälkeinen puolueiden valtiollistuminen ja niiden itsenäisen aseman korostuminen saavuttivat tärkeän vaiheen 1960-luvun lopulla. Puoluetukimääräraha otettiin vuoden 1967 valtion menoarvioon, ja lopulta vuonna 1969 säädettiin puoluelaki. Puolueista tuli suurelta osin valtion ylläpitämiä laitoksia, jotka hoitivat julkisia tehtäviä. Samalla ne saivat mahdollisuuden laajentaa toimintapiiriään.⁴¹

Niinpä samalla, kun puolueiden asema virallistui, yhteiskunta politisoitui. Pitkän hiljaiselon jälkeen politiikka alkoi kosketella myös kirkon elämää ja päätöksentekoa 1960-luvun lopulla. Esimerkiksi vuoden 1967 Vaasan kirkkopäivät saivat selvästi poliittisen sävyn. Politisoitumiskehityksen kanssa samaan aikaan yhteiskunnassa eteni myös radikalisoituminen. Kirkkokritiikki voimistui, eivätkä Keskustapuolueen kirkkopoliitikot jääneet toimeettomina ottamaan iskuja vastaan. Vuonna 1966 puolueen eräänlaiseksi kirkolliseksi tukijärjestöksi syntyi dosentti Helge Ukkolan aloitteesta Kristillis-sosiaalinen Keskusta-Klubi. Tarkoituksena oli vastata sekä radikalismien kirkkokritiikkiin että toisaalta SKL:n nousun luomaan haasteeseen.⁴² Lopulta yhteys tiivistyi niin, että vuonna 1969 puoluehallituksen alaisuudessa aloitti toimintansa teologian lisensiaatti Viljo Remeksen johdolla Keskustapuolueen kirkkopoliittinen toimikunta.⁴³ Tuolloin valmistauduttiin jo

---

³⁹ Hokkanen 2002, 564–565; Kääriäinen 2002, 59, 93.

⁴⁰ Kääriäinen 2002, 12, 91, 108, 120–121, 133–135.

⁴¹ Onni Rantala 1982, 242; Nousiainen 1998, 47–48.

⁴² Ks 23.11.1974 Keskustalaista kirkkopoliittikkaa kirkon politisoitumista vastaan; Kaarlo Lähteenmaan puhelinhaastattelu 2.11.2004; Urpo Kokkosen puhelinhaastattelu 25.11.2004; Niiranen 2000, 243.

⁴³ KMA KPA C.e.7. KTP 1969–76 kttk. 1969. Seppo Kääriäinen mainitsee väitöskirjassaan virheellisesti, että toimikunta olisi aloittanut toimintansa vasta vuonna 1972. Kääriäinen 2002, 185.

seuraavan vuoden seurakuntavaaleihin. Vuosikymmenten tauon jälkeen puolueet olivat astumassa näkyvästi kirkkoon.

2. Keskustapuolueen kiinnostuminen kirkollisesta vaikuttamisesta 1970–1973

2.1. Ensimmäiset etsikkoajat: maalivaalien tappiosta seurakuntavaalien voittotunnelmiin

Lähes kaikki puolueet olivat aktivoituneet 1960-luvun lopulta lähtien kirkollisissa kysymyksissä. Kiinnostus liittyi paljolti radikalismien aaltoon, joka pyyhkäisi samaan aikaan yhteiskunnan yli. SDP oli vuonna 1969 palauttanut tavoitteidensa joukkoon kirkon ja valtion erottamisen. Samalla puolue oli päättänyt ryhtyä valmistelemaan uutta kirkon ja valtion suhteita koskevaa ohjelmaa. Tämä valmistelutyö oli käynnissä, kun 1970-luku alkoi. Myös kokoomuksessa oli esitetty radikaaleja vaatimuksia kirkon ja valtion erottamisesta. Vuoden 1969 puoluekokouksessa nämä esitykset oli torjuttu vähin äänin, mutta puolue oli väistämättä alkanut vetää rajalinjaa menneiden vuosikymmenten konservatismiin. Toisaalta samaan aikaan kannattajien menettäminen Suomen Kristilliselle Liitolle alkoi lisätä paineita lähentyä uudelleen kirkkoa. Tilanteen selvittämiseksi myös kokoomuksessa kaavailtiin kirkkopoliittista ohjelmaa 1970-luvun alussa. SDP:stä ja kokoomuksesta poiketen Maalaisliitto-Keskustapuolueen ohjelmissa myönteinen suhtautuminen kirkkoon oli kestänyt läpi 1960-luvun. Tosin kannattajien menettäminen SKL:lle loi hieman varjoa keskustankin toimintaan.¹ Joka tapauksessa puolueen kirkkopoliittinen toimikunta sai aloittaa uuden vuosikymmenen verrattain vakaalta pohjalta.

Vuosikymmenen vaihteessa käynnistynyt kirkkopoliittisten ohjelmien laatiminen oli osa yleistä kehitystä. Tuohon aikaan puolueissa laadittiin hyvin runsaasti erilaisia kapea-alaisia erityisohjelmia, joista kirkkopoliittiset ohjelmat olivat tyypillisiä esimerkkejä.² Toisaalta ohjelmien laatimisen voi myös nähdä osana puolueiden aktivoitumista kirkollisissa kysymyksissä. Aktivoitumiselle voi puolestaan löytää monia syitä. Edellisen vuosikymmenen radikalismi oli ravistellut myös kirkkoa ja vetänyt puolueita ottamaan kantaa kirkkoa koskeviin asioihin. Puolueiden mielenkiintoa lisäsi varmasti myös piispa Erkki Kansanahon johtaman, kirkon

---

¹ Virravirta 1977, 134, 139; Eino Murtorinteen haastattelu 26.5.2005; Palosaari 1981, 63–67, 74–76, 88–90.

² Pirinen 1979, 145; Palosaari 1981, 89; Onni Rantala 1982, 61–62. Erityisohjelmien tuottamisessa ajaututtiin suorastaan inflaatioon. Joitakin ohjelmia laadittiin melko huolimattomastikin kollaaseina omista ja toisten puolueiden ohjelmista. Borg 1995, 5.

ja valtion suhteita selvitelleen Kirkko-valtio –komitean työ, samoin kuin suhteellisen vaalittavan ottaminen käyttöön seurakuntavaaleissa vuonna 1970.

Puolueiden aktivoituminen kirkollisissa kysymyksissä oli kuitenkin myös osa puolueiden laajaa levittäytymistä yhteiskunnan eri alueille. Kehitys oli alkanut jo 1960-luvulla, ja se näkyi monella tavalla. Puolueiden rooli hallinnossa ja julkisissa tiedotusvälineissä alkoi korostua. Puolueet tulivat myös koululais- ja ylioppilaspolitiikkaan sekä tieteen piiriin, samoin kuin 1970-luvun kuluessa ammattijärjestöjen vaaleihin. Alettiin puhua puoluevaltaisesta yhteiskunnasta.³ Tässä tilanteessa oli luonnollista, että puolueet laativat ohjelmia myös kirkkoa varten ja että ne tulivat mukaan vuoden 1970 seurakuntavaalien ehdokasasetteluun. Tällaisessa politisoituvassa ja kirkkopoliittisesti aktiivisessa ilmapiirissä Keskustapuolueen kirkkopoliittinen toimikunta sai aloittaa vuoden 1970.

Lähinnä teologeista koostuneen toimikunnan puheenjohtajana jatkoi uudella vuosikymmenelläkin Suomen Lähetysseuran apulaisjohtaja Viljo Remes.⁴ Toimikunta oli koottu vanhojen herätysliikkeiden⁵ edustajista, minkä voi nähdä heijastumana puolueen kannattajakenteestä. Keskusta oli nimittäin suosituin puolue niin heränneiden ja evankelisten kuin vanhoillislestadiolaistenkin keskuudessa. Uuspietistit taas suuntasivat kannatuksensa lähinnä SKL:lle.⁶ Toimikunnan jäsenen, Esko Väyrysen mukaan toimikunnan jäsenyyttä ei useinkaan paljastettu julkisesti. Näin oli varsinkin sen jälkeen, kun Väyrysen ja Urpo Kokkosen kirkollinen ura oli pysähtynyt heidän jäsenyytensä paljastuttua.⁷

Kirkkopoliittisella toimikunnalla ei ollut uuden vuosikymmenen alkaessa vielä vakaata asemaa puolueorganisaatiossa. Se oli syntynyt lähinnä, jotta puolue voisi vastata seurakuntavaalien uuden vaalijärjestelmän aiheuttamiin haasteisiin.⁸ Näihin haasteisiin vastatessaan toimikunta määritteli asemaansa puolueorganisaatiossa, mutta samalla välittäjänä kirkon – ja myös kirkolliskokouksen – suuntaan.

Vuoden 1969 toimintakertomuksessa toimikunnan eräiksi päätehtäviksi todettiin seurakuntavaalien valmistelutoimenpiteet ja kirkkopoliittisen vaaliohjelman

---

³ Onni Rantala 1982, 50–51, 54–55; Sundbäck 1991, 45, 63–64; Kolbe 1996, 387; Kärenlampi 1999, 43.

⁴ Toimikunnan kokoonpano liitteessä 1.

⁵ Tässä tutkimuksessa ilmaisu ”vanhat herätysliikkeet” tarkoittaa lähinnä kolmea suurinta liikettä eli herännäisyyttä, evankelisuutta ja vanhoillislestadiolaisuutta.

⁶ Huotari 1981, 177. Poliittisen kantansa ilmaiseista Kansanlähetyksen ystäväistä 90 % kannatti 1970-luvun alussa SKL:ää. Kauppinen 1990, 135.

⁷ Esko Väyrysen puhelinhaastattelu 26.10.2004.

⁸ KMA KPA C.e.7. KTP 1969–76 ktk. 1969; Ks 23.11.1974 Keskustalaista kirkkopoliitiikkaa kirkon politisoitumista vastaan. Vuonna 1970 keskusteltiin toimikunnan tarpeellisuudesta seurakuntavaalien jälkeen. Toimikunnan pysyvyys ei siis ollut aluksi itsestään selvää. KMA KPA C.e.7. KTP 1969–76 ktpk. 27.10.1970 § 8.

valmistaminen. Kertomuksessa ilmoitettiin myös toimikunnan tavoitteeksi, ”ettei puolueessa unohdeta kristillisiä arvoja ja että jatkossakin on tinkimättä pidettävä kiinni seurakunnan perusolemuksesta ja tunnustuksesta”. Lisäksi toimikunta ilmoitti tehtäväkseen yhteydenpidon keskustalaisiin, sitoutumattomiin ja toisiinkin puolueisiin kuuluviin kirkollisiin piireihin. Vuoden 1970 alkaessa toimikunta tähtäsikin tulevaisuuteen ja pyrki laatimaan toimintasuunnitelman, jonka avulla voitaisiin säilyttää ”keskustalainen voima tulevissa koitoksissa”.⁹

Tulevista koitoksista ensimmäinen oli valmistautuminen kevään eduskuntavaaleihin. Toimikunnassa mietittiin kansaa kiinnostavia vaaliteemoja ja tällaisiksi valittiin kirkon ja valtion suhteet sekä uskonnonopetus. Jälkimmäisessä vaaliteemassa puolueella oli valttinaan ”opetusministeri Virolaisen ansio asian saamaan myönteiseen käänteeseen”.¹⁰ Kun eduskunnassa oli vuonna 1968 käsitelty lakiesitystä koulujärjestelmän perusteista, esitykseen oli Johannes Virolaisen myötävaikutuksella lisätty kohta, joka esti uskonnonopetuksen muuttamisen myöhemmin asetuksella valinnaiseksi. Lisäksi vielä juuri ennen vuoden 1970 vaaleja opetusministeri Virolainen ilmoitti kannattavansa mahdollisuutta perustaa yläasteelle uskonnonopettajan virkoja. Näin hän täytti niitä odotuksia, joita kirkollisissa piireissä oli häneen kohdistettu.¹¹

Keskustapuolue oli kuitenkin heikentynyt, ja mielipidetutkimukset povasivat sille tappiota. Jo 1960-luvun loppupuolen eduskuntavaalit olivat ennustaneet puolueelle laihaa tulevaisuutta. Kun keskusta oli pyrkinyt suuntaamaan uusille kannatusalueille, asemien puolustaminen maaseudulla, tärkeimmällä kannatusalueella, oli vaikeutunut.¹² Siitä huolimatta ainakin kirkkopoliittisessa toimikunnassa tunnelma näyttää olleen toiveikas ennen vuoden 1970 vaaleja.

Toiveet valuivat kuitenkin hiekkiaan sitä mukaa, kun vaalien tuloksia julkistettiin. Eduskunnan paikkajako oli Keskustapuolueen kannalta murheellista katsottavaa. Puolue menetti 13 kansanedustajanpaikkaa ja 4,1 prosenttiyksikköä vuoden 1966 ääniosuudestaan. Kokoomus saavutti puolestaan yhteensä 37 kansanedustajaa eli yhden enemmän kuin keskusta. Vuodesta 1919 Maalaisliitto-Keskustapuolue oli ollut suurin ei-sosialistinen puolue, mutta nyt asetelma muuttui hetkessä. Keskusta oli menettänyt suuren osan maaseutukannatuksestaan, eikä

---

⁹ KMA KPA C.e.7. KTP 1969–76 ktk. 1969, yhteenveto KT:n kokouksesta 17.2.1970.

¹⁰ KMA KPA C.e.7. KTP 1969–76 yhteenveto KT:n kokouksesta 17.2.1970.

¹¹ Kähkönen 1976, 198, 218; Kuusela 2000, 11. Ainakin Kotimaa-lehdessä kohdistettiin toiveita Virolaiseen, joka toi avoimesti esille uskonnonopetukselle myönteisen kantansa. Virolainen 1971, 112; Kähkönen 1976, 198, 217; Kuusela 2000, 11.

¹² Onni Rantala 1972, 29; Kääriäinen 2002, 135.

suurimmasta hyötyjästä ollut epäselvyyttä: SMP lisäsi paikkamääränsä yhdestä 18:aan. SKL sai puolestaan ensimmäisen kansanedustajansa, Raino Westerholmin. Vaikka SDP:n paikkamäärä putosi 55:stä 52:een, vaalitulokset vain korosti sen asemaa suurimpana puolueena. Rakennemuutoksen takia monet olivat 1960-luvulta lähtien uskoneet keskustan hiipumiseen ja vastaavasti SDP:n ja kokoomuksen nousuun. Maalisvaalien tulos näytti nyt todistavan tämän kehityksen.¹³

Toisaalta vaalitulokset avasi keskustalle myös mahdollisuuksia. Eduskunnassa oli ei-sosialistinen enemmistö, ja SDP tarvitsi keskustaa enemmistöhallituksen muodostamiseksi. Tässä tilanteessa keskusta saattoi asettaa kovia ehtoja osallistumiselleen hallitusyhteistyöhön. Puolue pyrkiin viimeiseen asti oppositioon, ja vasta presidentti Kekkonen painostus taivutti sen hallitukseen. Vähitellen puolueessa alkoi myös paluu takaisin aitovierille. Yleispuoluekehitys haluttiin säilyttää, mutta sen rinnalla ajettiin entistä voimakkaammin maaseudun asiaa. SMP:n kannatukselta pyrittiin näin viemään pohjaa pois.¹⁴ Samanlaista taktiikkaa oli havaittavissa SKL:n suuntaan. Kun piispainkokous esitti huolensa uskonnonopetuksen asemasta, keskustan eduskuntaryhmä kiirehti sen johdosta antamaan toukokuussa selkeäsanaisen, uskonnonopetusta puolustavan julkilausuman.¹⁵ Nyt tunnettiin ehkä entistäkin suurempaa tarvetta asettua samaan rintamaan kirkon kanssa. Vuodesta 1970 oli tulossa monin tavoin vedenjakaja Keskustapuolueen historiassa.

Vaalitappiota puitiin myös kirkkopoliittisessa toimikunnassa. Pohdinnassa oli mukana korkeakouluneuvos Jaakko Numminen, joka totesi suurimmaksi yksittäiseksi tappion syyksi puolueen tiedotustoiminnan puutteet. Tiedotustoiminta oli muutenkin esillä toimikunnassa: keskustan kirkkopoliittista tiedottamista korostettiin monissa kokoontumisissa vuoden 1970 aikana.¹⁶

Vaalitappion selvittelemiseen ei kuitenkaan voitu juuttua. Toimikunnan jäsenten katseet olivat siirtyneet jo kohti syksyn seurakuntavaaleja ja uuden vaalijärjestelmän mukanaan tuomia muutoksia. Dosentti Eino Murtorinne sanoi toimikunnan kokouksessa kesäkuussa 1970, että uusi vaalijärjestelmä veisi auttamattomasti selviin puoluevaaleihin myös kirkossa. Niin oli käynyt jo Ruotsissa, ja ajanoloon

---

¹³ Mickelsson 1999, 108; Kääriäinen 2002, 135, 143–144.

¹⁴ Virolainen 1971, 18–19; Laakso 1972, 405–410, 412, 414; Kääriäinen 2002, 146, 148–149, 172.

¹⁵ KMA KEA C.a. ekrptk. 14.5.1970 § 4, § 6.

¹⁶ KMA KPA C.e.7. KTP 1969–76 muistio KT:n kokouksesta 2.4.1970, Keskustapuolueen Helsingin maalaiskunnan ja Espoon kauppalan kunnallistoimikuntien yhteisen neuvottelun ptk. 24.4.1970 § 4, muistio KT:n kokouksesta 2.6.1970, Keskustapuolueen Kirkkopoliittisen neuvottelutilaisuuden ptk. 12.8.1970 § 6.

tätä kehitystä ei voitaisi välttää Suomessakaan. Toimikunnan jäsen, teologian tohtori Esa Kivekäs näki vaalien luonteen samoin:¹⁷

Nyt edessä olevissa kirkollisvaaleissa meillä on yhtäkaikki lähinnä poliittinen päämäärä. Keskustapuolueen on laskettava verkkonsa sinne, missä muutkin kalastavat. Ei meidän pidä suhtautua peräti varauksellisesti kirkon politisoitumiseen. Kyllä tämä politisoituminen voi olla kirkollekin positiivisesti merkitsevää. Sehän vie siihen, että kirkko voi jatkaa tehokkaasti toimintaansa suomalaisessa yhteiskunnassa, joka on läpikotaisin politisoitunut. – Jos me kaihdamme kirkollisvaaleissa nyt poliittisesti valveutuneita, aktiivisia henkilöitä, vie se vain siihen, että kirkolliseen hallintaan tulee sellaisia 'kellokkaita', jotka eivät ole keskustalaisia, ja olisiko se sitten hyvä?¹⁸

Kivekkään ilmausta ”yhtäkaikki lähinnä poliittinen päämäärä” voi pitää voimakkaana mutta samalla kuvaavana. Ei ole epäilystäkään, mikä oli Kivekkään päämäärä: saada mahdollisimman paljon keskustalaisia seurakuntien päättäjiksi. On kuitenkin huomattava, että poliittinen päämäärä eli keskustan vaalivoitto merkitsi Kivekkään mielestä luonnollisesti myös voittoa kirkolle. Hän ei pyrkinyt omien sanojensa mukaan jyräämään kirkon etua puolueen edun alle.

Keskustapuolueen seurakuntavaaliesitteessä vedettiin puolestaan jyrkästi rajaa niin vasemmistoradikaaleihin kuin äärioikeistoonkin:

Jos kirkko 'politisoituu' näiden suuntaviivojen [äärivasemmiston tai -oikeiston] mukaisesti ei rakentavia uudistuksia ole sen piirissä odotettavissa. – – Nyt tarvitaan kaikilla elämän alueilla kipeämmin kuin koskaan ennen voimakasta, selkiytynyttä, kaikkia osapuolia ymmärtävää ja koko kansan parasta tarkoittavaa keskustavoimien toimintaa. Kirkonkaan piirissä hoidettavia yhteisiä asioita ei ole vara jättää äärimmäissuuntien riepoteltaviksi.¹⁹

Esitteessä Keskustapuolue ymmärrettiin yleispuolueeksi. Keskustavoimien toiminta nähtiin kaikkia osapuolia ymmärtävänä ja koko kansan parasta ajavana sovittepolitiikkana. Samalla esitteestä heijastui lähes samanlainen suhtautuminen kirkon politisoitumiseen kuin Kivekkäällä. Tuon ajattelun mukaan kirkko politisoituisi joka tapauksessa. Puolueet tulisivat väistämättä mukaan kirkolliseen päätöksentekoon. Oli vain kysymys siitä, missä määrin keskusta pääsisi osingolle. Äänestäjien kannalta valinta esitettiin helpoksi: kuka olisi halunnut, että keskusta olisi jättäytynyt kehityksen ulkopuolelle ja että kirkon päätöksenteko olisi luisunut kokoomuslaisille ja sosialisteille? Äänestäjille oli kuitenkin tarjolla ilouutinen, että näin ei tarvinnut käydä. Ratkaisuna oli, että keskusta menisi aktiivisesti mukaan kirkolliseen päätöksentekoon. Annettiin kuva, että keskustalaisen ehdokkaan äänestäminen olisi itse asiassa paras tapa ehkäistä kirkon politisoitumista sanan kielteisessä merkityksessä.

¹⁷ KMA KPA C.e.7. KTP 1969–76 muistio KT:n kokouksesta 2.6.1970.

¹⁸ KMA KPA C.e.7. KTP 1969–76 muistio KT:n kokouksesta 2.6.1970.

¹⁹ KMA KPA C.e.7. KTP 1969–76 ”Seurakuntavaaleissa 8.–13.11. tarvitaan keskustavoimien toimintaa”. Alleviivaukset lähteen.

Keskustalaisessa lehdistössä kirkon politisoitumista pidettiin yleisesti myönteisenä kehityksenä. Toisaalta vaalien lähestyessä lehtienkin palstoilla lisääntyivät varoitukset vasemmiston suunnalta uhkaavasta vaarasta. Savon Sanomien paki-noissa katsottiin jopa, että vasemmiston osallistuminen vaaleihin merkitsisi ”pa-holaisen ulosajamista kirkosta pelsepuupin voimalla”.²⁰ Keskustalaisessa lehdis-tössäkin oli siis huomattavissa edellä tutuksi tullut suhtautuminen kirkon politisoi-tumiseen: ilmiötä pidettiin sinänsä myönteisenä, mutta ääni kellossa muuttui heti, jos politisoituminen merkitsikin vasemmiston vaalimenestystä.

Politiikan tuleminen kirkkoon herätti muutenkin voimakasta keskustelua 1970-luvun alussa. Kirkossa heräsi ääniä kirkon politisoitumista ja ideologista riippuvaisuutta vastaan. Erityisesti seurakuntavaalien politisoituminen sai aikaan huolestuneita puheenvuoroja. Arvostelun kärjessä oli Raamattu ja tunnustus – liike, joka sai kannattajia lähinnä vanhoista herätysliikkeistä.²¹ Tällainen liikeh-dintä kosketti varmasti myös keskustan kirkkopoliittista toimikuntaa, joka oli koottu nimenomaan näiden vanhojen herätysliikkeiden edustajista. Ennen vuoden 1970 seurakuntavaaleja ei toimikunnassa kuitenkaan katseltu kirkon politisoi-tumista nenänvartta pitkin – jos siis tiedossa ei ollut vasemmiston voittoa.

Kirkkopoliittinen toimikunta ei voinut kuitenkaan jäädä miettimään vain vaa-lien politisoitumista, vaan sen oli laadittava vaalistrategiaa. Toimikunta tekikin ehdokasasettelussa heti linjauksen, että evankelisuuden, herännäisyyden ja lesta-diolaisuuden valta-alueilla ei lähdettäisi kilpailemaan omilla listoilla. Sen sijaan oli huolehdittava, että herätysliikkeiden ehdokkaissa olisi riittävästi keskustalaisia. Koska näiden liikkeiden valta-alueet olivat maaseutua, toimikunta uskoi löytyvän helposti sekä herätysliikkeeseen että puolueeseen kuuluvia ehdokkaita.²²

Herätysliikkeiden arvo tunnustettiin vaalitappion kärsineessä puolueessa, ja toisaalta myös herätysliikkeissä osattiin katsoa keskustan suuntaan. Lokakuussa eduskuntaryhmä otti vastaan vanhoillislestadiolaisten lähetystön kiittäen SRK:ta kansan perusarvojen kunnioittamisesta. Keskusta ja herätysliikkeet pääsivätkin lopulta seurakuntavaaleissa hyvään yhteistyöhön: keskustasta oli yleisin puolue herä-tysliikkeiden listoilla.²³

Samalla toimikunta omaksui selkeän kilpailuasetelman kokoomusta vastaan. Todettiin, että monet kokoomusta äänestäneistä kirkollismielisistä ihmisistä olivat

---

²⁰ Malmberg 1977, 73.

²¹ Murtorinne 1970, 35; Murtorinne 1971, 34; Huotari 1981, 76–77.

²² KMA KPA C.e.7. KTP 1969–76 muistio KT:n kokouksesta 2.6.1970.

²³ KMA KEA C.a. ekprtk. 15.10.1970 § 5; Salonen 1971, 52.

nyt ”uudelleenajattelun vaiheessa”. Eräänä syynä pidettiin *Uuden Suomen* kirkko-kielteisyyttä. Toimikunnan sihteeri, toimittaja Kaarlo Lähteenmaa kirjasi muistiin kuvaavan virkkeen: ”Pidettiin tärkeänä, että tämä ’etsikko-aika’ käytetään tehokkaasti hyväksi.”²⁴ Elokuussa puolestaan puheenjohtaja Remes totesi ykskantaan, ettei kannattaisi olla suoraan yhteistyössä kokoomuksen kanssa. Vielä vaalien kynnyksellä valiteltiin, että oikeisto pyrki kääntämään herätysliikkeiden vilpittömän työskentelyn keskustaa vastaan. Jo 1960-luvun kunnallisvaaleissa oli tehty eroa kokoomukseen ja vältetty vaaliliittoja sen kanssa.²⁵ Seurakuntavaaleissa haettiin nyt samanlaista irtiotta.

Liberaalit olivat sen sijaan toimikunnan saamien tietojen perusteella suosittelleet yhteistyötä keskustan kanssa, eikä keskusta tuntunut vastustelevan. SMP taas koettiin vaarallisena kilpailijana. Tällaiseen asennoitumiseen olikin perusteita, sillä SMP oli saanut kevään eduskuntavaaleissa suurimman osan äänestäjistään Keskustapuolueelta. Eino Murtorinne totesikin: ”Vennamon takia keskustan on mentävä vaaleihin täysin palkein.”²⁶ Toimikunnassa valiteltiin myös, että niin SMP kuin muutkin suuntaukset olivat käyttäneet listojensa kärkiniminä mahdollisimman neutraaleja tai usein jopa keskustalaisina tunnettuja henkilöitä.²⁷ Eduskuntavaalit olivat vielä tuoreessa muistissa, ja SMP:n uhka osattiin ottaa tosissaan.

Vuoden 1970 eduskuntavaalien tappion seurauksena keskusta teki selvän pesäeron 1960-luvun lopun kansanrintamapolitiikkaan ja alkoi panostaa entistä voimakkaammin aluepolitiikkaan. Puolueen ei-sosialistisuutta korostettiin siinä määrin, että keskusta sai päälleen presidentti Urho Kekkosen syytökset oikeistolaisuudesta. Toisaalta puolueessa pyrittiin vetämään rajaa myös kokoomuksen suuntaan, ja keskiryhmien yhteistyö omaksuttiinkin vähitellen erääksi aseeksi muita puolueita vastaan.²⁸ Nämä korostukset näkyivät myös kirkkopoliittisen toimikunnan toiminnassa ennen seurakuntavaaleja. Vasemmisto nähtiin vaarallisena kilpailijana, jonka nujertamiseksi tähyiltiin muiden poliittista keskustaa edustavien puolueiden suuntaan.²⁹ Samalla keskustayhteistyö toimi aseena kokoomusta

---

²⁴ KMA KPA C.e.7. KTP 1969–76 yhteenveto KT:n kokouksesta 17.2.1970.

²⁵ KMA KPA C.e.7. KTP 1969–76 Keskustapuolueen Kirkkopoliittisen neuvottelutilaisuuden ptk. 12.8.1970 § 3, puoluetuomisto piireille 26.10.1970; Kääriäinen 2002, 125.

²⁶ KMA KPA C.e.7. KTP 1969–76 Keskustapuolueen Kirkkopoliittisen neuvottelutilaisuuden ptk. 12.8.1970 § 4, § 6; Sänkiäho 1972b, 209.

²⁷ KMA KPA C.e.7. KTP 1969–76 puoluetuomisto piireille 26.10.1970.

²⁸ Kääriäinen 2002, 147–148, 155, 166–167; Seppinen 2002, 376.

²⁹ Myös kokoomuksen keskeinen tavoite seurakuntavaaleissa oli torjua vasemmiston ryntäys. PTA KK Ha 31 E3 PM ”Kansallisen kokoomuksen osallistuminen kirkollisvaaleihin marraskuussa 1970”.

vastaan. Rajanveto näkyi erityisen hyvin keskustan seurakuntavaaliesitteessä, jossa korostettiin keskustavoimien toimintaa vasemmistoa ja oikeistoa vastaan.

Kirkkopoliittisessa toimikunnassa toimittiin aktiivisesti hyvän tuloksen saavuttamiseksi seurakuntavaaleissa. Katseet kääntyivät keskustassa eduskuntaryhmää myöten kohti kirkkoa ja seurakuntavaaleja.³⁰ Nämä vaalit tarjosivat ensimmäisen mahdollisuuden revanssiin eduskuntavaaleissa koetun tappion jälkeen, mikä saattoi osaltaan antaa voimia aktiiviseen osallistumiseen. Maalisvaalien jälkeisessä tilanteessa kirkolliset vaalit eivät näytä olleen keskustalle yhdentekevät.³¹

Keskustapuolueen julkinen panos vaaleissa jäi kuitenkin näkymättömämmäksi kuin SDP:llä ja SMP:llä, joilla oli runsaasti omia listoja. Vaikka keskustan mainonta oli kohtuullisen aktiivista, omien listojen vähäisyys pienensi puolueen näkyvyyttä. Puolueen ehdokkaat olivat jakautuneet useisiin eri valitsijayhdistyksiin, joista monet oli muodostettu muin kuin puoluepoliittisin perustein. Tähän lähtötilanteeseen nähden keskustalaiset edustajat menestyivät kuitenkin hyvin. Keskustassa jaostopäällikkönä toiminut Antti Mäki-Reinikka totesi, että puolueen kokonaisosuudeksi näytti tulevan yli 40 prosenttia äänistä. Todellista menestystä on vaikeaa mitata, mutta seurakuntavaalien tuloksista tehtyjen tutkimusten valossa Mäki-Reinikan arvio näyttää hieman yläkanttiin osuneelta. Tulosten arvioinnin vaikeutta kuvaa sekin, että keskustalaisessa lehdistössä esitettiin hieman toisistaan poikkeavia arvioita vaalien poliittisesta tuloksesta. Joka tapauksessa keskustaryhmät ja vasemmisto lisäsivät vaaleissa osuuttaan oikeiston ja sitoutumattomien kustannuksella. Sen sijaan vaalit eivät politisoituneet niin voimakkaasti kuin monet olivat etukäteen pelänneet.³²

Keskeinen osa seurakuntavaaleihin valmistautumista oli ollut vaaliohjelman luominen.³³ Ohjelma ei kuitenkaan käsitellyt vain seurakuntien kysymyksiä, vaan siinä otettiin kantaa yleisesti koko kirkon päätöksentekoon sekä kirkon ja valtion välisiin suhteisiin. Se oli tarkoitettu niin seurakuntien päättäjille kuin kirkolliskouso- ja kansanedustajillekin.

Vaaliohjelmassa kannatettiin suunnitelmia jakaa kirkkolaki kahtia siten, että eduskunta käsitelisi vain kirkon ja valtion suhteita välittömästi koskevat säännök-

---

³⁰ KMA KEA C.a. ekrptk. 9.9.1970 § 3; KVK 1970, 26.

³¹ Tätä vaikutelmaa tukee se, että Johannes Virolainen käytti seurakuntavaalien tuloksia tulkittaessaan puolueensa kannatuksen kehitystä vaalitappion jälkeen. KMA KPA C.b. pvkptk. 12.–13.12.1970, liite 1.

³² KMA KPA C.e.7. KTP 1969–76 ktpk. 10.12.1970 § 3; KVK 1970, 81; Murtorinne 1971, 34–35; Mäkeläinen 1971, 30; Salonen 1971, 74, 83–84; Kortekangas & Huotari 1974, 36–39, 88–90; Mäkeläinen 1974, 104; Malmberg 1977, 75; Honka-Hallila 2003, 92.

³³ KMA KPA C.e.7. KTP 1969–76 ktk. 1969.

set. Vaadittiin myös kirkon demokratisointia. Kirkolliskokouksen tuli kokoontua useammin, ja sen jäsenet oli valittava kansanvaltaisemmin. Kirkon keskushallintoa sekä tuomiokapitulilaitosta oli kehitettävä ja seurakuntien hallintoa demokratisoitava.³⁴ Ohjelmassa puhuttiin kirkollisen päätöksenteon demokratisoinnista melko ympärilyöreästi eikä konkreettisia vaatimuksia esitetty. Ohjelman lukijoille tuli kuitenkin varmasti selväksi, että keskustassa vaadittiin kirkollisen hallinnon ja päätöksenteon kansanvaltaistamista kaikilla tasoilla. On huomattava, että demokratisoinnin korostus oli 1970-luvun vaihteen yleiskorostus, jota keskusta ajoi näkyvästi muuallakin yhteiskunnassa ja joka oli voimakkaasti esillä myös SDP:n kirkkopoliitikassa.³⁵

Seurakuntien taloudesta esitettiin sen sijaan paljon tarkempia vaatimuksia. Seurakuntien välisten taloudellisten erojen tasoittamiseksi yhteisöjen maksamasta kirkollisverosta oli koottava huomattavasti tuolloista suurempi osa kirkon keskusrahastoon. Vuoden 1968 kirkolliskokouksen päätöksiä pidettiin riittämättöminä. Myös seurakuntien palkkausluokittelussa oli syrjäseudut otettava huomioon. Seurakuntien rakennushankkeissa oli varottava ylimitoitusta ja turhaa ylellisyyttä.³⁶ Ohjelmassa ajettiin näkyvästi köyhien seurakuntien asiaa. Ylimääräiset rahat oli sijoitettava syrjäisten seurakuntien tukemiseen eikä ylelliseen rakentamiseen.

Samalla liitettiin niihin vaatimuksiin, joita pitkäaikainen Maalaisliiton kansanedustaja Viljami Kalliokoski oli ajanut pitkin 1960-lukua. Vuoden 1963 kirkolliskokous oli asettanut toimikunnan tutkimaan seurakuntien taloudellisen aseman tasoittamista, ja Kalliokoskesta oli tullut toimikunnan puheenjohtaja. Toimikunta oli ehdottanut kirkolliskokoukselle, että köyhien seurakuntien toimintaedellytysten parantamiseksi kirkon saamasta yhteisöverosta huomattavasti suurempi osa maksettaisiin kirkon keskusrahastolle. Tuolloinen osuus oli 0,02 prosenttia verotuloista, mutta Kalliokosken toimikunta ehdotti sen kasvattamista tarvittaessa jopa 0,5 prosenttiin. Vuoden 1968 kirkolliskokous päättyi kuitenkin palkka- ja eläkevaliokunnan johdolla 0,12 prosentin maksuosuuteen. Kalliokoski oli hyvin

---

³⁴ KMA KPA C.e.7. KTP 1969–76 ”Seurakuntavaaleissa 8.–13.11. tarvitaan keskustavoimien toimintaa”.

³⁵ TArk 329,5 C 1 ktptk. 5.3.1971 § 3; KSLKO. Keskusta vaati lisää demokratiaa niin kouluihin ja yliopistoihin kuin ammattiyhdistysliikkeeseenkin. KMA KPA C.a. pkptk. 7.–9.6.1974 § 33; Kolbe 1996, 366–367; Kärenlampi 1999, 36, 49, 77.

³⁶ KMA KPA C.e.7. KTP 1969–76 ”Seurakuntavaaleissa 8.–13.11. tarvitaan keskustavoimien toimintaa”. Myös SDP:n kirkkopoliitikassa oli vastustettu ylellistä rakentamista, ja tämä periaate oli myös puolueen seurakuntavaaliohjelmassa. KSLKO; Honka-Hallila 2003, 75.

pettynyt tähän kompromissiratkaisuun.³⁷ Sama pettymys kirjattiin myös Keskustapuolueen seurakuntavaaliohjelmaan.

Ohjelmassa puututtiin vielä uskonnonopetuksen asemaan. Oppiaineen toivottiin säilyttävän paikkansa koulujen opetusohjelmassa. Samalla vaadittiin kuitenkin tutustumista muihin uskontoihin ja eettistä kasvatusta.³⁸ Mitään kovin tarkkoja vaatimuksia ei esitetty. Keskustan vaaliohjelmaan kirjatut uudistusvaatimukset olivat yleensäkin hyvin maltillisia. Näkyvimmin olivat esillä köyhien seurakuntien asema ja kirkon demokratisoiminen. Ohjelmassa ei sen sijaan näkynyt sellaisia radikaaleja uudistusvaatimuksia, joita oli esitetty monissa muissa puolueissa.³⁹

Tällaiset eri puolueiden kirkkoon kohdistamat uudistusvaatimukset näyttävät mielenkiintoisessa valossa, kun otetaan huomioon puolueiden yleinen kehitys. Puolueiden asema oli alkanut virallistua 1960-luvun lopulta lähtien, ja niiden sisällä valta oli alkanut siirtyä pienelle johtoryhmälle. Puoluetuen tuomat taloudelliset resurssit olivat mahdollistaneet puoluekoneiston lujittamisen ja vallan yhä suuremman keskittymisen. Poliitikasta oli alkanut tulla asiantuntijoiden areena, kun puoluejärjestöt saivat kylkeensä erilaisia asiantuntijatoimikuntia. Tällainen asiantuntijatoimikunta oli myös keskustan kirkkopoliittinen toimikunta. Kehitys herätti kritiikkiä ja pienensi kansalaisten luottamusta puolueisiin. Samaan aikaan ennen kaikkea vasemmistopuolueiden – mutta myös esimerkiksi kokoomuksen – piirissä heräsi arvostelu kirkon julkisoikeudellista asemaa ja kirkon päätöksentekojärjestelmän demokratiavajetta kohtaan.⁴⁰

Tilanteen voi nähdä osana 1960-luvun aatteellista murrosta, jonka myötä virisi kritiikki kirkkoa ja ylipäänsä kaikkia epädemokraattisina pidettyjä rakenteita kohtaan. Toisaalta asian voi nähdä niinkin, että puolueiden piirissä kirkkoa syytettiin siitä, mihin itse oltiin menossa. Oliko kenties jopa niin, että kirkkokritiikki vei alkuvaiheessa huomiota pois puolueiden kartellisoitumisesta? Tällainen kysymys on pelkkää spekulatiota, mutta se tarjoaa yhden mahdollisen selitysmallin. On kuitenkin huomattava, että Maalaisliitossa vaatimus kirkon päätöksenteon demokratisoisesta oli noussut alusta asti säännöllisin väliajoin esiin. Tässä suhteessa

---

³⁷ Viitapohja 1981, 38; Aspfors 1997, 237–239; Murtorinne 1997, 59.

³⁸ KMA KPA C.e.7. KTP 1969–76 ”Seurakuntavaaleissa 8.–13.11. tarvitaan keskustavoimien toimintaa”.

³⁹ Niin SDP:n kuin kokoomuksenkin piirissä oli esitetty voimakasta kirkkokritiikkiä. Palosaari 1981, 62–64, 73.

⁴⁰ Nousiainen 1972, 426–428; Heiskanen 1977, 54–55; Palosaari 1981, 63–64, 73; Onni Rantala 1982, 54, 97, 109–110, 189; Nousiainen 1998, 48, 66.

1960-luvun loppu ja uuden vuosikymmenen alku eivät tuoneet puolueen painoituksiin mitään uutta.

Kun vuosi 1970 päättyi, kirkkopoliitikka oli saavuttanut aiempaa merkittävemmän aseman puolueen asialistalla. Niinpä keskustan vuosikirjassa oli vuonna 1970 ensimmäistä kertaa luku, jonka otsikkona komeili *Seurakuntapoliitikka*. Puolueen kirkkopoliittisella toimikunnalla oli niin ikään edellisvuoteen verrattuna vakiintuneempi paikka puolueorganisaatiossa. Se oli määritellyt puolueen suhdetta kirkon hallintoon ja julkaissut kirkkopoliittisessa vaaliohjelmassa keskeisimmät kirkkoa koskevat periaatteensa. Seurakuntavaalien kylkiäisenä oli syntynyt vaikuttamisen runko, jota saatettiin soveltaa myös seuraavien vuosien kirkolliskokouksissa.

2.2. Vuoden 1971 ylimääräinen kirkolliskokous lähenee – täyttyykö kokoussalin ”keskirivi”?

Vuoden 1971 alkupuolella Viljo Remeksen johdolla jatkanut kirkkopoliittinen toimikunta halusi kiinnittää huomiota kirkkopoliittisen ohjelman kansanomaistamiseen ja ajan tasalla pitämiseen. Selkeäksi tavoitteeksi asetettiin myös nuorisosekä diakoniatyöntekijöiden jatkokoulutukseen ja palkkaukseen liittyvien ongelmien ratkaisu. Niin ikään tuleva kirkolliskokous ja SKL:n organisaation vahvistuminen herättivät mielenkiintoa. Huoli SKL:n noususta ulottui eduskuntaryhmäänkin, jossa Paavo Niinikoski kehotti puoluettaan ryhtymään kilpailuun SKL:ää vastaan kristillisten arvojen kunnioittamisessa.⁴¹

Kirkkopoliittisen toimikunnan helmikuun kokouksessa Erkki Kansanahon johtaman Kirkko-valtio –komitean sihteerinä toiminut Eino Murtorinne esitteli komitean mietintöä. Hänen mukaansa kirkon oli palveltava suomalaista yhteiskuntaa itsenäisesti, lukeutumatta poliittisesti sen enempää oikealle kuin vasemmallekaan. Seuranneessa keskustelussa saatettiin puolestaan todeta, että komitean työskentelyä oli sävyttänyt ”myönteinen keskustalainen näkemys”. Mitään kritiikkiä komiteaa kohtaan ei merkitty pöytäkirjaan.⁴² Kirkkopoliittisen toimikunnan voi katsoa antaneen näin epävirallisen, hiljaisen hyväksyntänsä

⁴¹ KMA KPA C.e.7. KTP 1969–76 ktptk. 8.1.1971 § 3, ktptk. 15.2.1971 § 6, ktvptk. 10.3.1971 § 9–11, ktvptk. 30.3.1971 § 6; KMA KEA C.a. ekrtk. 29.4.1971 § 8. Toimikunnan kokoonpano liitteessä 1. Ainakin siinä mielessä Niinikosken sanat tuottivat tulosta, että keskustalaiset kansanedustajat yhtyivät 1970-luvun alussa jatkuvasti yhä useammin SKL:n edustajien aloitteisiin. Lopulta keskustasta tuli SKL:n tärkein yhteistyökumppani aloitteissa. Kangasniemi 1981, 31–32.

⁴² KMA KPA C.e.7. KTP 1969–76 ktptk. 15.2.1971 § 9;

antaneen näin epävirallisen, hiljaisen hyväksyntänsä komitean periaatteille. Eino Murtorinteen puheenvuorossa voi puolestaan nähdä sellaista asennoitumista, jota oli ollut nähtävissä jo seurakuntavaalien yhteydessä edellisenä vuonna: kirkko politisoitui silloin, kun se liikkui oikealle tai vasemmalle. Tehtävälleen uskollinen, epäpoliittinen kirkko oli toisin sanoen keskustassa pysyttelevä kirkko.⁴³

Kaiken kaikkiaan alkuvuosi sujui melko rauhallisissa merkeissä. Sen sijaan elokuussa alkoi tapahtua. Kirkkopoliittisen toimikunnan jäsenet saivat kirjeen, jossa menttiin suoraan asiaan:

SDP:n julkistama kirkkopoliittinen ohjelma käynnisti vilkkaan ja värikkään keskustelun. Mielipiteiden vaihto jatkuu vilkkaana ja asian mestarillinen markkinointi on vain vauhdittanut sitä. Kyllä silläkin laidalla osataan. Keskustapuolueen hallitus tarkasteli syyskauden ensimmäisessä kokouksessa tilannetta (2.8.-71) ja velvoitti kirkkopoliittisen toimikunnan sihteerin kutsumaan toimikunnan koolle mahdollisimman nopeasti.⁴⁴

SDP oli julkistanut kirkkopoliittisen ohjelman, jonka päämääränä oli valtion ja kirkon selvä erottaminen toisistaan. Ohjelma herätti paljon huomiota, eikä se jäänyt lukematta myöskään keskustan kirkkopoliittisessa toimikunnassa.⁴⁵ Kirjeessä mainittu puoluehallituksen velvoitus tuotti puolestaan kirkkopoliittisen toimikunnan kokouksen, jossa linjattiin hyvin merkittävällä tavalla keskustalaista kirkkopoliitiikkaa. Mukaan oli kutsuttu myös asiantuntijajäseniä maakuntatasolta.⁴⁶ Kokouksessa tutkimussihteerin Seppo Kääriäinen kertoi taustatietoja SKL:stä ja korkeakouluneuvos Jaakko Numminen opetusministeriössä valmisteilla olevista kirkkopoliittisista asioista. Kokouksen osanottajat jakautuivat myös työryhmiin valmistelemaan esityksiä toimenpiteiksi.⁴⁷ Lopputuloksena oli joukko päätöksiä ja linjauksia, joista monilla oli merkitystä myös kirkolliskokouksen kannalta.

Ehkä kiireisin asia oli kirkkopoliittisen ohjelman uudistaminen. Sen takia kokous oli viime kädessä kutsuttukin koolle. Oli vastattava nopeasti SDP:n asetta-

---

⁴³ Esimerkiksi myöhemmin kesällä Lappeenrannan kirkkopäivillä esitettiin ajatuksia, että kirkko ei voinut olla tehtävälleen uskollinen ja ajaa huonompiosaisten asiaa olematta vasemmistolainen. Randell 1971, 97–98. Tässä mielessä ihannetta kirkosta, joka ei käänny sen enempää oikealle kuin vasemmallekaan, voi pitää keskustalaisena kannanottona, ei pelkästään itsestänselvyyksien kirjaamisena.

⁴⁴ KMA KPA C.e.7. KTP 1969–76 Havas ja Remes kirkkopoliittiselle toimikunnalle 11.8.1971. SDP:n vuoden 1972 puoluekokoukselle jätettiin kaksi kirkkoa koskevaa ohjelmaesitystä. Toisen oli laatinut puoluetoimikunta osana kulttuuripoliittista ohjelmaa, ja tämä esitys koski kirkon ja valtion suhteita. Toisen, kirkon kysymyksiä laajemmin käsittelevän ohjelmaesityksen taas oli tehnyt Kristillisten sosialidemokraattien liitto. Ohjelmaesitys kuitenkin myöhästyi, eikä sitä otettu puoluekokouksen käsittelyyn. (Lampinen 1971, 38; SDPJE 1972, esitys 86; SDPK 1974; Palosaari 1981, 82). Havaksen ja Remeksen kirjeessä puhutaan puoluetoimikunnan esityksestä, joka ei siis ollut vielä tuolloin virallisesti hyväksytty ohjelma.

⁴⁵ Murtorinne 1971, 37; Paarma 1972, 38.

⁴⁶ Kutsuttuja olivat pastorit Antti Annala, Tapio Haikarinen ja Jorma Laulaja, maanviljelijä Jussi Martikkala, rovasti Kauko Mäntylä, asessori Yrjö Salakka sekä kauppalansihteerin Väinö Takala. KMA KPA C.e.7. KTP 1969–76 Havas ja Remes kirkkopoliittiselle toimikunnalle 11.8.1971.

⁴⁷ KMA KPA C.e.7. KTP 1969–76 ktpk. 24.8.1971 § 3, § 5–6.

maan haasteeseen, ja uusi ohjelmaluonnos oli tuotava valmiina seuraavaan puoluehallituksen kokoukseen syyskuussa. Johannes Virolainen toi myöhemmin samana vuonna esille, miten Ruotsin keskustapuolue oli vuoden 1970 parlamenttivaaleissa esittänyt avoimesti myönteisen kannan kirkkoa kohtaan. Monet sosiaalidemokraatit olivat siirtyneet puolueen taakse, koska he olivat pitäneet vanhaa puoluettaan uskonnottomana.⁴⁸ Sama asetelma saattoi toistua nyt Suomessakin, jossa SDP oli julkistanut radikaalin ohjelman. Ruotsin sisarpuolueen esimerkki rohkaisi varmasti keskustaa kirkkopoliittisen ohjelman laatimisessa. Todennäköisesti myös Keskustapuolueen äänestäjäkunnan rakenne rohkaisi kirkkomyönteisen ohjelman laatimiseen.⁴⁹ Tukea tuli myös keskustalaiselta sanomalehdistöltä, jonka piirissä arvosteltiin syksyn kuluessa yhä voimakkaammin SDP:n ohjelmaa kirkon ja valtion suhteiden löyhdyttämisyrittämisistä.⁵⁰

Ohjelman viimeistelyä varten kokous asetti työryhmän. Edelleen kokous asetti tavoitteekseen ryhmäkokouksen järjestämisen keskustalaisille kirkolliskokousedustajille ennen syksyn kirkolliskokouksen alkamista ja ”sen jälkeen jatkuvasti”. Lisäksi kiinnitettiin huomiota tiedotustoiminnan kehittämiseen sekä kustalaisten saamiseen jäseniksi erilaisiin toimikuntiin ja komiteoihin, erityisesti parlamentaariseen Kirkko ja valtio –komiteaan.⁵¹ Tulevan kirkolliskokouksen kannalta huomio kiinnittyy kuitenkin erityisesti kokouksen loppukeskusteluun:

Arkipyhäongelman yhteydessä todettiin että loppiaisen siirto lienee mahdollisuuksien rajoissa, mutta helatorstai ja pitkäperjantai tulevat olemaan visaisia kysymyksiä. SAK ei lähene mielellään poistamaan arkipyhiä, ansiotaso ei saisi laskea ja miten nämä kuvioissa olevat kolme arkipyhää on korvattavissa. Lopputoteamuksena: Todennäköisesti esitys tulee vedettäväksi takaisin ja meidän ei ole syytä ottaa siihen julkista kantaa.⁵²

Vielä reilu kuukausi ennen ylimääräisen kirkolliskokouksen alkamista toimikunnassa siis ajateltiin, että kysymys arkipyhien siirrosta siirtyisi itsestään pois päiväjärjestyksestä. Joka tapauksessa toimikunta otti epävirallisesti ja samalla maltillisesti kantaa kysymykseen.

Myös kokouksen työryhmissä tuotiin esille monia kirkolliskokousta koskettavia esityksiä. Seurakunnalliseen työkenttään erikoistunut työryhmä piti tärkeinä

⁴⁸ KMA KPA C.e.7. KTP 1969–76 Havas ja Remes kirkkopoliittiselle toimikunnalle 11.8.1971; Virolainen 1971, 110; Backström 1973, 82; Pirinen 1979, 145, 147–149.

⁴⁹ Keskustan kannattajille oli ominaista kuuluminen kirkkoon ja uskonnollisiin järjestöihin. Sänkiaho 1972a, 174–175; Pesonen 1972a, 352; Pesonen & Sänkiaho 1979, 133..

⁵⁰ Malmberg 1977, 45.

⁵¹ KMA KPA C.e.7. KTP 1969–76 ktptk. 24.8.1971 § 8, liite: Yhteenveto tehdyistä esityksistä ja päätöksistä. Kirkkopoliittista ohjelmaa valmistelevalle työryhmän jäseniksi valittiin Tapio Haikarinen, Kaarlo Lähteenmaa, Eino Murtorinne, Pentti Pelkonen sekä Seppo Kääriäinen sihteeriksi ja kokoonkutsujaksi. KMA KPA C.e.7. KTP 1969–76 ktptk. 24.8.1971 § 8.

⁵² KMA KPA C.e.7. KTP 1969–76 ktptk. 24.8.1971 § 8.

keskustalaisille, kirkossa toimiville luottamushenkilöille pidettäviä koulutus- ja evästystilaisuuksia. Niin ikään se ehdotti, että kirkollinen vaalikelpoisuusikäraja yhdenmukaistettaisiin kunnallisten ja valtiollisten vaalien kanssa. Sen sijaan luottamushenkilöiden kelpoisuusmäärittä ei tullut muuttua. Lisäksi työryhmä ehdotti, että seuraaviin seurakuntavaaleihin mentäisiin avoimin tunnuksin. Samainen työryhmä ilmaisi myös huolensa seurakuntien työntekijöiden suurista palkkaeroista ja otti kantaa kirkon ja valtion suhteisiin: väestörekisterin siirtämistä valtiolle pidettiin mahdollisena, mutta siviilivihkimisen pakollisuutta vastustettiin.⁵³

Kirkon hallintoa käsitellyt työryhmä vaati piispanvaalia kansanvaltaisemmaksi ja tuomiokapitulien henkilökuntaa lisättäväksi. Kirkon kokonaishallintoa haluttiin kansanvaltaisemmaksi lisäämällä maallikkoedustajien määrää kirkolliskokouksessa ja kirkkohallituksessa. Työryhmä esitti lisäksi, että kirkkohallituksessa päätäntävaltaa siirrettäisiin luottamusmiesjäsenille ja että virkamiestehtävissä toimivat kirkkoneuvokset hoitaisivat lähinnä valmistelu- ja toimeenpanoasiat. Kirkolliskokousedustajien valinnassa oli pyrittävä entistä määrätietoisemmin syrjäseutujen edustuksen säilyttämiseen.⁵⁴

Ennen vuoden 1971 kirkolliskokousta Keskustapuolueen kirkkopoliittisessa toimikunnassa esitettiin siis monenlaisia konkreettisia uudistusvaatimuksia. Näissä vaatimuksissa oltiin samoilla linjoilla vuoden 1970 vaaliohjelman kanssa, mutta nyt esitettiin paljon yksityiskohtaisempia uudistuksia. Linjauksia tekemässä oli myös kaksi seuraavan syksyn kirkolliskokousedustajaa, Kauko Mäntylä ja Väinö Takala. Varsinkin elokuun kokouksen nelihenkkiset työryhmät kunnostautuivat ehdotusten tekemisessä. On kuitenkin huomattava, että nämä työryhmät olivat vain muutaman henkilön keskusteluryhmiä. Tällaisten ryhmien ajatuksista oli vielä pitkä matka puolueen virallisiin mielipiteisiin. Toisaalta samat henkilöt olivat tekemässä esityksiä puoluejohdolle ja valmistelemassa puolueen kirkkopoliittista ohjelmaa. Heidän epävirallisetkaan kannanotonsa jäivät tuskin vaille merkitystä.

Entä kantautuivatko toimikunnan ajatuksen kirkolliskokoukseen asti? Kaksi kirkolliskokousedustajaa oli ollut mukana toimikunnan päätöksenteossa, mutta se ei tuntunut riittävän toimikunnalle. Elokuussa 1971 päätettiin, että keskustalaisille kirkolliskokousedustajille oli järjestettävä ryhmäkokouksia. Hiippakunnittain jaet-

---

⁵³ KMA KPA C.e.7. KTP 1969–76 ktpk. 24.8.1971 liite: Työryhmä: tehtävät seurakunnallisella työkentällä (Mäntylä, Laulaja, Annala, Kokkonen).

⁵⁴ KMA KPA C.e.7. KTP 1969–76 ktpk. 24.8.1971 liite: Työryhmä: kirkon hallinto ja keskustapuolue (Takala, Remes, Pelkonen, Niinikoski).

tujen penkkirivien joukkoon oli saatava oma, keskenään yhteyttä pitävä ”keskirivi”. Mutta keitä tälle keskiriville oli tulossa?

Kirkolliskokousedustajien valintaan toimikunta ei voinut enää vaikuttaa. Ylimääräisessä kirkolliskokouksessa istuivat kirkkolain mukaan ne edustajat, jotka oli valittu edelliseen varsinaiseen kirkolliskokoukseen. Näin ollen jäsenistössä tapahtui vain toistakymmentä muutosta vuoteen 1968 verrattuna.⁵⁵ Puolueiden kirkkopoliittiset toimikunnat saattoivat siten keskittyä valmiiksi valittujen edustajien henkilökohtaiseen tavoittamiseen. Kristillisten sosialidemokraattien liitossa laadittiinkin lausunnot niistä hallinnollisista asioista, jotka tulivat kirkolliskokouksen käsittelyyn. Sen jälkeen valittiin ne kirkolliskokousedustajat, joille lausunnot lähetettiin. Keskustan kirkkopoliittisen toimikunnan jäsen Urpo Kokkonen on muistellut, että myös hänen edustamansa toimikunta oli vuonna 1971 yhteydessä keskustalaisiksi tiedettyihin edustajiin.⁵⁶ Sen sijaan ei ole säilynyt tietoa siitä, keihin otettiin yhteyttä ja mitä asioita käsiteltiin. Seuraavassa on esitelty ne kirkolliskokousedustajat, joihin toimikunta oli seuraavina vuosina yhteydessä ja jotka istuivat vuoden 1971 kirkolliskokouksessa.

Halsualainen maanviljelijä Viljami Kalliokoski oli toiminut Maalaisliiton kansanedustajana vuosina 1922–1944 sekä 1948–1961 ja puolueen puheenjohtajana 1941–1945. Lisäksi hänellä oli pitkäaikainen kokemus niin kunnallishallinnosta kuin monista muistakin luottamustehtävistä, erityisesti maatalouden piiristä. Kirkolliskokoukseen Kalliokoski oli valittu vuonna 1963, ja hänestä oli tullut saman tien varapuheenjohtaja. Kalliokoski oli ollut myös kirkkohallituksen ja laajennetun piispainkokouksen jäsenenä vuodesta 1944 aina 1960-luvun lopulle. Lisäksi hän oli ollut mukana evankelisen liikkeen johdossa. Vuoden 1971 kirkolliskokouksessa Kalliokoski valittiin valitsijamieheksi ja kirkon hallintovaliokuntaan.⁵⁷

Kalliokosken paikka keskirivillä ei kuitenkaan ollut itsestään selvä. Kalliokoski oli näet omasta mielestään luopunut vanhasta puolueestaan jo vuonna 1965, koska hän oli vastustanut puolueen nimen muuttamista. Hän oli jättänyt kaikessa hiljaisuudessa jäsenmaksut maksamatta, ja näin hän oli oman käsityksensä mu-

---

⁵⁵ KL 1964, 33:522.1; SEK 1967–71, 70.

⁵⁶ TArk 329,5 C 1 tvptk. 5.10.1971 § 2–3; TArk 329,5 H 20 KSL kirkolliskokousedustajille 22.10.1971; TArk 329,5 C 2 lkptk. 14.5.1972, liite: toimintakertomus; Esko Väyrysen puhelinhaastattelu 26.10.2004; Urpo Kokkonen puhelinhaastattelu 25.11.2004. Sosiaalidemokraatit olivat kirkolliskokouksessa yhteydessä myös joihinkin ”avoimiksi tiedettyihin” porvariedustajiin. Virallisella puolueen tasolla SDP suhtautui kuitenkin kielteisesti siihen, että puolueesta annettaisiin yksityiskohtaisia ohjeita kirkossa toimiville sosiaalidemokraattipäättäjille. TArk 329,5 F 8 Pekka Lampinen Artturi Kyllöselle 5.6.1974; SDPJE 1972, 298; SDP pkptk. 1972, 252.

⁵⁷ Kirk.kok. ptk. 1971, 19; KE 2003, Kalliokoski Viljami; Aspfors 1997, 229, 289; Matti Kalliokoski 2002, 401.

kaan jättänyt liittymättä ”uuteen” puolueeseen. Sen jälkeen Kalliokoskea olivat kosiskelleet niin SMP kuin SKL:kin, mutta hän oli päättänyt jättää politiikan. Kaikesta huolimatta kirkkopoliittinen toimikunta – niin kuin Keskustapuolue yleensäkin – luki hänet omiensa joukkoon. Vuonna 1976 häntä ehdotettiin jopa puolueen kunniapuheenjohtajaksi. Kalliokoski kieltäytyi ja perusteli sitä perheelleen: ”Miksi ryhtyisin kunniapuheenjohtajaksi puolueeseen, jonka jäsen en edes ole?” Lopulta hänet kutsuttiin puolueen kunniajäseneksi.⁵⁸

Kalliokosken sanat SLEY:n hallituksen kokouksessa kuvaavat hyvin hänen suhdettaan keskustan yleispuoluesuuntaukseen. Hän oli todennut ironisesti: ”Eikö tuon *Kevätkylvö*-lehden nimi pitäisi muuttaa? Sehän kuulostaa selvästi agraarilta.”⁵⁹ Kalliokoski oli maalaisliittolainen, mutta ei keskustalainen. Joka tapauksessa se vanha maalaisliittolainen arvopohja, jota Kalliokoski edusti, vaikutti epäilemättä uudistuneessakin puolueessa – varsinkin vuoden 1970 vaalitappion jälkeen. Kalliokoskea voi siten pitää keskustamyönteisenä edustajana. Lisäksi kirkkopoliittinen toimikunta pyrki olemaan häneenkin yhteydessä.

Vuodesta 1968 kirkolliskokouksessa istuneelle maanviljelijä Heikki Kokolle vuoden 1971 kokous oli toinen. Sen sijaan Kokon kausi Keskustapuolueen kansanedustajana oli vielä edessä, 1980-luvulla, eikä hänellä ollut 1970-luvulla kokemusta valtakunnallisen tason puoluepolitiikasta. Kunnallispolitiikassa hän oli kuitenkin kokenut. Kokko oli toiminut vuodesta 1954 lähes yhtäjaksoisesti ensin Lappeen kunnanvaltuustossa ja sitten vuodesta 1967 Lappeenrannan kaupunginvaltuustossa ja –hallituksessa. Vuoden 1971 kirkolliskokouksen valitsijamiehet valitsivat hänet seurakunnan hallintovaliokuntaan.⁶⁰

Vanhoillislestadiolainen saarnaaja Lauri Taskila oli tullut mukaan kunnallispolitiikkaan 1960-luvulla. Hän toimikin yhteensä 28 vuotta Raahan kaupunginvaltuustossa. Myös Taskila oli aloittanut kirkolliskokouksessa vuonna 1968. On huomattava, että Taskila ehti toimia myös asiantuntijajäsenenä keskustan kirkkopoliittisessa toimikunnassa. Hänet valittiin ylimääräisessä kirkolliskokouksessa siviilivaliokuntaan.⁶¹

---

⁵⁸ KMA KPA C.e.7. KTP 1969–76 ”Kirkolliskokousedustajat 1974–1977 (keskustalaiset)”; Kalliokoski 2002, 398–400.

⁵⁹ Kaarlo Lähteenmaan puhelinhaastattelu 2.11.2004. *Kevätkylvö* oli Helsingin Evankelisen ylioppilasliiton lehti vuoteen 1979.

⁶⁰ Kirk.kok. ptk. 1971, 19; KE 2003, Kokko Heikki.

⁶¹ KMA KPA B.b. KE 1968 ”Keskustapuolueen ehdokkaat vuoden 1968 kunnallisvaaleissa Pohjois-Pohjanmaa Raahan kaupunki”; KMA KPA C.e.7. KTP 1969–76 ”Kirkolliskokousedustajat 1974–1977 (keskustalaiset)”; Kirk.kok. ptk. 1971, 20; KVK 1972, 58; Taskila 1998, 164.

Maanviljelijä Eino Toivanen Säuineisistä ja kauppalansiiteeri Väino Takala Lapualta istuivat sekä kirkolliskokouksessa että laajennetussa piispainkokouksessa. Takala osallistui asiantuntijajäsenenä myös keskustan kirkkopoliittisen toimikunnan toimintaan, ja hän toimi aktiivisesti Etelä-Pohjanmaan piirin hengellisen toimikunnan⁶² puheenjohtajana. Ylimääräisessä kirkolliskokouksessa hän istui kirkon hallintovaliokunnassa, kun taas Toivanen jäi ilman valiokuntapaikkaa.⁶³

Syksyllä 1971 Turkuun saapuivat myös Ensio Vanhanen Uukuniemeltä ja Eero Anttila Muoniosta. Molemmat tulivat pohjoisesta, mutta heitä yhdistivät muutkin asiat. Kummankin ammatti oli maanviljelijä, ja molemmat valittiin vuoden 1971 kirkolliskokouksessa siviilivaliokuntaan. Lisäksi Anttila toimi valitsijamiehenä.⁶⁴

Iin kirkkoherra, rovasti Kauko Mäntylä ei saanut valiokuntapaikkaa mutta toimi Anttilan ja Kalliokosken rinnalla hiippakuntansa valitsijamiehenä. Siten koko Oulun hiippakunnan valitsijamieskolmikko muodostui keskustasuuntautuneista edustajista. Mäntylä oli valittu kirkolliskokoukseen vuonna 1968, ja samana vuonna hän oli aloittanut toimintansa Suomen Rauhanyhdistysten Keskusyhdistyksen johtokunnan varapuheenjohtajana. Hän oli edustajana vain vuosien 1968 ja 1971 kirkolliskokouksissa, mutta vanhoillislestadiolaisten keskuudessa hänellä oli merkittävä asema. Hänet valittiin myöhemmin SRK:n puheenjohtajaksikin.⁶⁵ Mäntylä oli lisäksi keskustan kirkkopoliittisen toimikunnan asiantuntijajäsen ja osallistui ennen kirkolliskokousta toimikunnan kokoukseen.

Kuopion tuomiorovastikunnan edustaja, varatuomari Venni Maunula tuli valituksi kirkkolakivaliokuntaan. Kirkkopoliittinen toimikunta oli jo aiemmin samana vuonna saanut hänen kriittisen arvionsa seurakuntahallinnon uudistamispyrkimyksistä. Maunulan mukaan seurakunnat olisivat tarvinneet suunniteltua enemmän valinnanmahdollisuuksia. Yhteystalousseurakunnissa ei saanut hänen mukaansa riistää yksittäisten seurakuntien itsenäisyyttä.⁶⁶

Vuonna 1968 kirkolliskokousedustajille tehdyssä kyselyssä 19 edustajaa oli ilmoittanut itsensä keskustalaiseksi. Nämä edustajat olivat olleet pääasiassa maal-

---

⁶² Kirkkopoliittisen toimikunnan ohelle myös piiritasolle oli alettu vähitellen perustaa hengellisiä toimikuntia.

⁶³ KMA KPA C.e.7. KTP 1969–76 kirje kirkolliskokouksen keskustalaisille edustajille 28.9.1973, ”Kirkolliskokousedustajat 1974–1977 (keskustalaiset)”; Laaj. piisp.kok. ptk-k. 1971, 17; Laaj. piisp.kok. ptk-s. 1971, 55; Kirk.kok. ptk. 1971, 19; Kirk.kok. ptk-l. 1971, liite VII-A; Mauno Hui-kun puhelinhaastattelu 11.7.2005.

⁶⁴ Kirk.kok. ptk. 1971, 18, 20; Kirk.kok. ptk-l. 1971, liite VII-A.

⁶⁵ KMA KPA C.e.7. KTP 1969–76 kirje kirkolliskokouksen keskustalaisille edustajille 28.9.1973; Kirk.kok. ptk. 1971, 18; ST 1974, 312; ST 1982, 358.

⁶⁶ Kirk.kok. ptk. 1971, 20; KMA KPA C.e.7. KTP 1969–76 ”Kirkon parlamenti”.

likoita, eikä kukaan piispa ollut ilmoittanut itseään puolueen kannattajaksi. Siten keskustalla ei ollut ollut tuolloin takanaan samanlaista arvovaltaa kuin kokoomuksella, joka oli ollut selvä valtuutus piispojen keskuudessa.⁶⁷ Koska edustajien vaihtuvuus oli hyvin vähäistä vuosien 1968 ja 1971 välillä, voi olettaa, että myös vuoden 1971 ylimääräisessä kirkolliskokouksessa oli suurin piirtein sama määrä keskustalaisia kuin kolme vuotta aiemmin. Edellä on esitelty yhdeksän edustajaa. He ovat siten alle puolet keskustalaisten koko määrästä, eikä ole lainkaan varmaa, ilmoittivatko edes kaikki näistä yhdeksästä kyselyssä itsensä keskustalaisiksi. Eräessä mielessä nämä yhdeksän kuitenkin erottuivat muista: keskustan kirkkopoliittinen toimikunta piti heitä keskustalaisina ja pyrki olemaan heihin yhteydessä todennäköisesti jo vuonna 1971. On tosin huomattava, että neljän edustajan kohdalla tästä yhteydenpidosta on todisteita vasta seuraavilta vuosilta.

Yleensäkin tutkimus keskittyy niihin edustajiin, joihin kirkkopoliittinen toimikunta oli yhteydessä. Kirkolliskokouksessa oli todennäköisesti monia muitakin keskustasuuntautuneita edustajia, mutta puoluetustan näkyvyyttä heidän toiminnassaan ei ole helppoa selvittää. On vaikeaa mitata heidän sitoutumistaan puolueeseen, ja lisäksi monet muutkin taustaryhmät vaikuttivat heidän toimintaansa. Sama koskee toki myös niitä edustajia, joihin kirkkopoliittinen toimikunta oli yhteydessä. Näiden edustajien kohdalla tilanne oli kuitenkin siinä mielessä toisenlainen, että heidän voi olettaa ainakin jossain määrin tienneen, mitä asioita Keskustapuolue pyrki ajamaan. Juuri heidän toimintansa perusteella on arvioitavissa, missä määrin keskustalaisen kirkkopoliittikan linjaukset saavuttivat vastakaikua kirkolliskokousedustajissa.

Kirkkopoliittinen toimikunta ei kuitenkaan ollut ainoa Keskustapuoluetta lähellä oleva taho, joka lausui julki kirkolliskokousta koskevia mielipiteitä. Monet kirkolliset teemat olivat esillä myös keskustalaisessa lehdistössä. Esimerkiksi keskustalaisten lehtien pakinoitsijat olivat vastustaneet keväästä lähtien arkipyhien siirtämistä lauantaihin ja arvostelleet kirkkoa nöyrytyksestä valtion edessä. Pääkirjoituksissa oli taas suhtauduttu kauttaaltaan myönteisemmin uudistukseen ja annettu tukea kaikkien kolmen kaavaillun arkipyhän siirtämiselle. Kirkolliskokouksen lähetessä rintamalinjat säilyivät suurimmaksi osaksi entisellään. Pakinoitsijat perustivat kantansa sekä teologisiin seikkoihin että perinteiden särkemisen uhaan. Toisaalta he arvostelivat myös hankkeen lyhytnäköisyyttä: muutaman vuoden kuluttua työntekijät olisivat voineet pitää varmasti sekä arkipyhä- että lauan-

---

⁶⁷ Laurinkari 1972, 55, 97.

taivapaat. Erityisesti pakinoitsijat korostivat, miten uudistus syrji maatalousväestöä. Juhlien suoma rauha oli nyt häviämässä maanviljelijöiltä, jotka eivät sitä paitsi voineet ajatellakaan itselleen viisipäiväistä työviikkoa.⁶⁸

Arkipyhäkysymys osoittaa samalla, että puolueen piirissä ei välttämättä ollut juuri minkäänlaista yksimielisyyttä kirkollisista kysymyksistä. Kirkkopoliittisessa toimikunnassa oli tuotu esiin maltillinen näkemys yhden pyhän siirtämisestä. Puolueen äänenkannattajien pääkirjoituksissa taas saatettiin kannattaa kaikkien kolmen pyhän siirtämistä, kun samojen lehtien pakinoitsijat hyökkäsivät voimalla koko siirtohanketta vastaan.

Kun siis kirkolliskokousedustajat kokoontuivat syyskuiseen Turkuun, he elivät keskellä vilkasta kirkkopoliittista keskustelua. Mutta kuuluiko keskustelun lomasta keskustan ääntä ja tavoittiko se lopulta keskustasuuntautuneet edustajat? Näiden kysymysten selvittämiseksi on tutkittava, mitä oikein tapahtui vuoden 1971 ylimääräisen kirkolliskokouksen istuntosalissa.

2.3. Kansanvallan asialla ylimääräisessä kirkolliskokouksessa

Kirkolliskokousedustajat kokoontuivat Turkuun 27. syyskuuta 1971. Keskustasuuntautuneiden edustajien joukosta näytti löytyvän konsensushenkeä heti aluksi. Kirkolliskokous oli juuri saanut hyväksytyksi työjärjestyksensä, ja seuraavana oli vuorossa toisen varapuheenjohtajan valinta. Lauri Taskila kiirehti pyytämään, että Viljami Kalliokoski voitaisiin valita tähän tehtävään ilman lippuäänestystä. Puheenjohtaja, arkkipiispa Martti Simojoki totesi kuitenkin, että ehdotus ei valitettavasti käynyt päinsä juuri hyväksytyn työjärjestyksen mukaan. Lippuäänestys toimitettiin, ja Kalliokoski valittiin ylivoimaisella enemmistöllä tehtävään.⁶⁹

Taskilan ehdotus ei kuvaa niinkään keskustasuuntautuneiden edustajien keskinäistä liittoa kuin luottamusta, jota muut edustajat tunsivat Kalliokoskea kohtaan. Vuonna 1968 yksikään piispa ei ollut ilmoittautunut keskustalaiseksi, ja puolueen kannattajat olivat olleet kirkolliskokouksessa melko näkymätöntä joukkoa.⁷⁰ Keskustalla oli kuitenkin ollut tuolloin – ja oli edelleen – yksi valttikortti, varapuheenjohtaja Kalliokoski, joka näytti olevan erityisasemassa maallikkoedustajien

---

⁶⁸ Malmberg 1977, 47–49.

⁶⁹ Kirk.kok. ptk. 1971, 16–17.

⁷⁰ Keskustalaiset edustajat olivat käyttäneet keskimääräistä vähemmän puheenvuoroja. He olivat myös pääasiassa maallikkoja, joilla Paavo Kortekangas on todennut olleen yleisesti vähemmän vaikutusvaltaa kuin papistolla tai itseoikeutetuilla edustajilla. Kortekangas 1971, 135, 142, 155; Laurinkari 1972, 157.

joukossa. Puolueen kannalta ainut haittapuoli oli, että Kalliokoski itse ei katsonut kuuluvansa puolueeseen. On kuitenkin vaikeaa selvittää, kuinka moni keskustassa oli perillä tästä tilanteesta.

Henkilövalintojen jälkeen kirkolliskokous eteni asiakysymyksiin. Piispa Erkki Kansanahon johtaman kirkon hallintokomitean mietintö kirkon keskushallinnon uudistamisesta tuli lähetekeskusteluun kokouksen ensimmäisenä päivänä. Mietintö sisälsi A- ja B-ehdotuksen, joista ensimmäinen noudatteli kirkolliskokouksen vuonna 1968 antamaa tehtävää: kirkolliskokous kokoontuisi vastaisuudessa joka toinen vuosi. Komitea oli kuitenkin päättynyt tekemään myös B-ehdotuksen, jonka mukaan kirkolliskokous kokoontuisi kaksi kertaa vuodessa. Tällöin laajennettu piispaikokous voitaisiin lakkauttaa. B-ehdotus edusti komitean omaa kantaa.⁷¹

Lauri Taskila puuttui lähetekeskustelussa kirkolliskokouksen edustajamäärään. Komitea oli esittänyt molemmissa ehdotuksissaan sen pienentämistä. Taskila piti tällaista uudistusta uhkana demokratialle. Hän pelkäsi muutoksen jälkeen kirkolliskokouksessa menevän helposti läpi sellaisia asioita, ”joita olisi tarvinnut vähän tarkemmin harkita ja Jumalan sanan pohjalta tutkia”. Hän puolusti myös vastoin komitean ehdotusta kenttäpiispan asemaa itseoikeutettuna edustajana. Taskilan puheenvuoron jälkeen mietintö lähetettiin kirkon hallintovaliokuntaan.⁷²

Lauri Taskila kapusi puhujakorokkeelle myös seuraavana päivänä. Tällä kertaa lähetekeskustelussa oli seurakunnan hallinnon uudistamiskomitean mietintö, ja nytkin Taskilan huolena oli demokratian toteutuminen. Komitea oli nimittäin ehdottanut, että uudessa seurakuntahallinnossa kirkkovaltuuston jäsenet valitsisivat luottamushenkilöt kirkkoneuvostoon. Keskustasuuntautuneista edustajista Venni Maunula oli kiinnittänyt jo aiemmin huomiota tähän asiaan. Taskilan mukaan tällainen uudistus kaventaisi seurakuntalaisten äänioikeutta. Samaan johtaisi hänen mukaansa komitean ehdotus kirkkoneuvoston koon pienentämisestä: jos seurakunnassa olisi voimakastahtoinen kirkkoherra, pienestä kirkkoneuvostosta voisi tulla mitäänsanomaton elin. Kolmantena Taskilan huolenaiheena oli komitean ehdotus, että seurakunnan luottamushenkilöiden kelpoisuusmääritteestä poistetta-

---

⁷¹ Kirk.kok. ptk. 1971, 22; Kirk.kok. ptk-l. 1971, liite IV-A, 37–38.

⁷² Kirk.kok. ptk. 1971, 31–32; Kirk.kok. ptk-l. 1971, liite IV-A, 17. A-ehdotuksen mukaan kirkolliskokouksessa olisi istunut piispojen lisäksi sata valittua edustajaa, ja B-ehdotuksen mukaan valittujen edustajien määrä olisi ollut 72. B-ehdotuksen edustajamäärä oli vain noin puolet vuoden 1973 koko edustajamäärästä. Myös Ruotsissa oli pienennetty vähän aiemmin kirkolliskokousta. Kirk.kok. ptk-l. 1971, liite IV-A, 13, 30; Juva 1976, 36; Kansanaho 1976, 179; Åstrand 1994, 121–123.

siin sanat ”jumalaapelkäävä ja kristillisestä harrastuksesta tunnettu”. Taskilan mukaan tuo määrittely oli vähimmäisvaatimus luottamushenkilölle.⁷³

Näin Taskila ajoi ensimmäisissä puheenvuoroissaan juuri niitä pyrkimyksiä, joita Keskustapuolueen kirkkopoliittinen toimikuntakin oli esittänyt. Toimikunnan mukaan demokratiaa oli edistettävä kaikilla kirkon hallinnon tasoilla, päätöksentekoelementtien jäsenmäärät oli pidettävä tarpeeksi suurina, ja luottamushenkilöiden kelpoisuusmäärite tuli säilyttää entisellään.

Väinö Takala, Viljami Kalliokoski ja Venni Maunula jatkoivat Taskilan viitoittamaa tietä. Kaikki kolme vastustivat luottamushenkilöiden kelpoisuusehdon muuttamista. Takala ja Kalliokoski vastustivat myös sitä, että uudessa järjestelmässä kirkkovaltuuston jäsen ei voisi kuulua kirkkoneuvostoon. Uudistus haittaisi tiedonkulkua neuvoston ja valtuuston välillä. Myös kirkkopoliittisessa toimikunnassa oli arvosteltu tätä uudistusta. Takala kiinnitti edelleen huomiota valtuuston ja neuvoston jäsenmääriin, joita komitea oli hänen mielestään pienentänyt liikaa.⁷⁴ Keskustan kirkkopoliittisen toimikunnan näkökulmasta kirkolliskokoukseen suunnattu panos (*input*) oli onnistunut loistavasti. Riippumatta siitä, olivatko toimikunnan kannanotot vaikuttaneet keskustasuuntautuneiden edustajien kantoihin vai eivät, lopputulos oli toivottu. Edustajat toivat esiin toimikunnan äänenpainoja.

Lähetekeskusteluun tuli vielä Venni Maunulan ja Eino Toivasen aloite kenttäpiispan kirjaamisesta kirkkolakiin itseoikeutetuksi kirkolliskokousedustajaksi. Lauri Taskilan aiemman puheenvuoron pohjalta ei ollut yllätys, että hän asettui puolustamaan aloitetta. Muuten Maunulan ja Toivasen avaus herätti paljon tyytymättömyyttä: miehet olivat tehneet aloitteen asiasta, joka oli jo valiokuntakäsittelyssä osana kirkon hallintokomitean mietintöä. Äänestyksen jälkeen aloite lähetettiin kuitenkin kirkon hallintovaliokuntaan.⁷⁵ Keskustasuuntautuneista edustajista siis ainakin Maunula, Taskila ja Toivanen puolustivat voimakkaasti kenttäpiispan asemaa. Syyt saattoivat sen sijaan löytyä muualta kuin keskustataustasta. Kirkkopoliittinen toimikunta ei ollut ainakaan näkyvästi kiinnittänyt asiaan huomiota.

Lähetekeskustelujen jälkeen valiokunnat siirtyivät valmistelemaan mietintöjään. *Suomenmaa* oli seurannut tiiviisti kirkolliskokouksen toimintaa lähetekeskusteluiden aikana. Keskustaväki sai lukea lehdestään myös Venni Maunulan kir-

---

⁷³ Kirk.kok. ptk. 1971, 37–38; Kirk.kok. ptk-l. 1971, liite IV-B, 21, 25.

⁷⁴ KMA KPA C.e.7. KTP 1969–76 PM 18.4.1971; Kirk.kok. ptk. 1971, 43–44, 46; Kirk.kok. ptk-l. 1971, liite IV-B, 20, 25.

⁷⁵ Kirk.kok. ptk. 1971, 84–88; Kirk.kok. ptk-l. 1971, liite V 3.

joittamia kirkolliskokouskuulumisia. Eniten palstatilaa lehdessä keräsi arkipyhien siirtäminen, johon tunnuttiin nyt suhtauduttavan aiempaa kielteisemmin.⁷⁶

Arkipyhät säilyivät puheenaiheena, kun kirkolliskokous kokoontui uudelleen istuntoonsa marraskuun puolivälissä. Siviilivaliokunta esitti työmarkkinajärjestöjen kannan mukaisesti, että loppiainen, helatorstai ja toinen helluntaipäivä korvattaisiin lauantaihin sijoittuvilla pyhillä. Valiokunnassa mukana olleet Eero Anttila, Lauri Taskila ja Ensio Vanhanen asettuivat mietinnön kannalle. Taskila olisi säilyttänyt mielellään helatorstain, mutta koska hän ei ollut löytänyt Raamatusta esteitä sen siirtämiselle, hän yhtyi valiokunnan kantaan. Vanhanen kuvasi puolestaan tilanteen vaikeutta:⁷⁷

Olemme joutuneet tilanteeseen, jossa jonkun on otettava syyllisyys päälleen ratkaisussa, joka nyt on tehtävä. Jos suostumme arkipyhät siirtämään, kuten työmarkkinajärjestöt ehdottavat, kristikansa eli seurakuntaväki panee syyn kirkolliskokouksen päälle. Jos taas kirkolliskokous ei suostu siirtämään arkipyhiä, silloin järjestäväki vyöryttää syyn johtajiensa päälle ja sanoo, ettette saa mitään aikaan. Nyt jää meille arvioitavaksi, kumpi ratkaisu asettaa suurimmat riskitekijät kansallemme ja seurakuntatyötä ajatellen tulevaisuudessa.⁷⁸

Vanhasen arvio oli, että kirkon tuli tilanteessa myöntyä ja siirtää arkipyhät. Hän näki uudistuksessa monia myönteisiäkin puolia, kuten keskustalaisen lehdistönkin esillä pitämät maaseutuväestön aiempaa paremmat lepomahdollisuudet. Uudistuksella oli Vanhasen mielestä myönteinen vaikutus myös lasten ja vanhempien väliseen yhteydenpitoon. Lopuksi hän viittasi uhkakuvaan, että uudistuksen kariutessa työmarkkinajärjestöt voisivat siirtyä omaan kalenteriin: toiset joutuisivat menemään töihin, kun toiset lähtisivät kirkkoon.⁷⁹

Venni Maunula suhtautui arkipyhien siirtoon kielteisemmin. Hän oli jo lähete-keskustelussa asettunut vastustamaan loppiaisen siirtoa. Lisäksi hän oli kirjoittanut kirkolliskokouksen väliajalla, lokakuun 20:nä, *Suomenmaahan* mielipidekirjoituksen asiasta. Siinä hän oli tuonut esille työmarkkinajärjestöjen painostuksen kirkkoa kohtaan sekä oman nihkeän kantansa pyhien siirtämiseen. Maunula ei jäänyt vaiti myöskään asian marraskuisessa käsittelyssä.⁸⁰

Myös Heikki Kokko suhtautui arkipyhien siirtoon kriittisesti. Hän piti erikoisena, että työmarkkinajärjestöt olivat omalta osaltaan jo täysin sopineet asian ja että nyt arkipyhien siirto oli tuotu kirkolliskokouksen käsittelyyn tapahtuneena

---

⁷⁶ Smaa 29.9.1971 ”Henkisiä arvoja ei pidä mitata verohintataksilla”, 30.9.1971 Kirkon parlamentti koolla (Venni Maunula), 30.9.1971 Kirkolliskokous kiisteli opettajista, 30.9.1971 Kirkkopyhien siirto esille marraskuussa, 2.10.1971 Arkipyhätkö lauantaiaksi?.

⁷⁷ Kirk.kok. ptk. 1971, 112–113; Kirk.kok. ptk-l. 1971, liite VI-D 2.

⁷⁸ Kirk.kok. ptk. 1971, 113.

⁷⁹ Kirk.kok. ptk. 1971, 113.

⁸⁰ Kirk.kok. ptk. 1971, 60, 112; Smaa 20.10.1971 Mielipide: Arkipyhä – eriarvoisuus (Venni Maunula).

tosiasiana. Hänen mukaansa asioita tuli katsoa kirkon omaltakin kannalta. Kokko kysyikin, oliko parin-kolmen arkipyhän siirtäminen niin tärkeä kysymys, että siihen uhkasi kaatua koko UKK-sopimus. Omana ratkaisunaan hän ehdotti, että loppiainen ja toinen helluntaipäivä voitaisiin siirtää mutta että helatorstai tulisi jättää paikoilleen. Vielä yksi uudistukselle kriittinen edustaja oli Viljami Kalliokoski. Hän ei kuitenkaan puuttunut keskusteluun kirkolliskokouksessa vaan vasta muistelmissaan kahta vuotta myöhemmin. Hän kertoi äänestäneensä uudistusta vastaan, koska uudistus merkitsi mukautumista ”nykyiseen maailmanaikaan” ja epäkunnioittavaa suhtautumista pyhiin perinteisiin.⁸¹

Äänestyksessä Kokon ehdotus helatorstain säilyttämisestä hävisi äänin 84–52. Eino Toivanen oli puolestaan ilmaissut kannatuksensa kirkkoherra Eero Saarisen ehdotukselle, että loppiainen siirrettäisiin lauantaiksi, että helatorstai säilyisi ja että toinen helluntaipäivä poistettaisiin kokonaan. Saarisenkin ehdotus joutui kuitenkin tekemään selvin numeroin tilaa valiokunnan kannalle.⁸² Ennen kirkolliskokousta keskustan piirissä oli esitetty hyvin erilaisia kantoja arkipyhäkysymyksestä. Siinä mielessä ei ollut yllättävää, että kirkolliskokouksessa keskustasuuntautuneiden edustajien kannat hajaantuivat.⁸³

Väinö Takala oli laajennetun piispainkokouksen toukokuun istunnossa kannattanut piispa John Vikströmin lausumaa ehdotusta. Sen mukaan työmarkkinoille tuli tehdä esitys, että helluntain ja helatorstain korvaamisesta lauantaityöllä luovuttaisiin. Ehdotus oli kuitenkin kuivunut kokoon Vikströmin itsensä luovuttua siitä.⁸⁴ Kirkolliskokouksessa Takala ei enää puuttunut asian käsittelyyn. Joka tapauksessa on huomattava, että kirkkopoliittinen toimikunta oli ainakin vielä alkusyksystä ajatellut samaan tapaan kuin Takala laajennetussa piispainkokouksessa: työmarkkinajärjestöt pääsisivät pian ratkaisuun, että arkipyhiä ei tarvitsisi korvata lauantaityöllä. Samalla arkipyhäkysymys olisi siirtynyt itsestään pois päiväjärjestyksestä. Näin ei kuitenkaan ollut käynyt, ja niinpä kirkolliskokous sai tehdä päätöksen arkipyhien siirtämisestä. Arkipyhäkeskustelu ei kuitenkaan ollut mikään tavallinen kirkolliskokouksen päiväjärjestyksen asia. Se on mahdollista nähdä osana yleistä poliittisen järjestelmän kehitystä. Prosessista voi lukea jotain kirkolliskokouksen, puolueiden ja työmarkkinajärjestöjen keskinäisistä suhteista.

---

⁸¹ Kirk.kok. ptk. 1971, 106–107; Kalliokoski 1973, 229.

⁸² Kirk.kok. ptk. 1971, 119–120, 122–123.

⁸³ Osmo Alaja on arvellut, että viljelijäväestöllä ei ollut yhtenäistä kantaa arkipyhien siirtämisestä. Alaja 1988, 165. Ainakin kirkolliskokouksessa tämä arvio piti paikkansa keskustasuuntautuneiden maanviljelijöiden kohdalla.

⁸⁴ Laaj. piisp.kok. ptk-k. 1971, 5 §.

Suomessa päätöksenteko ja vallankäyttö olivat 1960-luvulta lähtien siirtyneet yhä enemmän pois virallisilta instituutioilta. Vastaavasti puolueet ja etujärjestöt olivat saaneet valtaa, ja niiden keskinäisistä neuvotteluareenoista oli tullut uusia vallankäytön keskuksia. Myös viranomaiset joutuivat yhä enemmän kuuntelemaan etujärjestöjä. Puolueet olivat alkaneet muuttua virallisiksi valtiollisiksi toimijoiksi, ja ainakin keskeisimmät etujärjestöt olivat tulleet kiinteäksi osaksi poliittista järjestelmää. Puolueet myös pyrkivät kosketukseen etujärjestöjen kanssa. Muodostui uusi poliittinen järjestelmä, jossa päätöksenteon painopiste vaihteli vuorotellen eri osien välillä. Sen sijaan perinteisillä vallankäytön areenoilla, kuten eduskunnalla, tuntui joskus olevan tehtävänään vain muualla, usein juuri työmarkkinajärjestöissä, tehtyjen päätöksien vahvistaminen. Niinpä UKK-sopimustakin käsitellessään kansanedustajat valittivat valtansa siirtyneen työmarkkinajärjestöille.⁸⁵

Kun kirkolliskokous ryhtyi vuonna 1971 käsittelemään UKK-sopimuksen edellyttämää arkipyhien siirtoa, uusi ja vanha valta kohtasivat. Tässä kohtaamisessa kirkko edusti vanhaa: sillä oli perinteinen julkisoikeudellinen asema, mutta toisaalta sen suhdetta valtioon suunniteltiin höllennettäväksi. Vastaavasti puolueet ja erilaiset etujärjestöt kehittyivät toiseen suuntaan: ne olivat alkaneet tulla kirkon rinnalle virallisuusluonteisiksi yhteisöiksi. Niinpä vuonna 1971 UKK-sopimuksessa kirkko oli ikään kuin yksi sopimusosapuoli muiden joukossa. Se oli osa poliittista järjestelmää hallituksen, puolueiden ja työmarkkinajärjestöjen ohella, ja hetkeksi päätöksenteon painopiste siirtyi sen omalle areenalle, kirkolliskokoukseen.

Kaiken lisäksi kirkko tuntui olevan nyt monien mielestä altavastajan asemassa ja väärällä tavalla riippuvainen valtaryhmittymistä. Keskustasuuntautuneista edustajista Venni Maunula ja Heikki Kokko ilmaisivat ajatuksen, että muut osapuolet olivat ajaneet kirkon ohi ja päättäneet asioista valmiiksi. Koko totuus oli tuskin tällainen. Esimerkiksi siviilivaliokunnan puheenjohtaja Osmo Alaja osoitti ymmärtämystä työmarkkinajärjestöjä kohtaan: UKK-sopimus oli jouduttu tekemään nopeasti, kovien paineiden alla. Tilanteessa ei olisi ollut aikaa kysyä kirkon mielipidettä. Samaa korosti koko siviilivaliokunta mietinnössään.⁸⁶

---

⁸⁵ Sorsa 2003, 281–282; DRR 1977, 447, 449; Heiskanen 1977, 229, 233, 235, 241; Helander 1977, 83; Djupsund & Ståhlberg 1978, 3, 15; Onni Rantala 1982, 232–234; Nousiainen 1998, 74, 258–259.

⁸⁶ Kirk.kok. ptk. 1971, 99–100; Kirk.kok. ptk-l. 1971, liite VI-D 2, 4. SEK 1972–75, 42. Joka tapauksessa jälkikäteen kirkolliskokouksen päätöstä pidettiin laajalti sekä kirkon että osittain myös lehdistön piirissä selkärangattomuutena työmarkkinajärjestöjen painostuksen edessä. SEK 1976–79, 33.

Joka tapauksessa kirkolliskokouksen toiminta arkipyhien siirtämisessä heijasteli ensinnäkin yhteiskunnan ilmapiirin muutosta. Vuonna 1953 kirkolla oli ollut vielä voimaa torjua loppiaisen siirto, vaikka marianpäivä, juhannus ja pyhäinpäivä olikin siirretty pois arkipäiviltä. Hyvinvointivaltioajattelussa keskeiseksi tullut talouselämän korostaminen oli kuitenkin vain jatkunut.⁸⁷ Tällainen taloutta korostava ilmapiiri ja siihen osaltaan liittynyt kirkkokritiikki olivat varmasti osasyinä siihen, että kirkko ei uskaltanut asettua työmarkkinajärjestöjä vastaan.

Toisaalta kirkolliskokouksen toiminta heijasteli myös poliittisen järjestelmän muutosta. Valtiokirkosta oli tullut koko ajan enemmän ja enemmän kansankirkko. Valtion ja kirkon suhteet olivat höllentyneet. ”Kansan” puolueet ja työmarkkinajärjestöt olivat puolestaan alkaneet muistuttaa yhä enemmän ”valtion” puolueita ja työmarkkinajärjestöjä – ainakin siinä mielessä, että ne olivat virallistaneet asemaansa ja saaneet lisää valtaa. Tässä suhteessa monien kirkolliskokousedustajien huoli etujärjestöjen sanelupolitiikasta ei ollut täysin tuulesta temmattu. Puolueilla ja etujärjestöillä oli nyt todellakin uudenlaista valtaa kirkkoon nähden.

Se, että kirkolliskokous sai kuitenkin vielä sanoa lakipykälien perusteella sanaansa arkipyhäkysymyksessä, osoittaa, että valta ei ollut kokonaan siirtynyt etujärjestöille. Sen takia puolueiden oli luonnollista harkita tehokkaampaa ja tarkemmin säädeltyä vuorovaikutusta myös kirkon kanssa – aivan samoin kuin ne olivat tehneet etujärjestöjenkin kanssa. Tässä tilanteessa ei näytä sattumalta, että keskustassakin puoluehallitus oli saanut vuonna 1969 kylkeensä niin työ- ja palkkapoliittisen neuvottelukunnan kuin kirkkopoliittisen toimikunnankin.

Samalla huomio kiinnittyy siihen, että kirkon aseman kritiikki alkoi vaimeta 1970-luvun kuluessa.⁸⁸ Oliko kenties siten, että kirkon julkisoikeudellinen asema ei enää erottunut niin häiritsevästi, kun monet muutkin järjestöt olivat virallistaneet asemaansa? Kysymys on vaikeasti tutkittavissa, eikä kirkkokritiikin laimenemista tule selittää pelkällä puolueiden ja etujärjestöjen virallistumisella: kyse oli laajasta yhteiskunnallisen ilmapiirin muutoksesta. Toisaalta tätä näkökulmaa ei tule myöskään täysin unohtaa. Puolueet ja työmarkkinajärjestöt olivat ehkä todellakin ottamassa kirkon paikkaa eräänlaisina valtiovallan virallisina liittolaisina.

Yhteiskunnallisesta ja poliittisesta merkityksestään sekä suuresta näkyvyydestään huolimatta arkipyhäkysymys ei ollut kirkolliskokouksen ainut asia. Täysistuntokäsittelyyn tuli alkuvaiheessa myös siviilivaliokunnan mietintö erivapaudes-

---

⁸⁷ Juva 1976, 187–188; Juva 1978, 182–183; Heikkilä 1990, 333–334; Autio 1994, 353.

⁸⁸ Murtorinne 1995, 390–391.

ta, jonka turvin myös kirkkoon kuulumaton voisi vastaisuudessa opettaa uskontoa. Ensio Vanhanen puolusti erivapautta ja korosti, että oli kutsuttava ”taistelurintamaan kaikki, joille Jeesus-nimi on kallis”.⁸⁹

Eero Anttila ja Lauri Taskila olivat toista mieltä. He olivat jättäneet jo siviilivaliokunnan mietintöön eriävän mielipiteen, jotta esitys saisi raueta. Anttila vastasi Vanhaselle, että lahkolaisuus oli nimenomaan syntiä, ja muistutti, miten Luther oli taistellut ”hurmahenkiä ja uudestikastajia vastaan”. Lauri Taskila oli samaa mieltä: ”Ei ole mistään pienestä asiasta kysymys, jos 300 kirkkoon kuulumatonta opettajaa pääsee tihutyötään tekemään lastemme parissa.” Kauko Mäntylä säästi vielä Anttilaa ja Taskilaa, mutta lopulta miesten kanta jäi tappiolle.⁹⁰ Kaikkien kolmen kannanotoissa uskonnonopetus rinnastui nimenomaan kasteopetukseen. Keskustasuuntautuneiden edustajien mielipiteet jakaantuivat, mikä oli ymmärrettävääkin. Vastoin sosiaalidemokraatteja, jotka olivat asettuneet erivapauden kannalle, keskusta ei ollut ottanut asiaan kantaa.⁹¹ Tällaisessa asiassa ratkaisut tehtiin todennäköisesti muutenkin muulta pohjalta kuin puoluetustasta käsin.

Kirkolliskokouksen pisin kädenvääntö oli kuitenkin vielä edessä. Jo lähete-keskustelussa kirkon keskushallinnon uudistaminen oli herättänyt paljon keskustelua, ja nyt kirkon hallintovaliokunnan mietintö saapui varsinaiseen täysistuntokäsittelyyn. Mietintö nojautui kirkon hallintokomitean B-ehdotukseen. Keskustasuuntautuneista edustajista Viljami Kalliokoski ja Väinö Takala olivat olleet mukana valiokunnassa, ja he molemmat olivat jättäneet mietintöön myös eriäviä mielipiteitä.⁹²

Valiokunta ehdotti uusimuotoiseen kirkolliskokoukseen 72 valittua edustajaa, mutta sekä Kalliokoski että Takala yhtyivät eriävään mielipiteeseen, jonka mukaan valittuja edustajia tuli olla 96. Molemmat ehdottivat myös, että valiokunnan enemmistön kannasta poiketen hiippakunnat jaettaisiin maallikkoedustajien vaalissa vaalipiireihin. Näin kaikki alueet saisivat varmasti edustuksen kirkolliskokoukseen. Lisäksi Takala vaati, että arkkipiispa ei olisi sekä kirkolliskokouksen että kirkkohallituksen itseoikeutettu puheenjohtaja. Edelleen hän esitti, että kirkkohallituksen määrääjäksi valituille edustajille ei määriteltäisi pätevyyssehtoja. Kalliokoski puolestaan vaati valiokunnan enemmistön mielipiteestä poiketen kenttäpiis-

---

⁸⁹ Kirk.kok. ptk. 1971, 132.

⁹⁰ Kirk.kok. ptk. 1971, 133, 135, 143, 150; Kirk.kok. ptk-l. 1971, liite VI-D 3, 8.

⁹¹ TArk 329,5 H 20 KSL kirkolliskokousedustajille 22.10.1971.

⁹² Kirk.kok. ptk-l. 1971, liite VI-B 1, 1, 21–23.

pan säilyttämistä itseoikeutettuna kirkolliskokousedustajana.⁹³ Pelkkien eriävien mielipiteiden tarkastelu antaa vain hyvin suppean kuvan Takalan ja Kalliokosken toiminnasta valiokunnassa. Tällainen tarkastelu paljastaa kuitenkin heidän peruskorostuksensa. Kaikki heidän eriävät mielipiteensä olivat tavalla tai toisella pyrkimyksiä laajentaa kirkon demokratiaa: oli luotava edustusohjaltaan laajoja elimiä, joihin tuli turvata kaikkien alueiden edustus.

Täysistuntokäsittelyssä Väinö Takala nousi keskustasuuntatuneista edustajista ensimmäisenä puhujakorokkeelle. Hänen mielestään valiokunnan kannan toteutuessa kirkolliskokouksen päätäntävalta oli vaarassa siirtyä suurten keskusten edustajille. Samanlainen vallan keskittyminen saattoi tapahtua mietinnön myötä myös kirkkohallituksessa. Tästä syystä Takala asettui kannattamaan kirkkoherra John Forsbergin ehdotusta, jonka mukaan kirkkohallituksessa tuli olla kahdeksan määrääjäksi valittua edustajaa valiokunnan ehdottaman kuuden edustajan sijaan. Heille ei tullut asettaa pätevyysvaatimuksia, toisin kuin valiokunta oli esittänyt. Viljami Kalliokoski oli samoilla linjoilla, ja joukkoon liittyi myös Lauri Taskila antamalla tukensa Forsbergin ehdotukselle.⁹⁴

Ensiksikin sen tähden, että tässä huomioidaan tasapuolisesti koko meidän kirkon kenttä eli siis kaikki hiippakunnat. Tätä pidän erittäin tärkeänä näkökohtana, että takametsien miehet eivät jäisi takametsiin kaikki, vaan saisivat valistusta tässä arvokkaassa instituutissa (Hilpeyttä).⁹⁵

Taskila jatkoi korostamalla kirkolliskokouksen edustavuutta. Hän olisi toivonut, että jokaisesta rovastikunnasta olisi saatu siihen edustus. Hän yhtyi kuitenkin eriävään mielipiteeseen, joka oli hänen omaa kantaansa maltillisempi. Taskila korosti edelleen kenttäpiispan itseoikeutettua asemaa kirkolliskokouksessa.⁹⁶

Pian Väinö Takala nousi toistamiseen puhujakorokkeelle tekemään aivan uuden esityksen: jokaisesta hiippakunnasta tuli valita kirkolliskokoukseen vähintään kaksi pappia ja neljä maallikkoa, kun valiokunta oli esittänyt alarajaksi yhtä pappia ja kahta maallikkoa. Eino Toivanen kannatti tätä Takalan ehdotusta. Samalla hän ilmaisi kannatuksensa Venni Maunulan esitykselle, jonka mukaan korkein oikeus ja korkein hallinto-oikeus valitsisivat jatkossakin keskuudestaan edustajan kirkolliskokoukseen. Toivanen puolusti vielä kenttäpiispan asemaa ja ihmetteli, miksi jopa kirkon johtopaikoilla olevien mielestä kenttäpiispa oli ikään kuin ”jon-

⁹³ Kirk.kok. ptk-l. 1971, liite VI-B 1, 21–23.

⁹⁴ Kirk.kok. ptk. 1971, 167–168, 196–197, 199; Kirk.kok. ptk-l. 1971, liite VI-B 1, 11.

⁹⁵ Kirk.kok. ptk. 1971, 199.

⁹⁶ Kirk.kok. ptk. 1971, 252.

kinlainen pahanlaatuinen kasvain piispojen kyljessä, joka pitäisi saada siitä juurrutetuksi tavalla taikka toisella pois”.⁹⁷

Lopulta vielä Ensio Vanhanen ja Eero Anttila tulivat puolustamaan kenttäpiispan asemaa kirkolliskokouksessa. Vanhanen kannatti myös kirkolliskokouksen jäsenmäärän asettamista 96:een, ja Anttila säästi häntä puolustamalla syrjäisten seutujen edustajapaikkoja. Keskustasuuntautuneet edustajat eivät olleet yksin mielipiteineen, vaan monissa kysymyksissä he edustivat enemmistön kantaa. Kenttäpiispa säilytti itseoikeutetun asemansa, ja valittujen kirkolliskokousedustajien määräksi tuli 96. Myös Väinö Takalan ehdotus kirkolliskokouksen hiippakunta-kiintiöistä hyväksyttiin suurella enemmistöllä.⁹⁸

Työryhmä, joka oli käsitellyt kirkon hallintoa kirkkopoliittisen toimikunnan elokuaisessa kokouksessa, oli vaatinut kiinnittämään huomiota syrjäseutujen edustuksen säilymiseen kirkolliskokouksessa. Nyt keskustasuuntautuneet edustajat ajoivat näkyvästi tätä päämäärää. Niin kirkolliskokouksen kuin kirkkohallituksenkin tuli olla edustus pohjaltaan laajoja ja mahdollisimman kansanvaltaisia. Toinen puheenvuoroista esiin nouseva päämäärä oli kenttäpiispan aseman säilyttäminen kirkolliskokouksessa. Puheenvuorojen yhtenäisyyttä ei kuitenkaan tule kummasakaan korostuksessa selittää pelkällä puoluetustalla. Kenttäpiispan asema ei ilmeisesti ollut edes esillä kirkkopoliittisessa toimikunnassa. Monet puheenvuoroja käyttäneet keskustasuuntautuneet edustajat olivat myös syrjäisiltä seuduilta, joten näiden alueiden edustuksen puolustaminen oli heille luonnollista.

Joka tapauksessa kirkon keskushallinnon uudistus sai keskustasuuntautuneet edustajat avaamaan suunsa. Ainoastaan Heikki Kokko ja Kauko Mäntylä pysyivät vaiti. Vastaavasti Väinö Takala ja Lauri Taskila nousivat molemmat viisi kertaa puhujakorokkeelle.⁹⁹ On toki huomattava, että keskushallinnon uudistaminen herätti kirkolliskokouksessa muutenkin hyvin paljon keskustelua. Keskustasuuntautuneiden edustajien aktiivisuus ei ollut siinä mielessä mitenkään erikoista.

Hallinnolliset uudistukset eivät kuitenkaan loppuneet kirkolliskokoukselta. Seurakunnan hallintovaliokunnan mietintö seurakuntien hallinnon uudistamisesta tuli täysistuntokäsittelyyn 20. marraskuuta. Valiokunnassa mukana ollut Heikki Kokko piti hyvänä päämäärää, että kahtiajakoa poistettaisiin seurakuntien hallinnosta. Hän puolusti myös päätöksenteon säilyttämistä mahdollisimman lähellä

---

⁹⁷ Kirk.kok. ptk. 1971, 191, 254–256; Kirk.kok. ptk-l. 1971, liite VI-B 1, 15.

⁹⁸ Kirk.kok. ptk. 1971, 260, 266–267, 277–278, 283; Kirk.kok. ptk-l. 1971, liite VI-B 1 a, 31.

⁹⁹ Liite 4.

seurakuntalaisia. Liian kaukainen hallinto vähentäisi seurakuntalaisten aktiivisuutta.¹⁰⁰

Lauri Taskila löysi sen sijaan mietinnöstä huomautettavaakin. Hän vastusti edelleen muutosta, että kirkkovaltuusto valitsisi kirkkoneuvoston jäsenet. Taskilan mukaan tehtävä kuului seurakuntalaisille. Muutenkin Taskila toisti lähetekeskustelussa esittämänsä näkökohdat: uudistuksessa kirkkoneuvosto uhkasi pienentyä liikaa, ja luottamushenkilön kelpoisuusmäärite oli säilytettävä ennallaan.¹⁰¹

Ensio Vanhanen asettui kannattamaan mietintöä ja kiitti valiokuntaa erityisesti siitä, että se oli halunnut turvata seurakuntien toimintavapauden mahdollisimman pitkälle. Eino Toivanen piti valiokunnan mietintöä hyvänä mutta asettui kannattamaan opettaja Aarne Rantalan ehdottamaa uutta muotoilua luottamushenkilön kelpoisuusmääritteeksi. Myös Viljami Kalliokoski kannatti kelpoisuusmääritteen säilyttämistä kirkkolaisissa mutta asettui valiokunnan ehdottaman sanamuodon taakse.¹⁰² Puheenvuoroja käyttäneet keskustasuuntautuneet edustajat ajoivat siten seurakuntien itsenäisyyttä ja demokratiaa. He halusivat myös säilyttää luottamushenkilön kelpoisuusmääritteen – ainakin jossain muodossa.

Ratkaisevassa käsittelyssä seurakuntahallinnon uudistus jäi kuitenkin yhden äänen päähän määräenemmistöstä ja kaatui äänin 99–34. Enemmistö oli varautunut tilanteeseen: kirkolliskokous päätti loppumetreillään asettaa uuden komitean tutkimaan ja valmistelemaan edelleen seurakunnan hallinnon uudistamista. Eero Anttila ehdotti Oulun hiippakunnan edustajaksi toimikuntaan keskustalaista kansanedustajaa, maanviljelijä Reino Kangasta. Kauko Mäntylä yhtyi tähän ehdotukseen. Sen sijaan Viljami Kalliokoski käytti kannatuspuheenvuoron piispa Hannes Leinosen ehdokkaan, kirkkoherra Timo Holman puolesta.¹⁰³ Kirkkopoliittisen toimikunnan eräs tavoite oli ollut keskustalaisten saaminen jäseniksi erilaisiin komiteoihin. Nyt ainakin Anttila ja Mäntylä toteuttivat tätä päämäärää. Kalliokosken toiminta sopii puolestaan hyvin siihen tulkintaan, että hän oli toimissaan melko riippumaton Keskustapuolueesta. Ainakin tässä henkilövalinnassa hän näyttää tehneen ratkaisunsa muiden kuin puoluesyiden perusteella.

Vuoden 1971 kirkolliskokouksen toiminta rakentui paljolti kirkon keskushallinnon ja seurakuntahallinnon uudistukselle. Samalla keskustasuuntautuneille

---

¹⁰⁰ Kirk.kok. ptk. 1971, 306, 320–321.

¹⁰¹ Kirk.kok. ptk. 1971, 349–350.

¹⁰² Kirk.kok. ptk. 1971, 355, 385, 387, 389–390.

¹⁰³ Kirk.kok. ptk. 1971, 449–450; Juva 1976, 219. Kangas sai 50 ääntä mutta jäi niukasti valitsematta. Keskustasuuntautuneista edustajista myös Heikki Kokko ja Eino Toivanen saivat ääniä. Kirk.kok. ptk. 1971, 453.

edustajille tarjoutui mahdollisuus seisoa kansanvallan puolustajina. Keskustan kannanotoissa ja kirkkopoliittisen toimikunnan kokouksissa esiin tuotu demokraatian korostus ei siten jäänyt tyhjäksi sanahelinäksi, vaan se näkyi kirkolliskokousedustajien toiminnassa. Eri asia on, mitkä kaikki seikat vaikuttivat edustajien toimintaan. Puolue saattoi kuitenkin aivan hyvin olla yksi taustavaikutin.

Aktiivisin kannanottaja keskustasuuntautuneiden edustajien joukossa oli Lauri Taskila. Seuraavina tulivat Venni Maunula, Väinö Takala ja Eino Toivanen. Paa-vo Kortekangas on todennut, miten Oulun hiippakunnan lestadiolaistaustaiset maallikkoedustajat pitivät pitkiä puheita vuoden 1968 kirkolliskokouksessa. Toisaalta hän on arvellut paljon puhuvilla edustajilla olleen myös tavallista enemmän vaikutusvaltaa.¹⁰⁴ Ne lukuisat palstamillimetrit, joita Lauri Taskila tuotti vuoden 1971 kirkolliskokouksen pöytäkirjaan, voikin ymmärtää osittain juuri lestadiolaistaustasta käsin. Samalla ne saattavat kertoa jotain Taskilan vaikutusvallasta.

Joka tapauksessa vuoden 1971 kirkolliskokouksesta muodostui ensimmäinen selkeä etappi Keskustapuolueen ja kirkolliskokouksen vuorovaikutuksessa. Puolueen yhteydenpito kirkolliskokousedustajiin oli vielä hyvin näkymätöntä, eikä siitä ole jäänyt kirjallisia dokumentteja. Kirkkopoliittinen toimikunta oli kuitenkin kokouksissaan päättänyt pitää yhteyttä keskustalaisiin edustajiin, ja todennäköisesti tätä päätöstä noudatettiin jollakin tavalla. Ainakin puolueen korostukset ja kirkkopoliittisen toimikunnan antama panos näkyivät selvästi keskustasuuntautuneiden edustajien toiminnassa.

Jos yhteydenpidosta kirkkopoliittisen toimikunnan ja kirkolliskokousedustajien välillä ei ole todisteita, puolueen pää-äänenkannattajassa seurattiin sitäkin tiiviimmin kokouksen edistymistä. Eniten huomiota sai tälläkin kertaa arkipyhien siirtäminen, ja jälleen esille pääsi kielteinen näkökulma, nyt Kaarlo Lähteenmaan esittämänä.¹⁰⁵ Marraskuun 25:nä lukija saattoi löytää lehden pääkirjoituksestakin kriittisiä äänenpainoja vähän aiemmin varmistunutta arkipyhien siirtämistä kohtaan.¹⁰⁶ Kirkolliskokouksen lähetessä keskustalainen lehdistö oli pääkirjoituksiinsa asettunut yleisesti siirron kannalle. Kirkolliskokouksen alettua *Suomenmaan*

---

¹⁰⁴ Kortekangas 1971, 140–143.

¹⁰⁵ Smaa 13.11.1971 Kaarlo Lähteenmaa: Arkipyhät ja kirkon keskushallinto kirkolliskokouksen tärkeinä kysymyksinä, 13.11.1971 Arkipyhien siirtäminen lopulliseen käsittelyyn, 17.11.1971 Kirkkoon kuulumaton saa opettaa uskontoa presidentin luvalla, 18.11.1971 Kirkon hallinnon uusiminen puhutti kirkolliskokousta, 19.11.1971 Kirkolliskokous jatkaa tammikuussa, 20.11.1971 12 äänestystä kirkolliskokouksen jäsenistöstä – kenttäpiispa pysyi mukana, 24.11.1971 Arkipyhät siirtyivät lauantaiksi äänin 112–21, 26.11.1971 Kirkollinen äänioikeus 18-, vaalikelpoisuus 20-vuotiaana.

¹⁰⁶ Smaa 25.11.1971 pääk.

kynänkärjet osoittivat kuitenkin toiseen suuntaan. Kun sitten Turusta kiiri uutinen kirkon taipumisesta arkipyhäkysymyksessä, *Suomenmaa* halusi näyttää, että keskustan pää-äänenkannattajalla riitti voimia puolustaa kristillisiä perinteitä silloinkin, kun kirkko ei siihen pystynyt. Myöhemmin samaa henkeä löytyi keskustan eduskuntaryhmässä, kun lakiesitys tuli eduskuntakäsittelyyn.¹⁰⁷

2.4. Regimenttien rajalla Kuopion puoluekokoukseen 1972

Yhtä aikaa vuoden 1971 ylimääräisen kirkolliskokouksen kanssa Keskustapuolueessa oli meneillään kirkkopoliittisen periaateohjelman¹⁰⁸ viimeistely. Puoluehallitus hyväksyi ohjelman 22.9. eli muutamaa päivää ennen kirkolliskokouksen alkua.¹⁰⁹ Ohjelma jäi odottamaan kuitenkin vielä puoluevaltuuskunnan hyväksyntää.

Ohjelman ensimmäisessä osassa korostettiin yleisesti kirkon merkitystä menneisyydessä ja nykyhetkessä. Toisessa osassa päästiin sen sijaan selviin asiakysymyksiinkin. Todettiin ykskantaan, että ”valtion ja kirkon täydellinen erottaminen ja uskonottoman valtion toteuttaminen ei ole puolueen käsityksen mukaan oloisamme mahdollista eikä toivottavaa”. Kirkon ja valtion suhteet oli säilytettävä sellaisina, että kirkko saattoi ”vapaasti ja aidosti” toteuttaa tehtävänsä. Kirkko ei saanut joutua valtion holhoukseen, eikä sen toimintaa saanut rajoittaa tai taloudellisia edellytyksiä ratkaisevasti huonontaa. On huomattava, että arkkipiispa Martti Simojoki oli moittinut sosiaalidemokraattien vähän aiemmin julkistamaa ohjelmaa siitä, että se pyrki toisaalta rajoittamaan kirkon vaikutusta yhteiskunnassa mutta samalla korostamaan yhteiskunnan valvontaa kirkkoa kohtaan.¹¹⁰ Keskusta pyrkikin tarjoamaan nyt aivan päinvastaisen vaihtoehdon: valtion oli jatkossakin tarjottava kirkolle tukensa, mutta samalla kirkon oli saatava päättää asioistaan mahdollisimman vapaasti.

Eduskunnan käsiteltäväksi tuli ohjelman mukaan saattaa vain ne säädökset, jotka koskivat kirkon ja valtion suhteita. Kirkon tuli itse päättää toimintaansa koskevista säännöksistä. Kauko Pirisen tulkinnan mukaan ohjelma meni tässä kohden kirkon lainsäädännön itsenäistämiseksi jopa pitemmälle kuin Kirkko-valtio –

---

¹⁰⁷ Viisi eduskuntaryhmän jäsentä ilmoitti olevansa esitystä vastaan, ja ryhmän jäsenet saivat asiassa vapaat kädet. KMA KEA C.a. ekrptk. 4.5.1972 § 10.

¹⁰⁸ Jatkossa käytetään lähinnä nimitystä ”kirkkopoliittinen ohjelma”.

¹⁰⁹ KMA KPA C.c. phptk. 22.9.1971 § 9.

¹¹⁰ KMA KPA C.c. phptk. 22.9.1971, liite § 9; Pirinen 1979, 147.

komitea. Ohjelman mukaan väestökirjanpito voitiin siirtää valtiolle, ja kirkon tuli jatkossa vastata omaan toimintaansa kuuluvista tehtävistä, kuten tuomiokapitulilaitoksesta.¹¹¹ Ohjelmassa korostettiin siis sekä kirkon ja valtion yhteenkuuluvuutta että kirkon itsenäisyyttä. Nyt annettiin tuon jälkimmäisen korostuksen tulla kunnolla esiin ja esitettiin konkreettisia uudistuksia kirkon ja valtion suhteisiin. Keskusta osoitti, että sen kohdalla arkkipiispan kritiikille ei ollut sijaa.

On huomattava, että kirkon itsenäisyyttäkin korostettaessa keskustassa muistettiin painottaa, ettei kirkkoa saanut erottaa valtiosta. Tämä painotus tuli selkeästi esille, kun eduskuntaryhmä käsitteli kirkkopoliittista ohjelmaa. Vielä myöhemmin samana vuonna keskustan puoluevaltuuskunta antoi samanhenkisen kirkkoa koskevan julkilausuman. Siinä todettiin, että valtion ja kirkon suhteita tuli kehittää ”nykyiseltä pohjalta lähtien” ja että kristilliset arvot oli pidettävä vastaisuudessa-kin kansakunnan elämän pohjana.¹¹² Julkilausuman sanat voi nähdä samanlaisena vastineena sosiaalidemokraateille kuin kirkkopoliittisen ohjelman sanamuodon. Keskusta ei ollut lähdössä nopeisiin muutoksiin kirkon ja valtion suhteissa.

Ennen pitkää keskusta löysi rinnaltaan myös kokoomuksen. Puolueen puheenjohtaja Harri Holkeri näet asettui kolme päivää keskustan kirkkopoliittisen ohjelman julkistamisen jälkeen vastustamaan SDP:n ohjelmaa. Holkerin mukaan SDP:n ehdottama järjestely olisi kyllä otollinen sosialismille mutta ei kirkon tehtävälle. Puhe kirkon ja valtion erottamisesta oli hänen mielestään todellisuudessa kirkon saattamista valtion valvontaan ja poliittiseen holhoukseen. Kirkkoa puolustavassa puheenvuorossaan Holkeri sanoi vastalauseensa vielä pakolliselle siviilivihkimiselle ja tunnustuksettomalle uskonnonopetukselle.¹¹³

Keskustan kirkkopoliittinen ohjelma ei kuitenkaan rajoittunut kirkon ja valtion suhteisiin. Siinä korostettiin edelleen jo tutuksi tullutta teesiä: kirkon hallinnon tuli olla kansanvaltainen ja koko kirkosta yhteisvastuuta kantava. Kirkon kaikkia hallinnon tasoja oli puolestaan kehitettävä niin, että ne antaisivat mahdollisimman monille tilaisuuden aktiiviseen osallistumiseen. Keskustalainen laajapohjaisen demokratian korostus oli näkyvästi esillä. Eräänä seurauksena ohjelmasta olikin Marjatta Malmbergin mukaan, että keskustalaiset lehdet kiinnittivät paljon huomiota kirkon hallinnon uudistamiseen. Kirjoittelu oli kuitenkin varsin neutraalia. Vain *Suomenmaa* korosti selvästi, että kirkon hallinto kaipasi uudistamista.¹¹⁴

---

¹¹¹ KMA KPA C.c. phptk. 22.9.1971, liite § 9.

¹¹² KMA KEA C.a. ekrptk. 14.10.1971 § 7; KMA KPA C.b. pvkptk. 4.12.1971 § 16.

¹¹³ PTA KK Cb16 pv-kptk. 25.9.1971 § 11.

¹¹⁴ KMA KPA C.c. phptk. 22.9.1971, liite § 9; Malmberg 1977, 62–63, 67.

Kirkkopoliittisessa ohjelmassaan keskusta osoitti odottavansa kirkolta aktiivista yhteiskunnallista panosta ihmisarvon suojelemiseksi ja ”yleisen vieraantumisen ja katkeroitumisen vähentämiseksi”. Kirkon katsottiin voivan toimia sillanrakentajana eri etupiirien välillä. Samaan aikaan, kun ohjelmassa kirkolta toivottiin yhteiskunnallisia kannanottoja, keskustan järjestöväki syytti puoluettaan kirkkoa koskevien kannanottojen puutteesta. Sekä kirkosta puolueeseen että puolueesta kirkkoon kohdistunut *input* koettiin siis liian vähäiseksi. Samalla keskustassa suhtauduttiin yleensä myönteisesti puolueiden mukaantuloon kirkolliseen päätöksentekoon. Esimerkiksi puolueen puheenjohtaja Johannes Virolainen ilmaisi julkisesti myönteisen suhtautumisensa kehitykseen. Sen sijaan kirkon julistus ei saanut hänen mielestään samastua mihinkään puolueeseen.¹¹⁵

Näin Virolainen kannatti kirkon politisoitumista sanan ensimmäisessä merkityksessä mutta vastusti ehdottomasti sitä kolmannessa merkityksessä. Myös keskustan yleinen mielipide tuntuu olleen, että puolueiden tuli vaikuttaa kirkossa mutta että kirkko ei saanut suuntautua poliittisesti. Samaan aikaan puolueen kirkkopoliittisessa ohjelmassa odotettiin kuitenkin kirkolta kannanottoja ja aktiivista yhteiskunnallista osallistumista – toisin sanoen juuri sellaisia asioita, jotka oli helppo tulkita poliittiseksi suuntautumiseksi. Kirkkoon kohdistetut odotukset eivät olleet helposti sovittavissa yhteen.

On huomattava, että Keskustapuolueessa sama ajattelutapa levisi koskemaan myös koulua. Puolueen mukaan koulua ei saanut eristää muusta yhteiskunnasta, joten poliittinen toiminta tuli kouluissa sallia. Sen sijaan opettaja ei saanut keskustan mukaan tuoda esiin omia katsomuksiaan. Samaten ajateltiin, että koulumaailma politisoituisi joka tapauksessa, hyväksyttiinpä sitten vaaliluetteloiden puoluetunnukset tai ei.¹¹⁶ Ajatukset olivat kuin suoraan keskustan kirkkopoliitikasta, jos vain ”opettajan” tilalle vaihtoi ”papin” ja ”koulun” tilalle ”kirkon”.

Kirkkopoliittiselta ohjelmalta puuttui vielä puoluevaltuuskunnan siunaus, mutta puoluehallitus antoi kuitenkin jo tässä vaiheessa luvan sen julkistamiseen. Itse asiassa ohjelmaluonnos oli ollut nähtävillä *Suomenmaassa* jo puoluehallituksen kokousta edeltävänä päivänä. Julkisuuteen päästyään ohjelma näyttää tarjonneen SDP:n kirkkopoliittiselle ohjelmalle juuri sellaisen vastapainon, jota keskustassa

---

¹¹⁵ Virolainen 1971, 110; KTK 1971, 48; Oinonen 1972, 56–57; Malmberg 1977, 10.

¹¹⁶ Kärenlampi 1999, 105, 205.

oli toivottu. Keskustan vuosikirjassa saatettiin näet todeta ohjelman saaneen ”erittäin myönteisen vastaanoton kirkon viralliselta taholta”.¹¹⁷

Ohjelman julkistamisen jälkeen puolueiden ja kirkon suhteita koskeva kirjoittelu lisääntyi keskustalaisissa lehdissä. Kirkolliskokousedustajanakin sittemmin toiminut Aarre Huuskonen oli kuitenkin ottanut varaslähdön ja käsitellyt *Savon Sanomissa* jo aiemmin Keskustapuolueen suhdetta kirkkoon:¹¹⁸

Keskustapuolue näkee, ettei sen tehtävä enempää kuin minkään muunkaan puolueen ulotu uskonnollisen elämänalueen syvimpään ytimeen saakka. Mutta yhteiskunnallisina vallankäyttäjinä puolueet voivat joko suoda kirkkoille ja seurakunnille riittävät ulkonaiset mahdollisuudet hengellisen tehtävänsä täyttämiseen tai sitten toimia niin, että tämä tehtävä vaikeutuu.¹¹⁹

Huuskosen kirjoituksessa voi nähdä selvää regimenttioppia: puolueiden tehtävänä oli luoda kirkolle ulkonaiset mahdollisuudet toteuttaa tehtävänsä, mutta uskon ytimeen niillä ei ollut asiaa.

Vuoden 1971 lopulla Johannes Virolainenkin ilmaisi tukensa tällaiselle ajattelulle: millään puolueella ei ollut oikeutta puuttua kirkon julistuksen sisältöön. Käytännön kysymyksiin puolueiden oli kuitenkin määriteltävä Virolaisen mielestä kantansa, koska kirkon toiminta ulottui laajalle alueelle yhteiskuntaelämässä.¹²⁰ Keskustapuolueen kirkkopoliittisen ohjelmankin voi katsoa noudatelleen tällaista regimenttioppia. Ohjelmassa ei puututtu esimerkiksi opillisiin kysymyksiin vaan lähinnä kirkon ja valtion suhteisiin. Kirkon toimintaan ja rakenteisiin kohdistetut vaatimukset liikkuivat hyvin yleisellä tasolla: korostettiin demokratiaa ja kirkon toimintaa yhteiskunnallisen eripuraisuuden torjumiseksi.¹²¹ Vuonna 1971 Keskustapuolueessa kuljettiinkin vesurien kanssa aukaisten regimenttien välistä rajalinjaa. Pyrittiin erottamaan kirkon sisäiset asiat ulkoisista, puolueillekin kuuluvista kysymyksistä. Lisäksi tuo raja ymmärrettiin kumpaakin osapuolta rajoittavaksi. Puolue ei saanut puuttua kirkon sisäisiin asioihin, mutta kirkkokaan ei yhteiskunnassa toimiessaan saanut ajautua puoluesidonnaisuuteen.

Ennen kirkkopoliittisen ohjelman hyväksymistä keskustan puoluehallitus oli julkistanut myös ammattiyhdistyspoliittisen kannanoton huhtikuussa 1971. Siinä korostettiin kansalaispiirien yhteistyötä ja kehoitettiin keskustalaisia toimimaan aktiivisesti ammattijärjestöissä. Heidän oli kullakin työpaikalla selvitettävä kes-

¹¹⁷ KMA KPA C.c. phptk. 22.9.1971 § 9; Smaa 21.10.1971.

¹¹⁸ Kirk.kok. ptk. 1973, 6; Malmberg 1977, 55.

¹¹⁹ SS 16.5.1971 Uskonto, kirkot ja keskusta.

¹²⁰ Virolainen 1971, 111.

¹²¹ On huomattava, että jako opillisiin ja rakenteellisiin kysymyksiin on yksinkertaistus, joka ei ole luterilaisen teologian valossa täysin relevantti. Kirkon rakenteella on näet opillinen perustansa, jota ei voi useinkaan irrottaa itse rakenteista. Koska keskustan kirkkopoliitikassa tehtiin kuitenkin tällainen erottelu, se tehdään myös tässä tutkimuksessa.

kustalainen kanta asioihin ja toimittava ”keskustalaisessa hengessä ja keskustalaisin tunnuksin”. Menettelytavoissa työpaikoilla oli pidettävä kiinni demokratiasta ja tasa-arvoisuudesta. Ammattiyhdistys tuli myös vapauttaa siinä vallinneesta puoluesidonnaisuudesta.¹²²

Kannanotossa oli paljon samaa kuin kirkkopoliittisessa ohjelmassa ja vuonna 1970 julkistetussa seurakuntavaaliesitteessä. Nytkin korostettiin kansalaispiirien yhteistyötä, ja kansanvaltaisuutta vaadittiin yhtä lailla ammattiyhdistysliikkeeseen kuin kirkkoonkin. Keskustalaisten oli mentävä mukaan ammattiyhdistystoimintaan, mutta samalla ammattiyhdistysliike oli vapautettava puoluesidonnaisuudesta. Aivan samoinhan keskusta oli menossa aktiivisesti kirkkoon, mutta toisaalta se korosti, että kirkko ei saanut samastua mihinkään puolueeseen. Yksi merkittävä ero on kuitenkin huomattavissa puolueen suhteessa kirkkoon ja toisaalta ammatillisiin etujärjestöihin: kirkon odotettiin toimivan yhteyden rakentajana eri ryhmien välillä. Kun ammattijärjestöt valvoivat palkansaajien etua, kirkon tuli kantaa huolta kaikista ihmisistä ja koko maailmasta.

Syksyn 1971 poliittisessa tilanteessa keskustan kirkkopoliittinen ohjelma hukui kuitenkin suuremman kuohunnan keskelle. Hallitusyhteistyö ajautui nimittäin samaan aikaan kriisiin. Reilua vuotta aiemmin muodostettu Ahti Karjalaisen toinen hallitus kaatui maatalouspoliittisiin kysymyksiin. Taustalla olivat Seppo Kääriäisen mukaan kuitenkin lopulta muut seikat. Omista lähtökohdistaan niin presidentti Kekkonen, SDP:n puheenjohtaja Kalevi Sorsa kuin Johannes Virolainenkin olivat valmiit kaatamaan hallituksen. Nyt Keskustapuolue kävi innolla ”maatalousvaaleihin” taistelemaan SMP:tä vastaan. Se korosti talonpojan kunnian kirkastamista, jonka piti näkyä vaalituloksessa suurena revanssina. Kiihkeät vaalivalmistelut aiheuttivat kokoustauon myös kirkkopoliittisessa toimikunnassa.¹²³

Eduskuntavaalit eivät kuitenkaan sujuneet ilman kirkkopoliittikkaa. *Pohjolan Sanomat* ja *Savon Sanomat* julkaisivat eduskuntavaaleja edeltävänä jouluna keskustan kirkkopoliittisen toimikunnan tervehdyksen:¹²⁴

Joulunodotuksemme liittyy myös edessä oleviin vaaleihin, jotka kansallisesti merkitsevät erästä ratkaisua yhteiskuntamme kehityksessä. Kysymys on myös siitä, mikä osuus kristillisellä uskollamme on vastaisuudessa yhteiskunnallisia ja siveellisiä ongelmia ratkottaessa.

Jeesus syntyi arkeen. Meistä riippuu, saako Hän olla mukana meidän arjessamme ja vaivassamme.”¹²⁵

---

¹²² KMA KPA C.c. phptk. 2.4.1971, liite § 10.

¹²³ KMA KPA C.e.7. KTP 1969–76 Kokkonen ja Havas KT:n jäsenille 28.3.1972; Kääriäinen 2002, 172–173.

¹²⁴ Malmberg 1977, 104.

¹²⁵ SS 24.12.1971 Joulurauhaa.

Lukijoiden annettiin ymmärtää, että eduskuntavaaleissa oli kyse myös kristinuskon tulevaisuudesta yhteiskunnassa. Ei tarvitse paljon mielikuvitusta voidakseen löytää taustalta keskustan ja SDP:n kirkkopoliittisen kilpailun. SDP oli irtaannuttamassa kirkkoa valtiosta, kun taas keskustan puoluehallitus oli hyväksynyt paljon maltillisemman kirkkopoliittisen ohjelman. Jopa vaalitkaan eivät näytä olleen täysin irrallaan siitä, saisiko ”Hän olla mukana meidän arjessamme ja vaivassamme”.

Voimakkaasta kampanjoinnista huolimatta vaalit eivät tuoneet korjausta keskustan asemaan. Puolue menetti yhden kansanedustajanpaikan, ja sen äänimääräkin putosi. SMP puolestaan säilytti kaikki 18 edustajaansa, jotka se oli saanut vuonna 1970. Samalla SDP päihitti keskiryhmät. Keskustan piirissä vaalitulosta pidettiin kuitenkin hyvänä. Se tulkittiin alamäen pysähtymiseksi. SKL nosti paikkalukunsa neljään. Todennäköisesti juuri SKL:n menestys sai myös monet keskustalaiset kansanedustajat patistamaan eduskuntaryhmäänsä kristillisten arvojen korostamiseen. Ainakin puolueen järjestöväen se sai vaatimaan keskustalta aikaisempaa selvempää toimintaa kristinuskon puolesta.¹²⁶

Kirkkopoliittisen toimikunnassakin oli jo alettu valmistautua hallitusneuvotteluihin. Toimikunnan arkistossa on päiväämätön muistio evästykseksi keskustan johdolle hallitusneuvotteluihin, todennäköisesti vuodelta 1972. Muistio perustui Eino Murtorinteen ja Martti Havaksen puhelinkeskustelulle. Siinä Murtorinne oli todennut, että nuorisoasteen koulutuksessa ei voitu enää nojautua tunnustukselliseen uskonnonopetukseen vaan yhtenäiseen uskontotieteeseen tai etiikkaan. Ulospäin ei ollut syytä puhua tunnustuksettomasta uskonnonopetuksesta. Käytännön realiteetit ajaisivat kuitenkin siihen aikaa myöten.¹²⁷ Keskiasteen koulutuksessa ajauduttaisiin tunnustuksettomaan opetukseen, mutta ilmeisestikin kannattajien menettämisen pelossa siitä ei tullut pitää suurta ääntä. Vaikka Eino Murtorinne ei puhunutkaan koko kirkkopoliittisen toimikunnan suulla, toimikunnan toiminnassa uskonnonopetuksen puolesta oli ehkä mukana poliittista taktikointia.

On huomattava, miten seuraavana vuonna arkkipiispa Simojoki puuttui uskonnonopetuskysymykseen avatessaan laajennetun piispainkokouksen kevätistuntoa. Hän korosti, ettei uskonnonopetusta käytettäisi ”poliittisena keppihevosenä”, apuneuvona muiden asioiden saavuttamiseen. Ei ollut myöskään oikein, että us-

---

¹²⁶ KMA KEA C.a. ekrptk. 7.1.1972 § 2; Oinonen 1972, 57; Pesonen 1972b, 439, 447; Kääriäinen 2002, 173–174.

¹²⁷ KMA KPA C.e.7. KTP 1969–76 ”Hallitusneuvotteluissa esille tulevat (otettavat) kirkkopoliittiset peruskysymykset”.

konnonopetuksen kannattajat ja vastustajat ryhmiteltiin puolueitten mukaan.¹²⁸ Murtorinteen mielestä oltiin menossa kohti tunnustuksetonta uskonnonopetusta, mutta siitä ei tullut puhua julkisesti. Olihan uskonnonopetuksen aseman puolustaminen ruumiillistunut keskustaan.¹²⁹ Arkkipiispan mainitsema keppihevonen ei ehkä ollut kovin kaukana.

Vaalikiireiden jälkeen keskustan puoluevaltuuskunta kokoontui huhtikuussa 1972 Lappeenrantaan. Sen käsiteltäväksi saapui myös kirkkopoliittinen periaate-ohjelma. Valiokuntakäsittelyssä ohjelmaa muutettiin jonkin verran. Puoluehallituksen hyväksymässä versiossa oli todettu, että väestökirjanpito voitiin siirtää valtiolle. Puoluevaltuuskunta kirjasi kuitenkin omaan ohjelmaansa, että paikallisen väestörekisterin pitäminen oli jätettävä kirkolle. Kirkkopoliittiseen ohjelmaan lisättiin nyt myös uskonnonopetusta käsittelevä kohta: opetus oli säilytettävä tunnustuksellisena ja sille oli turvattava tuolloinen tuntimäärä. Johannes Virolainen ja Etelä-Pohjanmaan piirin hengellinen toimikunta olivat tehneet jo aiemmin puoluehallituksen hyväksymään ohjelmaan muutosehdotuksia, joiden sisältö ei kuitenkaan ilmene kirkkopoliittisen toimikunnan asiakirjoista. Saattoi olla, että puoluevaltuuskunta toteutti juuri näitä muutosesityksiä. Joka tapauksessa muutokset vastasivat täysin niitä puolueen aktiivien järjestävien kantoja, joita teologian opiskelija Lauri Oinonen oli juuri selvittänyt pro gradu -työtään varten.¹³⁰ Seuraava merkittävä etappi Keskustapuolueen kirkkopoliitikassa oli kesäkuun puoluekokous Jyväskylässä. Puheenjohtaja Virolainen totesi avauspuheessaan, että luottamus puoluetta kohtaan oli kasvanut maaseudulla mutta että osa väestökeskuskannattajista ”horjui uskossa”. Kannattajia oli palannut SMP:stä, mutta vastaavasti oli menetetty ääniä SKL:lle.¹³¹ Liekö SKL:n nousulla ollut osuutta asiaan, mutta kirkkopoliitikka oli näkyvästi esillä puoluekokouksessa.

Kuopion piiri oli tehnyt puoluekokoukselle aloitteen otsikolla *Naispappeuden hyväksyminen Suomessa*.¹³² Aloitteen päämäärä oli selvä:

---

¹²⁸ Laaj. piisp.kok. ptk-k. 1973, 15.

¹²⁹ Keskustan kansanedustajat tekivät vuosina 1970–1972 aiheesta yhteensä viisi kysymystä hallitukselle. Muutenkin yli puolet eduskunnassa esitetyistä, uskonnonopetuksen asemaa puolustaneista kysymyksistä ja aloitteista oli peräisin keskustan kansanedustajilta. Myös kirkko luotti uskonnonopetusasioissa eniten Keskustapuolueeseen, vaikka kokoomus puolusti ohjelmien tasolla voimakkaasti uskonnonopetusta. KPT 1972; Kähkönen 1976, 222; Kuusela 2000, 38.

¹³⁰ KMA KPA C.e.7. KTP 1969–76 Kokkonen ja Havas KT:n jäsenille 28.3.1972; KKP; Oinonen 1972, 34, 42, 53. Keskustan kirkkopoliittinen periaateohjelma on liitteessä 2. Se on sanamuodoltaan puoluevaltuuskunnan hyväksymä versio. KMA KPA C.b. pvkptk. 22.–23.4.1972 § 12, liite § 12.

¹³¹ KMA KPA C.a. pkptk. 9.–11.6.1972, liite 2, 7.

¹³² KPK 1972, aloite 72.

Maamme ev.lut. kirkossa ei toistaiseksi ole hyväksytty naispappeutta, vaikka Ruotsissa on siirrytty naisten kirkolliseen tasa-arvoisuuteen jo vuosia sitten. Ottaen huomioon että maassamme ovat jo asenteet muuttuneet siinä määrin suvaitsevaan suuntaan, että samanarvoisuuden toteuttaminen ei tuottane ylivoimaisia esteitä, naisteologioiden huonohkosta työllisyys-tilanteesta johtuen on kohtuullista ja oikeinkin, että maassamme siirrytään lähiaikoina naisten kirkollisen tasa-arvoisuuden linjalle, hyväksytään naispappeus. Naisten pitäisi päästä samoihin kirkollisiin tehtäviin kuin miestenkin. Määrävänä tekijänä tulisi olla soveltuvuus eikä sukupuoli.¹³³

SDP oli jo vuonna 1963 ottanut myönteisen naispappeuskannan.¹³⁴ Nyt Kuopion piiri vaati selvin sanoin, että keskustankin tuli ryhtyä ajamaan kirkkoon naispappeutta. Hieman aiemmin puolueen piirissä oli tähdennetty yleisellä tasolla regimenttien rajalinjaa: oli erotettava kirkon sisäiset ja ulkoiset asiat. Kovin tarkasti ei kuitenkaan ollut vielä jouduttu määrittelemään, mitkä asiat olivat kirkon sisäisiä ja mitkä ulkoisia. Nyt Kuopion piiri haastoi kerta heitolla keskustan pohtimaan tuon rajalinjan paikkaa.

Aloitteen valmisteluvaiheessa keskustan naisjärjestö, jonka erääksi tavoitteeksi muodostui 1970-luvulla naispappeuden toteuttaminen, ilmaisi kannatuksensa aloitteelle. Puoluehallitus ei sen sijaan ottanut aloitteeseen kantaa. Sen mielestä asiaa ei ollut vielä riittävästi selvitetty. Puoluehallitus oli kyllä käsitellyt aihepiiriä. Marjatta Väänäsen mukaan aiheesta oli puhuttu epävirallisesti pöytäkirjan ulkopuolella vuonna 1970.¹³⁵ Mitään kantaa puoluehallituksella ei kuitenkaan ollut esittää asiaan, ja niinpä se vaikenä. Ehkä puoluehallitus kuuli vielä kaikuja regimenttien rajalinjalta, jossa kirkkopoliittinen toimikunta oli teroitellut sahojaan. Puoluekokous sai näin käydä asiaan kiinni melko puhtaalta pöydältä, ja tuloksena oli mielenkiintoinen kannanotto:

Puoluekokous pitää tärkeänä, että naiselle turvataan tasavertaiset mahdollisuudet seurakunnallisiin toimiin ja katsoo, että kysymys naispappeudesta on ratkaistava kirkon omassa keskuudessa. Puoluekokous toteaa, että keskustapuolueen jäsenillä on mahdollisuus vaikuttaa asian myönteiseen ratkaisuun kirkon omissa hallintoelimissä.¹³⁶

Naispappeudesta oli aloitteessa käytetty ilmaisua ”naisten kirkollinen tasa-arvoisuus”. Kun Ruotsin kirkko oli hyväksynyt naispappeuden, se oli siirtynyt aloitteen mukaan juuri tähän kirkolliseen tasa-arvoisuuteen. Puoluekokous ei päätöksessään vaatinut suoraan naispappeutta mutta puhui sen sijaan kyllä naisten tasa-arvoisista mahdollisuuksista seurakunnallisiin toimiin. Aloitteen pohjalta tämä tasa-arvoisuuden vaatimus on helppo ymmärtää naispappeuden kannattamiseksi. Varsinainen toiminta naispappeuden toteuttamiseksi uskottiin puolestaan

¹³³ KPK 1972, aloite 72.

¹³⁴ Honka-Hallila 2003, 70.

¹³⁵ KMA KPA C.a. pkptk. 9.–11.6.1972 § 31; KPK 1972, aloite 72. KVK 1973, 89; KVK 1974, 124; Marjatta Väänäsen puhelinhaastattelu 17.5.2005; Palmunen 1992, 454.

¹³⁶ KMA KPA C.a. pkptk. 9.–11.6.1972 § 31.

niille puolueen jäsenille, jotka istuivat kirkon hallintoelimissä. Toisin sanoen keskustalaiset kirkolliskokousedustajat olivat nyt saaneet puolueensa korkeimmalta päättävältä elimeltä valtuutuksen ajaa naispappeuden hyväksymistä.

Puoluekokouksen kannanotto oli hyvin merkittävä myös siinä mielessä, että nyt todella testattiin regimenttien välisen rajalinjan sijaintia. Kun aiemmin tuosta rajanvedosta oli vain puhuttu, nyt rajalinjaa ryhdyttiin vetämään. Ainakin evankelisen ja naispappeutta vastustaneen Kaarlo Lähteenmaan mielestä raja vedettiin vain aivan väärään paikkaan: puolue puuttui kirkon sisäisiin asioihin. Artikkelissaan hän painotti, että naispappeuskysymys ei kuulunut poliittisille puolueille. Kirkkopoliittisessa toimikunnassa tämä kanta oli erityisen tärkeä juuri evankelisille ja vanhoillislestadiolaisille edustajille.¹³⁷ Tämän ajattelutavan mukaan puoluekokouksen naispappeuskannanotto oli ensimmäinen rajaloukkaus vähän aikaisemmin kartoitetulla regimenttien rajavyöhykkeellä.

Jyväskylän puoluekokous sai käsiteltäväkseen myös muita kirkkoa koskevia aloitteita. Nurmon kunnallisjärjestö ja Tarhapään-Soutujoen osasto esittivät valtion kehitysavun ohjaamista myös lähetysjärjestöjen kanavien kautta. Etelä-Pohjanmaan piirin hengellinen toimikunta oli ehdottanut samaa jo edellisenä vuonna puoluehallitukselle. Puoluekokous lähetti aloitteet tarkemmin tutkittaviksi. Lisäksi Tarhapään-Soutujoen osasto esitti, että puolueen kirkkopoliittisesta ohjelmasta poistettaisiin maininta, jonka mukaan kirkon oli vastattava omaan toimintaansa kuuluvista tehtävistä. Aloitteen tekijöiden mielestä uhkana oli, että maininnan perusteella sotilas- ja vankilapappien toiminnan kustannukset voitaisiin siirtää kirkolle. Puoluekokous yhtyi kuitenkin puoluehallituksen kantaan, että muutokseen ei ollut tarvetta. Puoluehallitus toimisi eduskuntaryhmän kanssa niin, että kirkolle ei tulisi lisää kustannuksia ja ettei kirkon toimintamahdollisuuksia muutokseen vaikeutettaisi.¹³⁸ Nämä aloitteet poikkesivat naispappeusaloitteesta siinä, että ne kohdistuivat valtiollisiin päättäjiin. Naispappeuskysymyksessä oli puolestaan ohjeistettu nimenomaan kirkolliskokousedustajia.

Kirkkopoliittisen toimikunnan työ jäi vuonna 1972 vähäiseksi, eikä se koontunut kertaakaan. Työvaliokunta kokoontui neljä kertaa, joista kolme oli marras-joulukuussa. Joulukuussa myös kokoomuksen puoluehallitus hyväksyi kirkkopoliittisen ohjelman, jonka keskeiset korostukset olivat samat kuin keskustan

---

¹³⁷ KMA KPA C.e.7. KTP 1969–76 ”Naispappeus ei kaippa puolueiden kannanottoja” (Kaarlo Lähteenmaan käsikirjoitus); Kaarlo Lähteenmaan puhelinhaastattelu 2.11.2004; Eino Murtorinteen haastattelu 26.5.2005.

¹³⁸ KMA KPA C.c. phptk. 2.8.1971, liite § 6 d; KMA KPA C.a. pkptk. 9.–11.6.1972 § 32; KPK 1972, aloitteet 37–39.

ohjelmassa.¹³⁹ Kokoomus oli näin ainakin virallisesti paaluttanut välillä uhatulta näyttäneen paikkansa kirkon puolustajien joukossa.

2.5. Virkanimityksistä taistellen kohti vuoden 1973 kirkolliskokousta

Oikeastaan seuraavan kerran keskustalaisessa kirkkopoliitikassa otettiin kunnolla kantaa vasta keväällä 1973, kun Seinäjoella järjestettiin kirkkopoliittinen seminaari maaliskuuhun vaihteessa. Seminaari antoi julkilausuman, jossa kiinnitettiin huomiota ensinnäkin uskonnonopetukseen. Se oli säilytettävä tunnustuksellisenä, ja tuntimäärien vähentäminen niin peruskoulussa kuin lukiossa oli estettävä. Oppikirjojen sisällössä oli puolestaan ”päästävä lähemmäs aitoa raamatullista sanomaa”. Samaan aikaan puolueen piirissä korostettiin muutenkin uskonnonopetuksen asemaa. Kirkkopoliittisessa toimikunnassa oltiin huolestuneita opetusministeriön toiminnasta, jonka katsottiin uhkaavan uskonnonopetusta. Samaan rintamaan tulivat vielä keskustalaiset sanomalehdet. Niin ikään puolueen vuosikirjasta aihepiirille liienneet lukuisat palstamillimetrit osoittavat, että keskustalaisen kirkkopoliitiikan keskuksessa oli nyt uskonnonopetuksen puolustaminen.¹⁴⁰

Eduskuntaryhmässä kirkkopoliittisen toimikunnan yhteyshenkilöinä olivat uskonnonopetuskeskustelussa olleet ennen kaikkea Orvokki Kangas ja vuoteen 1971 Artturi Jämsén. Kankaalla oli kiinteät yhteydet myös evankelisen liikkeen johtoon, Keski-Suomen läänin maaherraksi siirtyneellä Jämsénillä SRK:hon. Opetusministeriössä tunnustuksellista uskonnonopetusta oli puolestaan puolustamassa keskustalainen kulttuuriministeri Marjatta Väänänen. Hän jatkoi siten asiassa puolueen aiempien opetusministerien, Johannes Virolaisen ja Jaakko Nummisen linjoilla. Sen sijaan keskustan kannalta ongelmia aiheutti Väänäsen kollega, opetusministeri Ulf Sundqvist, joka vastusti tunnustuksellista uskonnonopetusta.¹⁴¹

Kirkkopoliittisessa seminaarissa tähdennettiin myös, että silloinen aborttilaki, jota keskusta oli määrätietoisesti vastustanut, tuli kiireesti korjata. Samoin vasta valmistunut avioliittolakikomitean mietintö sai hylkäystuomion, ”sillä avioliitossa

---

¹³⁹ KKKO 1972; Pirinen 1979, 153, 155.

¹⁴⁰ KMA KPA C.e.7. KTP 1969–76 ktk. 1972, Keskustapuolueen Kirkkopoliittisen Seminaarin Julkilausuma Seinäjoki 31.3.–1.4.1973, kttptk. 15.5.1973 § 3, luonnos Keskustapuolueen eduskuntaryhmän ja KT:n vetoomukseksi opetusministerille 25.5.1973; KVK 1972, 85; Malmberg 1977, 59–61.

¹⁴¹ Kangas 1984, 182–184; Väänänen 1996, 126; KE 2003, Jämsén Artturi; Urpo Kokkosen puhe-
linhaastattelu 25.11.2004; Kuusela 2000, 12, 21.

on kysymys elämän kaikkein olennaisimmista rakenteista ja yhteiskuntaa säilyttävistä perusvoimista”. Kirkollinen ja siviilivihkiminen tuli säilyttää edelleen toisilleen vaihtoehtoisina. Samalla toistettiin esitys, että valtion kehitysyhteistyövaroja kanavoitaisiin kirkon elinten ja lähetysjärjestöjen kautta. Tämän avun olisi puolestaan suuntauduttava köyhimpiin väestöryhmiin, erityisesti maaseutuväestöön.¹⁴²

Uskonnonopetuksesta ja perhepolitiikasta esitettiin siis puolueen piirissä hyvin perinteisiä ja säilyttäviä mielipiteitä. Kehitysapukysymystä voi sen sijaan pitää osana prosessia, jossa kirkolta oli ryhdytty vaatimaan lisää yhteiskunnallista aktiivisuutta ja auttamistoimintaa. Keskustakin suuntasi huomionsa kirkon kehitysapuun mutta teki sen toista kautta kuin muut puolueet: vaatimukset kohdistuivat pikemminkin valtioon kuin kirkkoon. Valtion olisi ollut hyvä ruveta rahoittamaan kirkon kanavien kautta tapahtuvaa kehitysyhteistyötä. Ehdotus kuvaa hyvin keskustan piirissä vallinnutta asennetta kirkkoa kohtaan. Silloinkin, kun vaadittiin kirkolta yhteiskunnallista toimintaa hädänalaisten auttamiseksi, vaatimukset eivät kohdistuneet pelkästään kirkkoon vaan myös valtioon.

Kun kirkkopoliittisen toimikunnan työryhmä kokoontui toukokuussa 1973, esillä oli myös tuleva kirkolliskokous. Työryhmä harkitsi ryhmäkokouksen pitämistä keskustalaisille edustajille mutta ei tehnyt vielä lopullista päätöstä. Ilmapiiiriä päätettiin tunnustella ja pitää joka tapauksessa syyskesällä erillinen neuvottelu kirkolliskokouksen tärkeimmistä kysymyksistä. Neuvottelusta ei ole jäljellä asiakirjoja, mutta todennäköisesti siellä oli käsittelyssä pastori Esko Väyrysen muistio, johon oli kirjattu keskustalainen kanta tulevan kirkolliskokouksen asioihin.¹⁴³

Jos kirkkopoliittisen toimikunnan jäsenet olivat tutustuneet uusimpaan tutkimukseen, he ymmärsivät varmasti joukkojen kokoamisen tärkeyden. Edellisenä vuonna oli näet ilmestynyt Juhani Laurinkarin tutkimus, joka osoitti, että keskustalaiset edustajat olivat olleet vuoden 1968 kirkolliskokouksessa huomattavan passiivisia.¹⁴⁴ Ei ole tietoa, oliko kirkkopoliittisessa toimikunnassa kuultu näitä tutkimustuloksia.¹⁴⁵ Se seikka on kuitenkin nähtävissä, että nyt toimikunta lähti toimimaan aktiivisemmin kirkolliskokouksen suuntaan kuin vuonna 1971.

---

¹⁴² KMA KPA C.e.7. KTP 1969–76 Keskustapuolueen Kirkkopoliittisen Seminaarin Julkilausuma Seinäjoki 31.3.–1.4.1973.

¹⁴³ KMA KPA C.e.7. KTP 1969–76 kttptk. 15.5.1973 § 4, ”Vuoden 1973 kirkolliskokoukselle tulevat mietinnöt ja esitykset (Esko Väyrynen)”.

¹⁴⁴ Laurinkari 1972, 125.

¹⁴⁵ Laurinkarin tutkimus ja kokoomuksen ylivalta kirkolliskokouksessa saivat palstatilaa myöhemmin vuonna 1974 Suomenmaassa. Sm 22.11.1974 Poliitikka kirkossa ja kirkko politiikassa.

Vuosi 1973 merkitsi koko Keskustapuolueelle heräämistä virkanimityspolitiikassa. Nimityksistä tuli ase taistelussa SDP:tä vastaan, ja samalla tämä uusi vaihe kertoi puolueen kartellisoitumisesta: kahden johtavan hallituspuolueen keskinäiset sopimukset ja kilpailu säätelivät nyt myös virkanimityksiä. Toisaalta kun keskusta lähti toden teolla mukaan nimityskilpaan, se oli jo auttamattomasti SDP:tä jäljessä.¹⁴⁶ Joka tapauksessa keskustan aktivoituminen heijastui suoraan puolueen kirkkopoliittikkaan. Niinpä kun kirkkopoliittisen toimikunnan työryhmä kokoontui 25. syyskuuta, huomion keskipisteessä olivat kirkolliset nimitykset. Sihteeri Martti Havas kirjasi pöytäkirjaan: ”Työryhmä totesi huolestuneena SDP:n valloittaneen useita keskeisiä työpaikkoja kirkon työkentältä. Esimerkkeinä mainittiin Kirkon Kasvatusasiain Keskus ja Kirkon Tiedotuskeskus.”¹⁴⁷ Työryhmä katsoi saman linjan vallinneen myös erilaisten toimikuntien ja työryhmien kohdalla.¹⁴⁸ Jo vuoden 1971 kirkolliskokouksessa oli ollut huomattavissa orastavaa keskustasuuntatuneiden edustajien yhteistyötä, kun oli valittu jäseniä seurakuntahallinnon uudistusta tutkivaan komiteaan. Nyt tällainen yhteistyö sai kuitenkin aivan uutta painoarvoa. SDP oli haastettava niin valtiollisella kuin kirkollisellakin areenalla.

Samassa kokouksessa käsiteltiin myös kirkolliskokousta. Yhteydenpitoa keskustalaisiin edustajiin pidettiin välttämättömänä, ja sihteerin tehtäväksi annettiin laatia lista keskustalaisiksi todetuista edustajista. Heille päätettiin lähettää kirje, jossa selostettaisiin ajankohtaisia kirkkopoliittisia tapahtumia ja jossa kehoitettiin keskustalaisia edustajia keskinäiseen yhteydenpitoon. Kirjeen liitteeksi tulisivat toimikunnan jäsenten yhteystiedot. Yhdyshenkilöiksi valittiin asessori Yrjö Salakka Espoosta, opetusministeriön kansliapäällikkö Jaakko Numminen Helsingistä ja maanviljelijä Eino Toivanen Säyneisistä.¹⁴⁹ On huomattava, että kirkkopoliittisessa toimikunnassa puhuttiin nytkin yhteydenotosta nimenomaan valittuihin kirkolliskokousedustajiin. Sen sijaan ei ole ainakaan säilynyt merkintöjä, että toimikunta olisi pyrkinyt vaikuttamaan edustajien valintaan.

Kolmea päivää myöhemmin sihteeri Martti Havas sai kirjoitustyönsä valmiiksi. Hän lähetti kirjeen kirkkopoliittisen seminaarin osanottajille ja keskustalaisille kirkolliskokousedustajille. Keskeisimpänä huolenaiheena molemmissa kirjeissä oli SDP:n esiinmarssi kirkollisissa nimityksissä. Nyt oli kyettävä vastaiskuihin. Kirkolliskokousedustajien oli pidettävä yhteyttä keskenään varsinkin erilaisten

---

¹⁴⁶ Djupsund & Ståhlberg 1978, 48; Onni Rantala 1982, 217; Kääriäinen 2002, 174–175.

¹⁴⁷ KMA KPA C.e.7. KTP 1969–76 kttptk. 25.9.1973 § 3.

¹⁴⁸ KMA KPA C.e.7. KTP 1969–76 kttptk. 25.9.1973 § 3.

¹⁴⁹ KMA KPA C.e.7. KTP 1969–76 kttptk. 25.9.1973 § 5.

komiteoiden ja toimikuntien jäsenten valinnassa. Varsinaisten ryhmäkokousten pitämisestä oli sen sijaan luovuttu. Keskustassa huolenaiheena oli nyt SDP:n ylivoima. SDP:ssä tilanne nähtiin puolestaan aivan päinvastaisena: puolueessa korostettiin jatkuvasti kirkon yksipuolista oikeistolaisuutta.¹⁵⁰

Kirkolliskokousedustajille osoitetun kirjeen liitteenä oli lista keskustalaisiksi tiedetyistä edustajista eli toisin sanoen ne, joille kirje oli lähetetty. Nämä henkilöt oli tarkoitus saattaa kirjeen avulla yhteydenpitoon keskenään. Kirkkopoliittinen toimikunta oli laatinut myös laajemman listan, joka sisälsi lisäksi kahdeksan muuta nimeä. Näitä kirkolliskokousedustajia epäiltiin ilmeisesti keskustalaisiksi, mutta koska varmaa tietoa ei ollut, heitä ei lähestytty ennen kirkolliskokousta. Laajempaa listaa ei myöskään mitä ilmeisimmin saatettu ulkopuolisten tietoon.¹⁵¹

”Virallisella”, kirjeen liitteenä olleella listalla oli kuusi vanhaa tuttua nimeä: Eero Anttila, Viljami Kalliokoski, Lauri Taskila, Heikki Kokko, Ensio Vanhanen ja Eino Toivanen. Lisäksi oli viisi edustajaa, jotka eivät olleet istuneet vuoden 1971 kirkolliskokouksessa: Lauri Mustakallio, Aarre Huuskonen, Matti Maijala, Yrjö Salakka ja Toivo Viita. Näistä kaikista edustajista neljä, Toivo Viita, Heikki Kokko, Eino Toivanen ja Ensio Vanhanen, oli ollut mukana myös keväällä järjestetyssä kirkkopoliittisessa seminaarissa.¹⁵² Ainakin he siis tiesivät, mitkä painotukset olivat ajankohtaisia keskustalaisessa kirkkopoliitikassa.

Lauri Mustakallio vaihtoi vuonna 1973 seurakuntaa: Haapaveden kirkkoherra siirtyi johtamaan Ylitornion seurakuntaa. Hänestä tuli myös kirkolliskokousedustaja. Kirkolliskokouksessa hänet valittiin käsikirjavaliokuntaan yhdessä toisen uuden edustajan, *Savon Sanomien* toimittajan, Aarre Huuskosen kanssa. Lisäksi hän pääsi Eino Toivasen tavoin kirkkolakivaliokunnan varajäseneksi. Aessori Mustakallio oli toiminut aiemmin kunnallispolitiikassa Tyrnävän kunnanvaltuustossa vuosina 1954–1961. Hänet oli valittu myös keskustan kirkkopoliittisen toimikunnan asiantuntijajäseneksi vuonna 1972.¹⁵³ Mustakallio oli siten melko lähellä keskustalaisen kirkkopoliittikan ydinryhmää.

Myös Kanta-Espoon kirkkoherra, teologian tohtori Yrjö Salakka valittiin vuonna 1973 ensimmäistä kertaa kirkolliskokoukseen. Hänellä oli takanaan uraa

---

¹⁵⁰ KMA KPA C.e.7. KTP 1969–76 KT kirkolliskokouksen keskustalaisille edustajille 28.9.1973. Liite 3; Perheentupa 1971, 66, 70; Juhani Simojoki 1978, 77.

¹⁵¹ KMA KPA C.e.7. KTP 1969–76 KT kirkolliskokouksen keskustalaisille edustajille 28.9.1973, liite: keskustalaiset edustajat kirkolliskokouksessa, ”Kirkolliskokouksen edustajat 1973”.

¹⁵² KMA KPA C.e.7. KTP 1969–76 ”Kirkkopoliittisen seminaarin osanottajat 31.3.–1.4.1973 (Seinäjäki)”, KT kirkolliskokouksen keskustalaisille edustajille 28.9.1973, liite: keskustalaiset edustajat kirkolliskokouksessa.

¹⁵³ KMA KPA C.e.7. KTP 1969–76 ktk. 1972; Kirk.kok. ptk. 1973, 16; ST 1982, 349.

niin kirkossa kuin yliopistossa, mutta hänellä oli yhteyksiä myös keskustan kirkkopoliittiseen toimikuntaan. Olihan hänet nimetty keskustalaisten edustajien yhdyshenkilöksi Eino Toivasen ja Jaakko Nummisen ohella. Kirkolliskokouksessa Salakka valittiin Viljami Kalliokosken kanssa kirkon hallintovaliokuntaan. Vieläkin suurempi keskustasuuntautuneiden edustajien ryhmä tuli kuitenkin toiseen palkkavaliokuntaan. Siellä istuivat Lauri Taskila ja Ensio Vanhanen, jotka saivat seuraansa Toivo Viidan. Tämä ylistarolainen, herännäistaustainen kauppias oli perinyt Väinö Takalan paikan Lapuan tuomiorovastikunnan edustajana.¹⁵⁴

Pankinjohtaja Matti Maijala Virroilta oli toiminut Keskustapuolueen kansanedustajana vuosina 1970–1971. Hänellä oli kuitenkin vielä edessään paljon pitempi edustajakausi vuosina 1975–1990. Vuonna 1973 hän aloitti kuitenkin kirkolliskokousedustajana, ja hänet valittiin ainoana keskustasuuntautuneena edustajana talousvaliokuntaan. Vaikkakaan Maijala ei ollut tuohon aikaan kansanedustajana, hän oli koko ajan keskustan puoluevaltuuskunnan jäsen.¹⁵⁵

Keskustasuuntautuneista edustajista vielä Heikki Kokko valittiin seurakunnan hallintovaliokuntaan sekä Eero Anttila ensimmäiseen ja Eino Toivanen toiseen yleiseen valmistusvaliokuntaan.¹⁵⁶ Siten kirkolliskokouksen kymmenestä suuresta¹⁵⁷ valiokunnasta seitsemässä istui keskustasuuntautuneiksi luettavia edustajia. Kirkkolakivaliokunta, siviilivaliokunta ja ensimmäinen palkkavaliokunta jäivät sen sijaan ilman edustusta. Kukaan keskustasuuntautunut edustaja ei myöskään päässyt varsinaiseksi valitsijamieheksi. Varalle pääsivät Eero Anttila, Viljami Kalliokoski, Heikki Kokko ja Eino Toivanen.¹⁵⁸ Ennen kirkolliskokousta kirkkopoliittisen toimikunnassa oli vaadittu terästäytymistä henkilövalinnoissa. Toimikunnan jäsenille olikin varmasti pettymys, että nyt jäätiin ilman varsinaisia valitsijamiespaikkoja. SDP:n johtoasemaa ei ainakaan tällä tavoin saatu haastetuksi.

Kun kirkolliskokousedustajilta itseltään kysyttiin puoluekantaa, 45 prosenttia heistä ilmoitti kannattavansa kokoomusta. Keskusta oli selvästi jäljessä, mutta kuitenkin toiseksi suosituin 12 prosentin kannatuksellaan. SDP seurasi perässä kymmenellä prosentillaan. Yhteensä 12 prosenttia edustajista ei ilmoittanut puoluekantaansa. Keskustan kannalta oli kuitenkin huolestuttavaa, että virallisten edustajien joukossa puolueella oli vain yksi kannattaja, piispojen joukossa ei yhtään. Papistossakin keskustalla oli vain neljän prosentin osuus, kun SDP:n osuus

---

¹⁵⁴ Kirk.kok. ptk. 1973, 6, 16; ST 1982, 483.

¹⁵⁵ KMA KPA C.a. pkptk. 9.–11.6.1972, liite 24; KE 2003, Maijala Matti.

¹⁵⁶ Kirk.kok. ptk. 1973, 16.

¹⁵⁷ Laskujen ulkopuolelle on jätetty kolmijäseniset tarkistusvaliokunta ja toimitusvaliokunta.

¹⁵⁸ Kirk.kok. ptk. 1973, 14–16.

oli 11 prosenttia. Keskustan voima oli edelleen maallikoissa, joiden keskuudessa puolueella oli 19 prosentin kannatusosuus. Kokoomus oli maallikoidenkin keskuudessa suurin puolue 38 prosentin kannatuksella, mutta SDP oli yhdeksän prosentin kannatuksella selvästi keskustaa jäljessä. Maallikoilla tiedettiin kuitenkin olevan vähiten vaikutusvaltaa kirkolliskokouksen päätöksentekoon. Myöhemmin Juhani Laurinkari osoitti, että näin oli myös vuonna 1973.¹⁵⁹ Pappisedustajien puute oli edelleen piikkinä keskustan lihassa.

Vuoden 1973 kirkolliskokouksen keskustasuuntautuneet edustajat keskittyivät alueellisesti pohjoiseen ja itään: Oulun hiippakunnasta tuli peräti neljä edustajaa, Mikkelistä, Kuopiosta ja Lapualta kaksi ja Helsingistä yksi. Tampereen, Turun ja – melko ymmärrettävästikin – Porvoon hiippakunnasta ei siis ollut edustusta. Myös vuoden 1970 seurakuntavaaleissa keskustan menestys oli ollut huomattavinta juuri maan itä- ja pohjoisosissa.¹⁶⁰ Nyt oli valittu kirkolliskokousedustajat ensimmäistä kertaa seurakuntavaalien jälkeen, ja valinnan tuloksen voi nähdä heijastelleen seurakuntavaalien tulosta. Puolueen kannalta paljon tärkeämpi kysymys oli kuitenkin, heijastelisiko näiden edustajien toiminta keskustan kirkkopoliittikkaa ja Esko Väyrysen laatimaa muistiota.

2.6. Väyrysen lista ja keskustan ääni

Keskustasuuntautuneet kirkolliskokousedustajat eivät joutuneet tulemaan Turkuun lokakuun ensimmäisenä päivänä tyhjin käsin. He olivat saaneet ennen kokousta kirjeen puolueen kirkkopoliittiselta toimikunnalta, ja Esko Väyrynen oli laatinut listan, jossa oli määritelty keskustalainen kanta esille tuleviin asioihin. Lista tuli Väyrysen tehtäväksi ilmeisesti siksi, että hän oli aktiivisesti mukana Helsingin hiippakunnan pappeinkokouksessa, esimerkiksi sen valmisteluvaliokunnan jäsenenä. Hän oli siten perehtynyt jo valmisteluvaiheessa kirkolliskokoukselle tuleviin asioihin ja varsinkin seurakuntahallinnon komitean mietintöön. Väyrynen ei muista, levitettiinkö listaa kirkolliskokousedustajille, eikä listan saajista ole säilynyt myöskään merkintöjä asiakirjoissa. Väyrynen pitää kuitenkin todennäköisenä että lista meni joidenkuiden kirkolliskokousedustajien tietoon.¹⁶¹ Muistion merkityk-

---

¹⁵⁹ Laurinkari 1976, 45, 171.

¹⁶⁰ Kirk.kok. ptk. 1973, 4–6; Salonen 1971, 86–88. Seurakuntavaalien tuloksen voi puolestaan katsoa seurailleen puolueiden yleisiä kannatusalueita. Salonen 1971, 77.

¹⁶¹ Esko Väyrysen puhelinhaastattelu 26.10.2004.

sestä voi lopulta esittää jonkinlaisia varovaisia arvioita vain sen perusteella, näkyivätkö siinä tehdyt linjaukset keskustasuuntautuneiden edustajien toiminnassa.

Väyrysen listassa määriteltiin ensinnäkin kanta kirkkolakikomitean mietintöön, joka sisälsi 26 esitystä. Näistä kolmeen vaadittiin muutoksia. Seurakuntahallinnon komitean mietinnön kohdalla listassa oli puolestaan mainittu seitsemän epäkohtaa. Lehtorin viran kehittämisesitystä Väyrynen esitti monelta osin raukeamaan, mutta laajennetun piispainkokouksen ”kaikki” neljä esitystä olivat hänen mielestään puollettavia. Kirkolliskokoukselle tuli lopulta laajennetulta piispainkokoukselta kuusi esitystä, mutta Väyrysen listassa oli mainittu näistä todennäköisesti neljä ensimmäistä. Kirkkohallitukselta tuli kirkolliskokoukselle 13 esitystä, mutta Väyrysen tiedossa oli ollut niistä vain kymmenen ensimmäistä. Näistä kymmenestä neljä kaipasi listan mukaan muutosta.¹⁶²

Väyrysen listassa puututtiin joihinkin opillisiin asioihin. Tällaisina voi nähdä ainakin kirkkolakikomitean esitykset, joissa käsiteltiin kristinopin ja rippikoulun oppikirjojen asemaa sekä lasten pääsyä ehtoolliselle. Listassa kannatettiin ilmeisesti myös muutoksia, joita laajennettu piispainkokous oli esittänyt kirkkokäsikirjaan arkipyhien siirtämisen johdosta. Edelleen listassa puututtiin lehtorin virkaa koskeviin esityksiin, joita voi pitää ainakin osittain virkateologiaan liittyvinä.¹⁶³ Näitä muutamia oppia koskevia kohtia lukuun ottamatta lista käsitteli kuitenkin kirkon rakenteellisia kysymyksiä. Oppia koskeviin esityksiinkään ei juuri vaadittu muutoksia. Loppujen lopuksi regimenttien rajalinja näyttää erottuvan Väyrysen listasta – joskin ehkä hieman nuorta pajukkoa kasvavana.

Kirkolliskokouksella oli edessään vaatava tehtävä: käsiteltäväksi tuli yhteensä 120 esitystä ja 23 aloitetta. Muuten kokous aloitti toimintansa tutuissa merkeissä: toisen varapuheenjohtajan vaalissa Viljami Kalliokoski sai 131 ääntä, kun toiseksi tullut rehtori Anna Kekkonen keräsi kaksi ääntä.¹⁶⁴ Vaikka esimerkiksi valitsijamiespaikat jäivät keskustasuuntautuneilta edustajilta saavuttamatta, Kalliokosken valinta ei jäänyt ainoaksi ilonaiheeksi. Heikki Kokko tuli nimittäin myöhemmin valituksi kirkkolakikomiteaan.¹⁶⁵ Juuri näitä komiteapaikkoja kirkkopoliittinen toimikunta oli toivonut.

---

¹⁶² KMA KPA C.e.7. KTP 1969–76 ”Vuoden 1973 kirkolliskokoukselle tulevat mietinnöt ja esitykset (Esko Väyrynen)”; Kirk.kok. ptk-l. 1973, liite VIII-B, 3, 7.

¹⁶³ KMA KPA C.e.7. KTP 1969–76 ”Vuoden 1973 kirkolliskokoukselle tulevat mietinnöt ja esitykset (Esko Väyrynen)”; Kirk.kok. ptk-l. 1973, liite II 3, liite IV-A, 10, 19, 55–56, liite IV-C, 10.

¹⁶⁴ Kirk.kok. ptk. 1973, 3, 5, 12; Juva 1976, 220.

¹⁶⁵ Kirk.kok. ptk. 1973, 364.

Kokouksen käsittelyyn tuli ennen pitkää esitys valtiopäiväjärjestyksen 61. pykälän kumoamisesta. Pykälän mukaan kirkkolain käsittelyyn saattoivat osallistua eduskunnassa vain evankelis-luterilaisen kirkon jäsenet. Laajennettu piispainkokous esitti kuitenkin Kirkko-valtio –komitean mietinnön mukaisesti rajoituksen kumoamista. Aarre Huuskonen kiirehti heti käyttämään puheenvuoron, jossa hän toivoi Kirkko-valtio –komitean uudistusesitysten toteuttamista kokonaisuutena. Siten valtiopäiväjärjestyksen pykälä tulisi kumota vasta samalla, kun kirkkolaki jaettaisiin. Viljami Kalliokoskikin toivoi asiassa perusteellista ja kiireetöntä harkintaa.¹⁶⁶ Laajennetun piispainkokouksen esitys kuului ilmeisesti niihin asioihin, joihin Väyrysen listalla ei ollut ehditty ottaa kantaa. Sen sijaan Keskustapuolueessa oli kyllä muuten korostettu kirkon itsenäisyyttä ja vapautta. Huuskosen ja Kalliokosken puheenvuorot sopivat hyvin tähän linjaan: kirkko ei saanut joutua valtion talutusnuoraan.

Seurakuntahallinnon komitean mietintö sai lähetekeskustelussa keskustasuuntauneista edustajista ainoastaan Ensio Vanhasen nousemaan puhujakorokkeelle. Hän muistutti pienten ja syrjäisten seurakuntien asiasta sekä vaarasta, että ne liitettäisiin suurempiin yksikköihin. Heti perään hän puuttui myös lasten pääsyyn ehtoolliselle. Hän kertoi tehneensä vuoden 1958 kirkolliskokoukselle aloitteen asiasta, mutta aloite oli tuolloin hukkunut paperisumaan. Vanhanen toivoi, ettei nyt kävisi samoin. Myös Eero Anttila, Aarre Huuskonen ja Lauri Taskila puolustivat lasten pääsyä ehtoolliselle. Väyrysen listassa ehtoolliskysymystä oli kehoitettu harkitsemaan tarkkaan, koska se oli nähty uhkana rippikoulun asemalle.¹⁶⁷ Lähetekeskustelussa keskustasuuntauneet edustajat asettuivat kuitenkin varauksetta kirkkolakikomitean mietintöä vastaan, puoltamaan lasten pääsyä ehtoolliselle.

Käsittelyyn tuli myös lausunnon antaminen valtioneuvostolle avioliittolakikomitean mietinnöstä. Lauri Taskila kuvaili mietintöä murheelliseksi luettavaksi. Avioliitosta oltiin tekemässä vain yhteiskunnallista instituutiota, jolta uhkasi hävitä sen merkitys Jumalan säätämänä liittona. Taskilan mukaan siviilivihkimistä ei saanut säätää pakolliseksi. Hän kuvaili mietinnön hyväksymisen seurauksia niin vakaviksi, ”että jos tässä maassa on kurjuutta tähänkin saakka nähty, niin nyt mennään kurjuuden jäljestä vielä onnettomuuteen”.¹⁶⁸ Eero Anttila oli samoilla linjoilla Taskilan kanssa. Väyrysen listassa ei ollut mainintoja avioliittokysymyk-

---

¹⁶⁶ Kirk.kok. ptk. 1973, 21–24; Kirk.kok. ptk-l. 1973, liite II 5.

¹⁶⁷ KMA KPA C.e.7. KTP 1969–76 ”Vuoden 1973 kirkolliskokoukselle tulevat mietinnöt ja esitykset (Esko Väyrynen)”; Kirk.kok. ptk. 1973, 76–77, 87, 90–92.

¹⁶⁸ Kirk.kok. ptk. 1973, 106–107.

sestä. Sen sijaan Anttila ja Taskila toistivat niitä äänenpainoja, joita oli esitetty Seinäjoen kirkkopoliittisessa seminaarissa saman vuoden maaliskuussa. Keskustan eduskuntaryhmä oli puolestaan jo helmikuussa tuominnut mietinnön.¹⁶⁹

Toisella kokousviikolla päästiin käsittelemään valiokuntien mietintöjä. Lauri Taskila asettui vastustamaan valtiopäiväjärjestyksen 61. pykälän kumoamista, ettei kävisi niin, ”että toisen talon asioista tulevat toisen talon isännät tekemään päätöksiä”.¹⁷⁰ Aarre Huuskonen esitti puolestaan kompromissiehdotuksen: kirkolliskokous hyväksyisi periaatteessa valtiopäiväjärjestyksen muuttamisen mutta katsoisi, että muutos tulisi vasta kun kirkkolaki jaettaisiin. Huuskosen, Kalliokosken ja Taskilan esittämä kanta pääsikin voitolle: vastoin valiokunnan alkuperäistä kantaa kirkolliskokous päätti olla esittämättä valtiopäiväjärjestyksen muutosta.¹⁷¹

Täysistuntokäsittelyyn tuli myös ensimmäisen palkkavalioikunnan mietintö, joka käsitteli kirkon palkkauslain muuttamista. Lauri Mustakallio kiinnitti huomiota pienten ja syrjäisten seurakuntien kirkkoherrojen palkkoihin: ilman palkan korotuksia oli vaarana, että nämä huonosti palkatut papinvirat menettäisivät lopunkin vetovoimansa. Väyrysen listassa ei ollut otettu kantaa tähän asiaan, koska se oli tullut kirkolliskokouksen päiväjärjestykseen vasta listan laatimisen jälkeen.¹⁷² Ei ole kuitenkaan yllättävää, että keskustasuuntautuneiden edustajien joukosta nousi jälleen äänenpainoja syrjäseutujen puolesta.

Väyrysen listassa ei ollut mainintaa myöskään seurakuntien kantokykyluokituskomitean mietinnöstä. Siitä huolimatta puhe pienten seurakuntien asemasta jatkui, kun käsittelyyn tuli toisen palkkavalioikunnan asiasta laatima mietintö. Valiokuntakäsittelyssä mukana olleet Ensio Vanhanen, Lauri Taskila ja Toivo Viita olivat aktiivisia myös yleiskeskustelussa. Vanhanen toivoi, että kaupunkiseurakunnat maksaisivat vuokratuloistaan osan kirkon keskusrahastolle ja kysyi, olisiko keskusrahaston syytä luopua kiinteistö- ja asunto-osakkeistaan köyhien seurakuntien avustamiseksi. Taskila puolusti valiokunnan mietintöä hyvänä kompromissina, joka parantaisi köyhien seurakuntien asemaa. Lauri Mustakallio paheksui sen sijaan voimakkaasti, että kirkkohallituksen Helsinkiin suunnittelema ”hallintopalatsi” vei rahoja köyhiltä seurakunnilta. Hänen mielestään kirkonkin tuli tajuta

---

¹⁶⁹ KMA KEA C.a. ekrptk. 22.2.1973 § 6, liite § 6; KMA KPA C.e.7. KTP 1969–76 Keskustapuolueen Kirkkopoliittisen Seminaarin Julkilausuma Seinäjoki 31.3.–1.4.1973; Kirk.kok. ptk. 1973, 107–108.

¹⁷⁰ Kirk.kok. ptk. 1973, 159.

¹⁷¹ Kirk.kok. ptk. 1973, 160, 162–163, 286–287, 290; Kirk.kok. ptk-l. 1973, liite VI-D 1.

¹⁷² KMA KPA C.e.7. KTP 1969–76 ”Vuoden 1973 kirkolliskokoukselle tulevat mietinnöt ja esitykset (Esko Väyrynen)”; Kirk.kok. ptk. 1973, 227.

hajasijoittamisen edut. Toivo Viita vaati vielä vakavaraistenkin seurakuntien rakennushankkeita kirkkohallituksen valvonnan alle. Yksityiskohtaisessa käsittelyssä keskustaa lähellä olleet eivät enää käyttäneet puheenvuoroja.¹⁷³ Joka tapauksessa pienten seurakuntien asia oli jälleen aktivoitunut kirkolliskokouksen ”keskiviin”.

Lauri Mustakallio ei ollut ainoa, joka ajoi kirkolliskokouksen kuluessa hajasijoittamista. Talousvaliokunnassa istunut Matti Maijala puolusti valiokunnan esittämää ajatusta, että toukokuun kirkolliskokoukset pidettäisiin vuorotellen eri hiipakuntien alueella. Maijalan mukaan käytäntö lähentäisi kirkolliskokousta kenttään ja tutustuttaisi edustajat eri alueiden ongelmiin. Hän totesi ”takametsien miehenä” ajattelevansa, että nyt oli oikea aika soveltaa hajasijoitusidea myös kirkolliskokoukseen. Valiokunta joutui kuitenkin perääntymään kannastaan.¹⁷⁴

Kun kirkon hallintovaliokunnan mietintö kirkon järjestysmuodon tutkimuskomitean mietinnöstä saapui täysistuntokäsittelyyn, syntyi jälleen keskustelua kirkon itsemääräämisoikeudesta. Aarre Huuskonen painotti, että kirkkolain jakamisen jälkeen kirkon tunnustuksesta ja perustehtävästä päättäminen tuli jättää kirkon itsensä käsiin. Kun valtiopäiväjärjestyksen 61. pykälä kumoutuisi, kirkkoon kuulumattomia kansanedustajia ei saisi päästää vaikuttamaan näihin kirkon perusasioihin. Myös Salakka, Kalliokoski ja Mustakallio ottivat osaa asian käsittelyyn, mutta he kiinnittivät huomiota mietinnön muihin kohtiin.¹⁷⁵ Huuskonen oli kuitenkin jälleen osoittanut huolensa kirkon vapauden säilymisestä.

Seurakuntahallinnon uudistaminen jatkui siitä, mihin se oli jäänyt edellisellä kerralla vuonna 1971. Kun seurakunnan hallintovaliokunnan toinen mietintö tuli täysistuntokäsittelyyn, Lauri Taskila antoi sille tunnustusta. Yksi vanha epäkohta oli kuitenkin jäljellä: kirkkoneuvoston valinta esitettiin edelleen kirkkovaltuuston tehtäväksi. Taskila korosti tällaisen uudistuksen kaventavan demokratiaa. Hän jatkoi siis tutulla linjalla ja sai taustatukea Ensio Vanhaselta. Viljami Kalliokoski ilmaisi puolestaan ilonsa, että kirkkovaltuuston jäsen voisi lakiehdotuksen mukaan istua myös kirkkoneuvostossa. Myös Aarre Huuskonen ja Heikki Kokko, joista jälkimmäinen oli ollut mukana valiokunnan enemmistössä, ottivat osaa asian käsittelyyn keskustelemalla lähinnä lakimuutosten voimaantulosta. Väyrysen listassa oli kehoitettu vastustamaan kirkkoneuvoston vaalin asettamista kirkkoval-

---

¹⁷³ KMA KPA C.e.7. KTP 1969–76 ”Vuoden 1973 kirkolliskokoukselle tulevat mietinnöt ja esitykset (Esko Väyrynen)”; Kirk.kok. ptk. 1973, 263, 270–275; Kirk.kok. ptk-l. 1973, liite VI-F 2, 1.

¹⁷⁴ Kirk.kok. ptk. 1973, 579–580; Kirk.kok. ptk-l. 1973, liite VI-H 3 & 3 a.

¹⁷⁵ Kirk.kok. ptk. 1973, 336–338, 342–344, 348, 349–350, 352.

tuuston tehtäväksi. Toisaalta listassa oli mainittu monia sellaisiakin näkökohtia, joihin keskustasuuntautuneet edustajat eivät puuttuneet.¹⁷⁶

Täysistuntokäsittelyyn tuli myös ensimmäisen palkkavaliokunnan mietintö, joka koski kirkon virkaehtosopimusjärjestelmän luomista. Väyrysen listassa todettiin, että tiedotus oli liioitellut papiston lakko-oikeutta ja että pääsopimuksella voitiin sopia lakkorajoista. Heikki Kokko asettuikin tukemaan valiokunnan mietintöä. Sen sijaan Eino Toivanen ja Viljami Kalliokoski ilmaisivat tyytymättömyytensä nimenomaan lakko-oikeuteen, jonka oikeutuksen Kalliokoski oli valmis kyseenalaistamaan kaikkien seurakunnan työntekijäryhmien kohdalla.¹⁷⁷

On mielenkiintoista, että kun kirkolliskokouksessa heräsi kysymys nimituksella varustettujen ehdokaslistojen sallimisesta seurakuntavaaleissa, Ensio Vanhanen asettui varoittavalle kannalle. Hän muistutti, miten kunnanvaltuustoissa vallitsi tiukka puoluekuri ja miten lehterillä saattoi istua puoluemiehiä seuraamassa omiensa toimintaa. Vanhasen mielestä oli yritettävä estää puolue- ja suuntataistelu seurakuntavaaleissa ja koko seurakuntaelämässä.¹⁷⁸ Lausunto ei soveltunut lainkaan siihen linjaan, jota keskustassa oli ajettu. Puolueen piirissä oli valittu voimassa olleen järjestelmän johtaneen salailuun ja arvailuun.¹⁷⁹ Vanhasen ajattelutavan mukaan myöskään Väyrysen lista ei varmasti ollut toivottu tulokas.

Kun siviilivaliokunnan ehdotus lausunnoksi avioliittolakikomitean mietinnöstä tuli täysistuntokäsittelyyn, Lauri Taskila oli valmis antamaan ”täyskympin” valiokunnalle. Taskilan mukaan valiokunta oli ilmaissut, että oli olemassa Jumalan asettama avioliitto. Yrjö Salakka piti puolestaan mietintöä latteana: kristillinen avioliittoihanne esitettiin anteeksipyydellen. Kun siviilivaliokunta toi vielä muokatun lausunnon kirkolliskokoukselle, Aarre Huuskonen liittyi Taskilan rinnalle valiokunnan puolustajien joukkoon.¹⁸⁰

Keskustasuuntautuneet edustajat käyttivät runsaasti puheenvuoroja myös kirkolliskokouksen maallikkoedustajien vaalitavasta. Samaten keskustelua herätti Viljami Kalliokosken aloite, jossa hän toivoi kirkolta toimia päihteiden käytön ehkäisemiseksi. Aloite sai kirkolliskokoukselta myönteisen vastaanoton, ja neljä

---

¹⁷⁶ KMA KPA C.e.7. KTP 1969–76 ”Vuoden 1973 kirkolliskokoukselle tulevat mietinnöt ja esitykset (Esko Väyrynen)”; Kirk.kok. ptk. 1973, 409–410, 420–421, 434, 452, 480–481; Kirk.kok. ptk-l. 1973, liite VI-C 2.

¹⁷⁷ KMA KPA C.e.7. KTP 1969–76 ”Vuoden 1973 kirkolliskokoukselle tulevat mietinnöt ja esitykset (Esko Väyrynen)”; Kirk.kok. ptk. 1973, 505, 507–509.

¹⁷⁸ Kirk.kok. ptk. 1973, 516.

¹⁷⁹ Se, että kirkolliskokous ei sallinut tunnuksia, sai osakseen Martti Havaksen tuomion. Hänen mielestään koko kirkolliskokous oli edustanut ”erittäin konservatiivisia asenteita”. KMA KPA J.a. SV 1974–PM/MH 12.11.1973.

¹⁸⁰ Kirk.kok. ptk. 1973, 536–538.

keskustasuuntautunutta edustajaa – myös Kalliokoski itse – puhui aloitteen puolesta. Kaikkiaan puheenvuoroja oli 12. Tämä kolmanneksen osuus puheenvuoroista on huomattava, kun ottaa huomioon, että keskustalaisten edustajien listalla oli vain vajaat kahdeksan prosenttia kirkolliskokousedustajista.¹⁸¹ Ehkä alkioalaisen raittiusaatteen vaikutus näkyi keskustasuuntautuneiden edustajien toiminnassa.¹⁸²

On myös huomattava, että edellisen vuoden puoluekokouksen naispappeuslausumasta ei ollut jälkeäkään. Kun käsiteltiin lehtorin viran kehittämistä, keskustasuuntautuneista edustajista Lauri Taskila ja Eero Anttila, voimakkaat naispappeuden vastustajat, käyttivät puheenvuoroja. Kuvaavaa on, että ensimmäisessä täysistuntokäsittelyssä kummankin puheenvuoro päättyi arkipiispan huomautukseen, että nyt käsiteltiin lehtorin viran kehittämistä eikä naispappeutta.¹⁸³

Vuoden 1971 tavoin Suomenmaa uutisoi kirkolliskokouksen tapahtumia aktiivisesti, alkuviikkoina lähes päivittäin.¹⁸⁴ Aineistoa lehtien puheenvuororeferaatteille loi puolestaan keskustasuuntautuneista edustajista innokkaimmin Aarre Huuskonen peräti 27 puheenvuorollaan. Hänen jälkeensä tulivat Viljami Kalliokoski ja Lauri Taskila. Vähiten puhuivat Matti Maijala, Eino Toivanen, Toivo Viita ja Yrjö Salakka.¹⁸⁵ Kun vuonna 1971 keskustasuuntautuneet edustajat olivat profiloituneet demokratian puolustajina, nyt he korostivat näkyvästi myös köyhien seurakuntien asemaa ja kirkon päätöksenteon itsenäisyyttä suhteessa valtioon.

On sen sijaan hyvin vaikeaa arvioida Väyrysen listan vaikutusta keskustasuuntautuneiden edustajien toimintaan. Edustajat käyttivät puheenvuoroja monista listan asioista, mutta toisaalta useat listan ajatukset jäivät huomiotta. He puuttuivat reilussa 90 puheenvuorossa sisällöllisiin kysymyksiin. Näistä puheenvuoroista

---

¹⁸¹ Kirk.kok. ptk. 1973, 229–234, 379–381, 383, 386, 388; Kirk.kok. ptk-l. 1973, liite V 11; Viita-pohja 1981, 67.

¹⁸² Santeri Alkio sai nuorena raittiusherätyksen ja siirsi raittiusaatteen osaksi nuorisoseuratoimintaa. Raittiusaate ja kieltoain ajaminen olivat alusta lähtien keskeisesti mukana myös Alkion perustaman Etelä-Pohjanmaan nuorsuomalaisen maalaisliiton ohjelmassa. Alanen 1976, 636–639.

¹⁸³ Kirk.kok. ptk. 1973, 298–299, 529.

¹⁸⁴ Smaa 2.10.1973 Kirkolliskokoukselta odotetaan vastausta avioliittokysymyksessä, 2.10.1973 Arkipiispa Simojoki: Vapaata mielipiteenmuodostusta edistettävä, 3.10.1973 Lähetekeskustelusta: Kirkon työsuhteisiin sopisi neuvottelu lakkoja paremmin, 4.10.1973 Arkipiispa: Uutta järjestysmuotoa pitäisi myös kokeilla, 5.10.1973 Lasten ehtoollisoikeudesta kiistaa, 6.10.1973 Naispappeudesta muistutettiin, 10.10.1973 Avioliitto ja vapaat suhteet loppuunkulutettu ohjelma, 13.10.1973 Kirkolliskokouksella ihmisläheisiä aloitteita, 16.10.1973 Jumalanpalveluksen alku edelleen klo 10, 17.10.1973 Kirkolliskokous: Seurakuntien pirstoaminen olisi pyrittävä estämään, 23.10.1973 Arkipiispa Simojoki: Raamatunkäännöksen kustannuskysymyksen selvittettävä, 23.10.1973 Kirkko lisää apua köyhille seurakunnille, 25.10.1973 Myös lapset ehtoolliselle, 26.10.1973 Kirkolliskokouksen oikeudellinen asema pitäisi säilyttää, 27.10.1973 Seurakuntahallintoon kompromissiratkaisu, 31.10.1973 Tunnustuksellinen uskonnonopetus turvattava (pääk.), 31.10.1973 Siviilivaliokunta: Avioliittokomitean esitys on tie vastuuttomaan seikkailuun, 9.11.1973 Kirkolliskokouksella luova tauko – enää 10 asiaa jäljellä, 22.11.1973 Kirkolliskokous: Komitean esitys ei sovellu uuden avioliittolain pohjaksi.

¹⁸⁵ Liite 4.

reilu neljännes (26) koski asioita, joihin oli puututtu Väyrysen listassa. Väyrysen listan asiat puolestaan muodostivat lähes prosentilleen yhtä suuren osuuden kirkolliskokouksen koko asiamäärästä. Ainakaan tässä vertailussa ei siis voi havaita, että keskustasuuntautuneet edustajat olisivat ottaneet tavallista aktiivisemmin kantaa Väyrysen listalla mainittuihin asioihin.

Vaikka Väyrysen listan vaikutusta on vaikea mitata, vuoden 1973 kirkolliskokousedustajat saivat itse arvioida yleisellä tasolla, miten paljon puolueet pyrkivät vaikuttamaan kirkolliskokouksen päätöksentekoon. Useimpien edustajien mielestä puolueet eivät yrittäneet vaikuttaa kirkolliskokouksen toimintaan. Vastauksissa oli kuitenkin suurta hajontaa. SDP:n ja SKL:n kannattajat olivat tavallista useammin sitä mieltä, että puolueet saattoivat suoraan vaikuttaa kirkolliskokouksen päätöksentekoon. Kokoomuksen kannattajat olivat puolestaan tavallista harvemmin tätä mieltä. Samalla edustajat totesivat, että poliittiset mielipide-erot olivat seurakuntatasolla tärkeämpiä kuin kirkolliskokouksessa.¹⁸⁶ Väyrysen lista ei vastauksissa näkynyt, ja muutenkin kirkolliskokousedustajat näkivät puoluepolitiikan omana, kirkolliskokouksesta erillisenä areenanaan.

Vuoden 1973 kirkolliskokous ei sulkenut suutaan valtiollisten päättäjien suuntaan. Oikeusministeriölle avioliittolakikomitean mietinnöstä annetun lausunnon lisäksi kirkolliskokous päätyi lähettämään hallitukselle kirjelmän perhepolitiikasta. Kirjelmän mukaan avioliiton ongelmat johtuivat heikosta perhepolitiikasta, eikä niitä voinut korjata pelkästään avioliittolainsäädäntöä uudistamalla. Valtioneuvostolle lähtivät kirjelmät myös aborttilaista ja uskonnonopetuksesta. Aborttien myöntämisperusteita tuli kirkolliskokouksen mukaan tiukentaa, ja hoitohenkilökunnalle tuli taata mahdollisuus toimia omantuntonsa mukaisesti. Uskonnonopetuksen kohdalla kirkolliskokous painotti, että tuntimäärää ei saanut vähentää ja että opetus tuli säilyttää tunnustuksellisenä, pätevien opettajien hoidossa.¹⁸⁷

Kirkolliskokouksen alettua yleistilanne muuttui nopeasti kirkkopoliittisella pelikentällä. Martti Havas sai kirjata kirkkopoliittisen toimikunnan työryhmän pöytäkirjaan: ”SDP on useissa kirkkopoliittisissa kysymyksissä joutumassa hiljaiselle perääntymistielle, totesi kokousta avatessaan Urpo Kokkonen. Tilannetta tulisi

---

¹⁸⁶ Laurinkari 1976, 143–144, 157. On huomattava, että seurakuntatasolla sosiaalidemokraatit olivat vuosikymmenen alussa aktiivisimpia ryhmäkokousten pitämisessä. Mäkeläinen 1972, 44. Se saattoi heijastua myös kirkolliskokouksessa edustajien näkemyksiin puolueen vaikutusmahdollisuuksista.

¹⁸⁷ Kirk.kok. ptk. 1973, 293, 399, 590; Kirk.kok. ptk-l. 1973, liite VI-D 7 & 14 a, liite VI-G-1 16 a; SEK 1972–75, 29, 45, 49.

käyttää monella muotoa hyväksi.”¹⁸⁸ Parin viikon takainen huolestunut ilmapiiri oli kadonnut. SDP oli joutunut taipumaan, kun kouluhallitus oli asettanut erityisen työryhmän kehittämään uskonnonopetusta ja kun valtion seuraavan vuoden budjetista oli varattu määräraha uskonnon ylitarkastajan virkaa varten.¹⁸⁹

Lokakuun lopulla kirkkopoliittisen toimikunnan työryhmä puolestaan esitti, että kirkkopoliittiset kysymykset tuli kytkeä entistä järkevämmin puolueen jokapäiväiseen järjestötyöhön. Aiemmin samana vuonna keskustassa oli puuhattu puolue toimiston yhteyteen työmarkkinasihteerin virkaa ja päätetty perustaa puolueelle ammattiyhdistysvaltuuskunta.¹⁹⁰ Kirkon ja ammattijärjestöjen asiat kulkivat puolueessa käsi kädessä. Sekä kirkko- että ammattiyhdistyspolitiikka haluttiin kiinteämmin mukaan puolueen järjestötyöhön.

Pian vuoden 1973 kirkolliskokouksen päätyttyä toimikunnan asialistalle nousi kuitenkin jo uusimuotoinen kirkolliskokous. Joulukuun 12. päivänä työryhmässä olikin esillä uusien kirkolliskokousedustajien valinta. Todettiin, että tammikuun aikana oli nimettävä ehdokkaat maallikko- ja pappisedustajiksi. Kansanedustaja Orvokki Kangas toivoi, että puolueen piirijärjestöt ja kenttäväki ottaisivat asian omakseen ja että myös puolue toimisto tiedottaisi asiasta. Pöytäkirjan mukaan asiasta keskusteltiin, ja sitä päätettiin hoitaa mahdollisuuksien mukaan.¹⁹¹ Tällaisissa tulevaisuuteen suuntautuviissa tunnelmissa siis päättyi viimeisen vanhamuotoisen kirkolliskokouksen vuosi 1973.

Millaisia sitten olivat olleet vanhamuotoisen kirkolliskokouksen aikakauden viimeiset neljä vuotta 1970–1973 suhteessa puoluepolitiikkaan? Puoluepolitiikka oli käynyt ensinnäkin läpi murroksen. Hallinto oli alkanut politisoitua, ja keskustan sekä SDP:n välillä oli alkanut kilpailu poliittisista virkanimityksistä. Samalla politiikka oli byrokratisoitunut voimakkaasti. Toisin sanoen virkamiehiä oli tullut entistä enemmän mukaan puolueiden toimintaan. Keskustapuolueessa nousi erilaisissa työryhmissä ja sivuorganisaatioissa toimivien valtion virkamiesten määrä vuoden 1970 27 %:sta vuoden 1974 52 %:iin.¹⁹² Kirkkopoliittisen toimikunnan perustamisen ja aktivoitumisen voi nähdä osana samaa kehitystä: kun Keskustapuolueeseen tuli virkamiestyöryhmiä valmistelevaan valtiollista päätöksentekoa, kirkolliseen valmisteluun tuli vastaavasti kirkonmiehiä.

---

¹⁸⁸ KMA KPA C.e.7. KTP 1969–76 kttptk. 16.10.1973 § 1.

¹⁸⁹ Kortekangas 1974, 37.

¹⁹⁰ KMA KPA C.c. phptk. 10.2.1973 § 6, phptk. 12.3.1973 § 5; KMA KPA C.e.7. KTP 1969–76 kttptk. 30.10.1973 § 2.

¹⁹¹ KMA KPA C.e.7. KTP 1969–76 kttptk. 12.12.1973 § 10.

¹⁹² DRR 1977, 446; Djupsund & Ståhlberg 1978, 27–28, 31.

Keskustan suhtautuminen kokoomukseen muodostui kirkollisessa nimityskilvassa mielenkiintoiseksi. Yhtäältä kokoomus tunnustettiin vahvaksi kilpailijaksi niin kirkolliskokouksessa kuin muuallakin kirkossa. Toisaalta kokoomukseen ei uhrattu ruutia läheskään niin paljon kuin SDP:hen. Tätä epäsuhtaa korostaa vielä, että kokoomuksen edustus oli kirkolliskokouksessakin huomattavasti SDP:n kannattajakuntaa laajempi.

Miksi kokoomus jäi sitten keskustan kirkkopoliittisessa taistelussa jossain määrin sivuun? Ehkä syynä oli, että konservatiivien ja radikaalien välinen taistelu käytiin nimenomaan keskustan ja SDP:n välillä. Kokoomus taas oli muuttunut moniarvoiseksi puolueeksi, joka ei ollut kirkkopoliitikassaan yhtenäinen. Siten kokoomus ei tarjonnut keskustan näkökulmasta yhtä selvää vastusta kuin SDP. Toinen syy saattoi olla, että kirkkoon ja kirkolliskokoukseen heijastui muualta yhteiskunnasta tuttu hegemoniataistelu keskustan ja SDP:n välillä. Perinteiset päähallituspuolueet ottivat mittaa toisistaan virkanimityksissä, ja poliittiseen pait-sioon ajautunut kokoomus saattoi vain seurata sivusta. Näin ollen kirkkopoliitikassakaan kokoomus ei ollut keskustan näkökulmasta niin pelottava kilpailija kuin SDP.

Vuosikymmenen alusta lähtien keskusta oli muiden puolueiden tavoin toivonut kirkolta yhteiskunnallista aktiivisuutta, mutta vuoden 1971 kirkolliskokous ei ollut vastannut tähän haasteeseen. Vuonna 1973 jotkut kirkolliskokousedustajat totesivatkin, että vuoden 1971 kirkolliskokouksessa oli vallinnut politisoitumisen pelon aiheuttama käymistila.¹⁹³ Näin puoluepolitiikan pelko oli saattanut sulkea vuoden 1971 kirkolliskokouksen suun sosiaalisissa kysymyksissä. Kirkon edustajat eivät olleet halunneet profiloida kirkkoa jonkin puolueen taakse yhteiskunnallisella aktiivisuudellaan. He olivat saattaneet myös pelätä, että kirkon yhteiskunnallinen aktivoituminen olisi lisännyt entisestäänkin puolueiden taistelua edustajapaikoista kirkossa. Eräänä syynä kirkon vetäytymiseen oli ollut varmasti myös se kritiikki, jota kirkko oli saanut uuspietisteiltä.¹⁹⁴ ”Kirkon äänestä” ja sosiaalisesta vastuusta oli kyllä puhuttu paljon 1970-luvun alkuvuosina. Oli korostettu kirkkoa itsenäisenä toimijana ja yhteiskunnan omanatuntona. Käytännössä tämä

---

¹⁹³ Laurinkari 1976, 145.

¹⁹⁴ Uuspietistit syyttivät kirkkoa 1960- ja 1970-lukujen vaihteessa toistuvasti väärästä moniarvoisuudesta ja maallistumisesta. SEK 1972–75, 37.

aktiivisuus ei kuitenkaan ollut toteutunut, ja poliittisiin puolueisiin oli haluttu pitää matkaa.¹⁹⁵

On myös huomattava, että 1960-luvun radikalismi ja uusvasemmistolaisuus taantuivat ja samalla vakiintuivat tiettyihin juoksuhautoihin 1970-luvun alkupuolella.¹⁹⁶ Kun ympäriltä ei tullut koko ajan samanlaista kritiikkiä kuin 1960-luvulla, kirkolla ei ollut niin suuria paineita sosiaalieettiseen aktiivisuuteen.¹⁹⁷ Sen sijaan kirkko saattoi keskittyä puolueille suunnatussa sanomassaan uskonnonopetuksen puolustamiseen. Tätä tehtävää kirkko hoitikin aktiivisesti aikakaudelle tyypillisin keinoin, nimittäin virallisilla lausunnoilla ja henkilökohtaisilla kontakteilla.¹⁹⁸

Jos kirkko oli vuonna 1971 vaiennut sosiaalieettisistä kysymyksistä, vuoden 1973 kirkolliskokouksen perhepoliittinen aktiivisuus oli vastaavasti merkittävää. Se ei kuitenkaan poistanut syytöksiä, että kirkko oli alkanut asettaa jarruja yhteiskunnalliselle osallistumiselle.¹⁹⁹ Joka tapauksessa kun keskustan ja kirkolliskokouksen vuorovaikutus oli muistuttanut vuonna 1971 selvästi *päätös*-kaavaa, vuonna 1973 tuli mukaan myös *kannanotto*-kaava. Tuolloin kirkolliskokous pyrki uskonnonopetuskysymyksessä ja perhepolitiikassa vaikuttamaan panoksellaan puolueisiin. Kokonaisuudessaan *input* kulki vuosina 1970–1973 kuitenkin pääasiassa toiseen suuntaan: keskusta – käytännössä sen kirkkopoliittinen toimikunta – yritti vaikuttaa kirkolliskokoukseen enemmän kuin kirkolliskokous puolueeseen.

Uskonnonopetuskysymyksessä ja perhepolitiikassa keskustan kirkkopoliittinen toimikunta oli välittäjä, joka ilmoitti puolueelle ja sen eduskuntaryhmälle kirkon – ja samalla kentän – kannan. Sen sijaan suhteessa kirkolliskokoukseen Keskustapuolueen aktiivisuus oli lähtöisin ennen kaikkea kentältä, kuten naispappeusjulkilausumassa vuonna 1972, tai kirkkopoliittisesta toimikunnasta. Tällöin toimikunta oli itse aktiivinen toimija kirkolliskokouksen suuntaan, ei niinkään välittäjä. Se ei kuitenkaan ollut puhtaasti kirkolliskokouksen ulkopuolinen painostusryhmä.

---

¹⁹⁵ Haapanen 1978, 16, 30; Niemelä & Laurinkari 1979, 29; Vikström 2003, 171. Ennen kaikkea piispainkokous kunnostautui arkkipiispa Simojoen aloitteesta kirkon sosiaalieettisen vastuun pohdinnassa. Tuloksena syntyivät mietinnöt Waris 1971 sekä PY 1972. Arkkipiispa peräänkuulutti puolestaan toistuvasti puheissaan kirkon vastuuta kannanottajana. Martti Simojoki 1973, 21–22, 36, 39–41, 81–82, 89.

¹⁹⁶ SEK 1972–75, 18, 21.

¹⁹⁷ Vuonna 1968 kirkolliskokous oli ottanut kantaa peräti 82 yhteiskunnalliseen kysymykseen. Se oli esittänyt jopa oman toimivaltansa ylittävän vetoituksen, että hallitus ja kansalaiset toimisivat kehitysavun nostamiseksi YK:n edellyttämälle tasolle. Seuraavan vuosikymmenen alussa ei voi puhua läheskään samanlaisesta yhteiskunnallisesta aloitteellisuudesta. Laurila 1973, 138; Haapanen 1978, 48–49, 59, 80, 83–85, 101.

¹⁹⁸ Kuusela 2000, 30.

¹⁹⁹ Kortekangas 1973, 40, 43.

Olivathan monet kirkolliskokousedustajat mukana toimikunnassa. Heidän äänensä kuului jo niissä kannanotoissa, joita toimikunta suuntasi kirkolliskokoukseen.

Eräs viesti, jonka kirkolliskokous oli vuosina 1970–1973 saanut toistuvasti keskustalta ja muilta puolueilta, oli ollut vaatimus kirkon päätöksenteon demokratisoimisesta. Vuoden 1973 kirkkopäivät osoittivat kuitenkin, että kirkossa osattiin antaa tarvittaessa puolueille takaisinkin. Poriin kokoontunut kirkkopäiväväki näet totesi, että osallistuessaan esimerkiksi ay-liikkeen ja puolueiden toimintaan, kristittyjen tuli pyrkiä poistamaan ”sisäisen vallankäytön negatiivisia puolia”. Tällaisiksi kielteisiksi puoliksi mainittiin päätöksenteon keskittyneisyys, asiantuntijavallan kasvu ja puutteellinen sisäinen demokratia.²⁰⁰ Kirkon piirissä huomautettiin nyt puolueita aivan samoista epäkohdista, joista ne olivat aiemmin arvostelleet kirkkoa. Kun keskusta kehotti kirkossa toimivia jäseniään tekemään työtä kirkon päätöksenteon demokratisoimiseksi, kirkkopäivät kehotti puolueessa toimivia kirkon jäseniä työskentelemään puolueen sisäisen demokratian parantamiseksi. Puolin ja toisin oli rikka löydetty veljen silmästä.

---

²⁰⁰ KP 1973, 201; Vasama 1973, 51.

3. Suunnitelmat täytäntöön uusimuotoisessa kirkolliskokouksessa 1974–1977

3.1. Keskusta – vaalikokouksen myöhäisheränneet?

Joulukuussa 1973 Keskustapuolueessa oli arvioitu linjaa. Edellisenä vuonna varapuheenjohtajaksi valittu Paavo Väyrynen oli ilmoittanut eroavansa, ellei puolue tarkistaisi linjaansa ja raivaisi rajaa oikealle selväksi.¹ Suoraan johdosta ilmaistu huoli puolueen oikeistolaistumisesta ei ehkä ollut kirkkopoliittisen toimikunnan kannalta täysin merkityksetön. Kokoomus oli vuotta aiemmin julkistamassaan kirkkopoliittisessa ohjelmassa osoittanut olevansa kirkkopoliitikassakin hyvin lähellä keskustaa. Keskustan kirkkopoliittisessa toimikunnassa taas oli keskitytty 1970-luvun alkuvuosina kilpailuun lähinnä SDP:n mutta myös SMP:n ja SKL:n kanssa. Oliko nyt kuitenkin edessä tiukempi rajanveto kokoomukseen?

Yhteistyökumppaneita etsittäessä katseet kääntyivätkin toisiin keskustaryhmiin. Tammikuussa 1974 järjestettiin nimittäin seurakuntavaaleja koskeva yhteistyöneuvottelu LKP:n, RKP:n ja keskustan kesken. Eino Murtorinne korosti alustuksessaan keskustaryhmien yhteistyötä ja yhteyden pitämistä kirkon sisäisiin voimaryhmittymiin. Hän korosti myös SKL:n vetämistä mukaan toimintaan. Siten poliittiseksi puolueeksi leimautumista pelkäävä SKL joutuisi tulemaan ulos kuorestaan. Kokouksessa päätettiinkin yksimielisesti perustaa kolmen puolueen työryhmä valmistelemaan yhteistyötä seurakuntavaaleissa. On huomattava, että tämä tammikuinen neuvottelu pidettiin samaan aikaan, kun keskiryhmien yhteistyö oli puolueessa hyvin näkyvästi esillä ylioppilaspolitiikkaa myöten.² Kokouksen voi siten nähdä osana yleistä kehitystä.

Kirkkopoliittinen toimikunta sai raportoida onnistuneista neuvotteluista tuoreeltaan puoluehallitukselle, jonka kokoukseen 14. tammikuuta osallistui myös toimikunnan jäseniä. Eino Murtorinne esitti aluksi kirkkopoliittisen katsauksen. Hänen mukaansa alkaneesta vuodesta oli tulossa kirkkopoliittisesti merkittävä. Helmikuun 4. päivänä valittaisiin nimittäin pappis- ja maallikkoedustajat kirkolliskokoukseen seuraavaksi nelivuotiskaudeksi. Uudistusten myötä kirkolliskoko-

---

¹ Kääriäinen 2002, 154.

² KMA KPA C.e.7. KTP 1969–76 muistio LKP:n, RKP:n ja keskustan yhteistyöneuvottelusta srk-vaaliasioissa 10.1.1974; Kolbe 1996, 464, 468, 470; Kääriäinen 2002, 169–170. SKL ei vuonna 1974 ollut enää siinä määrin keskiryhmä kuin aiemmin. Tammikuussa 1973 puolue oli vastustanut Kekkosen uudelleenvalintaa, minkä takia se ajautui käytännössä oikeistoon. Reunanen 2003, 74–75.

uksen asema kirkon ”parlamenttina” korostuisi entisestään, ja niinpä sen edustajien valintaan oli syytä kiinnittää entistä suurempaa huomiota. Edustajien valitsijamiessissä olisi varmasti myös paljon keskustalaisia. ”Näiden olisi syytä pitää silmällä Keskustapuolueen etuja edustajia valittaessa, vaikka emme haluakaan millään tavoin kiirehtiä näiden vaalien politisoitumista.”³

Omien edustajien saaminen kirkolliskokoukseen oli Murtorinteen mielestä tärkeää, koska nämä valitsisivat vuorostaan jäseniä kirkkohallitukseen ja moniin muihin elimiin. Ylipäänsä kirkolliset henkilövalinnat olivat tulleet nyt entistä tärkeämmiksi. ”Eräillä muilla tahoilla” oli vaikutettu kirkollisiin valintoihin paljon määrätietoistemmin. Nyt oli keskustankin aika herätä.⁴ Kukaan tuskin oli tietämätön siitä, että ”eräät muut tahot” merkitsivät paitsi kokoomusta, nyt ennen kaikkea myös SDP:tä. Olihan keskustassa pyritty haastamaan laajalla rintamalla juuri sosiaalidemokraattien nimityspolitiikka. Kirkolliskokousedustajien valinta linkittyi Murtorinteen puheessa paljolti muihin kirkollisiin henkilövalintoihin. Jälleen toistui tuttu ajatus: keskustalaisten valitsijamiesten tuli kirkolliskokousedustajien vaaleissa ajaa puolueensa etuja, mutta samassa virkkeessä oli pakollinen lisähuomautus, että keskusta ei silti halunnut kiirehtiä vaalien politisoitumista. On huomattava, että samantyyppistä retoriikkaa puolueessa käytettiin myös suhteessa ammattiyhdistysliikkeeseen.⁵ Silläkin suunnalla oli oma ”regimenttioppinsa”.

Tämä tuttu lupaus toistui, kun Murtorinne siirtyi käsittelemään syksyn seurakuntavaaleja. Vaikka keskusta ei halunnut olla politisoimassa vaaleja, sen oli huomattava, että seurakuntavaaleissa olisi nyt todennäköisesti edelliskertaa enemmän mukana poliittista väriä. Keskeistä oli yhteistyö keskiryhmien ja kirkon sisäisten ryhmien, erityisesti herätysliikkeiden, kanssa. Sen sijaan SKL muodosti ongelman. Murtorinteen mukaan se hengitti lähinnä keskiolutlain, aborttilain ja avioliittokomitean mietinnön varassa. Näissä kysymyksissä myös keskustan oli toimittava ”ihmiselämää kunnioittavassa hengessä”.⁶

Murtorinne nosti tärkeiksi painopisteiksi myös uskonnonopetus-kysymyksen ja kehitysaluepolitiikan. Hän halusi korostaa, että keskustan ei tullut ryhtyä kilpailemaan SKL:n kanssa vaan korostaa kristillistä arvomaailmaa ”uudistusystävälli-

---

³ KMA KPA C.c. phptk. 14.1.1974 § 3, liite § 3.

⁴ KMA KPA C.c. phptk. 14.1.1974, liite § 3.

⁵ Huhtikuussa 1974 puoluehallitus sai käsiteltäväkseen muistion, jossa todettiin, että keskustan oli ajettava ay-liikkeessä selvää linjaa pienituloisten puolesta. Heti perään korostettiin, ettei puolueen tullut kuitenkaan liikaa sotkeutua työehtokysymyksiin. KMA KPA C.c. phptk. 11.2.1974, liite § 12.

⁶ KMA KPA C.c. phptk. 14.1.1974, liite § 3.

sessä” hengessä. Seuranneessa keskustelussa Kaarlo Lähteenmaa lisäsi vielä toiveen, että puolueen naisjärjestö ei nostaisi esille naispappeuskysymystä, koska se jakaisi kentän kahtia. Puoluehallitus lupasi ottaa esitykset huomioon kirkkopoliittisessa toiminnassa ja päätöksenteossa.⁷

Lähteenmaan sanojen ”huomioonotto” kesti yhdeksän pykälän verran. Nimitäin käsiteltäessä puolueen yleisohjelman uudistamista kansanedustaja Katri-Helena Eskelinen ilmoitti, että naispappeus tulisi hyväksyä. Häntä asettuivat kannattamaan logonomi Tuulikki Yli-Lonttinen ja Paavo Väyrynen. He eivät esittäneet kuitenkaan kantansa liittämistä osaksi yleisohjelmaa. Kokonaisuudessaan ohjelmaluonnoksen kirkkopoliittinen osuus sisälsikin tuttuja korostuksia. Kirkkoa ei tullut erottaa valtiosta, mutta samalla sille tuli turvata itsenäiset toimintamahdollisuudet. Uskonnonopetus oli myös säilytettävä koulujen opetusohjelmassa. Köyhiä seurakuntia oli tuettava kirkon yhteisillä varoilla, ja kirkon hallinnon tuli olla kansanvaltainen.⁸ Nimensä mukaisesti ohjelmaluonnos liikkui kirkkopoliittikassakin hyvin yleisellä tasolla. Peruskorostukset olivat ennallaan.

Keskustayhteistyö oli korostunut alkuvuoden kirkkopoliittisissa kannanotoissa, mutta sen vastapainoksi puolueessa esiintyi ajatuksia yhteistyöstä myös oikeiston ja vasemmiston kanssa. Alkuvuodesta keskusta järjesti seurakuntavaaliseminaareja eri puolilla maata, ja Oulaisten seminaarissa Martti Havas toi esille tällaisen yhteistyön. Hänen mukaansa yhteistyö oikeiston ja vasemmiston kanssa jarruttaisi näiden keskustan vastustajien kasvua. Havas korosti myös, että keskustan olisi havahduttava näkemään, miten kapealla pohjalla kirkolliskokouksen valitsijavaalien ehdokasasetelma oli.⁹

Esko Väyrynen oli puolestaan laatinut näitä seurakuntavaaliseminaareja varten laajan alustuksen otsikolla *Mitä on keskustalainen kirkko- ja seurakuntapolitiikka*. Väyrynen aloitti toteamalla, että suhteellisen vaalitavan oli tiedetty aiheuttavan seurakuntavaalien politisoitumista. Hänen mukaansa tällaista kehitystä ei ollut pidetty aikoinaan pahana, mutta nyt asenne oli muuttunut. Tilannetta kuvasi, että edellinen kirkolliskokous ei ollut sallinut vaalitunnusten käyttöä ehdokaslistoissa. Väyrynen ilmoitti kyllä itsekkin pitävänsä pahana kirkon politisoitumista, jos se tarkoitti kirkkovaltuuston muodostumista kunnanvaltuuston kopioksi.¹⁰

---

⁷ KMA KPA C.c. phptk. 14.1.1974 § 3, liite § 3.

⁸ KMA KPA C.c. phptk. 14.1.1974 § 12, liite § 12.

⁹ KMA KPA C.e.7. KTP 1969–76 Oulaisten seurakuntavaaliseminaarin ptk. 9.2.1974. Käytännössä yhteistyötä olikin paitsi keskiryhmien, myös kokoomuksen kanssa. Urpo Kokkosen puhelinhaastattelu 25.11.2004.

¹⁰ KMA KPA J.a. SV 1974– ”Mitä on keskustalainen kirkko- ja seurakuntapolitiikka”, 1.

Väyrynen totesikin, että keskusta ei ollut hänen nähdäkseen missään vaiheessa ajanut erityisesti kirkon politisoitumista, ”joskin se on aina Alkion päivistä lähtien korostanut kansanvaltaisuuden periaatteen merkitystä myös kirkon toiminnassa ja hallinnossa”. Keskustalla ei ollut nytkään mitään erityistä syytä kiirehtiä kirkon politisoitumista, mutta sen oli oltava tietoinen tästä politisoitumiskehityksestä, joka tulisi jossain määrin voimistumaan seuraavissa vaaleissa. Puolueessa oli oltava tietoisia myös siitä, että kirkollisissa vaaleissa oli runsaasti muodollisen puolueettomuuden alle kätkeytynyttä piilopoliittisuutta. Sen suunta oli Väyrysen mukaan useimmiten keskustasta oikealla, mutta yhä useammin myös vasemmalle. Keskustan ei siis tullut nukahtaa ”epäpoliittisuuden unelmiin tai arkailleen pidättyä osanotosta”.¹¹ Seurakuntavaalien osalta Väyrysellä ei kuitenkaan tunnu olleen mitään kovin suurta huolta. Ääni kellossa muuttui kuitenkin, kun hän siirtyi käsittelemään kirkolliskokousedustajien vaalia.

Pappis- ja maallikkoedustajien valinta kirkolliskokoukseen tapahtuisi jo seuraavana maanantaina. Aikaa ei siis ollut enää paljon. Maallikkojäsenten valitsemiseksi seurakunnat olivat jo valinneet valitsijamiehet. Väyrynen totesi, että puolue-toimistoon saatujen listojen mukaan valitsijamiesten joukossa oli varsin runsaasti keskustalaisia. Ongelma oli, miten heihin saattoi saada yhteyden näin lyhyessä ajassa. Väyrysen mukaan tilanteesta teki kaksin verroin vaikeamman, että monet valitsijat karttelivat kaikkea puolueleimaisuutta. Hän totesikin huolestuneena:¹²

Kuitenkin puolueen intressien valvominen olisi välttämätöntä. Ellei minkäänlaista yhteis-toimintaa näihin [valitsijamiehiin] saada, nämä edustajat tulevat olemaan vaalokokouksessa toisten armoilla ja äänestämään hyväuskoisesti toisten edustajia silloinkin, kun hyviä omia edustajia olisi tarjolla. Vaikka yhteyksiä on näissä merkeissä otettu kentälle, tähän olisi vielä ehdottomasti kiinnitettävä huomiota joko puhelimitse tai kokoamalla valitsijakokoukseen tulevat edustajat neuvotteluun yhteisten ehdokkaiden nimeämiseksi ennakolta.¹³

Väyrynen muistutti vielä, että valitsijamiesten joukossa oli runsaasti kokoomus-laisia ja että kokoomus oli lähtenyt monissa hiippakunnissa voimakkaasti liikkeel-le. Hän esitti huolensa, että jos nyt keskustalaiset eivät saisi omille edustajilleen lisäinformaatiota, nämä tuskin kykenisivät valvomaan puolueen etuja. Eräissä kokoomuksen hallitsemisissa hiippakunnissa olisi välttämätöntä mennä sopuratkaisuun. Aikaa ei ollut paljon, mutta jotain ehdittäisiin vielä tehdä.¹⁴

Väyrynen korosti kirkolliskokousedustajien valintaa senkin takia, että henki-lövalinnat olivat muodostuneet kirkossa koko ajan tärkeämmiksi. Vaikka keskus-

¹¹ KMA KPA J.a. SV 1974– ”Mitä on keskustalainen kirkko- ja seurakuntapolitiikka”, 1–2. Väyrysen sanat päätyivät lähes sellaisenaan myös puolueen vuoden 1973 vuosikirjaan. KVK 1973, 70.

¹² KMA KPA J.a. SV 1974– ”Mitä on keskustalainen kirkko- ja seurakuntapolitiikka”, 3–4.

¹³ KMA KPA J.a. SV 1974– ”Mitä on keskustalainen kirkko- ja seurakuntapolitiikka”, 4.

¹⁴ KMA KPA J.a. SV 1974– ”Mitä on keskustalainen kirkko- ja seurakuntapolitiikka”, 4.

talaisia oli ollut paljon kirkon luottamustehtävissä, he olivat olleet henkilövalinnoissa lähes täysin toisten armoilla. Syinä olivat Väyrysen mukaan olleet yhteyksien puuttuminen näihin edustajiin ja hyväuskoisuus henkilövalintojen epäpoliittisuudesta. Tosiasiassa taustalla olivat olleet ”toisten varsin selvät piilopoliittiset pyrkimykset”. Muut puolueet olivat toimineet kulissien takana määrätietoisesti, ja varsinkin vasemmisto oli vallannut asemia kirkollisessa tiedotuksessa. Väyrysen mukaan jonkinlaisen yhteysverkoston luominen olikin nyt välttämätöntä.¹⁵

Väyrynen painotti vielä keskustan oman kirkkopoliitiikan selvää hahmottamista. Samalla, kun sanouduttiin irti vasemmiston materialistisista korostuksista, oli vedettävä rajaa oikeistolaisiin näkemyksiin, joissa kristillinen arvomaailma liitettiin vanhoillisuuteen. Keskusta ei saanut joutua toisten puolueiden myötäilijäksi.¹⁶ Kun Martti Havas painotti yhteistyötä vasemmiston ja oikeiston kanssa, Väyrysen lääke oli päinvastainen: oli vedettävä selvä raja sekä vasemmalle että oikealle.

Suhteessa SKL:ään Väyrynen oli kuitenkin myötäilyn kannalla. Keskustan oli tehtävä toiminnallaan SKL tarpeettomaksi. Sen oli korostettava kristillistä arvomaailmaa yhteiskuntapolitiikassaan ja käsiteltävä myönteisesti ja asiallisesti niitä asioita, joihin SKL oli kiinnittänyt huomiota. Siten tältä kilpailijalta voitiin viedä ainakin pääosin ”jalat alta”.¹⁷ Aivan samaa taktiikkaa keskusta oli soveltanut valtakunnanpolitiikassa SMP:hen vuoden 1970 eduskuntavaalitappion jälkeen.

Väyrysen alustuksessa oli vielä salaperäinen huomio: ”Näyttää siltä, että Ruotsin vaalien pelästyttämänä myös Sos.dem.puolue on ikävästi peräytymättä varsin radikaalista kirkkopoliittisesta ohjelmastaan.”¹⁸ Ilmeisesti Väyrynen tarkoitti, että SDP oli peräytymässä ohjelmastaan.¹⁹ Väyrynen oli korostanut koko ajan rajan vetämistä vasemmistoon ja oikeistoon. Jos SDP nyt lipsui omalta linjaltaan kohti keskustaa, tämä rajanveto muuttui keskustan kannalta selvästi vaikeammaksi.

Väyrysen alustuksesta näkyy puolueen aktivoituminen. Nyt valittiin edustajia uusimuotoiseen, entistä vaikutusvaltaisempaan kirkolliskokoukseen, ja keskustan-kin oli herättävä tällä kertaa jo valintavaiheessa – ei vasta edustajien valinnan jälkeen. Tuo herääminen alkoi tosin olla pian myöhäistä. Onkin mielenkiintoista,

---

¹⁵ KMA KPA J.a. SV 1974– ”Mitä on keskustalainen kirkko- ja seurakuntapolitiikka”, 4–5.

¹⁶ KMA KPA J.a. SV 1974– ”Mitä on keskustalainen kirkko- ja seurakuntapolitiikka”, 5–6.

¹⁷ KMA KPA J.a. SV 1974– ”Mitä on keskustalainen kirkko- ja seurakuntapolitiikka”, 6.

¹⁸ KMA KPA J.a. SV 1974– ”Mitä on keskustalainen kirkko- ja seurakuntapolitiikka”, 6.

¹⁹ Väyrysen teksteissä on kohtuullisen paljon lyöntivirheitä, joten kirjoitusvirhe tässä kohtaa ei olisi kovin erityinen. Lisäksi näin ymmärrettynä teksti sopisi paremmin siihen kirkkopoliittiseen kehitykseen, jota oli tapahtunut lokakuusta saakka SDP:ssä erityisesti uskonnonopetuskysymyksessä.

miten Väyrynen esitti keskustan häviäjänä kirkon politisoitumiskehityksessä. Muut puolueet olivat kulissien takana politisoineet kirkkoa, ja keskustalaiset olivat hyväuskoisuudessaan kannattaneet näiden toisten puolueiden ehdokkaita. Tällaisesta muiden puolueiden auttamisesta oli päästävä eroon, ja keskustan oli entistä aktiivisemmin mentävä mukaan kirkolliseen päätöksentekoon.

Näin siis puhui mies, joka oli vähän aiemmin korostanut, että keskustalla ei ollut mitään syytä vauhdittaa kirkon politisoitumista. Keskustalaisesta näkökulmasta tällaisessa ajattelussa ei ollut kuitenkaan mitään ristiriitaa: ainoastaan valtaamalla asemia kokoomukselta ja sosiaalidemokraateilta keskusta saattoi vastustaa sitä kielteistä politisoitumiskehitystä, jota nämä puolueet olivat tuoneet kirkkoon. Se seikka, että keskusta tuli samalla itse politisoineeksi kirkkoa, painui unohduksiin. Rivien välistä paljastuu siis vanha tuttu ajattelutapa: kirkko politisoitui, kun se kääntyi oikealle tai vasemmalle. Keskustalaisen äänestäminen olisi paras tapa ehkäistä kirkon haitallista politisoitumista.

Kertoessaan huolestuneena lähestyvistä kirkolliskokousvaaleista Väyrynen ei tiennyt, että samaan aikaan SDP:n pelätty kirkollinen junta paini vielä paljon suurempien ongelmien kanssa kuin keskustan kirkkopoliitikot. Vaalit olivat tulleet eteen ”kuin varkain”, eikä kirkkoneuvostojen sosiaalidemokraattijäseniin ollut ehditty saada ajoissa yhteyttä. Ongelma oli siis aivan sama kuin keskustassa. Sen sijaan vaalivalmistelujen myöhästyessäkin Esko Väyrynen oli saanut ilokseen todeta, että valitsijoiden joukossa oli paljon keskustalaisia. Tätä ilonaihetta ei SDP:ssä ollut. Päinvastoin jouduttiin toteamaan, ettei valitsijamiesten joukosta juuri löytynyt työväestön edustajia. Kristillisten sosialidemokraattien liiton liitosihteerin, Pekka Lampisen sanat kuvasivat tilannetta: ”Mutta kyllä se on työväen kannalta murheellinen tämä kirkolliskokous. – – Mutta nyt on tätä surkeutta vain siedettävä.”²⁰ Oli vaikea uskoa, että kyseessä oli sama puolue, jonka voimalista esiinmarssia keskustan kirkkopoliitikot olivat niin kovasti pelänneet. Keskustan ja SDP:n kirkkopoliittinen kilpalaulanta oli muuttunut puolin ja toisin valitusvirreksi, jonka kurjuudessa SDP näytti vievän voiton.

Voitto näyttää vielä selvemältä, kun ottaa huomioon, että kiireestä huolimatta keskustassa ehdittiin vielä tavoittaa kirkolliskokousedustajien valitsijamiehiä. Näin oli ainakin Satakunnan piirissä, jossa piirin kirkkopoliittisen toimikunnan sihteeri Yrjö Saarivirta lähetti kirjeen Turun hiippakunnan maallikkovalitsijoille. Saarivirran mukaan hiippakunnan kirkolliskokousedustajien joukossa keskusta-

---

²⁰ TArk 329,5 C 1 lkptk. 7.2.1974 § 9; TArk 329,5 C 2 lkptk. 13.4.1975, liite: toimintakertomus, 9.

laisten osuus oli ollut edellisillä kerroilla ”minimaalinen”. Nyt oli pyrittävä muutokseen. Kirje sisälsikin kutsun yhteiseen ryhmäkokoukseen helmikuun neljäntenä, juuri ennen vaalikokousta.²¹

Vaalikiireiden keskellä keskustan seurakuntavaaliseminaarit jatkoivat työtään. Kun Esko Väyrynen oli ruotinnut pääasiassa käytännön toimintaa, Kaarlo Lähteenmaa pureutui omassa alustuksessaan kirkon ja politiikan suhteiden perustuksiin. Hän korosti, että kirkko oli kutsumuksensa perusteella velvollinen sanomaan, mikä oli oikein ja mikä väärin. Jo tämä velvollisuus teki kirkosta Lähteenmaan mukaan tietystä määrin poliittisen tekijän. Toisaalta Lähteenmaa totesi edellisten vuosien kehityksen johtaneen kirkon omassa päätöksenteossa selvemmin poliittisiin ryhmittymiin. Hän painotti, että puoluepolitiikan tuleminen seurakuntahallintoon ei ollut sellaisenaan tuomittava asia. Raamatussa ja tunnustuksessa määriteltyjä asioita ei kuitenkaan saanut ratkaista puoluepoliittisesti.²²

Kun Väyrynen löysi kirkon piilopoliittisuudessa monia kielteisiä puolia, Lähteenmaa tarkasteli politisoitumista neutraalina ilmiönä. Lähteenmaa pyrki myös vetämään regimenttien välistä rajalinjaa. On kuitenkin huomattava, että Lähteenmaa puhui asioista periaatteellisella tasolla. Väyrysen selostamalla käytännön tasolla saattoi olla paljon vaikeampaa nähdä politisoitumiskehitys puhtaasti neutraalina tai erottaa, mitkä asiat olivat kirkon sisäisiä, puolueille kuulumattomia.

Seurakuntavaaliseminaareista laadittiin myös yhteenveto, jonka tekijää ei ole merkitty mutta jonka omaperäinen, vauhdikas tyyli kääntää katseen Martti Havaksen suuntaan. Yhteenvedossa todettiin, miten keskustan kenttä oli heräämässä ”kontion talviunesta” keskustalaiseen seurakunta- ja kirkkopoliittikkaan. ”Tätä kautta kokoomuksen hameenhelmoissa pyöriskely on pikkuhiljaa päättymässä.” Todettiin myös, että monin paikoin seurakuntavaalivalmisteluissa oli päädytty omiin listoihin mutta että oli esiintynyt myös halua yleisporvarilliseen yhteistyöhön. Lopuksi todettiin, että politiikan tuleminen seurakuntaelämään ei ollut aiheuttanut hämminkiä – pikemminkin päinvastoin.²³ Näillä eväillä keskustassa lähdettiin uusien kirkolliskokousedustajien vaaleihin. Nyt oli ilmassa myös selkeää rajanvetoa kokoomukseen. Ehkä Paavo Väyrysen erouhkaus oli tehnyt tehtävänsä.

Kirkolliskokousedustajien vaalit toimitettiin helmikuun neljäntenä. Myös maallikkoedustajien vaalit olivat nyt hiippakunnalliset eikä rovastikunnalliset, kuten aiemmin. Turun, Oulun, Kuopion ja Helsingin hiippakunnassa käytettiin

²¹ KMA SPA J.a. KV Saarivirta kirkolliskokousedustajien valitsijoille 30.1.1974.

²² KMA KPA J.a. SV 1974– ”Kirkko ja politiikka”, 3–4.

²³ KMA KPA C.e.7. KTP 1969–76 ”Seurakuntavaaliseminaareista poimittua”.

suhteellista vaalitapaa maallikkoedustajien vaaleissa. Naisedustajia valittiin 21, mikä oli sekä suhteellisesti että absoluuttisesti enemmän kuin koskaan aiemmin.²⁴

Kun kirkolliskokousedustajien vaalit olivat ohi, Martti Havas kirjoitti muistion niiden tuloksesta. Sekavaa vaalikäytäntöä ja valitsijahenkilöiden yksipuolisuutta moitittuaan hän löysi tuloksesta myös hyviä puolia. Kirkolliskokous oli nuorentunut, naisten määrä kasvanut ja edustajien ammattijakauma monipuolistunut. Sen sijaan järjestelmän puutteita osoitti, että koko Lapin lääni oli jäänyt yhden edustajan varaan.²⁵ Tulos ei voinut tyydyttää syrjäseutuja puolustaneita keskustalaisia.

Kirkkopoliittisen toimikunnan tehtävä oli kuitenkin etsiä valittujen edustajien joukosta keskustasuuntautuneet. Näille Martti Havas ja Urpo Kokkonen lähettivät huhtikuun 14. päivänä kirjeen, jota korosti merkintä ”luottamuksellinen”:²⁶

Keskustapuolueen Kirkkopoliittinen Toimikunta lähettää Teolle lämpimät onnittelut ja menestyksen toivotukset kirkolliskokousedustajaksi valintanne johdosta. Olemme iloinneet siitä, että ”joukkomme” kasvoi entiseen verrattuna, jos kohta uusi vaalitapa aiheuttikin hämminkiä ja epävarmuutta. Ehkä seuraavalla kerralla kykenemme selkeämmin valmistautumaan em. vaaleihin.²⁷

Puhuttiin joukosta, ei ryhmästä, ja tämäkin sana oli laitettu lainausmerkkeihin. Keskustalaisilla ei tosiaankaan ollut valmiina edellisiltä vuosilta minkäänlaista organisoitunutta edustajaryhmää. Kirjeestä paistoi myös vielä lievä harmistuneisuus siitä, ettei vaaleihin ollut osattu reagoida tarpeeksi ajoissa. Oliko nyt kuitenkin aikomus käydä määrätietoisesti näiden ”epäkohtien” kimppuun?

Kirjeen mukana seurasi edellisen vuoden tapaan lista keskustalaisiksi tunnetuista edustajista. Tarkoituksena oli järjestää kirkolliskokouksen yhteyteen tapaaminen näiden edustajien ja kirkkopoliittisen toimikunnan edustajien kesken. Tällöin voitaisiin tutustua ja vaihtaa mielipiteitä, sillä alkava työkausi toisi ”varmasti tullessaan tilanteita ja asioita jolloin yhteistyötä todella tarvitaan”.²⁸

Heti perään kirjeessä tarjoihtiinkin jo ensimmäinen tilaisuus yhteistyöhön. Kirkolliskokous valitsisi luottamustoimiset kirkkoneuvokset, ja nyt ”omanväen” tulisi löytää asiassa yhteinen lista. Mukana seurasi lista keskustalaisiksi tunnetuista ehdokkaista. Mukana oli henkilöitä niin kirkolliskokouksesta kuin sen ulkopuoleltakin. Tuttuja nimiä olivat Väinö Takala, Heikki Kokko ja Aarre Huuskonen. Tarkemmin kirkkoneuvosehdokkaita käsiteltäisiin kuitenkin ryhmäkokouksessa.²⁹

---

²⁴ SEK 1972–75, 74–75.

²⁵ KMA KPA J.a. SV 1974– ”Kirkolliskokousedustajien valinta” (Havas).

²⁶ KMA KPA C.e.7. KTP 1969–76 KT keskustalaisille kirkolliskokousedustajille 11.4.1974.

²⁷ KMA KPA C.e.7. KTP 1969–76 KT keskustalaisille kirkolliskokousedustajille 11.4.1974.

²⁸ KMA KPA C.e.7. KTP 1969–76 KT keskustalaisille kirkolliskokousedustajille 11.4.1974.

²⁹ KMA KPA C.e.7. KTP 1969–76 KT keskustalaisille kirkolliskokousedustajille 11.4.1974.

Lopuksi korostettiin yhteydenpidon tiivistämistä puolueen ja kirkolliskokousedustajien välillä. Samaan hengenvetoon toistettiin kuitenkin vakuutus: ”Tarkoituksemme ei ole politisoida kirkkoa ja sen asioita, mutta meistä riippumattomista syistä johtuen meidän on nähtävä oma vastuukenttämme ja toimittava sen mukaisesti.” Tämän asenteen uskottiin ja toivottiin olevan yhteinen niin kirjeen lähettäjäille kuin sen vastaanottajillekin.³⁰ Nyt haluttiin jälleen korostaa, ettei oltu politisoimassa kirkkoa. Tilanteeseen oli ajaututtu ”meistä riippumattomista syistä”. Keskustalaisten mielestä nämä syyt löytyivät luonnollisesti muiden puolueiden politikoinnista, johon oli pakko vastata.

Pari viikkoa myöhemmin edustajat saivat kutsun yhteiseen kokoukseen, joka pidettäisiin alkavan kirkolliskokouksen aattoiltana.³¹ Kutsun saajien joukossa oli monia tuttuja nimiä: Väinö Takala, Matti Maijala, Eino Toivanen, Ensio Vanhanen, Heikki Kokko, Lauri Taskila, Yrjö Salakka ja Viljami Kalliokoski. Heistä Kokko, Maijala, Toivanen ja Vanhanen tulivat kokoukseen.³²

Kahdeksan tutun kasvon ohella listalla oli kuitenkin mukana yhtä monta uutta nimeä. Ensimmäistä kertaa heidän joukkoonsa saatiin myös naisia, joita tulikin kertaheitolla viisi. Perniöläinen puutarhaopettaja ja emäntä Katri Kaarlonen oli toiminut vuosina 1966–1971 keskustan kansanedustajana. Lisäksi hän oli ollut puolueen naisjärjestön Varsinais-Suomen piirin johtokunnan puheenjohtajana ja keskustan puoluevaltuuskunnan jäsenenä. Kaarlonen istui Perniön kunnanvaltuustossa vuosina 1965–1976. Hän toimi myös monenlaisissa maatalouden luottamustehtävissä. Perniön kirkkovaltuustossa hän oli ollut vuodesta 1961 ja Suomen Kirkon Seurakuntatyön Keskusliiton johtokunnassa vuosina 1972–1974.³³ Hänellä oli siis takanaan runsaasti kokemusta luottamustehtävistä ja politiikasta, kun hän aloitti kirkolliskokouksessa vuonna 1974. Eduskunnassa ja puoluevaltuuskunnassa istuneena hänellä oli luultavasti myös kattava kuva keskustan linjauksista.

Filosofian maisteri Else Mattila Nurmijärveltä oli puolestaan ollut puolueen edustajana kunnallispolitiikassa. Hän oli toiminut myös Maalaisliiton Naisten Uudenmaan piirin johtokunnassa. Sekä Kaarlonen että Mattila saapuivat kirkkopoliittisen toimikunnan järjestämään kokoukseen, ja samoin teki myös kaksi muuta listalla ollutta naista, opettaja Aili Rajamäki Laihialta ja agronomi Mirja Ronni-

---

³⁰ KMA KPA C.e.7. KTP 1969–76 KT keskustalaisille kirkolliskokousedustajille 11.4.1974.

³¹ KMA KPA C.e.7. KTP 1969–76 KT keskustalaisille kirkolliskokousedustajille 25.4.1974.

³² KMA KPA C.e.7. KTP 1969–76 ”Kirkolliskokousedustajat 1974–1977 (keskustalaiset)”, KT:n keskustalaisille kirkolliskokousedustajille järjestämän kokouksen ptk. 5.5.1974.

³³ KE 2003, Kaarlonen Katri; Innamaa & Lindström 1986, 431–432.

Rikalainen³⁴ Iisalmelta. Listan viidestä naisesta siis vain yksi, Karstulan Evanke-
lisen Kansanopiston apulaisrehtori Alma Saari, jätti saapumatta kokoukseen.³⁵

Vuonna 1974 kirkolliskokoukseen valittiin myös Jokioisten kunnanjohtaja
Simo Sääksi, joka toimi maallikkoedustajana aina vuoteen 1985. Olavi Anttila
kertoo Jokioisten historiassa, miten vuonna 1970 ”uudeksi kunnanjohtajaksi valit-
tiin uuden polven mies, keskustaa lähellä oleva Simo Sääksi”.³⁶ Sääksi on itse
pitänyt itseään ennen kaikkea keskustamyönteisenä, eikä hän ole koskaan ollut
puolueen jäsen. Hänen mielestään keskustamyönteisyys ei myöskään vaikuttanut
hänen toimintaansa kirkolliskokouksessa. Häntä ehdokkaaksi pyytänyt henkilö oli
kyllä keskustalainen, mutta Sääksin mukaan tärkeämpi syy pyyntöön oli yhteinen
evankelinen herätysliiketausta. Vuonna 1974 Sääksi ei myöskään osallistunut
keskustalaisten edustajien kokoukseen.³⁷

Listalla oli vielä kaksi uutta nimeä. Maanviljelijä, SLEY:n nuorisosihteeri
Pentti³⁸ Heikkilä Kiikasta oli ollut kirkolliskokousedustaja jo aikaisempina vuosi-
na, mutta häntä ei ollut otettu aiemmin keskustalaisten edustajien listalle. Myös
vanhoillislestadiolaisiin lukeutunut erityisopettaja Erkki Piri Pudasjärveltä oli
istunut kirkolliskokouksessa jo edellisenä vuonna, mutta hänetkin otettiin vasta
nyt keskustalaisten listalle. Kumpikaan ei ottanut osaa kirkkopoliittisen toimikun-
nan järjestämään kokoukseen.³⁹

Keskustalaisten edustajien lista oli pidentynyt. Vuonna 1973 tuolla listalla oli
ollut 11 nimeä. Nyt nimiä oli viisi enemmän, ja mukana oli myös ensimmäistä
kertaa viisi naista. Viime tippaan jäänyt herääminen edustajavaaleissa oli ehkä
sittenkin tuottanut tulosta. Ainakin menestys oli ollut hyvä verrattuna SDP:hen,
jossa oman puolueen edustajien listalle kertyi vain neljä nimeä.⁴⁰ Toisaalta kysy-
mys oli Pentti Heikkilän ja Erkki Pirin kohdalla tietomäärän lisääntymisestä – tai
ainakin muuttumisesta. Kirkolliskokouksessa jo aiemmin istuneet edustajat sijoit-
ettiin ensimmäistä kertaa ”varmojen” keskustalaisten joukkoon.

---

³⁴ Sukunimi esiintyy pöytäkirjoissa useimmiten muodossa Ronni, jota myös jatkossa käytetään.

³⁵ KMA KPA B.b. KE 1972 ”Keskustapuolueen kunnallisvaltuutetut Uusimaa Nurmijärvi”; KMA
KPA C.e.7. KPT 1969–76 ”Kirkolliskokousedustajat 1974–1977 (keskustalaiset)”; VU 1977, 213.

³⁶ KMA KPA C.e.7. KPT 1969–76 ”Kirkolliskokousedustajat 1974–1977 (keskustalaiset)”; Anttila
1991, 543, 562.

³⁷ KMA KPA C.e.7. KTP 1969–76 KT:n keskustalaisille kirkolliskokousedustajille järjestämän
kokouksen ptk. 5.5.1974; Simo Sääksin haastattelu 20.8.2004.

³⁸ Kirkkopoliittisen toimikunnan listalla Heikkilän etunimi on virheellisesti Pertti.

³⁹ KMA KPA C.e.7. KTP 1969–76 ”Kirkolliskokousedustajat 1974–1977 (keskustalaiset)”, KT:n
keskustalaisille kirkolliskokousedustajille järjestämän kokouksen ptk. 5.5.1974; ST 1999, 622.

⁴⁰ Valitut SDP:n jäsenet olivat ylitarkastaja Mauri-Ensio Virtanen ja vahtimestari Olavi Saarinen
Helsingin hiippakunnasta sekä vahtimestari Armas Aalto Tampereen hiippakunnasta. Kristillisestä
työväenliitosta tuli valituksi opettaja Tapani Viirros. TArk 329,5 C 1 lptk. 7.2.1974 § 9.

Alueellisesti keskustalaiset edustajat jakaantuivat aiempaa tasaisemmin ympäri maata, mutta suurin osa tuli tällä kertaa Lapuan hiippakunnasta, jossa oli Etelä-Pohjanmaan piirin toiminnanjohtajan, Mauno Huikun mukaan menty perinteisesti aktiivisesti kirkolliskokousvaaleihin. Varsinaista vaalikampanjaa ei ollut, mutta keskustalaisiksi tiedettyihin valitsijoihin oli oltu yhteydessä.⁴¹ Lapuan hiippakunnasta tuli kaikkiaan neljä edustajaa eli neljännes 16:sta listaan merkitystä keskustalaisesta. Toisaalta vain Porvoon hiippakunta jäi ilman keskustalaista edustajaa. Oulun hiippakunnasta tuli kolme edustajaa, Turun, Helsingin, Mikkelin ja Kuopion hiippakunnasta kaksi. Edustajien lisäys keskittyi varsinkin Länsi-Suomeen, Lapuan ja Turun hiippakuntaan. Edellisen kohdalla edustajamäärä nousi kolmella, jälkimmäisen kohdalla kahdella. Aktiivisen vaalityön ansiosta Satakunnassakaan ei varmasti tarvinnut enää voivotella ”minimaalista” edustusta. Ainoastaan Oulun hiippakunnan kohdalla lista oli yhden nimen verran aiempaa lyhyempi. Keskustasuuntautuneiden edustajien joukko oli siis paitsi edellisvuotta suurempi, myös entistä tasaisemmin eri hiippakuntiin jakautuva.

Myös kansanedustajien määrässä tapahtui muutosta. Vuonna 1971 kirkolliskokouksessa oli ollut kaksi Maalaisliitto-Keskustapuolueen kansanedustajaa, vuonna 1973 kolme, ja nyt vuonna 1974 heitä oli neljä. Aikaisemmin puolueella oli ollut yhtä monta kansanedustajaa kirkolliskokouksessa vain vuonna 1941.⁴² Kansanedustajien määrän kasvun 1970-luvun alussa voi nähdä yhtenä merkinä keskustan aktivoitumisesta. Kirkolliskokouksessa istuvien kansanedustajien määrässä mitattuna valtiopäivien ja kirkolliskokouksen yhteys oli sodan jälkeen lähes kokonaan katkennut. Nyt tuo yhteys saattoi olla pikku hiljaa elpymässä.

3.2. Syntykö keskustalainen edustajaryhmä?

Kahdeksan edustajaa kokoontui siis kirkolliskokouksen aattona 5. toukokuuta kokoukseen, jonka puheenjohtajana toimi Urpo Kokkonen ja sihteerinä Kaarlo Lähteenmaa. Puheenjohtaja Kokkonen avasi laatuaan ensimmäisen kokouksen:⁴³

Me emme tahdo olla Keskustapuolueena aktivoimassa ns. politisoitumista kirkossa, mutta olemme katsoneet välttämättömäksi järjestää tämän neuvottelun. Kirkolliskokouksen käsi-

---

⁴¹ Mauno Huikun puhelinhaastattelu 11.7.2005.

⁴² Juva 1976, 42–43.

⁴³ KMA KPA C.e.7. KTP 1969–76 KT:n keskustalaisille kirkolliskokousedustajille järjestämän kokouksen ptk. 5.5.1974 § 2.

teltäväksi tulee asioita, joissa yhteiskunnallisesti keskustalaisen ja maaseutumaisen elämänkatsomuksen omaavien edustajien ennakolta tapahtuva neuvonpito on tarpeellinen.⁴⁴

Ensimmäiseksi kokous päätti yhteisistä puheenjohtajaehdokkaista. Viljami Kalliokoskea päätettiin ehdottaa vanhaan tapaan toiseksi varapuheenjohtajaksi. Ensimmäisenä varapuheenjohtajana uumoiltiin jatkavan piispa Eero Lehtisen. Jos näin ei kuitenkaan kävisi, tehtävään päätettiin ehdottaa kansleri Mikko Juva. Jos puolestaan Kalliokoski kieltäytyisi ehdokkuudestaan, toiseksi varapuheenjohtajaksi päätettiin ehdottaa Väinö Takalaa.⁴⁵

Kokous totesi myös, että kirkolliskokouksen suorittamat vaalit menivät yleensä melko lailla valitsijamiesten ehdotuksen mukaisesti. Niinpä tähän valitsijakuntaan pidettiin tärkeänä saada mahdollisimman paljon keskustalaisen katsomuksen omaavia edustajia. Paikalla olleet lupasivat olla valitsijamiehiä valittaessa aktiivisia, ”niin että ehdotuksista ja kannatuksista ei ole puutetta”.⁴⁶

Kirkkohallituksen maallikkojäsenistä käytiin yksityiskohtainen keskustelu. Täysi yksimielisyys jäi saavuttamatta, mutta enemmistöpäätöksellä syntyi lista, jota suositeltiin keskustalaisille edustajille noudatettavaksi.⁴⁷ Heti perään huomio kiinnittyi kirkolliskokouksen talousvaliokuntaan, jolla todettiin olevan suuri vastuu kehitysalueajattelun ja kirkon keskusrahaston kannalta. Valiokunta vaikuttaisi myös siihen, ”toteutuuko kokonaiskirkon virkojen lisääntyminen niin valtavasti, kuin mitä painetta siihen suuntaan näyttää olevan”. Edustajat päättivät tehdä kaikkensa mahdollisimman monen keskustalaisen saamiseksi valiokuntaan. He lupasivat myös ehdottaa valiokuntaan lisäjäseniä, jotta se voisi työskennellä jaostoissa.⁴⁸

Seuraavaksi kokousväen ajatukset palasivat edelliselle vuosikymmenelle. Kalliokosken komitean työ seurakuntien taloudellisen vastuun jakamiseksi oli ollut hyvää, mutta komitean ehdotukset olivat toteutuneet vain osittain. Niinpä kokous päätti, että itse kukin pyrki toimimaan kirkolliskokouksessa mahdollisimman

---

⁴⁴ KMA KPA C.e.7. KTP 1969–76 KT:n keskustalaisille kirkolliskokousedustajille järjestämän kokouksen ptk. 5.5.1974 § 1.

⁴⁵ KMA KPA C.e.7. KTP 1969–76 KT:n keskustalaisille kirkolliskokousedustajille järjestämän kokouksen ptk. 5.5.1974 § 4.

⁴⁶ KMA KPA C.e.7. KTP 1969–76 KT:n keskustalaisille kirkolliskokousedustajille järjestämän kokouksen ptk. 5.5.1974 § 5. Valitsijamiesten vaikutusvalta kasvoi muutenkin uusimuotoisen kirkolliskokouksen myötä. Murtorinne 1997, 80–81.

⁴⁷ Listalla olivat hiippakunnittain seuraavat ehdokkaat: Turku: Juhani Linkola (toisella sijalla Eeva Mäntymaa), Tampere: Pentti Niemelä, Oulu: Sanni Karjalainen (toisella sijalla Eero Heinonen), Mikkeli: Heikki Kokko, Porvoo: John Forsberg, Kuopio: Aarre Huuskonen (toisella sijalla Margareta Niskanen), Lapua: Väinö Takala, Helsinki: Kauko Vartiainen. KMA KPA C.e.7. KTP 1969–76 KT:n keskustalaisille kirkolliskokousedustajille järjestämän kokouksen ptk. 5.5.1974 § 6.

⁴⁸ KMA KPA C.e.7. KTP 1969–76 KT:n keskustalaisille kirkolliskokousedustajille järjestämän kokouksen ptk. 5.5.1974 § 7.

aktiivisesti tasauslinjan eli toisin sanoen pienten ja köyhien seurakuntien puolesta.⁴⁹ Näin pöytäkirjaan merkittiin periaate, jota monet keskustasuuntautuneet edustajat olivat jo aiemminkin näkyvästi ajaneet.

Lopuksi kokouksessa suunniteltiin vielä aloitteen jättämistä kevätistuntokauden aikaistamiseksi. Huhtikuu sopisi maanviljelijöille paremmin kuin kevätkiireiden täyttämä toukokuu. Niin ikään päätettiin kannattaa ”perinteen kunnioittamisen nimessä” Turun säilyttämistä vakituksena kokouspaikkana. Kokous piti myös suotavana jatkaa keskustalaisten edustajien yhteydenpitoa, tarvittaessa erityisin ryhmäkokouksinkin. Kokoonkutsujiksi valittiin Katri Kaarlonen ja Eino Toivanen.⁵⁰ Edellisellä oli tuoretta kokemusta kansanedustajana ja puoluevaltuuskunnan jäsenenä. Hän tunsu puolueensa. Jälkimmäinen taas tunsu hyvin kirkolliskokouksen ja keskustan kirkkopoliittisen toimikunnan.

Urpo Kokkonen päätti kokouksen korostaen, että hengellisissä asioissa ei tullut turvautua tämän maailmanajan voimiin. Eino Toivanen vakuutti puolestaan kiitospuheessaan luottavansa, ”että keskustalaiset pysyvät kirkkopoliittisessa toiminnassa hienovaraisesti oikeissa uomissa, niin että kristilliset, Jumalan sanan pohjalta nousevat periaatteet pysyvät luovuttamattomina, ja että toiminnan tarkoituksena on kirkon hengellinen paras”.⁵¹ Kun kokous oli alkanut vakuutuksella, että keskusta ei halunnut olla politisoimassa kirkkoa, nyt ikään kuin juhlalliseksi loppukommunikeaksi kirjattiin kahden regimentin periaate. Totta olikin, että kokouksessa kirkon oppia koskevat kysymykset oli jätetty rauhaan. Kokouksen antama *input* kohdistui henkilövalintoihin ja köyhien seurakuntien puolustamiseen.

Seuraavana päivänä päästiin tositoimiin. Arkkipiispa Simojoki avasi kirkolliskokouksen korostamalla kokouksen vastuuta yhteiskunnallisista kannanotoista. Työjärjestyksestä päätettäessä Väinö Takala nousi vaatimaan kaikkien edustajien ottamista mukaan valiokuntatyöskentelyyn, ettei kenenkään ”tarvitsisi mittailta täällä käytäviä”. Alkuperäisen ehdotuksen mukaan valiokuntiin olisi valittu 77 varsinaista jäsentä, mikä oli selvästi vähemmän kuin kirkolliskokouksen koko edustajamäärä. Myös Viljami Kalliokoski yhtyi vaatimukseen valiokuntapaikkojen lisäämisestä ehdottamalla siviilivaliokunnan jakamista kahtia. Lisäksi hän asettui

---

⁴⁹ KMA KPA C.e.7. KTP 1969–76 KT:n keskustalaisille kirkolliskokousedustajille järjestämän kokouksen ptk. 5.5.1974 § 8. Uusimuotoisen kirkolliskokouksenkin alkuvuotia leimasi vastakainasettelu rikkaiden ja köyhien seurakuntien välillä. Rantanen 2004, 137.

⁵⁰ KMA KPA C.e.7. KTP 1969–76 KT:n keskustalaisille kirkolliskokousedustajille järjestämän kokouksen ptk. 5.5.1974 § 9–10.

⁵¹ KMA KPA C.e.7. KTP 1969–76 KT:n keskustalaisille kirkolliskokousedustajille järjestämän kokouksen ptk. 5.5.1974 § 11–12.

tutuin korostuksin puolustamaan alueellisuutta valitsijamiesten vaalissa. Lopulta kirkolliskokous sai uuden valiokunnan, mutta se oli Takalan ehdottama hallintovaliokunta eikä Kalliokosken ehdottama siviilivaliokunnasta erotettu valiokunta.⁵²

Ensimmäiseen tulikokeeseen keskustalaisen ”edustajaryhmän” yhteistoiminta tuli kuitenkin vasta kun valittiin ensimmäistä varapuheenjohtajaa. Väinö Takala esitti Lapuan hiippakunnan edustajien kannan, että ensimmäiseksi varapuheenjohtajaksi valittaisiin Viljami Kalliokoski ja toiseksi professori Lars-Erik Taxell. Puheenjohtajistoon oli hyvä saada mies muualtakin kuin Suomenlahden tai Ahvenanmeren rannalta, toisin sanoen Kalliokoski. Oulun hiippakunnan edustajat Erkki Reinikainen ja Lauri Taskila yhtyivät esitykseen, joka paljastui myöhemmin myös heidän hiippakuntansa edustajien yhteiseksi kannaksi. Ensimmäisen varapuheenjohtajan paikalle Taxell sai kuitenkin 46 ääntä Kalliokosken 41 ääntä vastaan. Toisen varapuheenjohtajan vaalissa Kalliokoski sai sen sijaan 50 ääntä ja päihitti 43 ääntä saaneen Mikko Juvan.⁵³

Keskustalaisten edustajien ryhmäkokouksen tavoite oli täyttynyt siinä mielessä, että Kalliokoski oli saatu jälleen puheenjohtajistoon. On kuitenkin huomattava, että ryhmäkokoukseen osallistuneet edustajat olivat vaienneet asian käsittelyssä. Taistelu oli käyty hiippakunnittain sovittujen suuntaviivojen mukaisesti. On toisaalta ymmärrettävää, että kokoukseen osallistuneet keskustalaiset edustajat eivät halunneet tuoda näkyvästi esille kokouksessa sovittua kantaa. Ensinnäkin se olisi ollut hiippakuntapäätösten joukossa todennäköisesti tuomittu häviämään ja toiseksi sooloilua pois hiippakunnan yhteisestä rintamasta ei olisi katsottu hyvällä – varsinkaan, jos se olisi merkinnyt puolueen yhteisen kannan asettamista näkyvästi hiippakunnan kannan edelle. Keskustalaisten kokouksessa sovittu kanta sai nyt vaihtua reaalipolitiikkaan, jolla oli kaiken lisäksi saavutettavissa puolueen kannalta keskeinen päämäärä, Viljami Kalliokosken saaminen puheenjohtajistoon.

Myös seuraavassa vaalissa keskustalaisten asettama tavoite toteutui hyvin – ainakin edellisvuoteen verrattuna. Kun vuonna 1973 varsinaisten valitsijamiesten joukossa ei ollut ollut yhtään keskustasuuntautunutta, nyt Katri Kaarlonen, Heikki Kokko, Väinö Takala ja Yrjö Salakka tulivat valituiksi. Varamiehiksi tuli niin ikään neljä keskustasuuntautunutta edustajaa, nimittäin Lauri Taskila, Eino Toivanen, Matti Maijala ja Else Mattila.⁵⁴

---

⁵² Kirk.kok. kptk-k. 1974, 7–8, 2 §.

⁵³ Kirk.kok. kptk-k. 1974, 4 §.

⁵⁴ Kirk.kok. ptk-k. 1974, 8–9 §.

Seuraava tavoite keskustalaisilla oli ollut mahdollisimman monen aatekumppanin saaminen talousvaliokuntaan. Sinne saatiinkin kaksi keskustasuuntautunutta edustajaa, Eino Toivanen ja Väinö Takala. Lisäksi Heikki Kokko valittiin varajäseneksi. Enemmän keskustasuuntautuneita tuli vain kansliavaliokuntaan, johon valittiin Simo Sääksi, Ensio Vanhanen ja Matti Maijala. Lauri Taskila ja Yrjö Sallakka pääsivät siviilivaliokuntaan, ja valitsijamiehet valitsivat vielä Alma Saaren käsikirjavaliokuntaan sekä Aili Rajamäen yleiseen valmistusvaliokuntaan. Kirkkopoliittisen toimikunnan listalta ei siten tullut varsinaisia jäseniä lakivaliokuntaan, toimikuntavaliokuntaan ja toimitusvaliokuntaan.⁵⁵

Asiakysymyksissä keskustasuuntautuneiden edustajien perinteiset korostukset tulivat jälleen esille. Syrjäseutujen asiaa ajoi Lauri Taskila, joka nousi puhujakrokkeelle korostamaan rajaseutuhiippakuntasisarten työn merkitystä. Päiväjärjestyksen seuraavassa asiassa Väinö Takala käytti puolestaan puheenvuoron, eikä hänenkään painotuksensa ollut vieras. Takala vaati kirkkohallituksen jaostotyökentelyssä enemmän valtaa määrääjäksi valituille kirkkoneuvoksille. Lisäksi hän esitti kirkkohallitukselle ehdotetun kollegiaalisen äänestystavan korvaamista parlamentaarisella.⁵⁶ Kun siis Väinö Takala poistui puhujapöytästä, hänellä oli takanaan tuttu urakka: mies oli vaatinut lisää demokratiaa kirkkohallitukseen.

Mirja Ronni oli tehnyt puolestaan aloitteen, että kirkolliskokous lähettäisi kansanedustajille vetoimuksen alkoholimyynti-ikärajojen nostamisesta 18:sta 20 vuoteen. Aloite lähetettiin yleiseen valmistusvaliokuntaan.⁵⁷ Näin keskustasuuntautuneet edustajat olivat olleet heti uusimuotoisen kirkolliskokouksen alkuvaiheessa nostamassa esille perinteisiä korostuksiaan, nimittäin syrjäisten seurakuntien, kansanvaltaisuuden ja raittiuden asiaa. Sen sijaan kukaan heistä ei ollut ainakaan vielä ehdottanut kevätistuntokauden siirtämistä huhtikuulle pois toukotöiden tieltä.

Lopulta alkoi myös odotettu keskustelu määräärikaisten kirkkoneuvosten valinnasta. Viljami Kalliokoski ehdotti Väinö Takalaa, ja Lauri Taskila oli hänen linjoillaan. Takala oli valittu Lapuan hiippakunnasta myös keskustalaisten edustajien kokouksessa. Lisäksi Taskila ehdotti varatuomari Eero Heinosta omasta hiippakunnastaan. Kirkkopoliittisen toimikunnan järjestämään kokoukseen osallistuneista vain Katri Kaarlonen käytti puheenvuoron. Sen hän käytti kuitenkin ennen kaikkea naisten, ei keskustalaisten, edustajana. Hän ehdotti varatuomari Anna-

---

⁵⁵ Kirk.kok. ptk-k. 1974, 11 §.

⁵⁶ Kirk.kok. kptk-k. 1974, 18–19 §.

⁵⁷ Kirk.kok. ptk-k. 1974, 35 §, liite V 2.

Maija Silvolan ja rehtori Sanni Karjalaisen valintaa. Näistä Karjalainen oli valittu myös keskustalaisten ehdokkaaksi Oulun hiippakunnasta.⁵⁸

Vaalin tulos oli loppujen lopuksi valitsijamiesten suorittaman äänestyksen mukainen. Kahdeksan valitun joukossa oli viisi sellaista, jotka myös keskustalaiset olivat äänestäneet kokouksessaan yhteisiksi ehdokkaikseen. Näiden joukossa olivat myös tutut kirkolliskokousedustajat Heikki Kokko ja Aarre Huuskonen. Sanni Karjalainen joutui sen sijaan taipumaan Eero Heinoselle, ja koulunjohtaja Aulis Nurmisto päihitti Väinö Takalan. Helsingin hiippakunnan ehdokkaiden osalta taistelu oli päättynyt jo alkuunsa, kun keskustalaisten ehdokas, varatuomari Kauko Vartiainen oli pyytänyt, ettei häntä valittaisi.⁵⁹ Keskustan edustajakokouksen enemmistöpäätöksellä synnyttämä lista oli kuitenkin loppujen lopuksi hyvin lähellä äänestyksen lopputulosta. Oli sitten keskustan listalla vaikutusta asiaan tai ei, joka tapauksessa julkisuudessa esiintyi vaalin jälkeen keskustelua puoluepoliittisten pyrkimysten vaikutuksesta vaalin lopputulokseen.⁶⁰

Yhteiskunnan ja samalla puolueiden suuntaan kevään kirkolliskokous totesi, että aborttilainsäädännössä ei ollut tapahtunut toivottua kehitystä. Samalla kirkon perheasiaintoimikunta velvoitettiin seuraamaan avioliiton ja perheen asemaan vaikuttavaa lainsäädäntötyötä, erityisesti verolainsäädännön uudistusta. Toimikunnan tuli kiinnittää päättäjien huomiota havaitsemiinsa epäkohtiin ja selostaa lainsäädännön kehitystä kirkolliskokoukselle. Juuri kirkolliskokouksen yhteiskunnallinen panos sai eniten huomiota myös *Suomenmaassa*, jonka sivuilla kirkolliskokoustuutisten määrä pysyi istuntokauden lyhyiden huomioon ottaen suunnilleen edellisvuoden tasolla.⁶¹

3.3. Linjanvedon kesä 1974

Kirkolliskokousedustajat jättivät viikon jälkeen taakseen kevääseen heräävän Turun, mutta kirkkopoliittisen toimikunnan työ jatkui. Toukokuun 16. päivänä Martti

---

⁵⁸ Kirk.kok. kptk-k. 1974, 73 §.

⁵⁹ Kirk.kok. ptk-k. 1974, 73 §.

⁶⁰ Kortekangas 1974, 36–37.

⁶¹ Kirk.kok. ptk-k. 1974, 110–111 §; Smaa 7.5.1974 Kirkolliskokous uudessa paikassa ja kokoonpanossa, 9.5.1974 Arkkipiispa Martti Simojoki: Kirkon otettava kantaa kansakunnan elinkysymyksiin, 9.5.1974 Kaksi alkoholialoitetta kirkolliskokouksessa, 10.5.1974 Naisjäsen kirkkohallitukseen.

Havas lähetti toimikunnan jäsenille kutsun kevätkauden viimeiseen kokoukseen. Siellä saataisiin myös tuoreet kuulumiset kirkolliskokouksesta.⁶²

Todettakoon tuoreeltaan: ensimmäisen kerran keskustalaiset kirkolliskokousedustajat ovat pitäneet oman ryhmäkokouksensa ja sen myötä saimme hyvän edustuksen eri valiokuntiin ja ennenkaikkea kaksi kirkkoneuvosta: Heikki Kokko ja Aarne Huuskonen. Näistä sitten lisää.⁶³

Kokouksen pöytäkirjaa ei ole säilynyt, mutta jo kutsukirjeestä kuvastuu tyytyväisyys keskustalaisten vaalimenestykseen. On myös huomattava, että Havas oli valmis laittamaan tämän menestyksen juuri ryhmäkokouksen ansioksi.

Toukokuun lopun kokouksessa kirkkopoliittisen toimikunnan oli tarkoitus lyödä lukkoon myös seurakuntavaaliesite, jotta sitä voitaisiin ruveta jakamaan jo kesän aikana. Kokousta varten Kaarlo Lähteenmaa, Martti Havas ja pastori Pentti Pelkonen olivat laatineet luonnoksen esitteestä. Siitä kokous muokkasi lopullisen version *Kirkko keskellä kylää*.⁶⁴

Lopullisessa esitteessä oli paljon ennestään tuttua. Johdantokappaleessa kristittyjä kehoitettiin tuttuun tapaan toimimaan eri ryhmien välisten jännitystilojen lieventämiseksi. Johdantoon oli kuitenkin tehty nyt lisäys, jota ei ollut ollut luonnoksessa. Sen sanat olivat tuttuja Esko Väyrysen talvisesta seminaarialustuksesta.⁶⁵

Kirkon perusongelmia ja tehtäviä ei voida ratkaista vain soveltamalla siihen poliittista demokratiaa. Kirkon täydellinen politisoituminen johtaa kirkon omaluonteisen tehtävän ja omaleimaisuuden häviämiseen. Keskustapuolue ei ole missään vaiheessa erityisesti ajanut kirkon politisoitumista, joskin se on aina Alkion päivistä lähtien korostanut kansanvaltaisuuden periaatteen merkitystä myös kirkon toiminnassa ja hallinnossa.⁶⁶

Politisoitumisen saama kielteinen kaiku seurakuntalaisten keskuudessa oli nyt viimeistään tiedostettu.⁶⁷ Jo aluksi haluttiin esitteen lukijalle tehdä selväksi, että keskusta ei halunnut olla politisoimassa kirkkoa. Näyttää siltä, että kuluneiden neljän vuoden aikana oli tullut yhä tärkeämmäksi korostaa tätä asiaa. Vuoden

⁶² KMA KPA C.e.7. KTP 1969–76 Kokkonen ja Havas KT:n jäsenille 16.5.1974.

⁶³ KMA KPA C.e.7. KTP 1969–76 Kokkonen ja Havas KT:n jäsenille 16.5.1974. Aarne Huuskonen nimi on virheellisesti muodossa Aarne.

⁶⁴ KMA KPA C.e.7. KTP 1969–76 ”Keskustalaisia näkemyksiä kirkon kysymyksistä 1974” (luonnos keskustelun pohjaksi), Kokkonen ja Havas KT:n jäsenille 16.5.1974; KMA KPA J.a. SV 1974– ”Kirkko keskellä kylää”.

⁶⁵ KMA KPA C.e.7. KTP 1969–76 ”Keskustalaisia näkemyksiä kirkon kysymyksistä 1974” (luonnos keskustelun pohjaksi); KMA KPA J.a. SV 1974– ”Kirkko keskellä kylää”.

⁶⁶ KMA KPA J.a. SV 1974– ”Kirkko keskellä kylää”.

⁶⁷ Seurakuntavaalien uudistus oli pyritty jo alun perin toteuttamaan niin, että niiden politisoituminen jäisi mahdollisimman vähäiseksi. Kuvaavaa on myös, että ensimmäisissä uusimuotoisissa vaaleissa vuonna 1970 valitut luottamushenkilöt suhtautuivat hyvin varauksellisesti puolueiden tuloon mukaan seurakuntavaaleihin. Mäkeläinen 1974, 168–169; Mäkeläinen 1978, 330. Varoittavia esimerkkejä löytyi myös muualta yhteiskunnasta. Kumouksellinen nuorisoliike oli pyrkinyt tekemään Teiniliiton valmiista organisaatiosta poliittisten päämääriensä palvelijan. Tuominen 1991, 267. Tällaiset esimerkit olivat varmasti omiaan saamaan myös kirkolliskokousta entistä enemmän varuilleen. Kirkollisesta päätöksenteosta ei saanut tulla puoluepolitiikan käsikassaraa.

1974 alussa Esko Väyrynen oli todennut, miten asenteet kirkon politisoitumista kohtaan olivat muuttuneet entistä kielteisemmiksi. Puolue oli vastannut tähän muutokseen nopeasti: lähes kaikissa kirkkopoliittisen toimikunnan alkuvuoden asiakirjoissa oli muistettu vakuuttaa, että keskusta ei halunnut olla ajamassa kirkon politisoitumista. Sama korostus jatkui nyt vaaliesitteessä.

Korostus oli merkinnyt myös suurta asennemuutosta kirkkopoliittisessa toimikunnassa. Vielä 1970-luvun alkuvuosina kirkon politisoitumien oli nähty toimikunnassa neutraalina tai myönteisenä ilmiönä, siis ensimmäisessä merkityksessä. Nyt politisoituminen oli kuitenkin saanut yhtäkkiä kielteisen merkityksen. Siitä puhuttiin toimikunnassa sanan toisessa merkityksessä.

Jo kesäkuussa kirkkopoliittisen toimikunnan uusi korostus näytti tarpeellisuutensa ja ajankohtaisuutensa. Tuolloin Suomen Luterilaisen Evankeliumiyhdistyksen *Sanansaattaja*-lehden pääkirjoituksessa puututtiin politiikan tulemiseen kirkkoon: ”puoluepoliittisen sienirihmaston” kasvu kirkon sisällä ei ollut mikään harhaluulo. Kirkossa oli työntekijöitä ja luottamushenkilöitä, jotka valvoivat enemmän puolueensa etuja kuin kantoivat vastuuta seurakunnasta.⁶⁸ Keskustan kirkkopoliittisessa toimikunnassa oli tiedostettu herätysliikkeiden merkitys puolueelle. Sen takia tämäkin pääkirjoitus luettiin toimikunnassa varmasti hyvin tarkkaan.

Kirkko ei ollut suinkaan ainut paikka, jossa politisoituminen oli herättänyt voimakasta keskustelua 1970-luvun alkuvuosina. Kun puolueet olivat pyrkineet mukaan ylioppilaspolitiikkaan ja korkeakoulujen hallintoon, pelot olivat olleet paljolti samat kuin kirkossa.⁶⁹ Puoluepolitiikan esiinmarssi ja autonomian menettäminen herättivät pelkoja niin kirkossa kuin yliopistossa.

Lopullisessa esitteessä puututtiin myös joihinkin konkreettisiin poliittisiin kysymyksiin. Uskonnonopetuksen asema tuli turvata, samoin kuin kristillisen julistuksen asema julkisissa tiedotusvälineissä. Alkoholi- ja keskiolutlakien epäkohdat tuli korjata, ja kirkon oli toiminnallaan edistettävä raittiita elämäntapoja. Samaten aborttilakia tuli muuttaa. Avioliitto tuli nähdä yhteiskunnan perussoluna, ja politiikan oli oltava lapsiperheitä tukevaa.⁷⁰

Muutosta vaadittiin, mutta muutoksen sisältöä ei tarkemmin selvitetty. Huomattavaa on kuitenkin, että vaatimukset kohdistuivat pääasiassa yhteiskunnalliseen päätöksentekoon eikä seurakunnan asioihin, niin kuin seurakuntavaaliesit-

---

⁶⁸ Sja 11/1974 Poliitiikka kirkossa (pääk.).

⁶⁹ Poliittisin tunnuksin valittujen opiskelijaedustajien pelättiin tuovan puolueen yliopistojen hallintoon, ja toisaalta professorit pelkäsivät mies ja ääni –periaatteen hävittävän heidän autonomiansa. Tuominen 1991, 316–317, 319; Kanerva 1996, 49.

⁷⁰ KMA KPA J.a. SV 1974– ”Kirkko keskellä kylää”.

teeltä olisi ehkä odottanut. Myös puolueen edellisen vuoden vuosikirjassa uskonnonopetus, alkoholilainsäädäntö, aborttilaki ja perhepolitiikka oli otettu nimenomaan kirkkopoliitiikan otsikon alle.⁷¹ Teemat kyllä koskivat kirkkoakin, ja ennen kaikkea kirkolliskokousta. Olihan näihin samoihin asioihin otettu kantaa myös kirkon korkeimmassa päättävässä elimessä. Keskustasuuntautuneet kirkolliskokousedustajatkin olivat nousseet edellisenä vuonna puolustamaan raittiutta, ja Mirja Ronni oli jättänyt kevään istunnossa aloitteen alkoholin myynti-ikärajojen nostamisesta. Vastaavasti puolueen eduskuntaryhmä oli jättänyt valtiopäivillä ryhmäaloitteet keskiolutlain kumoamisesta ja aborttilain tiukentamisesta, ja puoluehallitus oli keväällä vaatinut tupakka- ja alkoholimainonnan kieltämistä.⁷²

Kaiken ydin on kuitenkin, että esitteessä esitetyt vaatimukset olivat täysin linjassa kirkolliskokouksen antamien lausuntojen kanssa. Liityttiin toisin sanoen siihen *inputiin*, jota kirkolliskokous oli antanut puolueiden suuntaan. Mikään ei olisi pakottanut keskustaa lukemaan esimerkiksi perhepolitiikkaa kirkkopoliitiikan osaksi, eikä tällainen luokittelu varmasti tullut ensimmäisenä mieleen keskustan puolue toimiston väellekään. Tällainen jaottelu haluttiin kuitenkin tehdä, koska kirkon ja Keskustapuolueen tavoitteet samastuivat. Puolue ajoi samoja asioita kirkon kanssa, eikä sillä ollut syytä peitellä tätä seikkaa. Puolueessa haluttiin näyttää, että kirkko oli samassa rintamassa keskustan kanssa eli esitteen nimen mukaisesti keskellä kylää, ei sen vasemmalla eikä oikealla laidalla. Samalla tuskin kenellekään jäisi epäselväksi, mikä puolue ajoi kirkon asiaa.

Kirkkoon kohdistettujen vaatimusten lista oli lyhyempi. Aluksi vaadittiin yleisesti seurakuntalaisten vaikutusmahdollisuuksien lisäämistä. Muut kaksi vaatimusta olivat kuitenkin konkreettisempia: seurakuntien veroäyrin hinta tuli tasata saman suuruiseksi koko maassa, ja kirkon keskusrahaston kautta oli tuettava enemmän köyhiä seurakuntia. Pois oli sen sijaan jätetty luonnoksessa ollut vaatimus puuttua palkkaluokittelussa syrjäseutujen ongelmiin. Samoin oli käynyt vaatimukselle, jonka mukaan seurakuntaviroissa ja -toimissa tuli toteuttaa entistä suurempaa tasa-arvoa.⁷³ Tämän virkkeen hylkäämisen syytä voi vain spekuloida. Taustalla saattoi olla pelko, että virke voitaisiin tulkita kannanotoksi naispappeuskysymykseen. Vuoden 1972 puoluekokous oli näet asettunut samantyyppisillä sanavalinnoilla kannattamaan naispappeutta. Joka tapauksessa tuttu syrjäseutujen ja köyhien seurakuntien ääni kuului jälleen keskustan esitteestä.

---

⁷¹ KVK 1973, 71.

⁷² KMA KPA C.c. phptk. 13.5.1974, liite § 7a; KVK 1974, 110–111.

⁷³ KMA KPA J.a. SV 1974– ”Kirkko keskellä kylää”.

Seinäjoelle 7. kesäkuuta kokoontunut puoluekokous oli tasa-arvokysymyksissä toista maata kuin kirkkopoliittinen toimikunta: se ei epäröinyt. Helsingin Keskustanaiset olivat tehneet puoluekokoukselle aloitteen ihmisten syrjinnän kieltämisestä lailla. Aloitteen mukaan Suomen lainsäädännössä oli edelleen esimerkkejä syrjinnästä. Niistä ensimmäisenä mainittiin naispappeuskysymys. Aloitteen mukaan Keskustapuolueen tuli toimia tällaisten sukupuolten välistä tasa-arvoa rikkovien lainkohtien korjaamiseksi. Puoluehallituksen kannatuksen saanut aloite meni puoluekokouksessa sellaisenaan läpi.⁷⁴

Tällainen läpimeno sopikin puoluekokouksen luonteeseen. Seinäjoelle kokoontunut keskustaväki ei näet joutunut äänestämään yhdestäkään asiasta. Puoluekokouksen kannanottoa myöhemmin arvostelleen Kaarlo Lähteenmaan mukaan kannanotto jäi myös ”vaille suurempaa huomiota”.⁷⁵ Siitä huolimatta se on huomionarvoinen. Vuonna 1972 puoluekokous oli näet vaatinut melko epäsuorin sanakääntein lisää tasa-arvoa kirkon piiriin. Nyt sanottiin sen sijaan suoraan, että pappisviran epääminen naisilta oli vastoin Suomen allekirjoittamia kansainvälisiä ihmisoikeussopimuksia. Nyt ei myöskään tyydytty jättämään päätöstä Turun kristillisen opiston kokoustiloihin, vaan keskustalaisia poliitikkoja vaadittiin toimimaan tilanteen korjaamiseksi lainsäädännöllä. Lähteenmaan edustamasta näkökulmasta naispappeuskysymys oli tarjonnut jälleen puolueelle kyseenalaisen passin regimenttien rajalinjan ylittämiseksi.

Keskustassa toimineille naispappeuden vastustajille ei varmasti ollut myöskään epämieluisaa, että puoluekokouksen kannanotto jäi vaille suurta huomiota. Niin vuoden 1972 kuin vuoden 1974 puoluekokouksessa kukaan naispappeuden vastustaja ei ollut korottanut ääntään. Kannanottojen annettiin mennä läpi yksimielisesti, vähin äänin. Silloin myös niiden julkisuus jäi vähäiseksi. Vastaavasti keskustelun herättäminen olisi saanut puolueen naispappeuskannan nousemaan julkisuuteen. Lisäksi naispappeuskannanoton vastustajat olisivat jääneet todennäköisesti joka tapauksessa tappiolle. Niinpä heidän kannatti pitää suunsa kiinni. Myöskään herätysliikkeen mielialoja seurannut ja regimenttien rajalinjaa vartioinut kirkkopoliittinen toimikunta ei pitänyt ääntä puolueensa kannanotoista.

Puoluekokouksen eräs tehtävä oli hyväksyä uudistettu yleisohjelma. Kokouksen ohjelmavaliokunta ehdotti muutoksia kirkkopoliittisen osuuden uskonnonopetusta koskevaan kohtaan. Alkuperäisessä luonnoksessa oli vaadittu uskonnon säi-

⁷⁴ KMA KPA C.a. pkptk. 7.–9.6.1974 § 33; KPK 1974, aloite 96.

⁷⁵ KMA KPA C.e.7. KTP 1969–76 ”Naispappeus ei kaippaa puolueiden kannanottoja” (Kaarlo Lähteenmaan käsikirjoitus).

lyttämistä koulujen opetusohjelmassa, mutta valiokunta lisäsi siihen sanat ”entisen sisältöisen”. Samalla valiokunta jätti pois vaatimuksen kehittää uskonnonopetuksen sisältöä. Kokous hyväksyi valiokunnan muotoilun ja sen lisäksi pöytäkirjan, jossa vaadittiin turvaamaan uskonnonopetuksen mahdollisuudet peruskoulussa ja ottamaan uskonnollis-eettisen kasvatuksen tarpeet huomioon myös nuorisosaasteen koulutuksessa.⁷⁶ Puoluekokous asettui uskonnonopetuksessa hyvin säilyttävälle kannalle. Se ei ollut lopulta suurikaan ihme, sillä puoluekokousväki halusi yleisohjelmassa terävöittää muutenkin keskustan linjaa, lähinnä suhteessa SDP:hen.⁷⁷

Puoluekokous laati myös ammattiyhdistyspoliittisen kannanoton. Siinä kehoitettiin puolueväkeä vahvistamaan toimintaansa ay-liikkeen piirissä. Erityisesti suurimpien työntekijäjärjestöjen piirissä oli ollut havaittavissa ”vaarallisen yksipuolista puoluepolitisoitumista”. Varsinkin sosiaalidemokraatit olivat kannanoton mukaan pyrkineet tekemään ay-poliittisista organisaatioista oman puoluepoliittisen koneistonsa elimellisiä osia. Nämä pyrkimykset oli ”voimakkaasti tuomittava ja estettävä tehokkain toimenpitein”. Lääkkeenä oli keskustalaisten aktiivinen ja näkyvä osallistuminen ammattiyhdistysvaaleihin. Yhteistyö muiden keskustapuolueiden kanssa olisi myös tärkeää.⁷⁸

Puoluehallituksessa oli viimeksi toukokuussa käsitelty rinnakkain samassa nipussa seurakunta-, kouluneuvosto- ja ammattiyhdistysvaaleja.⁷⁹ Näiden vaalien rinnastuminen toisiinsa oli kuitenkin vain kalpea aavistus tilanteesta. Puoluekokouksen kannanotto ilmaisi nimittäin nyt paljon kokonaisvaltaisemmin, miten samat kysymykset toistuivat niin puolueen kirkko- kuin ammattiyhdistyspolitiikassakin. Kirkko ja ammattijärjestöt olivat politisoitumassa yksipuolisesti, ja molemmissa tapauksissa tuo yksi puoli oli SDP, kirkon kohdalla myös kokoomus. Molemmissa tapauksissa apua haettiin keskustayhteistyöstä ja erityistoimikuntien linkittämisestä tiiviimmin puoluekoneistoon. Toisin sanoen pyrittiin vastaamaan SDP:n koneistoon. Olisi liian rohkeaa väittää, että puolueen kannalta kirkkopoliittikka olisi rinnastunut täysin ammattiyhdistyspolitiikkaan. Ongelmat ja lääkkeet olivat kuitenkin molemmissa tapauksissa samat. Tästä näkökulmasta myös kirkolliskokous ja ammattijärjestöjen liittovaltuustot rinnastuivat ainakin jossain määrin.

---

⁷⁶ KMA KPA C.a. pkptk. 7.–9.6.1974 § 31; KY 1974, 18.

⁷⁷ Kääriäisen mukaan ohjelmassa luovuttiin 1960-luvun politiikasta, SDP:n myötäilystä ja ideologisesta hämäryydestä. Kääriäinen 2002, 181.

⁷⁸ KMA KPA C.a. pkptk. 7.–9.6.1974 § 33. SAK:n ja SDP:n kiinteä side nousi esille myös 1970-luvun tutkimuksen vasemmalla laidalla. DRR 1977, 448.

⁷⁹ KMA KPA C.c. phptk. 13.5.1974, liite § 8.

Kirkkopoliittinen kesä 1974 alkoi kääntyä kohti syksyä vauhdikkaissa tunnelmissa – ainakin Martti Havaksen kirjoituskoneen äärellä. Mies laati muistion 18.–20.8. pidetyistä kirkkopoliittisista neuvottelupäivistä. Sävy oli innostunut. Poliittinen johto oli ”korpraali Sungvistin” johdolla taipumassa uskonnonopetuskysymyksessä voimakkaan kansalaismielipiteen takia. Keskustalaisten vaatimaa uskonnonopetuksen ylitarkastajan virkaa oltiin perustamassa kouluhallitukseen. Nopeasti katse kääntyi kuitenkin jo tuleviin seurakuntavaalitaistoihin.⁸⁰

– on hyvä muistaa Vennamolaisuuden vähättely, on hyvä muistaa miltä pohjalta Suomen Kristillinen Liitto syntyi, on hyvä muistaa minkälaisena piikkinä ne edelleenkin ovat puolueen lihassa. Unohdimme jotakin, ylimielisyys kostautuu jne. Tästä syystä on perusteluta ja mielekästä valmistautua hyvin marraskuun seurakuntavaaleihin.⁸¹

Nyt päävihollisia tuntuivat jälleen olevan SMP ja SKL. Oliko SDP:n katsottu karsineen uskonnonopetuskysymyksessä niin suuren arvovaltatappion, että se voitiin unohtaa?

Tuskin SDP:tä oli unohdettu, vaikka sitä ei erityisesti mainittukaan. Seuraavaksi Havas otti nimittäin käsittelyynsä nimityspolitiikan, jossa SDP oli perinteisesti ollut keskustan päävastustaja. Tässä kohtaa Havas totesi vain, että nimityksissä oli otettava huomioon kaikki kirkon hallinnon tasot piispoista ja kirkkoneuvoksista seurakuntatasolle asti. Näiden tasojen joukossa oman mainintansa ansaitti kirkollinen tiedotustoiminta, jonka virkanimitykset olivat puolueen kannalta tärkeitä. Muistion lopussa Havas muisti kokoomustakin: kokoomuslaisen valinta seurakuntavaaleissa ja alimmilla hallinnon tasolla kostautuisi ylemmillä tasoilla. Kilpailu kiristyi, ja keskustan oli nyt hoidettava oma kenttensä.⁸² Kirkkopoliittisen toimikunnan huomio oli paljolti kohdistettu jo seurakuntavaaleihin ja näiden vaalien puoluepoliittisiin asetelmiin. Vaalitaistelujen täyttämä syksy oli alkamassa.

3.4. Vaalitaistelujen keskellä syksystä jouluuun 1974

Ennen seurakuntavaaleja vaalilippuja täyteltiin vielä Lapualla. Eero Lehtinen, hiippakunnan ensimmäinen piispa, oli jäämässä eläkkeelle, ja hänelle oli tarkoitus valita seuraaja syyskuun 20. päivänä. Tässä tehtävässä puolueetkaan eivät jääneet toimeettomiksi. Kirkossa toimineet sosiaalidemokraattiset vaikuttajat kääntyivät jo

⁸⁰ KMA KPA C.e.7. KTP 1969–76 neuvottelupäivät 18.–20.8.1974.

⁸¹ KMA KPA C.e.7. KTP 1969–76 neuvottelupäivät 18.–20.8.1974.

⁸² KMA KPA C.e.7. KTP 1969–76 neuvottelupäivät 18.–20.8.1974.

”hyvissä ajoin” opetusministeri Sundqvistin puolueen. Heidän ehdokkaansa oli professori Paavo Kortekangas. Suurimman syyn vaalien politisoimisesta sai kuitenkin niskoilleen Keskustapuolueen kirkkopoliittinen toimikunta.⁸³

Keskustalaisten vaalityö jakaantui kahtaalle. Martti Havas ajoi piispaksi Laukaan kirkkoherraa, teologian tohtori Yrjö Sariolaa. Mauno Huikun mukaan Havas teki jopa parin päivän kampanjamatkan Lapuan hiippakuntaan, ja ainakin Etelä-Pohjanmaan piiri kävi työhön Sariolan puolesta. Ihmeellistä oli sen sijaan, että vaalityöhön valjastetut piirijärjestöt ajoivat eri ehdokkaita. Satakunnan keskustalaiset kirkkovaltuutetut saivat nimittäin piiritoimistostaan kehotuksen toimia Eino Murtorinteen hyväksi. Kirkkopoliittinen toimikunta oli ollut yhteydessä myös Lapuan hiippakunnan kirkolliskokousedustajiin. Nämä olivat puolestaan pitäneet oman kokouksensa piispanvaalista. Kokouksen lopputuloksesta toimikunnalla ei ilmeisesti ollut tietoa, koska heti perään oli laitettu lisäys: ”Asiaa tutkitaan.”⁸⁴

Yrjö Sariolasta tuli lopulta Lapuan hiippakunnan piispa. Eino Murtorinne taas oli ensimmäinen ehdokas, joka jäi vaalissa ehdokassijojen ulkopuolelle. Keskusta oli ollut aktiivisesti mukana vaalityössä, mikä herätti jälkikäteen arvostelua myös puolueen omassa piirissä, ainakin Aarre Huuskosessa.⁸⁵ Piispakysymyksissä katseet alkoivat kuitenkin pian kääntyä jo kohti Kuopiota. Joka tapauksessa Lapuan tapahtumat olivat osoittaneet, että kirkkopoliittisen toimikunnan kiinnostus kirkolliskokousedustajia kohtaan ei rajoittunut Turun kristillisen opiston seinien sisäpuolelle. Lapualla toimikunta pyrki vaikuttamaan heidän kauttaan myös piispan valintaan.

Lapuan piispanvaalia seuraavana päivänä keskustan puoluevaltuuskunta koontui kaksipäiväiseen istuntoon. Urpo Kokkonen puhui kokousedustajille kirkkopoliittisesta tilanteesta ja tulevista seurakuntavaaleista. Hänen mukaansa kirkko oli ollut politisoitunut laitos jo kauan, mutta asiasta oli alettu puhua vasta suhteellisen vaalitavan myötä.⁸⁶ Pian hän päätyikin jo tuttuun muistutukseen:

Keskustapuolueen piirissä ei ole tahdottu lähteä politisoimaan kirkkoa siis noin huonossa mielessä, mutta se liikahdus mikä täällä on tapahtunut näissä asioissa on ainoastaan se, että on nähty tilanne missä ollaan. Eräänlainen herääminen on todella tapahtunut.⁸⁷

---

⁸³ Niiranen 2000, 148.

⁸⁴ KMA KPA J.a. SV 1974– Saarivirta Satakunnan keskustalaisille 4.9.1974, ”Toimenpiteet Lapuan piispanvaalissa”, Huuskonen ilmeisesti Mäki-Reinikalle 23.10.1974. Mauno Huikun puhelinhaastattelu 11.7.2005.

⁸⁵ KMA KPA J.a. SV 1974– Huuskonen ilmeisesti Mäki-Reinikalle 23.10.1974; Huuskonen 1981, 25; Niiranen 2000, 148–149.

⁸⁶ KMA KPA C.b. pvkptk. 21.–22.9.1974, liite: Yleiskeskustelu.

⁸⁷ KMA KPA C.b. pvkptk. 21.–22.9.1974, liite: Yleiskeskustelu.

Keskusta oli siis herännyt vallitsevaan tilanteeseen ja ryhtynyt tilanteen pakottamana puolustamaan asemiaan. Kokkonen jatkoi muistuttamalla, miten aiemmin luottamushenkilöiden poliittinen sidonnaisuus oli tullut esiin vain valittaessa henkilöitä kirkon korkeimpiin virkoihin ja luottamustehtäviin. Poliittiset organisaatiot olivat toimineet esimerkiksi kirkolliskokousedustajien vaaleissa.⁸⁸ Tuttuun tapaan Kokkonen esitti keskustan häviäjäksi tässä poliittisessa vaikuttamisessa:

Tämän vuoksi aina näihin päiviin saakka kirkkomme korkeammassa johdossa tärkeimpien erikoisvirkojen ja tehtävien hoidossa ovat keskustalaiset – maalaisliittolaiset – kuinka sanoisin meikäläiset ajatukset hyvin heikosti tulleet esiin. Mutta nimenomaan meikäläisten vastaiset ajatukset erikoisen tehokkaasti tulleet esille.⁸⁹

Kokkonen toi vielä esiin vaatimuksen, että kirkollisen veroäyrin hinta tuli saada samaksi kaikkialla maassa. Kaikki kirkolliset vaalit tuli myös pyrkiä toteuttamaan entistä demokraattisemmassa hengessä. Lopuksi Kokkonen kehotti kokousedustajia viemään kotiseurakuntiinsa terveiset tulevien seurakuntavaalien tärkeästä asemasta ja poliittisesta merkityksestä sekä toimimaan sen mukaisesti.⁹⁰ Kokkonen sanoma oli tuttu: kirkkoa ei tullut politisoida, mutta kirkollisten vaalien poliittinen merkitys oli otettava huomioon ja toimittava sen mukaisesti. Oli oltava liikkeellä, koska muutkin puolueet olivat.

Puoluevaltuuskunta antoi omasta puolestaan julkilausuman kirkollisista kysymyksistä. Julkilausuman mukaan kirkon vaaleja oli kehitettävä ”kansankirkkokäsitteen perustavoitteita noudattaen”, ja kirkon virat oli täytettävä mahdollisimman avoimesti ja demokraattisesti. Seurakuntalaisten vaikutusmahdollisuuksia tuli lisätä, ja veroäyrin hinta tuli tasata samaksi kaikissa seurakunnissa.⁹¹ Julkilausuman kirkolliskokoukselle välittämä panos sisälsi siten perinteisiä vaatimuksia demokratiasta ja seurakuntien tasa-arvoisuudesta. Sekä Kokkonen puheenvuoro että puoluevaltuuskunnan julkilausuma kuvastivat ajattelutapaa, jonka mukaan keskusta oli häviäjä, kun pienet piirit ratkoivat asioita kulissien takana kokoomuksen ja SDP:n hyväksi. Vain avoin ja laaja demokratia toisi vallan sille äänettömälle mutta suurelle keskustalaisten joukolle, joka muutoin oli voimaton kulissientaikaisten juonittelujen edessä.⁹²

Vaalisyksyn kuohuntojen keskellä ja Lapuan tapahtumien jälkeen kirkolliskokousedustajilla oli edelleen perustehtävänsä. Sitä he saapuivat toteuttamaan Turkuun marraskuun neljäntenä päivänä. Yleinen valmistusvaliokunta oli nyt käsitel-

⁸⁸ KMA KPA C.b. pvkptk. 21.–22.9.1974, liite: Yleiskeskustelu.

⁸⁹ KMA KPA C.b. pvkptk. 21.–22.9.1974, liite: Yleiskeskustelu.

⁹⁰ KMA KPA C.b. pvkptk. 21.–22.9.1974, liite: Yleiskeskustelu.

⁹¹ KMA KPA C.b. pvkptk. 21.–22.9.1974, liite § 16.

⁹² Paljolti samasta syystä keskustassa oli ajettu yliopistodemokratiaa. Kolbe 1996, 366–367.

lyt Mirja Ronnin keväisen aloitteen alkoholimyyni-ikärajojen nostamisesta 18:sta 20 vuoteen. Valiokunta ehdotti aloitetta kuitenkin raukeamaan, koska ikärajan nostaminen ei ratkaisisi sinänsä vakavia alkoholista aiheutuvia ongelmia. Keskustasuuntatuneista edustajista Aili Rajamäki oli valiokunnan jäsen ja liittyi sen enemmistön kantaan. Täysistuntokäsittelyssäkään keskustelua ei syntynyt, ja näin aloite raukesi.⁹³

Mirja Ronni oli tehnyt kuitenkin aloitteen syksykin kokoukselle. Hän pyrki raha-asia-aloitteellaan tehostamaan hiippakuntien toimintaa ammatillisissa oppilaitoksissa, joissa ei ollut lakisäätteistä uskonnonopetusta. Ronnin ehdottama 10 000 markan lisäys kirkon keskusrahaston menoarvioon sai laajaa kannatusta. Katri Kaarlonen käytti kaksi kannatuspuheenvuoroa. Myös Heikki Kokko, puolueensa Karjalan piirin kirkkopoliittisen toimikunnan tuore varapuheenjohtaja, puolusti määrärahaa mutta kannatti sen ohjaamista jo olemassa olleista määrärahoista. Tällä kertaa Ronnin aloite hyväksyttiin selvällä enemmistöllä.⁹⁴

Ammattikoulut olivat muutenkin esillä kirkolliskokouksessa. Kun siviilivaliokunta oli laatinut mietintönsä lausunnoksi uskonnonopetuksen asemasta ja tehtävästä, Katri Kaarlonen kiitti mietintöä erityisesti siitä, että siinä esitettiin uskonnonopetusta ammatillisen koulutuksen opetusohjelmaan. Lisäksi kirkolliskokouksen lausunnossa kiinnitettiin huomiota koulujen aamunavausten ja uskonnon oppikirjojen sisältöön.⁹⁵ Kirkolliskokous oli jälleen avannut suunsa uskonnonopetuskeskustelussa – ja jälleen se löysi lopulta viereltään rintamasta Keskustapuolueen, joka oli puolustanut uskonnonopetusta paljolti samoilla äänenpainoilla.

Keskusrahaston tulo- ja menoarviota käsiteltäessä myös toinen keskustasuuntatuneiden edustajien peruskorostus nousi esiin. Lääninrovasti Jussi Mäntymaa ehdotti, että avustuksia ”pappien, kanttori-urkurien ja diakonisojen ym. palkkaukseen” lisättäisiin. Näin köyhät seurakunnat voisivat paremmin toteuttaa perustehtävänsä. Mäntymaa sai heti kannatusta Eino Toivaselta ja Lauri Taskilalta. Simo Sääksikin oli lisäyksen kannalla, mutta hän ytyi edustaja Taxellin maltillisempaan korotusehdotukseen. Viljami Kalliokoski ilmoitti puolestaan kannattavansa Mäntymaan ehdotusta. Varmuuden vuoksi Taskila käytti vielä toisenkin kannatuspuheenvuoron. Hän ei kuitenkaan voinut enää estää sitä, että sekä Mäntymaan että Taxellin ehdotukset hävisivät, ja niinpä *Suomenmaa* sai syyn otsikoi-

---

⁹³ Kirk.kok. ptk-s. 1974, liite VI-F 8.

⁹⁴ KMA KPJA C. kptk. 26.9.1974 § 3; Kirk.kok. kptk-s. 1974, 59 §; Kirk.kok. ptk-s. 1974, 59 §, liite V 1.

⁹⁵ Kirk.kok. kptk-s. 1974, 39 §; Kirk.kok. ptk-s. 1974, liite VI-B 4 & 4a.

da: *Kirkolliskokous ei lämmennyt kehitysalueiden pulmille*. Sakkeuksen osaveljeksi ja pieneksi profeetaksikin itseään kutsunut Taskila puuttui puheenvuorossaan kuitenkin myös erääseen toiseen epäkohtaan:⁹⁶

Mutta jostakin syystä sympatiani ovat sittenkin pienten puolella. Johtuneeko siitä, että olen itsekin vain toista metriä pitkä (hilpeyttä) ja tämän tähden tuntenen omakseni, ei vain pienet miehet vaan myöskin pienet seurakunnat. – – en pidä aivan kohtuullisena, että tässä isiemme kirkossa on näin eri taso verotukseen nähden, että suurissa seurakunnissa yleensä vain on 1 penni, joka peritään kirkollisverona, ja pienemmissä seurakunnissa se on 2 penniä.⁹⁷

Taskilan sydämellä oli nyt asia, joka oli ilmaistu suoraan keskustan seurakunta-vaaliesitteessä ja puoluevaltuuskunnan julkilausumassa: seurakuntien veroäyrin hinta oli tasattava. Vielä Taskilaakin selvemmin asian toi esille Pentti Heikkilä:

Kustannusten tasaaminen koko Suomen kirkossa on välttämättömyys. Todellinen yhteisvastuullinen tasausjärjestelmä saavutetaan vasta sitten, kun veroäyrin hinta on kaikkialla sama ja kokonaistulot käytetään siten, että kaikkien Suomen alueitten seurakuntapalvelusten vähimmäistarpeet tulevat tasapuolisesti tyydytetyiksi.⁹⁸

Varsinaisesti Heikkilä vastusti toivomuspontta, jolla haluttiin laajentaa aloiteoikeutta pienten seurakuntien yhdistämisessä. Hän joutui kuitenkin tappiolle.⁹⁹ Heikkilän sanojen jälkeen kirkolliskokous ei saanut kuunnella enää montakaan puheenvuoroa. Jäljellä oli kuitenkin yksi seuratuimmista, arkkipiispan päätössanat.

Arkkipiispa Simojoki otti käsittelyyn puolueiden ja seurakuntavaalien yhteyden. Hän korosti, että puolue-elämä ei sinänsä merkinnyt mitään pahaa. Puolueet olivat osoittaneet aiempaa suurempaa aktiivisuutta seurakuntavaalivalmisteluissa, ja arkkipiispa sanoi pitävänsä luonnollisena, että seurakunnassa syntyi samalla tavoin ajattelevien ryhmiä. Poliittisesti aktiivisia seurakuntien luottamushenkilöitä ei siten tullut tuomita. Simojoen oli kuitenkin vaikea ymmärtää, että näiden ryhmien rajat olisivat aina yhteneväiset poliittisten puolueiden rajojen kanssa. Hän myös varoitti puolueita, etteivät ne ryhtyisi käyttämään seurakuntien luottamuselimiä omien etujensa ajamiseen: ”Sellainen johtaa vähitellen puolue-elämän rämettymiseen, josta siitäkin aika ajoin on merkkejä nähtävissä.”¹⁰⁰ Juuri tällaisia epäilyksiä Keskustapuolue oli jo kauan pyrkinyt omalta kohdaltaan hälventämään.

Kirkolliskokouksen jälkeen seurakunnissa kokoonnuttiin vaaliuurnille. Puolueet olivat olleet vaaleissa entistä aktiivisempia. Keskustassa kunnallisjärjestöt huolehtivat ensimmäistä kertaa käytännön vaalityöstä, ja kansanedustajatkin oli värvätty mukaan vaalivalmisteluihin. Kirkkopoliittinen toimikunta seurasi luon-

⁹⁶ Kirk.kok. kptk-s. 1974, 59 §; Kirk.kok. ptk-s. 1974, 59 §; Taskila 1998, 7, kuvaliite; Smaa 8.11.1974 Kirkolliskokous ei lämmennyt kehitysalueiden pulmille.

⁹⁷ Kirk.kok. kptk-s. 1974, 59 §.

⁹⁸ Kirk.kok. kptk-s. 1974, 78 §.

⁹⁹ Kirk.kok. kptk-s. 1974, 78 §.

¹⁰⁰ Kirk.kok. kptk-s. 1974, 340–343.

nollisesti tarkasti vaalien etenemistä. Martti Havas kommentoi tuoreeltaan ensimmäisiä tuloksia. Puolueiden työteliäisyydestä huolimatta äänestysprosentti näytti jäävän kaikkien odotusten alapuolelle, noin 17 prosenttiin. Poliittisessa värikartassa ei sen sijaan tapahtunut hänen mukaansa suuria heilahduksia, vaikka esimerkiksi SDP oli yrittänyt voimallista esiinmarssia. SDP:n kohtalona oli kuitenkin jatkaa ”sitä karvasta tappiolinjaa joka jo aiemmin on heijastunut ylioppilaskuntien ja nyt viimeksi teknillisten oppilaitosten edustajistojen vaaleissa”. Samoin oli käynyt SMP:lle. Kokoomus oli puolestaan saavuttamassa ”puolueettomiksi naamioiduilla ’seurakuntaväki’listoillaan hyvän vaalituloksen”. Keskusta oli mennyt valta-alueillaan omin listoin vaaleihin, mutta yhteistyötä oli ollut myös toisten keskiryhmien ja toisten ei-sosialististen ryhmien kanssa. Kokonaistulos oli ”huomattavasti parempi kuin edellisellä kerralla”. Huomattava muutos oli myös naisluottamushenkilöiden osuudessa. Edellisissä vaaleissa heitä oli ollut 28,5 prosenttia, mutta nyt heidän osuutensa näytti Havaksen mukaan kasvavan 35 prosenttiin.¹⁰¹ Samana vuonna tapahtunut keskustasuuntautuneiden naisedustajien esiinmarssi kirkolliskokoukseen oli saattanut ennakoida tätä merkittävää kasvua.

Havas veti tuloksista omat johtopäätöksensä: ”piiloleikki” ei voinut jatkua, vaan selkeät vaalitunnukset oli sallittava. Havaksen mukaan ennen kaikkea kirkon johdon oli mentävä itseensä ja tutkailtava, ”haluaako kirkko, ’kansankirkko’ elää keskellä suomalaista yhteiskuntaa, vai haluaako se eristäytyä omaan pyhyteensä, jossa eräille tosiasioille ummistetaan silmät”.¹⁰² Sanoista voi päätellä, että avoimuus yhteiskunnalle merkitsi Havaksen ajattelussa avoimuutta puolueille. Kun kirkko halusi suojautua puoluepolitiikalta, se eristäytyi omaan pyhyteensä.

Havaksen kirjoitus ei jäänyt kirkkopoliittisen toimikunnan sisäiseksi ajatusvaihtoksi vaan päätyi päätoimittaja Pentti Sorvalin nimissä osaksi *Suomenmaan* pääkirjoitusta.¹⁰³ Keskustelu sai jatkoa, kun Kaarlo Lähteenmaa kirjoitti 23. marraskuuta *Keskisuomalaiseen* artikkelin, jonka ajatus oli aika tavalla päinvastainen kuin Havaksella. Jo otsikko osoitti, että nyt oli aika palata vuoden aikana tutuksi tulleeseen korostukseen. Lukijoille oli kerrottava, miten tehtiin *Keskusta-*

---

¹⁰¹ KMA KEA C.a. ekrtk. 17.10.1974 § 10; KMA KPA J.a. SV 1970–1974 ”Yllätykselliset seurakuntavaalit”, PM/MH 15.11.1974; KVK 1974, 93. Tappion kärsinyt SDP oli mennyt vaaleihin puhtaasti omilla listoillaan. Kokoomuksenkaan vaalitaktiikka ei paljoa poikennut keskustan omasta, vaikka Havaksen kirjoituksesta saattoi päätellä muuta. Keskustan vuosikirjan mukaan keskusta taas sai koko maassa 30–40 % luottamushenkilöpaikoista. Äänestysinnostuksen lasku ei puolestaan vaivannut 1974 ainoastaan kirkkoa vaan myös kouluneuvostovaaleja. TArk 329,5 H 19 SDP:n kiertokirje B 1/1974 piiritoimikunnille (8.1.1974); PTA KK Ha 31 E3 stptk. 30.5.1974; KVK 1974, 93; Kärenlampi 1999, 214.

¹⁰² KMA KPA J.a. SV 1970–1974 ”Yllätykselliset seurakuntavaalit”.

¹⁰³ Smaa 22.11.1974 Piiloleikki ei voi enää jatkua (pääk.).

laista kirkkopoliittikkaa kirkon politisoitumista vastaan. Kysymys keskustan kirkkopoliittikan luonteesta oli tullut ajankohtaiseksi, kun ”Kotimaa-lehteä myöten sekä eräässä televisiokeskustelussa” oli esitetty raskaita syytöksiä puolueen kirkkopoliittista toimikuntaa kohtaan. Lähteenmaa aloitti selvittämällä keskustan kirkkopoliittisen toimikunnan historiaa ja taustoja: jäsenet olivat aina tulleet va-
hoista herätysliikkeistä, herännäisyydestä, evankelisuudesta ja lestadiolaisuudesta. Liberaalikirkollisia henkilöitä toimikunnassa ei ollut.¹⁰⁴ Varmasti osaltaan juuri tästä syystä toimikunta oli pyrkinyt säilyttämään vanhojen herätysliikkeiden luot-
tamuksen.

Lähteenmaa jatkoi tunnustamalla, ettei toimikunnan kokoonpano vastannut puolueen kannattajakunnan rakennetta. Sen ei kuitenkaan tarvinnut, koska suurin osa kannattajista oli Lähteenmaan mukaan kylmennyt kirkon asioille: ”Eräät puo-
lueen ja sen naisjärjestön kannanotot osoittavat, ettei kannattajakunnan enemmistö
tajunne sisäistyneellä tavalla koko kirkon olemusta.”¹⁰⁵ Ei ole vaikeaa arvata, että
Lähteenmaan sydämellä olivat mitä ilmeisimmin naispappeuskannanotot.

Lähteenmaa jatkoi toteamalla suoraan, että keskustalainen kirkkopoliittikka oli
puolueen kannalta ennen kaikkea järkevä kauppa: puolue antoi kirkkopoliittikan-
sa herätysliikkeiden käyttöön. Vastapalveluksena se sai vaaleissa suuren osan näi-
den herätysliikkeiden kannattajakunnan äänistä. Keskusta siis tarvitsi tuolloista
kirkkopoliittikkaa säilyttääkseen merkittävän osan äänestäjistään. Samalla Läh-
teenmaa korosti kuitenkin, että puolueella ei ollut mitään toiminnallisia yhteyksiä
herätysliikkeisiin.¹⁰⁶ Lopussa seurasi hänen tärkein sanomansa:

Kun kirkon korkein johto, erittäin kyseenalaisin perustein, on lähtenyt viime aikoina todella
politisoimaan kirkkoa, niin että kirkon vaalitapakin on uudistettu käytännössä poliittis-
pohjaiseksi, ja kun monissa kirkon nimityksissä ja esimerkiksi kirkon monien erityistoimintojen
piirissä poliittisuus näyttelee kutakuinkin avointa roolia, toimii keskustapuolueen kirkkopo-
liittinen toimikunta tätä kehityssuuntaa vastaan.

Sen ohjelmien ja toiminnan punainen lanka on tämä: – Antakaa kirkon olla kirkko! Kun
politiikka erottaa ihmisiä, täytyy seurakunnan, joka on yksi, saada yhdistää meitä kaikkia.

Me korostamme, ettei seurakunta ole mikään yhteiskunnan mallin mukainen, demokraat-
tinen laitos. – Siellä hallitaan Jumalan sanalla.¹⁰⁷

Kun puolueorganisaation edustaja Havas oli moittinut kirkkoa eristäytymisestä
puolueilta, nyt evankelisen liikkeen mies Lähteenmaa julisti aivan päinvastaista.
Kirkko oli politisoitunut, ja syy ei löytynyt suinkaan keskustasta vaan kirkon kor-
keimmasta johdosta. Keskusta oli sen sijaan se linnake, johon seurakuntalaiset
saattoivat panna toivonsa taistelussa kirkon politisoitumista vastaan. On huomatt-

¹⁰⁴ Ks 23.11.1974 Keskustalaista kirkkopoliittikkaa kirkon politisoitumista vastaan.

¹⁰⁵ Ks 23.11.1974 Keskustalaista kirkkopoliittikkaa kirkon politisoitumista vastaan.

¹⁰⁶ Ks 23.11.1974 Keskustalaista kirkkopoliittikkaa kirkon politisoitumista vastaan.

¹⁰⁷ Ks 23.11.1974 Keskustalaista kirkkopoliittikkaa kirkon politisoitumista vastaan.

tava, että Lähteenmaa ei yksilöinyt mitenkään tarkemmin ”kirkon korkeinta johtoa”. Ei ehkä ollut syytä nimetä liian osoittavasti kirkolliskokousta, jonka vastuulla päätös vaaliuudistuksesta lopulta oli. Ei ollut myöskään syytä muistella, että keskustan kirkkopoliittisessa toimikunnassakaan vaalijärjestelmän muutosta ei ollut vielä vuonna 1970 pahemmin voivoteltu. Pikemminkin se oli otettu ilolla vastaan. Vielä vuoden 1974 keväällä Lähteenmaakin oli pitänyt puoluepolitiikan tulemistä kirkkoon neutraalina ilmiönä. Kannanmuutos oli ollut nopea ja selvä, ja eräs syy Lähteenmaan takin kääntymiseen oli saattanut olla Seinäjoen puoluekokouksen naispappeuskannanotto.

Nyt oli tapahtumassa myös toinen merkittävä muutos. Tähän asti kaksi linjaa olivat sopineet saman toimikunnan sisälle, mutta tilanne oli muuttumassa. Tasan kuukausi kirjoituksensa ilmestymisen jälkeen Lähteenmaa lähetti Havakselle kirjeen, jossa hän ilmoitti jättävänsä kirkkopoliittisen toimikunnan vuodenvaihteessa.¹⁰⁸ Linjaerimielisyydet saattoivat olla eräs syy lähtöön, mutta luultavasti Lähteenmaan ilmoitukselle oli myös toinen tärkeä vaikutin: kirkkopoliittisen toimikunnan piispanvaalien yhteydessä saama kritiikki kohdistui paljolti juuri häneen.¹⁰⁹ Ilmeisesti tilanne kuitenkin rauhoittui, koska Lähteenmaan nimi löytyi seuraavanakin vuonna tuttuun tapaan toimikunnan jäsenlistalta.¹¹⁰

Kirkkopoliittisen toimikunnan sisäinen keskustelu oli kuitenkin vain yksi pieni laine kirkkopolitiikan aallokossa. Kirkollisten vaalien leimaama syksy ei näet ollut suinkaan vielä päätöksessään. Marraskuun 27. päivänä, neljä päivää Lähteenmaan kirjoituksen ilmestymisen jälkeen, oli määrä valita Kuopion piispa – eikä tuokaan päivämäärä ollut jäänyt merkittömättä puolueiden kalentereihin. Paavo Kortekankaan taustalla nähtiin jälleen ”SDP:n kirkollinen junta”, mutta näyttävimmän osan otti taas keskusta. Tällä kertaa se ryhmittyi Kiuruveden kirkkoheran, asessori Jukka Malmivaaran taakse. Puolueen edustajat ottivat useaan kertaan yhteyttä Malmivaaraan vakuutellen, että monet keskustalaiset olivat hänen takanaan. Malmivaaralle oli puolestaan syntynyt käsitys, että puolue ei ollut hänen kannallaan aivan pyyteettömästi: pikemminkin taustalla oli sosiaalidemokraattien nimityspolitiikan ja siten Kortekankaan vastustaminen.¹¹¹

---

¹⁰⁸ KMA KPA C.e.7. KTP 1969–76 Lähteenmaa Havakselle 23.12.1974.

¹⁰⁹ Erityisesti Lähteenmaan kirjoitus Lapuan piispanvaalin yhteydessä herätti kritiikkiä. KMA KPA J.a. SV 1974– Lähteenmaa Antti Ahoselle 4.12.1974, Antti Ahonen Kaarlo Lähteenmaalle 5.12.1974.

¹¹⁰ Liite 1.

¹¹¹ Niiranen 2000, 149–151.

Malmivaara pääsi lopulta niukasti ensimmäiselle ehdokassijalle, mutta piispaksi presidentti Kekkonen nimitti hallituksen enemmistön kannan mukaisesti Kortekankaan. Nimitys tapahtui 20. joulukuuta, ja poliittiset vaikuttamisyritykset jatkuivat nimitykseen saakka. Syksyn vaalitapahtumat olivat myös nostaneet kirkon ja puoluepolitiikan suhteen jälleen julkisen keskustelun aiheeksi. Lehdissä oltiin yleensä sitä mieltä, että poliittiset elimet eivät olisi saaneet sekaantua piispanvaaleihin. Ainoastaan oman puolueensa kirkkopoliittista toimikuntaa puolustellut *Suomenmaa* oli pääkirjoituksissaan toista mieltä: kirkolla ei ollut muuta mahdollisuutta kuin antaa politiikan tulla elämänalueelleen, piispanvaaleja myöten. Muunlainen ajattelu oli hurskastelua.¹¹² Vuoden 1974 poliittisesti värittyneet tapahtumat saattoivat vaikuttaa yleensäkin kirkon ja tiedotusvälineiden suhteisiin. Kirkon nelivuotiskertomuksessa todettiin, että kertomuskaudella 1972–1975 kirkosta oli tullut julkiselle sanalle entistä vieraampi ja ulkopuolisempi ja että poliittiset näkökohdat olivat korostuneet kirkkoa koskeneessa uutisoinnissa.¹¹³ Juuri vuosi 1974 oli varmasti ollut otollista aikaa poliittiselle tarkastelutavalle.

Politiikan saapuminen kirkkoon korostui aiheena myös SLEY:n *Sanansaattaja*-lehdessä. Joulukuun ensimmäisenä päivänä ilmestyneen numeron pääkirjoitus *Kohti puoluepolitiikan kahlitsemaa kirkkoa* sai varmasti otsikosta lähtien kylmän hien kohoamaan keskustankin kirkkopoliittisen toimikunnan jäsenten iholle. Pääkirjoituksen mukaan kaikkia puolueita kiinnosti luultavasti vallankäyttö kirkossa, ei kirkon sanoma. Arkipyhiä koskenut saneluratkaisu oli ollut oire. Nyt opetusministeri oli suositellut naispappeutta ”puhtaasti yhteiskunnallisin perustein”. Ruotsissa samanlainen toiminta oli jo koitunut kirkolle ”mitä suurimmaksi vaurioksi”. Vielä lehden sisäsivuillakin paheksuttiin Ulf Sundqvistin vähän aikaisemmin pitämää naispappeudelle myönteistä puheenvuoroa. Poliitikot eivät enää antaneet kirkolle rauhaa päättää omista asioistaan. Tämä kaikki tiivistyi pääkirjoituksessa yhteen kysymykseen: ”Onko alkamassa kirkon uusi Baabelin vankeus?”¹¹⁴

Näiden *Sanansaattajan* sanojen jälkeen ei näytä yllättävältä, miksi vuonna 1974 keskustan kirkkopoliittinen toimikunta halusi korostaa ennen kaikkea yhtä asiaa: keskusta ei halunnut olla politisoimassa kirkkoa. Toimikunta halusi säilyttää herätysliikkeiden luottamuksen puolueeseen. On myös ilmeistä, miten eri tavalla sama asia nähtiin Keskustapuolueessa ja evankelisessa herätysliikkeessä.

---

¹¹² Smaa 7.11.1974 Piispantekoa II (pääk.); Smaa 26.11.1974 Väliaikatiekdotus piispanvaalissa (pääk.).

¹¹³ Lindqvist & Mäkeläinen 1975, 37; SEK 1972–75, 35, 53; Niiranen 2000, 151–154.

¹¹⁴ Sja 20/1974 Kohti puoluepolitiikan kahlitsemaa kirkkoa (pääk.), Katsauksia: Puuttuvatko poliitikot Suomessakin kirkon virkakysymykseen?.

Puolueen työntekijä Martti Havas piti kirkon sulkeutumista puoluepolitiikalta käpärtymisenä omaan pyhyyteen. *Sanansaattajan* näkökulmasta kirkon avoimuus puolueita kohtaan oli taas johtamassa Baabelin vankeuteen. Kirkkopoliittinen toimikunta, jossa molemmat näkökulmat olivat edustettuina, yritti tasapainotella välimaastossa. Vuonna 1974 asetelma kärjistyi kuitenkin siinä määrin, että toimikunnan oli kuunneltava ennen kaikkea herätysliikkeiden ja aktiivisen kirkkokansan ääntä. Keskustalaisten kirkkopoliitikkojen oli vakuutettava, että heidän puolueensa kohdalla pelko oli turhaa.

Kuopion piispanvaalin kohdalla ei ole säilynyt merkintöjä, että kirkkopoliittinen toimikunta olisi ollut yhteydessä kirkolliskokousedustajiin. Vaali satoi kuitenkin varmasti toimikunnan voimia. Syksy 1974 olikin vaalien syksy. Kirkolliskokouksen syysistunto jäi kirkkopoliittisessa toimikunnassakin seurakunta- ja piispanvaalien varjoon. Turku oli hengähdystauko Lapuan ja Kuopion välissä, seurakuntavaalikampanjoinnin loppumetreillä.

Kaksi päivää ennen Kortekankaan nimittämistä kirkkopoliittinen toimikunta piti kokouksen. Siinä todettiin puoluejohdon tekemä sisäinen työnjako erityistoimikuntien valvontavastuista. Ministeri Marjatta Väänäsen tehtäväkenttään kuului vastedes kirkkopoliittikkaa koskevien asioiden seuraaminen. Toimikuntien valvontavastuiden jakamisen voi nähdä toimikuntatyöskentelyn aseman vahvistamisena, mutta samalla se oli puoluejohdon sisäistä valtataistelua. Puheenjohtaja Virolaisen valtaa haluttiin rajata jakamalla valvontavastuita varapuheenjohtajille.¹¹⁵

Kirkolliskokous kokoontui ylimääräiseen istuntoon vielä 30. joulukuuta. Kun valittiin edustajia Suomen Ekumeeniseen Neuvostoon, Lauri Taskila nousi puolustamaan laajaa demokratiaa: kirkolliskokouksen tuli valita edustajat. Nyt demokraattisuuden vaatimus oli kuitenkin vain sivutuote. Pääasia oli ekumenian vastustaminen. Taskila ilmoitti, ettei nousisi ekumenian puolesta edes kyykylleen.¹¹⁶

Yhteiskunnalliselta kannalta on huomattava, että kirkolliskokous jätti lausunnon itsemurhakomitean mietinnöstä. Keskustasuuntautuneista edustajista Pentti Heikkilä, Else Mattila ja Viljami Kalliokoski ottivat osaa asian käsittelyyn. Käytännön toimenpiteiksi itsemurhien ehkäisemiseksi kirkolliskokous esitti perheen merkityksen sekä tasapainoisen ja raittiin elämän tukemista. Myös pienryhmätöi-

---

¹¹⁵ KMA KPA C.e.7. KTP 1969–76 kptk. 18.12.1974 § 6; Kääriäinen 2002, 196.

¹¹⁶ Kirk.kok. kptk-y. 1974, 4 §.

mintaa sekä eettisen ja uskonnollisen kasvatuksen vahvistamista koululaitoksessa ja muuallakin yhteiskunnassa pidettiin tärkeänä.¹¹⁷

Lähtiessään uuden vuoden viettoon kirkolliskokousedustajilla oli takanaan poikkeuksellisen vaiherikas vuosi. Uusimuotoinen kirkolliskokous oli järjestäytynyt ja käsitellyt suuren asiamäärän. Kirkolliskokousedustajat eivät kuitenkaan olleet ainoita, joilta kulunut vuosi oli vaatinut voimia. Keskustan kirkkopoliittinen toimikunta oli suunnannut toimintaansa kirkolliskokousedustajien vaaleihin, kirkolliskokoukseen, kaksiiin piispanvaaleihin ja vielä seurakuntavaaleihin. Vuosi 1974 oli testannut keskustan kirkkopoliittisen organisaation, ja mitä ilmeisimmin se oli selvinnyt testistä. Nyt oli päästy laajaan vaikuttamiseen henkilövalinnoissa kirkon organisaation kaikilla tasoilla, kirkkovaltuutetuista piispoihin. Tästä päämäärästä oli paljon puhuttu, ja nyt se näytti toteutuneen.

3.5. Kirkkopoliitiikan välivuosi 1975

Alkuvuodesta 1975 kirkkopoliittisessa toimikunnassa keskityttiin seurakuntatason päätöksentekoon ja seurakuntaseminaareihin. Puolueesta tuli kyllä toiveita eli *in-putia* kirkolliskokousedustajillekin. Vaadittiin maallikkoja hiippakuntahallintoon, tunnusten käyttöä ja ennakkoäänestystä seurakuntavaaleihin sekä suhteellista vaalitapaa läpi kirkon hallinnon. Lähestyvä kirkolliskokous ei aiheuttanut kuitenkaan suuria valmisteluja kirkkopoliittisessa toimikunnassa. Uudet edustajat oli vasta edellisenä vuonna valittu, ja kirkolliskokous oli ehtinyt tuolloin suorittaa myös tärkeimmät henkilövalintansa. Takana oli rankka, vaalien täyttämä vuosi, jonka merkitys näkyi jo puolueen vuosikirjan 1974 ennätyspitkistä viiden sivun kirkkopoliittisesta osiosta.¹¹⁸ Kirkkopoliittinen toimikunta näytti nyt saavan hengähdystauon.

Pastori Pentti Pelkonen piti sen sijaan huolen, ettei puolueessa päästy uuden vuoden alkaessaan unohtamaan herätysliikkeiden äänenpainoja. Hän ilmaisi vanhoillislestadiolaisten edustajana huolensa siitä, että keskustan piirissä oli ”laiminlyöty pahasti kristillisiä arvoja”. Seurauksena oli syntynyt SKL. Jatko synnytti varmasti kylmiä väreitä kannatuslukuja laskevan keskustavaäen selkäpiissä:¹¹⁹

---

¹¹⁷ Kirk.kok. kptk-y. 1974, 7 §; Kirk.kok. ptk-y. 1974, liite VI-B 9 a.

¹¹⁸ KMA KPA C.e.7. KTP 1969–76 keskustan Kuopion piirijärjestön srk-seminaarin ptk. 14.1.1975, 15.1.1975; KVK 1974, 49–50, 92–95.

¹¹⁹ KMA KPA C.e.7. KTP 1969–76 ”Keskustapuolue ja lestadiolaisuus (SRK)”.

Jos nyt halutaan ajaa vakaata kristillisesti ajattelevaa väkeä pois Keskustapuolueen piiristä, niin silloin voidaan ajaa ponnella esim. naispappeutta, uskonnonopetuksen heikentämistä tuntimäärien vähentämiseen, keskiolulain ja aborttilain säilyttämistä nykyisessä muodossaan jne.¹²⁰

Jokaiselle tuli selväksi, että puolueen oli parasta kuunnella herätysliikeväen ääntä. Vaihtoehto, SKL, oli jo perustettu, eikä kukaan pakottanut lestadiolaisia pysymään keskustan kannattajina. Se, että näiden ajatusten esittäjä sattui olemaan puolueen kirkkopoliittisen toimikunnan aktiivinen jäsen, tuskin ainakaan vähensi sanojen painoarvoa. Kaarlo Lähteenmaan mukaan Pelkonen oli toimikunnassa vielä ”erityisen tärkeä henkilö”.¹²¹ Varmasti eräs syy tälle tärkeydelle oli, että Pelkonen tarjosi yhteyden laajaan vanhoillislestadiolaiseen liikkeeseen.

Kirkolliskokousedustajat kokoontuivat Turkuun toukokuun viidentenä päivänä. Avauspuheessaan arkkipiispa Simojoki painotti jälleen kirkon yhteiskunnallista vastuuta, tällä kertaa rikollisuuden ehkäisemisessä. Kirkon oli tarjottava nuorille turvallisuutta ja varmuutta luova maailmankuva. Itse kirkolliskokouksessa useimmat keskustasuuntautuneet edustajat jatkoivat entisissä valiokunnissaan. Näkyvin muutos oli, että siviilivaliokunta oli nyt nimeltään perustevaliokunta. Alma Saari joutui luovuttamaan paikkansa käsikirjavalioikunnassa, mutta tilalle tuli toinen keskustasuuntautunut edustaja, Erkki Piri.¹²²

Arkkipiispan peräänkuuluttamasta yhteiskunnallisesta vastuusta kirkolliskokous joutui pian tosissaan keskustelemaankin. Oulun hiippakuntakokous oli nimittäin jättänyt kirkolliskokoukselle aloitteen kirkon palveluksessa olevien pappien poliittisen toiminnan rajoittamiseksi. Lähetekeskustelussa mielipiteet jakaantuivat. Papiston puoluepoliittisen toiminnan haitat tiedostettiin, mutta toisaalta monet pitivät toiminnan rajoittamista vaikeana. Keskustasuuntautuneet edustajat eivät osallistuneet lähetekeskusteluun.¹²³ Joka tapauksessa nyt kirkolliskokouskin pakotettiin toden teolla tutkimaan regimenttien välistä rajalinjaa.

Keskustasuuntautuneet edustajat lämpenivät sen sijaan edelleen vähävaraisten seurakuntien asialle. Kun käsittelyyn tuli uusien virkojen perustaminen kokonaiskirkolle, Viljami Kalliokoski ryhtyi puolustamaan köyhiä seurakuntia. Odotettavissa oli taloudellinen laskukausi. Nyt ei tullut laajentaa sinänsä tärkeää kirkon yhteistä toimintaa, ellei tahdottu vaikeuttaa köyhien seurakuntien asemaa. Samat äänenpainot olivat kaikuneet aiemmin huhtikuussa keskustan puoluevaltuuskun-

---

¹²⁰ KMA KPA C.e.7. KTP 1969–76 ”Keskustapuolue ja lestadiolaisuus (SRK)”.

¹²¹ Kaarlo Lähteenmaan puhelinhaastattelu 2.11.2004.

¹²² Kirk.kok. kptk-k. 1975, 1, 6; Kirk.kok. ptk-k. 1975, 8 §.

¹²³ Kirk.kok. kptk-k. 1975, 40 §.

nan kokouksessa. Tuolloin oli vaadittu voimakasta panostusta aluepolitiikkaan kehitysalueiden tilanteen parantamiseksi.¹²⁴

Katri Kaarlonen nousi puolestaan puolustamaan 11 edustajan tekemää naispappeusaloitetta. Aloitteen mukaan kirkolliskokousta varten tuli valmistella sellainen muutos kirkkolakiin, että myös nainen voitaisiin vihkiä papiksi. Keskustasuuntatuneista edustajista Else Mattila oli Kaarlosen lisäksi allekirjoittajien joukossa. Aloitteen käsittelyn yhteydessä keskustelua herätti Naisjärjestöjen Keskusliiton vetoamus. Järjestö oli vähän aiemmin vedonnut puheenjohtajansa Marjatta Väänäsen johdolla julkisesti kirkolliskokousedustajiin naispappeuden hyväksymiseksi ja luovuttanut vetoamuksensa arkkipiispa Simojoelle. Kaarlonen totesi: ”Täällä on väheksytty naisjärjestöjen vetoomusta tämän asian kohdalla, mutta sanoisin, että järjestön jäsenet ovat myös kirkkomme jäseniä ja he ovat hyvin suurelta osalta myös aktiivisia seurakunnan työntekijöitä.”¹²⁵

Vetoamuksessa saattoi nähdä myös samantyyppistä eturyhmien vaikutuspyrkimystä kirkolliseen päätöksentekoon kuin arkkipyhäpäätöksessä. Kaarlosen puheenvuoro tarjosi puolestaan nyt malliesimerkin kahden keskustalaisen vaikuttajanaisen yhteistyöstä. Nimittäin Marjatta Väänäsen mukaan hänellä oli hyvää yhteistyötä kirkolliskokouksessa erityisesti Katri Kaarlosen kanssa, vaikkakin naispappeutta ajettiin myös laajemmalla rintamalla.¹²⁶ Kirkolliskokous päätti lopulta siirtää aloitteen käsiteltäväksi samalla, kun käsittelyyn tulisi kirkolliskokouksen asettaman virkakomitean naispappeutta koskeva osamietintö.¹²⁷

Kaarlosen puheenvuoro osoitti selvästi, miten keskustalaisessa kirkkopoliitikassa vallitsi kaksi hyvin erilaista käsitystä regimenttien rajalinjan sijaintipaikasta naispappeuskeskustelussa. Naispappeutta kannattanut Kaarlonen näki virkakysymyksen laajojen piirien asiana ja toivotti nytkin tervetulleeksi Naisjärjestöjen Keskusliiton kannanoton. Naispappeutta vastustaneet Kaarlo Lähteenmaa ja Pentti Pelkonen näkivät asian aivan toisin: kirkolliskokouksen oli saatava rauhassa itse päättää virkakysymyksestä. Tällaiseen asetelmaan vaikutti varmasti se, että yhteiskunnan suunnalta kaikuneet kannanotot olivat yleensä naispappeudelle myönteisiä. Siten naispappeuden kannattajien oli luonnollisesti helpompi suhtautua niihin myönteisesti kuin vastustajien.

---

¹²⁴ KMA KPA C.b. pvkptk. 27.4.1975 § 10, § 12, § 17; Kirk.kok. kptk-k. 1975, 93 §.

¹²⁵ Kirk.kok. kptk-k. 1975, 96 §; Kirk.kok. ptk-k. 1975, liite IV 8; Väänänen 1996, 106–107; SEK 1972–75, 37; Isotalo 1976, 38.

¹²⁶ Marjatta Väänäsen puhelinhaastattelu 28.4.2005; Laurinkari 1980, 3.

¹²⁷ Kirk.kok. ptk-k. 1975, 96 §.

Kevään kirkolliskokous ei tuonut tullessaan keskustan kannalta mitään kovin merkittäviä päätöksiä. Kirkkopoliittinen toimikunta sai rauhassa keskittyä odotettavissa olleisiin alkusyksyn eduskuntavaaleihin. Kesäkuun lopulla toimikunnan työryhmä kokosi kirkkopoliittisia kannanottoja keskustan kansanedustajaehdokaiden vaalityötä varten. Muistiossa oli tuttuja korostuksia. Muistutettiin, että kouluhallitukseen oli saatu uskonnon ylitarkastajan virka keskustan määrätietoisien työskentelyn ansiosta. Samalla korostettiin kuitenkin, että uskonnonopetuksessa oli edelleen kehittämisen varaa. Aborttilain epäkohdat oli korjattava ja lapsiperheitä tuettava. Alkoholi- ja keskiolutlakeja oli viipymättä muutettava. Korostukset olivat suoraan *Kirkko keskellä kylää* –esitteestä. Uutuutena oli kuitenkin maininta, että naispappeuskysymys oli ”kirkon oma sisäinen asia”. Keskustan ei ollut syytä sotkeutua kirkon sisäisiin asioihin.¹²⁸ Regimenttien välisen rajalinjan vetäminen jatkui. Puolueen oli parasta pysyä erossa kirkon sisäisistä asioista. Sitäkin yllättävämpää on, mitä muistion kahdessa muussa kappaleessa sanottiin.

Näissä kappaleissa käytiin suoraan asiaan. Kirkon tuli pyrkiä aluepolitiikassaan tasapainottamiseen. Pienten ja köyhien seurakuntien taloudellinen asema oli jatkuvasti vaikeutunut ja palvelujen erot kasvaneet seurakuntien välillä. Siksi seurakuntien veroäyri oli tasattava samaksi koko maassa, ja kirkon keskusrahaston varoista oli entistä voimakkaammin autettava köyhiä seurakuntia. Lisäksi kirkon hallinnon tasojen yhteistyötä oli tiivistettävä ja seurakuntalaisten vaikuttamismahdollisuuksia kasvatettava.¹²⁹

Korostuksissa ei sinänsä ollut mitään uutta. Yllättävää oli sen sijaan tilanne, jossa ne esitettiin. Kansanedustajaehdokkaille annettiin nimittäin vaalityöhön käytettäväksi sellaisia uudistuspyrkimyksiä, joiden toteuttaminen oli kirkolliskokousedustajien käsissä. Kansanedustaja ei voinut paljoakaan vaikuttaa esimerkiksi kirkon keskusrahaston toimintaan. Eduskuntavaaleihin mentiin kirkolliskokousvaalien asiakysymyksillä. Jos kirkko oli politisoitunut, niin nyt politiikka oli kirkollistunut. Ja jos naispappeuden kohdalla oli korostettu regimenttien rajalinjaa, nyt näytettiin, että kirkon hallinnon kysymykset kuuluivat kaikille – jopa kansanedustajien vaalityöhön.

Eduskuntavaaleissa Keskustapuolue saavutti vaalivoiton ensi kertaa 13 vuoden ja nousi 35 paikasta 39 paikkaan. Keskiryhmät päihittivät puolestaan SDP:n paikkaluvuin 57–54. Samalla SMP romahti, ja istuntosalista vapautuneet paikat

---

¹²⁸ KMA KPA J.a. EV 1975 kirkkopoliittinen työryhmä PM 26.06.1975.

¹²⁹ KMA KPA J.a. EV 1975 kirkkopoliittinen työryhmä PM 26.06.1975.

menivät pääasiassa kansandemokraateille ja SKL:lle, jonka paikkaluku kasvoi yli kaksinkertaiseksi, yhdeksään. Seppo Kääriäisen mukaan keskustan menestykseen vaikuttivat keskiryhmien onnistuneet vaaliliitot, ideologinen omaleimaisuus sekä aluepolitiikan nostaminen väkisin poliittisen keskustelun ytimeen.¹³⁰ Näistä voiton avaimista kaikki olivat näkyneet myös keskustan kirkkopoliitikassa.

Kirkolliskokouksen syysistuntokausi alkoi 3. marraskuuta. Eräs tärkeimmistä asioista oli tuttuun syksyiseen tapaan kirkon keskusrahaston talousarviosta päättäminen. Suomen Kirkon Seurakuntaopiston Säätiö oli anonut lisävavustusta nuorisohjaajien jatkokoulutukseen. Kirkkohallitus ei ollut kuitenkaan puoltanut anomusta. Simo Sääksi otti sen sijaan asian esille ja esitti 45 000 markan määrärahaa jatkokoulutusta varten. Sääksin ehdotus kuitenkin hävisi. Jatkokoulutukseen oli joka tapauksessa kiinnitetty huomiota myös keskustan piirissä. *Kirkko keskellä kylää* –esitteen luonnoksessa oli viimeksi nostettu esille seurakuntien työntekijöiden jatkokoulutustarve. Maininta oli kuitenkin jäänyt pois lopullisesta versiosta. Aikaisemmin kirkkopoliittisen toimikunta oli vuonna 1971 kiinnittänyt huomiota juuri nuorisotyöntekijöiden jatkokoulutustarpeeseen.¹³¹ Aihe ei siis ollut mitenkään hallitseva keskustan asialistalla, mutta sitä oli pidetty esillä.

Nuorisotyöntekijöiden ohella kirkkopoliittinen toimikunta oli kiinnittänyt huomiota myös diakoniatyöntekijöiden jatkokoulutukseen. Molempien työntekijäryhmien matalaa palkkausta oli niin ikään pidetty ongelmana.¹³² Nämä korostukset voi ymmärtää ehkä jossain mielessä ”herravihan” perinteen kautta. Alusta lähtienhän maalaisliittolaiset olivat hyökänneet pappien ylivaltaa ja näiden liian suureksi katsottua palkkaa vastaan. Puolueessa eli myös Kalle Kustaa Pykälän perintö. Herraviha ja samalla huono-osaisten äänitorvena toimiminen muodostivat juuri pykäläläisen painotuksen perustan.¹³³

Toisaalta taustalla voi nähdä juuri 1970-luvun tilanteen. Työntekijöiden ja toimihenkilöiden osuus puolueen äänestäjäkunnasta kasvoi jatkuvasti. Vuonna 1973 se oli jo 40 prosenttia, kun seitsemää vuotta aikaisemmin se oli ollut 28 prosenttia. Vuoden 1970 vaalitappion jälkeen keskustan politiikka oli saanut muutenkin painotuksia, joilla pyrittiin kilpailemaan vasemmiston kanssa: painotettiin

¹³⁰ Isotalo 1976, 36; Nevakivi 2000, 305; Kääriäinen 2002, 176.

¹³¹ KMA KPA C.e.7. KTP 1969–76 ktptk. 8.1.1971, ktptk. 15.2.1971, ”Keskustalaisia näkemyksiä kirkon kysymyksistä 1974” (luonnos keskustelun pohjaksi); KMA KPA J.a. SV 1974– ”Kirkko keskellä kylää”; Kirk.kok. kptk-s. 1975, 1, 19 §.

¹³² KMA KPA C.e.7. KTP 1969–76 ktptk. 15.2.1971.

¹³³ Hokkanen 1986, 50–51.

sosiaalisia kysymyksiä, aluepolitiikkaa ja palkansaajien asemaa.¹³⁴ Nämä painotukset näkyivät myös keskustalaisessa kirkkopoliitikassa. Ehkä aluepoliittinen painotus näkyi kaikkein kirkkaimmin, mutta myös palkansaajat – erityisesti alipalkatuiksi katsotut ryhmät – saivat osansa huomiosta.

Vielä samana päivänä kirkolliskokouksessa päästiin aihepiiriin, joka oli puhuttanut keskustasuuntautuneita edustajia hyvin paljon aiemminkin. Oulun hiippakuntakokous oli tehnyt aloitteen, joka tähtäsi keskiolutilain kumoamiseen ja keskioluen myynnin poistamiseen elintarvikeliikkeistä. Yleinen valmistusvaliokunta oli sittemmin laatinut mietinnön, jonka mukaan kirkolliskokous esittäisi asiasta kirjelmän valtioneuvostolle. Ensio Vanhanen valitteli, että keskiolutilain ”turmiollinen vaikutus” koettiin nyt yhteiskunnassa. Kauppojen liikevaihdon pieneneminen oli hänen mielestään parempi vaihtoehto kuin että ”suuri osa kansastamme horjuu olutpilvessä”. Vanhanen kannatti kirjelmän laatimista mutta korosti, että sen tuli olla painavaa tekstiä. Varovaiset kolkutukset oli jo koettu tehottomiksi.¹³⁵

Heti perään Mirja Ronni ilmaisi kannatuksensa valiokunnan mietinnölle. Hän ehdotti asian esittämistä valtioneuvoston lisäksi myös kaikille eduskuntaryhmille. Niin ikään Viljami Kalliokoski kannatti kirjelmää ja viittasi alkoholin aiheuttaman työkyvyttömyyden lisääntymiseen. Lauri Taskila liittyi vielä joukkoon.¹³⁶

Nyt kun ihmiset ovat valveutuneet laajalla rintamalla keskiolutta vastaan taistelemaan, niin nytkö tärkein elin, kirkolliskokous, sulkisi korvansa ja ummistaisi silmänsä ja ajattelisi: ”Tekkööt tai olkoot tekemättä”. Mielestäni tämä on ihmeteltävä asia. Kirkolliskokouksen pitäisi olla suunnannäyttävä tämmöisissä asioissa.¹³⁷

Asia lähetettiin lopulta takaisin valiokuntaan, joka sai tehtäväkseen laatia kirjelmäehdotuksen. Ennen sitä oli kuitenkin kuultu 22 puheenvuoroa, joista viisi oli ollut keskustasuuntautuneiden edustajien käyttämiä.¹³⁸ Tämä joukko oli jälleen herännyt taisteluun raittiuden puolesta, keskiolutlakia vastaan. Samaa päämäärää myös kirkkopoliittinen toimikunta oli pitänyt näkyvästi esillä.

Kirkolliskokous hyväksyi lopulta valiokunnan mietinnön ja lähetti valtioneuvostolle kirjelmän keskiolutilain muuttamiseksi siten, että keskioluen myynti kielletäisiin elintarvikeliikkeissä ja että sen anniskeluoikeuksia rajoitettaisiin. Lisäksi

¹³⁴ Allardt 1976, 303–304; Punnonen & Pirilä 1987, 18; Martikainen & Yrjönen 1991, 58–59; VÄ 1993, 105; Kääriäinen 2002, 166.

¹³⁵ Kirk.kok. kptk-s. 1975, 26 §; Kirk.kok. ptk-s. 1975, liite V-F 7.

¹³⁶ Kirk.kok. kptk-s. 1975, 26 §.

¹³⁷ Kirk.kok. kptk-s. 1975, 26 §.

¹³⁸ Kirk.kok. kptk-s. 1975, 26 §.

raittiuskasvatukseen tuli kiinnittää entistä enemmän huomiota. Sen sijaan Mirja Ronnin ehdotus kirjelmän lähettämisestä eduskuntaryhmille hylättiin.¹³⁹

Väinö Takala puuttui puolestaan toiseen keskustasuuntautuneiden edustajien perinteiseen puheenaiheeseen. Hän ilmaisi ilonsa siitä, että köyhien seurakuntien rakennushankkeita varten tarkoitettuihin avustuksiin oli voitu budjetissa varata entistä suurempi määräraha. Työttömyystilanne näytti pahenevan nopeasti kehitysalueilla, ja juuri rakennusavustukset olivat hyvä keino vastustaa työttömyyden kasvua. Lisäksi Takala ilmaisi kannatuksensa opettaja Paavo Ojalaisen toivomusponnelle, että kirkkohallitus lähettäisi seurakunnille aika ajoin muistutuksen kotimaisten tuotteiden suosimisesta. Ojalaisen ponsiehdotus tulikin lopulta hyväksytyksi.¹⁴⁰

Seuraavaksi Väinö Takala nousi puhujakorokkeelle, kun kirkolliskokous sai käsiteltäväkseen suuren nipun seurakuntavaaleihin liittyviä ehdotuksia. Yleisen valmistusvaliokunnan mietinnössä puolueiden kannalta mielenkiintoisin oli kolmas ponsi. Sen mukaan kirkkolakikomitean annettaisiin laatia ehdotus kirkkolain muuttamiseksi siten, että vaalien ehdokaslistat voitaisiin varustaa selvin tunnuksin. Takala toi esiin, että kunnallisvaaleissa tunnusten hyväksyminen oli aiheuttanut riitaa ja jopa valituksia. Takalan mukaan kirkollisissa vaaleissa tuli mieluummin siirtyä käyttämään puolueiden rekisteröityjä nimiä. Tämäkään vaihtoehto ei kuitenkaan ollut Takalan mielestä silloisessa tilanteessa perusteltu.¹⁴¹

Jo muutamaa puheenvuoroa aiemmin Viljami Kalliokoski oli esittänyt samantlaisia ajatuksia. Hänen mielestään ehdotetut muutokset olivat yleensäkin vähämerkityksisiä, eikä uudesta vaalijärjestelmästä ollut vielä saatu riittävästi kokemuksia muutosten tekemiseksi. Kalliokoski muistutti, että kolmannen ponnin mukainen ehdotus oli ollut vasta vähän aiemmin kirkolliskokouksen käsittelyssä. Se oli silloin torjuttu hyvin suurella ääntenenemmistöllä, eikä tilanne ollut Kalliokosken mielestä tuon päätöksen jälkeen olennaisesti muuttunut. Kalliokoski päätyi kuitenkin kannattamaan lääninrovasti Voitto Vuolan ehdotusta, että asia lähetettäisiin kirkkolakikomiteaan. Samalla hän kuitenkin totesi, että olisi itse kannattanut ennemmin kirkkohallitusta asian valmistelijaksi.¹⁴²

Yksityiskohtaisessa käsittelyssä Vuola ja piispa Paavo Kortekangas jättivät omat ehdotuksensa, että asia lähetettäisiin kirkkolakikomitealle. Vastineeksi Eino

---

¹³⁹ Kirk.kok. ptk-s. 1975, 48 §, liite V-F 7 a.

¹⁴⁰ Kirk.kok. kptk-s. 1975, 39 §.

¹⁴¹ Kirk.kok. kptk-s. 1975, 53 §; Kirk.kok. ptk-s. 1975, liite V-F 7.

¹⁴² Kirk.kok. kptk-s. 1975, 53 §.

Toivanen kävi naulaamassa vielä oman naulansa kolmannen ponnin arkkuun ehdottaen ponnin hylkäämistä. Kiinni asti hän ei kuitenkaan arkun kantta saanut, sillä edustaja Vuolan ehdotus voitti äänestyksessä, ja asia lähti kirkkolakikomiteaan. Vaikka kirkolliskokous ei näin ollen suoraa päätä hylännyt ajatusta lakimuutoksesta, sen äänenpainot olivat kuitenkin olleet varovaisia. Kirkolliskokous ei halunnut poliittisia tunnuksia suin päin seurakuntavaaleihin. Toisaalta se ei ollut valmis rajoittamaan pappien toimintaa puolueissa: Oulun hiippakuntakokouksen keväinen aloite jäi vähin äänin raukeamaan.¹⁴³ Kirkon ja puoluepolitiikan suhde sai kirkolliskokouksen mielestä jatkua toistaiseksi entisellä pohjallaan.

Kolmannen ponnin pelastuminen kirkkolakikomiteaan ei kuitenkaan muuta sitä tosiasiaa, että keskustelupöytäkirjat tuskin olivat keskustan kirkkopoliittisen toimikunnan kaikille jäsenille mukavaa luettavaa. Toimikunta oli aina tilaisuuden tullen – ainakin ennen vuoden 1974 käännettä – muistutellut, miten tärkeää olisi sallia selkeät tunnukset seurakuntavaaleissa. Nyt sen luottohenkilöt näyttivät kuitenkin edustavan asiassa melko lailla vastakkaista kantaa. Takala ja Toivanen olivat olleet valmiit hylkäämään kolmannen ponnin, ja Kalliokoskikin oli suhtautunut siihen hyvin varauksellisesti. Se kirkollisten vaalien tilanne, jota Martti Havas oli vähän aiemmin nimittänyt piiloleikiksi ja omaan pyhyteen eristäytymiseksi, sai näiden edustajien puolesta jatkua.

Vuoden 1975 kirkolliskokouksesta ei tullut suurten päätösten kirkolliskokousta. Syysistunnon asialista ei ollut myöskään erityisen pitkä, ja kokous saatiin päätökseen jo torstaina puoliltapäivin. Sitä ennen oli kuitenkin saatu laadituksi kaksi kannanottoa. Keskiolutilain lisäksi kirkolliskokous ilmaisi edellissyksyn tapaan huolensa uskonnonopetuksen asemasta. Tällä kertaa päähuomio oli päivähoidon ja keskiasteen uskonnonopetuksessa sekä koulujen päivänavauksissa.¹⁴⁴

Seuraavalla viikolla Keskustapuolueessa oli vuorossa kirkkopoliittinen neuvottelu. Siitä ei ole säilynyt pöytäkirjaa, mutta kylläkin käsiteltävien asioiden lista. Keskeisellä sijalla olivat nimityskysymykset. Luettelossa oli piispojen ja kirkkohallituksen jäsenten eläkkeellesiirtymisaikataulu. Sen alla todettiin, että nämä ”siirtymät on syytä huomioida hyvissä ajoin ja valmistella ehdokaskysymykset, sekä siihen liittyvät toimenpiteet”. Esityslistalla oli otettu huomioon myös lähes tyvät kirkolliskokousedustajien vaalit.¹⁴⁵ Ilmeisesti vahingosta viisastuneina haluttiin olla tässä asiassa jo varhain liikkeellä. Sama päti varmasti myös nimitysky-

¹⁴³ Kirk.kok. kptk-s. 1975, 53 §; Kirk.kok. ptk-s. 1975, 27 §.

¹⁴⁴ Kirk.kok. kptk-s. 1975, 180–181; Kirk.kok. ptk-s. 1975, liite V-B 4.

¹⁴⁵ KMA KPA J.a. SV 1970–1974 kirkkopoliittinen neuvottelu 12.11.1975 käsiteltäviä asioita.

symyksiin. Kuopion piispanvaali ja jo moneen kertaan päivitelty SDP:n ylivalta kirkollisissa nimityksissä saattoivat kolkuttaa ajatuksissa.

Vuosi 1975 tarjosi keskustalaiselle kirkkopoliitikalle hengähdystauon. Tilannetta kuvaa hyvin, että puoluehallitukseen ei saanut vuoden aikana käsiteltävään yhtään kirkkopoliittista kysymystä. Ensimmäisen kerran kirkkopoliitikka pääsi edes pöytäkirjan liitteisiin puoluehallituksen kokouksessa 22. marraskuuta. Tuolloin hyväksyttiin puolueen seuraavan vuoden toimintasuunnitelma, joka sisälsi myös kirkkopoliittisen osion. Sitä ennen toimintasuunnitelmassa käsiteltiin kuitenkin työmarkkinapolitiikkaa. Sen osalta pidettiin tärkeänä, että virkamies- ja toimihenkilöjärjestöissä saataisiin kokous- ja enemmistövaalien tilalle suhteelliset, salaiset vaalit. Ellei tähän käytäntöön päästäisi, vasemmisto miehittäisi järjestelmällisesti kokous- ja toimitsijatekniikallaan nopeasti järjestöjen päättävät ja toiminnalliset elimet.¹⁴⁶ Keskustan työmarkkinapolitiikassa toistui jälleen huoli, joka oli hyvin tuttu kirkkopoliitikastakin: ainoastaan salaiset ja suhteelliset vaalit suojaisivat keskustalaisia muiden puolueiden koneistoilta.

Kirkkopoliittinen osio tarjosi puolueen kannalta myönteisen tilannekatsauksen. Keskustan ote oli vahvistunut sekä seurakuntahallinnossa että yleisessä kirkkohallinnossa. Järjestökoneiston vastuu kirkollisista vaaleista oli myös osoittautunut mielekkääksi¹⁴⁷. Toimintasuunnitelman mukaan seurakunta-, kirkolliskokous- ja muut vaalit oli hoidettava määrätietoisesti. ”Samaan sarjaan” luettiin myös seurakuntien ja kirkon yleiset nimityskysymykset.¹⁴⁸ Keskustapuolueen edustus oli nostettava kannatuspohjaa vastaavaksi. Järjestökentällä oli aloitettava heti valmistelut vuonna 1977 pidettäviä kirkolliskokousedustajien valitsijamiesten vaaleja varten.¹⁴⁹ Hengähdystauko oli siten pikku hiljaa päätymässä. Kohta oli taas aika tehdä työtä kirkollisten nimitysten ja vaalien onnistumiseksi. Päätymässä oli kuitenkin myös vähitellen se 1970-luvun alkupuoliskon kausi, jota myöhemmin kutsuttaisiin kirkon sisäänpäin kääntymisen ajaksi.

---

¹⁴⁶ KMA KPA C.c. phptk. 22.11.1975, liite § 3.

¹⁴⁷ Puoluevaltuuskunta vaihtoi myöhemmin sanan ”mielekkääksi” tilalle termin ”tarpeelliseksi”. KMA KPA C.b. pvkptk. 22.–23.11.1975 § 15.

¹⁴⁸ Nimityksiä koskevaa virkettä puoluevaltuuskunta muutti siten, että ilmaus ”samaan sarjaan” poistettiin. Virkkeen uuden sanamuodon mukaan seurakunta- ja kirkkohallinnon yleisiä nimityksiä oli ”valvottava ja tarpeen tullen asiallisesti ohjattava”. KMA KPA C.b. pvkptk. 22.–23.11.1975 § 15.

¹⁴⁹ KMA KPA C.c. phptk. 22.11.1975, liite § 3.

3.6. Naispappeuskeskustelun varjossa 1976

Vuoden 1976 alkaessa seurakuntien vanhamuotoiset hallintoelimet aloittivat viimeisen toimintavuotensa. Kirkkopoliittinen toimikunta kohdistikin huomionsa uusien kirkkoneuvostojen vaaleihin. Toimikunnan mukaan vaalit tuli pyrkiä toimittamaan suhteellista vaalitapaa käyttäen. Vähintään neljänneksen kirkkovaltuuston jäsenistä oli tällöin vaadittava sen käyttämistä. Suhteelliseen vaalitapaan pyrkiminen oli suositeltavaa, koska toimikunnan mukaan joissakin seurakunnissa kirkkoherra oli ”pyrkinyt hoitamaan asian kokoomuksen suuntaan enemmistöpäätösten turvin”.¹⁵⁰ Jälleen kerran pelättiin vastustajien piilopolitikointia.

Vaikka helmikuussa 1978 järjestettäviin uusien kirkolliskokousedustajien vaaleihin oli vielä yli kaksi vuotta, kirkkopoliittinen toimikunta otti vuoden 1976 toimintasuunnitelmaansa mukaan toimenpiteet maallikkoedustajien vaalissa. Muistutuksen kirkolliskokousvaaleihin valmistautumisesta saivat helmikuun alussa myös Satakunnan seurakuntien keskustalaiset luottamushenkilöt kirjeessä, jonka päätarkoitus oli pyytää heitä puolueen kunnallisvaaliehdokkaiksi.¹⁵¹ Yrjö Saarivirta oli jälleen kerran herättelemässä joukkojaan kirkollisiin vaaleihin. Kun vuonna 1974 Esko Väyrynen oli yrittänyt kovalla kiireellä koota rivejä vielä viikkoa ennen vaaleja, nyt oltiin liikkeellä kahta vuotta aikaisemmin. Virheistä oli mitä ilmeisimmin päätetty ottaa opiksi.

Helmikuussa lähti keskustan kentältä myös suoraan kirkolliskokousta koskeva aloite. Lintulan Keskusta-Seura Oulusta esitti, että Keskustapuolue ryhtyisi toimiin virsikirjauudistuksessa niin, että yhtään vanhaa virttä ei poistettaisi. Kirkkopoliittisen toimikunnan vastineessa, jonka myös puoluehallitus hyväksyi, todettiin, että virsikirjan uudistaminen kuului kirkon omille elimille. Puoluehallitus toimisi ”sitien, että kirkolliskokouksessa olevien keskustalaisten edustajien kautta kiinnitämme huomiota siihen, että virsikirja uudistetussakin muodossa parhaalla mahdollisella tavalla palvelisi suomalaista seurakuntaväkeä.”¹⁵²

Toimikunnan vastauksessa näkyi regimenttien rajalinja: puolueen ei suoraan luvattu ryhtyvän mihinkään yksityiskohtaisiin toimiin, kuten vanhojen virsien säilyttämiseen. Tuo päätöksenteko kuului kirkolle. Regimenttien raja piirtyi vielä selvemmin lyhyistä vastausluonnoksista, joita oli tehty käsin aloitepaperiin:

¹⁵⁰ KMA KPA J.a. SV 1974– ”Kirkkopoliittinen toimikunta / 1976”.

¹⁵¹ KMA KPA C.e.7. KTP 1969–76 KT:n työsuunnitelma 1976, Saarivirta keskustalaisille srk:ien luottamushenkilöille 5.2.1976.

¹⁵² KMA KPA C.e.7. KTP 1969–76 Lintulan Keskusta-Seuran aloite 24.2.1976, Kokkonen ja Havas KT:n jäsenille 12.5.1976; KMA KPA C.c. phptk. 25.4.1976, liite § 9, aloite 69.

”Kirkko hoitaa omat asiansa – ei puolueen asia – ymmärtävyys, yhtyy osin esit. näkem.”¹⁵³ Merkinnot paljastavat, että vastauksessa esitetyt varovaiset lupaukset olivat paljolti vain retorinen keino. Kirkkopoliittinen toimikunta ei halunnut tyrmentää liian suoraan oululaisten aloitetta. Todellisuudessa toimikunnalla oli tuskin vähäisintäkään halua päästä vaikuttamaan virsikirjauudistukseen. Kirkko hoitakoon omat asiansa.

Keskustan puheenjohtaja Johannes Virolainen kiinnitti huomiota kirkon tilanteeseen puhuessaan puoluevaltuuskunnan kokouksessa Vääksyssä huhtikuun 25. päivänä. Hän valitteli, että kirkon hallinnonuudistuksista huolimatta kansankirkko oli häviämässä kirkolliseen byrokratiaan. Ihmiset olivat vieraantuneet kotiseurakunnastaan. Edellinen vuosikymmen oli rusikoinut monen ihmisen selkänöjan saaden aikaan juurettomuutta ja turvattomuutta. Nyt kirkon oli autettava palauttamaan suomalaiseen yhteiskuntaan vastuu, turvallisuus ja ihmisläheisyys.¹⁵⁴ Vaatimus saada kirkko lähemmäs kansaa oli tuttu. Se oli kuluneina vuosina kuultu niin arkkipiispan kuin monen puoluemiehenkin suusta.

Kirkolliskokous kokoontui kantamaan Virolaisen peräänkuuluttamaa vastuuta 3. toukokuuta 1976. Kun toisena kokouspäivänä käsittelyyn tuli virkakomitean mietintö, Mirja Ronni nousi puhumaan naispappeuden puolesta. Ensio Vanhanen asettui sitä vastoin vastustavalle kannalle. Hän otti esille myös puolueiden puutumisen naispappeuskysymykseen. Se osoitti hänen mukaansa ”käsitysten hämärtymistä kirkon olemuksesta”. Olennaista oli, saisiko kirkko itse hoitaa itselleen kuuluvat asiat vai taipuisiko se ympäröivän yhteiskunnan enemmistön mielipiteeseen. Tässä kysymyksessä Vanhasen kanta oli selvä: ”Myös valtion ja kirkon suhteet on säilytettävä sellaisena, että kirkko voi vapaasti ja aidosti toteuttaa tehtävänsä, ja toimintaa koskevissa säännöissä kirkon tulee saada päättää itse.”¹⁵⁵

Sanat olivat tutut. Vanhanen lainasi lähes sanasta sanaan keskustan kirkkopoliittista ohjelmaa ja uuden yleisohjelman kirkkopoliittista osiota. Asetelma oli hyvin mielenkiintoinen: lainaamalla keskustan vuoden 1974 puoluekokouksen yksimielisesti hyväksymää yleisohjelmaa Vanhanen kielsi oikeutuksen samaisen puoluekokouksen yksimielisesti ilmaisemalta naispappeuskannanotolta.

Välittömästi Vanhasen jälkeen puhujakorokkeelle kipusivat peräkkäin häntä tukemaan Lauri Taskila ja Erkki Piri. Katri Kaarlonen puhui sen sijaan naispappeuden hyväksymisen puolesta. Pentti Heikkilä ja Viljami Kalliokoski nostivat

¹⁵³ KMA KPA C.e.7. KTP 1969–76 Lintulan Keskusta-Seuran aloite 24.2.1976.

¹⁵⁴ KMA KPA C.b. pvkptk. 25.–26.4.1976, liite 2.

¹⁵⁵ Kirk.kok. kptk-k. 1976, 32 §.

puolestaan esiin ongelman, että yksipappisen seurakunnan kirkkoherraksi tulisi nainen. Miten meneteltäisiin, jos tällöin suuri joukko seurakuntalaisia ei vakaumuksensa takia voisi käyttää hyväkseen tämän naispapin palveluksia?¹⁵⁶

Naispappeuskysymys hallitsi kevään 1976 istuntoa – niin myös keskustasuuntautuneiden edustajien toiminnassa. Toinen keskustasuuntautuneita edustajia puhuttanut asia oli uusien virkojen perustaminen. Lapuan hiippakunnan edustajat, heidän joukossaan Alma Saari, Matti Maijala, Aili Rajamäki ja Väinö Takala, olivat tehneet aloitteen nuorisosihteerin viran perustamisesta hiippakuntaansa. Maijala ja Takala ajoivat asiaa myös puhujakorokkeelta. Heikki Kokko nousi puolestaan puolustamaan kamreerin viran perustamista kirkkohallitukseen. Lopulta kirkolliskokous päätti perustaa sekä kamreerin että nuorisosihteerin viran.¹⁵⁷

Kevään 1976 kirkolliskokous ei laatinut yhteiskunnallisia kannanottoja, mutta vastaavasti naispappeuskysymystä käsitellessään kirkolliskokous oli epäilemättä yhteiskunnasta tulevien vaikutuspyrkimysten – *inputin* – alainen. Varsinkin naispappeuden vastustajat olivat alttiita huomaamaan ja tuomitsemaan nämä vaikutuspyrkimykset. Voi sanoa, että keväällä 1976 korostui kirkolliskokouksen luonne päätöksentekoaikana poliittisessä järjestelmässä samoin kuin oli ollut vuonna 1971: kirkolliskokous ei pyrkinyt vaikuttamaan yhteiskunnalliseen päätöksentekoon, mutta eri puolilta yhteiskuntaa pyrittiin vaikuttamaan kirkolliskokoukseen.

Keväällä kirkolliskokousedustajille järjestettiin myös Mikko Juvan historiankirjoitushanketta varten kysely, jossa selvitettiin muiden seikkojen lisäksi edustajien poliittista jakaumaa. Enemmistö, 60 prosenttia edustajista, ilmoittautui poliittisesti sitoutumattomaksi. Sitoutuneiden joukossa keskusta ja kokoomus pitivät selvää kärkipaikkaa: molempien kannattajakuntaan luki itsensä 15 edustajaa. On huomattava, että keskustan kohdalla tämä määrä oli yhden pienempi kuin minkä kirkkopoliittinen toimikunta oli merkinnyt keskustalaisten edustajien listaan. Juva saattoi todeta, että kirkolliskokouksen poliittista väriä leimasi tietty veto poliittiseen keskustaan. Sosiaalidemokraattina piti itseään vain kolme edustajaa.¹⁵⁸

Tältä pohjalta on vaikeaa ymmärtää sitä suurta pelkoa, jota keskustan piirissä oli tunnettu SDP:n esiinmarssia kohtaan. Ainakaan kirkolliskokouksessa tuo pelätty voittokulku ei ollut tutkimuksen mukaan toteutunut. Muiden puolueiden esiinmarssia korostamalla ja keskustan omaa asemaa vastaavasti surkuttelemalla

---

¹⁵⁶ Kirk.kok. kptk-k. 1976, 32 §, 97 §.

¹⁵⁷ Kirk.kok. kptk-k. 1976, 6 §, 110 §; Kirk.kok. ptk-k. 1976, liite IX 10.

¹⁵⁸ Juva 1976, 231.

kirkkopoliittinen toimikunta oli ehkä saanut puolueväkeä aktivoitumaan ja puolustamaan asemiaan myös kirkolliskokouksessa.

Verrattuna vuoteen 1973 tilanne oli muuttunut todella selvästi. Tuolloin 141 edustajasta lähes puolet, 45 prosenttia, oli lukeutunut kokoomukseen. Keskustalla oli ollut 17 edustajaa ja SDP:llä 14. Vain 17 edustajan kohdalla ei ollut ollut tietoa puoluekannasta.¹⁵⁹ Keskusta oli siis säilyttänyt asemansa hyvin senkin jälkeen, kun uusimuotoinen kirkolliskokous oli alkanut ja edustajien kokonaismäärä vähentynyt. Kokoomuksen hegemonia oli sen sijaan taittunut. Sitoutumattomiksi itsensä katsovien määrä oli vastaavasti kasvanut voimakkaasti. Osasyynä saattoi olla, että monet kokoomuksen äänestäjät eivät vuonna 1976 enää halunneet ilmoittaa puoluekantaansa. Tällaisistakin virhemahdollisuuksista huolimatta numerot kertovat selvää kieltä: ajanjakso, jonka aikana oli paljon puhuttu kirkolliskokouksen politisoitumisesta, olikin kyselyn valossa merkinnyt todella huomattavaa epäpolitisoitumista. Tämä kehitys oli iskenyt nimenomaan kokoomukseen, eikä SDP:n asemassakaan ollut kehumista.

Ei ole lainkaan varmaa, että keskustassa olisi oltu täysin tietämättömiä omista vahvoista asemista. Oman aseman vähättely ja SDP:n sekä kokoomuksen uhan korostaminen olivat saattaneet olla ainakin jossain määrin tarkoitushakuisia: ne olivat tarjonneet hyvän perustelun puolueen kirkkopoliittiselle aktiivisuudelle. Kirkon politisoitumiseen kriittisesti asennoituneille puolueen kannattajille oli saatu näin vakuutettua, että keskusta ei halunnut olla politisoimassa kirkkoa. SDP:n ja kokoomuksen piilopolitiikointi pakotti sen kuitenkin mukaan kirkkopoliittikkaan puolustamaan kirkon uhattuna ollutta poliittista riippumattomuutta ja kansanvaltaisuutta. Korostamalla muiden puolueiden mahtia keskustan kirkkopoliitikot saivat puolueensa näyttämään tietyssä mielessä sankarilta, joka pelastaisi kirkon muiden puolueiden itsekkäiltä valtapyrkimyksiltä. Samalla on toki huomattava, että tällainen ajattelutapa ei ollut suinkaan tuntematon muissakaan puolueissa.

Kesäkuun 11. päivänä keskustaväki kokoontui Helsinkiin puoluekokoukseen. Jos Virolainen oli huhtikuussa kohdistanut vaatimuksia kirkkoon, nyt oli puoluekokousedustajien vuoro kohdistaa kirkkopoliittiset vaatimuksensa puolueeseen. Monet edustajat korostivat puheenvuoroissaan kristillisten arvojen säilymistä puolueen toiminnassa ja SKL:n haasteeseen vastaamista. Ennen kaikkea tuli pyrkiä muuttamaan aborttilakia, alkoholilainsäädäntöä ja perhepolitiikkaa kristillistä arvopohjaa vastaavaksi. Kainuun Piirijärjestö oli jättänyt puoluekokoukselle aloit-

---

¹⁵⁹ Laurinkari 1972, 124.

teen, että keskusta perustaisi yhteyteensä oman kirkkopoliittisen järjestön, kirkkopoliittisen liiton. Puoluehallitus epäili kuitenkin tällaisen järjestön perustamisen johtavan kirkkopoliitiikan väärään karsinoitumiseen. Puoluekokous yhtyi tähän näkemykseen, samoin kuin puoluehallituksen lausuntoon Lintulan Keskusta-Seuran virsikirja-aloitteesta.¹⁶⁰ On huomattava, että puoluekokousväki kiinnitti huomiota juuri niihin kolmeen yhteiskunnalliseen kysymykseen, nimittäin aborttilakiin, alkoholilainsäädäntöön ja perhepolitiikkaan, joihin kirkolliskokouskin oli ottanut säännöllisesti kantaa.

Kirkolliskokoukselle tarjoutui seuraava tilaisuus kannanottoihin syysistunto-kauden alkaessa 8. marraskuuta. Kokouksen alkuvaiheessa näki päivänvalon uusi valmisteluelin, kasvatusasiain valiokunta. Keskustasuuntautuneista edustajista siihen tuli valituksi Alma Saari. Kirkolliskokouksen näkyvimmit asiat olivat kuitenkin toisaalla. Nytkin niiden joukkoon kuului naispappeus, josta oli vuoden kuluessa tullut näkyvin kirkollinen keskustelunaihe. Lauri Taskila aloitti: ”Iloitsen suuresti siitä, että voimme ed. [kappalainen Rafael] Revon kanssa yhden ilonaiheen tänä päivänä saada aikaan, nimittäin sen, että puhumme ed. Juvan edellä ja jäljessä. En tiedä, tuleeko tänä päivänä olemaan muita ilon aiheita.” Ilonaihe Taskilalle, vakaumukselliselle naispappeuden vastustajalle, oli tuskin se, että pian hänen jälkeensä puhujakorokkeelle nousi keskustalainen opetusministeri Marjatta Väänänen.¹⁶¹ Tämän sanat eivät jättäneet sijaa kysymyksille:

Valtiovallan edustajalla on täällä jo toisessa yhteydessä ollut tilaisuus esittää näkemyksiään kirkolliskokouksen edustajille. Silloin minulla oli tilaisuus todeta, että valtiiovallan ei ole syytä puuttua siihen, mitä kirkolliskokouksen tulisi tehdä tai jättää tekemättä. Kirkolliskokouksella on itsenäinen asemansa. Kirkolliskokouksen yhtenä jäsenenä minä sen sijaan saan käyttää tämän pienen puheenvuoron ja todeta, että kannatan niitä puheenvuoron käyttäjiä, jotka täällä ovat ilmoittaneet kannattavansa pappisviran avaamista naisille.¹⁶²

Väänänen oli saanut hallituksen iltakoulussa tehtäväkseen esittää kirkolliskokoukselle hallituksen myönteisen naispappeuskannan. Sekä pääministeri Martti Miettunen että maatalousministeri Johannes Virolainen, molemmat keskustalaisia, olivat olleet asiassa aloitteellisia. Myös Väänänen itse oli tuonut esille myönteisen kantansa naispappeuteen kirjoituksissaan Keskustapuolueen Naisten lehdessä. Niin ikään hän oli kaksi vuotta aiemmin nostanut pakinakokoelmassaan esille naisten alistetun aseman kirkossa.¹⁶³

¹⁶⁰ KMA KPA C.a. pkptk. 11.–12.6.1976 § 14, liite 9, 3–4, 36, 53–55, liite 12, 233–234, liite 16, 20–21; KPK 1976, aloite 11, aloite 69.

¹⁶¹ Kirk.kok. kptk-s. 1976, 30 §, 44 §; Isotalo 1977, 37–38.

¹⁶² Kirk.kok. kptk-s. 1976, 44 §.

¹⁶³ Väänänen 1974, 42; Väänänen 1996, 107; Marjatta Väänänenin puhelinhaastattelu 28.4.2005; Isohookana-Asunmaa 2005.

Kaikki keskustan kirkkopoliitikot eivät varmastikaan olleet innoissaan opetusministerinsä puheenvuorosta. Vuonna 1974 Kaarlo Lähteenmaa oli paheksunut, kun opetusministeri Sundqvist oli antanut kirkolliskokouksen jälkeen lausunnon naispappeuden puolesta.¹⁶⁴ Nyt hänen oman puolueensa ministeri ja kirkkopoliitikko käytti kirkolliskokouksessa samanlaisen puheenvuoron.

Lähteenmaa ei varmasti ollut kantoineen yksin kirkkopoliittisessa toimikunnassa. Toimikunta näet valmisteli keskustan vuoden 1976 vuosikirjaan kirkkopoliittisen osion, jossa korostettiin, miten keskusta ei ollut ottanut puolueena kantaa naispappeuteen.¹⁶⁵ Ilmeisen arat tapahtumat vuosien 1972 ja 1974 puoluekokouksista haluttiin siis painaa unohduksiin.

Keskustelu kirkolliskokouksessa kuitenkin jatkui, ja Väänäsen jälkeen seuraavan puheenvuoron käytti naispappeutta vastustava Ensio Vanhanen. Hän kummasteli, että kirkkoneuvostoilta oli kysytty mielipidettä, olisiko naispappeus kirkon uskon ja opin pohjalta mahdollista. Näin ”osittain poliittisin perustein valituilta kirkkoneuvostoilta” oli vaadittu vastausta kysymykseen, josta teologitkin olivat eri mieltä.¹⁶⁶ Ei ole vaikeaa arvata, oliko sitten poliittisin perustein valittu opetusministeri Vanhasen mielestä oikea henkilö ottamaan kantaa naispappeuteen.

Vanhanen oli jo aiemmin arvostellut kirkon politisoitumista. Nyt hän antoi ymmärtää politisoitumisen edenneen niin hankalaksi ongelmaksi, että se oli vienyt kirkkoneuvostoilta kyvyn ottaa kantaa kirkon oppiin. Vanhanen ei kuitenkaan vienyt päättelyään loppuun asti. Hän ei nimittäin kyseenalaistanut kirkolliskokouksen päätösvaltaisuutta, vaikka kyseiseen elimeen olivat valinneet edustajansa juuri osittain puoluepoliittisesti valitut kirkkovaltuutetut. Eivätkä puolueetkaan olleet valintaprosessissa jääneet täysin toimeettomiksi. Siitä keskustalaisten kirkolliskokousedustajien ryhmäkokoukseen vuonna 1974 osallistuneella Vanhasella oli varmasti omakohtaisiakin kokemuksia.

Pentti Heikkilä ja Erkki Piri kävivät myös puhumassa naispappeuden hyväksymistä vastaan. Simo Sääksi määritteli puolestaan itsensä välimaaston kulkijaksi. Hän kertoi olleensa aikaisemmin pidättyväinen, mutta nyt hänen kantansa naispappeutta kohtaan oli muuttunut myönteiseksi. Äänestyksessä naispappeuden toteuttaminen sai taakseen 66 edustajaa. Vastaan äänesti 37, joten lakimuutosehdotukseen tarvittava kolmen neljäsosan enemmistö jäi saavuttamatta. Sen sijaan kir-

---

¹⁶⁴ KMA KPA C.e.7. KTP 1969–76 ”Naispappeus ei kaipa puolueiden kannanottoja” (Kaarlo Lähteenmaan käsikirjoitus).

¹⁶⁵ KVK 1976, 87.

¹⁶⁶ Kirk.kok. kptk-s. 1976, 44 §.

kolliskokous totesi äänin 70–33 naispappeuden mahdolliseksi kirkon uskon ja opin kannalta. *Suomenmaan* pääkirjoituksessa harmiteltiin jälkepäin, että naispappeus jäi toteutumatta. Lehti korostikin, että vuonna 1978 aloittavaan kirkolliskokoukseen oli saatava mahdollisimman paljon naispappeuden kannattajia.¹⁶⁷ Keskustan pää-äänenkannattajan into ajaa naispappeutta lisäsi varmasti harmaita hiuksia ainakin joillekin kirkkopoliittisen toimikunnan jäsenille.

Mirja Ronni ja Else Mattila eivät puuttuneet naispappeuskeskusteluun. Sen sijaan he kyllä vaativat voimakkaasti lehtorin oikeuksien laajentamista. Pentti Heikkilä puolestaan valitteli, että aikomus myöntää lehtoreille saarnaoikeus kaatoi ne hyvät ehdotukset, joita oli esitetty lehtorinviran kehittämiseksi. Samaan asiaan puuttui myös Lauri Taskila eriävässä mielipiteessä, jonka hän jätti yhdessä kirkkoherra Eero Parvion kanssa perustevaliokunnan muokattuun mietintöön. He eivät olisi antaneet lehtorille oikeutta saarnata ja toimittaa konfirmaatiota. Taskilan ja Parvion kanta kärsi kuitenkin tappion äänin 97–7.¹⁶⁸

Pitkän naispappeus- ja lehtorikeskustelun jälkeen käsittelyyn tuli talousvaliokunnan mietintö kirkon keskusrahaston toisesta lisätalousarviosta vuodelle 1976. Valiokunta oli poistanut kirkkohallituksen ehdottamia seurakuntien avustusmäärärahoja. Väinö Takala nousi kuitenkin vaatimaan määrärahojen palauttamista. Hänen mukaansa lama-aikana tuli käyttää nousukauden aikana kertyneitä varoja. Myös Viljami Kalliokoski ja Eino Toivanen kannattivat Takalan ehdotusta, joka sai lopulta taakseen selvän enemmistön.¹⁶⁹ Keskustasuuntautuneet edustajat olivat olleet jälleen näkyvästi vaatimassa avustuksia seurakunnille.

Syksyllä 1976 kirkolliskokous aukaisi suunsa myös yhteiskunnan suuntaan, tosin kirkon toimikuntien kautta. Oulun hiippakuntakokous oli tehnyt aloitteen, jotta lepopäivän pyhittämiseen kiinnitettäisiin enemmän huomiota. Yleisen valmistusvaliokunnan esityksen mukaisesti kirkolliskokous lähetti aloitteen kirkon yhteiskunnalliselle toimikunnalle toimenpiteitä varten ja kirkon kasvatustieteiden keskukselle otettavaksi huomioon kirkon kasvatustoiminnan kokonaisuohjelmassa.¹⁷⁰

Marraskuussa Keskustapuolueessa siirryttiin käsittelemään seuraavan vuoden toimintasuunnitelmaa. Yhtenä kolmesta painopisteestä olisi toiminnan tehostaminen ammatillisissa etujärjestöissä. Tavoitteena oli edelleen edistää kansanvaltai-

---

¹⁶⁷ Kirk.kok. kptk-s. 1976, 44 §, 48 §; Smaa 24.11.1976 Vaikeneminen riittää (pääk.).

¹⁶⁸ Kirk.kok. kptk-s. 1976, 44 §, 72 §; Kirk.kok. ptk-s. 1976, liite IX-B 3 a.

¹⁶⁹ Kirk.kok. kptk-s. 1976, 45 §.

¹⁷⁰ Kirk.kok. ptk-s. 1976, 40 §.

suutta ja torjua etujärjestöjen yksipuolinen käyttäminen poliittisiin tarkoituksiin. Kirkkopoliitiikkaakaan ei ollut unohdettu. Puolueen jäseniltä toivottiin näet erityistä aktiivisuutta valittaessa kirkolliskokousedustajia helmikuussa 1978. Kirkolliskokous- ja seurakuntavaalien valmistelu aloitettaisiin syksyllä 1977. Seurakuntavaalien kohdalla puolueen tavoitteena olisi poliittisen aseman vahvistamisen ohella myös testata koulutus- ja yhteistyömahdollisuuksia sekä selvittää ehdokkaiden taustaryhmiä tulevia eduskunta- ja kunnallisvaaleja varten. Toiminta-aikataulua esitettäessä kirkolliskokousedustajien vaali oli tuttuun tapaan samassa kohdassa ammatillisten etujärjestöjen vaalien kanssa.¹⁷¹

Kun puoluevaltuuskunta oli joulukuun kokouksessaan hyväksynyt toimintasuunnitelman, se hyväksyi vielä kannanoton otsikolla *Ihmissuhteet, keskiolut ja aborttikysymys*. Kannanotossaan puoluevaltuuskunta totesi aluksi, miten ihmissuhteet olivat vaikeutuneet ja höltyneet yhteiskunnan rakennemuutoksen myötä. Niin ikään asiakirjassa korostui terveiden elämäntapojen, raittiuden ja kristillisten perusarvojen merkitys. Lopuksi puoluevaltuuskunta ilmoitti kannattavansa hallituksessa vireillä olleita toimenpiteitä keskiolutlain ja aborttilain tarkistamiseksi.¹⁷² Näin puoluevaltuuskunta puuttui juuri niihin kolmeen kysymykseen, joihin puoluekokousedustajat olivat kesällä kiinnittäneet huomiotaan ja jotka olivat sangen tuttuja myös kirkolliskokouksen asialistalta.¹⁷³

3.7. Kohti vaaleja ja ”hengen kevättä”

Keskustassa linjattiin vuoden 1977 alkaessa järjestökentän toimintaa. Puoluehallitukselle jätetyssä järjestöpoliittisen toimintakirjan luonnoksessa saatettiin todeta seurakuntahallinnon kohdalla myönteistä kehitystä. Kirkko oli tullut lähemmäksi kansaa, vaikkakin byrokratisoitumisen vaara piili sen rakenteissa. Samat asiat toistettiin myöhemmin myös *Suomenmaan* pääkirjoituksessa. Luonnoksessa iloitettiin myös siitä, että seurakuntien luottamushenkilöt olivat itsenäistyneet ja että keskustalaisen seurakuntaväen ja puoluejärjestöjen yhteistyö oli tiivistynyt. Ilonaihe oli ollut esillä puolueen vuosikirjoissa itse asiassa vuodesta 1974 lähtien.¹⁷⁴

¹⁷¹ KMA KPA C.c. phptk. 12.11.1976, liite § 7, 1, 4, 5, 7; KMA KPA C.b. pvkptk. 4.–5.12.1976 § 20, liitteen § 8.1. liite 1, 9, liite 2, 9.

¹⁷² KMA KPA C.b. pvkptk. 4.–5.12.1976 § 22, liite § 22.

¹⁷³ Perhe alkoi muutenkin nousta yhteiskunnallisen keskustelun polttopisteeseen 1970-luvun loppupuolella. SEK 1976–79, 15.

¹⁷⁴ KMA KPA C.c. phptk. 22.2.1977, liite § 9, 30; KVK 1974, 94–95; KVK 1975, 81; Smaa 2.7.1977 Entä nyt kirkko? (pääk.).

Tämä ilonaihe voi näyttää ensi silmäyksellä hiukan ristiriitaiselta. Toisaalta iloittiin luottamushenkilöiden itsenäistymisestä, toisaalta taas yhteistyön tiivistymisestä seurakuntaväen ja puoluejärjestöjen kesken. Yhteyksien lisääntyminen keskustaan oli siis ollut itsenäistymistä. Todennäköisesti itsenäistyminen tarkoitti luonnostekstissä vapautumista seurakuntahallinnon piilopoliittisista rakenteista. Jälleen näyttää toistuneen ajatus, että keskusta vapauttaisi kirkon päättäjät piilopolitisoitumisen kahleista toimimaan omantuntonsa mukaan.

Varmemmaksi vakuudeksi muistutettiin vielä, ettei Keskustapuolueella ollut mitään tarvetta ryhtyä kirkon politisointiin. Nyt, kun kirkon politisoituminen oli kuitenkin tosiasia, sitä ei tullut pelätä. Kirkko oli uudistusten myötä tulossa yhä lujemmin kansanvaltaisen kontrollin vaikutuspiiriin, mikä olisi elintärkeää kirkon tehtävän toteutumiselle. Suuri ongelma oli ollut tähän asti ryhmätyöskentelyn puuttuminen. Nyt oli kuitenkin tullut tilanteen korjaamisen aika. Vuoden 1978 seurakuntavaalien jälkeen tulisi pitää keskustalaisen kirkkovaltuustoryhmän järjestäytymiskokous. Ryhmälle valittaisiin puheenjohtaja, varapuheenjohtaja ja sihteeri. Lisäksi hyväksyttäisiin ryhmäsäännöt sekä muut kiinteän työskentelyn edellyttämät pelisäännöt. Kirkkovaltuustoryhmä laatisi vuosikertomuksen kunnallisjärjestön vuosikokoukseen.¹⁷⁵ Kaikesta päätellen keskustalaiselle kirkkopoliittikalle haettiin nyt ainakin seurakuntatasolla aivan uutta kiinteyttä ja järjestäytymistä. Kirkolliskokousedustajien ryhmästä ei kuitenkaan erikseen mainittu mitään.¹⁷⁶

Kirkkopoliittinen toimikunta aloitti puolestaan yhdeksännen toimintavuotensa tutulla kokoonpanolla. Vastuunkantajina olivat edelleen paljolti samat henkilöt, jotka olivat olleet mukana alusta lähtien. Toimikunnan vuoden 1977 toimintasuunnitelmassa ensimmäinen mainittu tehtävä oli jatkaa aloitettuja kirkolliskokousedustajien vaalivalmisteluja.¹⁷⁷ Sitä ennen kirkossa oli kuitenkin tehtävä vielä muita henkilövalintoja. Tällä kertaa huomio kiinnittyi kirkkohallitukseen ja nimenomaan määräämättömäksi ajaksi valittavaan kirkkoneuvokseen. Hallitusneuvos Pentti Heikkilä ja metsäneuvos Jaakko Piironen lähettivät kahdeksalle keskustavaikuttajalle kirjeen, jossa he puuttuivat uuden kirkkoneuvoksen valintaan. Heidän mukaansa kirkkoneuvosten poliittinen suuntautuneisuus jakautui tuolloin ta-

---

¹⁷⁵ KMA KPA C.c. phptk. 22.2.1977, liite § 9, 31–33.

¹⁷⁶ Kirkolliskokousedustajien vaalista tyydyttiin toteamaan ongelmat, joita seurasi, kun hiippakuntien ja puolueen piirijärjestöjen rajat eivät olleet yhtenevät. KMA KPA C.c. phptk. 22.2.1977, liite § 9, 33.

¹⁷⁷ KMA KPA C.e.7. KTP 1977–78 KT:n toimintasuunnitelma 1977. Liite 1.

san: Kai Sarsa ja Ahti Auranen¹⁷⁸ olivat sosiaalidemokraatteja, kun taas Olavi Vuorela ja Matti Halttunen olivat ei-sosialisteja. Nyt Vuorela oli jäämässä eläkkeelle, ja Heikkilä ja Piironen ehdottivat hänen tilalleen kirkkoherra Eero Saarista. Tämä ei kuulunut puolueeseen mutta oli ”osoittanut aina halua yhteistyöhön puolueemme kanssa”. Ainakin hän olisi parempi vaihtoehto kuin sosiaalidemokraatti Maunu Sinnemäki.¹⁷⁹

Asiakirjat eivät kerro kirkkopoliittisen toimikunnan toiminnasta kirkkoneuvoksen valinnassa. Jotain kertoo kuitenkin, että Martti Havas joutui pian vastailemaan *Suomenmaassa* syytöksiin kirkkopoliittisen toimikunnan puuttumisesta kirkkoneuvoksen valintaan. Tuttuun tapaan Havas näki syylliset aivan toisaalla: ”Tosiasiat todistavat taas kerran: SDP:n kirkkopoliitikot ja äärioikeisto ovat löytäneet toisensa keskustalaisten nujertamiseksi kirkkopoliittisissa nimityskysymyksissä.” Hän jatkoi vakuuttamalla, että ”keskustapuolue ei ole poliittisena puolueena puuttunut, eikä tule puuttumaan kirkollisiin virkanimityksiin”.¹⁸⁰ Vuoden 1974 piispanvaalit muistaen olisi kyllä voinut päätyä toisenlaiseenkin näkemykseen, ainakin puolueen kirkkopoliittisen toimikunnan osalta.

Kun keskustasuuntautuneet kirkolliskokousedustajat saapuivat Turkuun toukokuun toisena päivänä, yksi oli joukosta poissa. Martti Simojoki totesi avaussanojensa yhteydessä, että Viljami Kalliokoski ei ollut voinut sairauden takia saapua kokoukseen. Arkkipiispalla oli kokousedustajille kuitenkin muutakin vakavaa sanottavaa: kirkon tuoreen nelivuotiskatsauksen mukaan kirkko oli keskittynyt edellisinä vuosina sisäisiin hallinnollisiin uudistuksiin, ja samalla sen mielenkiinto ympäröivään yhteiskuntaan ja etsivään työhön oli paikoin laimentunut. Samalla kirkosta oli tullut julkiselle sanalle entistä vieraampi ja ulkopuolisempi.¹⁸¹ Tilanne sai arkkipiispan esittämään vakavia kysymyksiä:

Olemmeko sillä lailla käpertyneet omaan itseemme ja omiin sisäisiin kysymyksiimme, myös erimielisyyksiimme kirkon sisäisistä asioista, ettemme ole kyenneet olemaan hengellisenä voimanlähteenä niille, jotka hoitavat kansakunnan yhteisiä ja vaikeita asioita?¹⁸²

Kun puolueet olivat 1960- ja 1970-luvun vaihteessa aktivoituneet kirkon suuntaan, eräs niiden keskeisimmistä vaatimuksista oli ollut saada kirkko yhteiskunnallisesti aktiivisemmaksi. Pyrkimysten takana oli varmasti ollut osaltaan poliitti-

---

¹⁷⁸ Ainakin Ahti Auranen tiedettiin sosiaalidemokraatiksi myös Kristillisten sosialidemokraattien liitossa. TArk 329,5 F 8 Pekka Lampinen Artturi Kyllöselle 5.6.1974.

¹⁷⁹ KMA KPA C.e.7. KTP 1969–76 Pentti Heikkilä ja Jaakko Piironen keskustalaisille päättäjille 20.3.1977.

¹⁸⁰ Smaa 23.6.1977 Arkkipiispan vaali lähenee.

¹⁸¹ Kirk.kok. kptk-k. 1977, 1–3.

¹⁸² Kirk.kok. kptk-k. 1977, 2.

nen päämäärä, halu saada kirkolta julkista tukea eli myönteistä *inputia* puolueen toiminnalle yhteiskunnassa. Nyt arkkipiispa valitteli, että lopputulos oli ollut aivan päinvastainen. Kirkko oli eristäytynyt 1970-luvun alussa yhteiskunnasta.

Kun täysistunnot pääsivät alkamaan, monissa keskustasuuntuneiden edustajien puheenvuoroissa toistuivat tutut teemat. Alma Saari puuttui diakonian viranhaltijoiden keskinäiseen eriarvoisuuteen ja erityisesti syrjäisten seurakuntien tilanteeseen.¹⁸³ Kumpikaan kysymys ei ollut ennenkuulumaton keskustasuuntuneiden edustajien asialistalla.

Eino Toivanen asettui puolestaan kirkkoherra Ossi Haaramäen kannalle, jotta kirkko hoitaisi edelleen paikallisen väestörekisterin jäsentensä osalta. Äänestyksessä tämä Keskustapuolueen kirkkopoliittisen ohjelman mukainen kanta voitti selvällä enemmistöllä. Aili Rajamäki taas toivoi, että kirkko kannustaisi uskonnonopetusta kouluissa.¹⁸⁴ Rajamäki ei ollut unohtanut uskonnonopetuskysymystä, eikä sitä ollut tehnyt keskustakaan. Hieman kevään kirkolliskokouksen jälkeen väistyvä opetusministeri Marjatta Väänänen sai puolueeltaan kiitosta toiminnastaan uskonnonopetuksen ja kristillisyyden puolesta.¹⁸⁵

Uusimuotoisen kirkolliskokouksen alettua vuonna 1974 kirkon ylin päättävä elin oli tasaisin väliajoin ottanut kantaa yhteiskunnallisiin kysymyksiin, ja nytkin sille tarjoutui mahdollisuus sanoa sanansa valtiollisille päättäjille. Aihekin oli tuttu, avioliittolaki. Turun kristilliseltä opistolta lähti lausunto oikeusministeriölle avioliittolakikomitean toisesta mietinnöstä. Lausunnossa korostettiin, että lakiuudistusten tuli tukea avioliiton pysyvyyttä ja perheen yhteisyyttä mutta että niiden oli turvattava samalla perheen heikoimpien osapuolten asema.¹⁸⁶

Päätöspuheessaan arkkipiispa Simojoki kehotti rukoilemaan ja odottamaan, ”että nyt olisimme kulkemassa kohti hengen kevättä”. Merkkejä tällaisesta oli Simojoen mukaan jo nähtävissä.¹⁸⁷ Puolueita kiinnosti varmasti, antaisiko arkkipiispan havaitsema uusi kausi kirkolle rohkeutta toimia entistä aktiivisemmin yhteiskunnassa. Paljon riippuisi seuraavasta kirkolliskokouksesta. Vaalit olivat jo lähellä, mikä näkyi myös keskustan kirkkopoliittisessa toimikunnassa.

Kesäkuun 14. päivänä Martti Havas laati listan toimenpiteistä, joilla Keskustapuolueessa valmistauduttaisiin kirkolliskokousedustajien vaaleihin. Vaalimenetelystä tuli laatia tarkat kirjalliset ohjeet. Erityistä huomiota oli kiinnitettävä piiri-

---

¹⁸³ Kirk.kok. kptk-k. 1977, 38 §.

¹⁸⁴ Kirk.kok. kptk-k. 1977, 45 §, 48 §.

¹⁸⁵ KMA KPA C.b. pvkptk. 13.5.1977, liite § 8.

¹⁸⁶ Kirk.kok. ptk-k. 1977, 85 §, liite X-B 4.

¹⁸⁷ Kirk.kok. kptk-k. 1977, 230.

järjestöjen väliseen yhteistyöhön, koska hiippakuntarajat eivät noudatelleet piirien rajoja. Syksyllä tuli pitää myös neuvottelut kunnallisjohdon ja seurakuntien johtavien keskustalaisten luottamushenkilöiden välillä. Koko hiippakunnan kattava vaalityösuunnitelma laadittaisiin puolestaan piirijärjestöittäin pidettävillä seurakuntahallinnon kursseilla. Samalla nimettäisiin joka seurakunnasta yhteyshenkilö huolehtimaan keskustalaisten ryhmätoiminnasta ja vaalivalmisteluista. Heti alkusyksystä oli aloitettava pappis- ja maallikkoedustajaehdokkaiden etsintä. Samalla oli aloitettava yhteistyöneuvottelut ainakin keskiryhmien ja vanhoillislestadiolaisten kanssa. Tiedotustoimintaa oli hoidettava puolueen sanomakeskuksen kautta.¹⁸⁸ Nyt suunniteltiin todella järjestelmällistä vaalityötä.

Vaalivalmistelut olivat jo edenneet, kun Urpo Kokkonen, Kaarlo Lähteenmaa, Esko Väyrynen ja Martti Havas kokoontuivat kirkkopoliittisen toimikunnan työryhmän kokoukseen syyskuun viidentenä. Havas totesi, että piiri- ja kunnallisjärjestöt olivat saaneet perustiedot vaaleista ja että seurakuntahallinnon yhteyshenkilöille lähtisi kirje lähipäivinä. Nyt oli käynnistettävä keskustelu ehdokkaista ja järjestettävä seurakunnissa neuvottelut toimenpiteistä. Kesäkuun suunnitelman mukaisesti loka-marraskuun seurakuntahallintoseminaareissa sovittaisiin hiippakunnittain vaaliasioista ja –yhteistyöstä.¹⁸⁹

Seuraavaksi työryhmä kävi läpi hiippakunnittain ehdokasasetelmaa. Se totesi, että eri herätysliikkeet oli otettava huomioon tasapuolisesti ja että SDP:n ja kokoomuksen liittoutuminen oli pyrittävä estämään. Esko Väyrynen hoitaisi asioita ”asevelijuntan” suuntaan, Pentti Pelkonen lestadiolaisiin, Urpo Kokkonen heränneisiin ja Kaarlo Lähteenmaa evankelisiin. Havas puolestaan keskustelisi alustavasti kokoomuksen puoluetoimiston kanssa asioiden hoidosta. Työryhmä kävisi myös keskustan eduskuntaryhmässä selostamassa vaaliasioita. Yhteistyösuunnitelmien lisäksi kokouksessa laadittiin jo listaa vartenotettavista ehdokkaista.¹⁹⁰

---

¹⁸⁸ KMA KPA J.a. SV 1970–1974 ”Osallistuminen kirkolliskokousedustajien vaaleihin –78 helmikuussa”; KMA KPA J.a. SV 1974– seurakuntahallinnon yhteyshenkilöille 10.8.1977.

¹⁸⁹ KMA KPA C.e.7. KTP 1977–78 ktptk. 5.9.1977 § 3.

¹⁹⁰ KMA KPA C.e.7. KTP 1977–78 ktptk. 5.9.1977 § 3, § 5. Ehdokasnimet olivat seuraavat. Turku: Heikki Vanha-Rauvola, Katri Kaarlonen, Simo Kiviranta, Heikki Huhtala, Pentti Pelkonen. Oulu: Timo Holma, Vilho Lauriala, Lauri Taskila, Paavo Niinikoski, mv. Heikkilä, Heikki Hurskainen, Heimo Linna. Tampere: Simo Sääksi, ins. [Kauko] Siitojoki, Juhani Virtala, Raija Martinolli. Mikkeli: Heikki Kokko, Ensio Vanhanen, Juhani Saukkonen, Ismo Törrönen, Pokela. Porvoo: Helge Hilden, Ragnar Rangvist. Kuopio: Eino Toiviainen [Toivanen], Mirja Ronni, Esko Oikarinen, Jukka Malmivaara, Kyllikki Tiensuu, Toivo Salomaa, Lea Sutinen, Aino Karjalainen. Lapua: Alma Saari, Väinö Takala, Aili Rajamäki, Antti Pyylampi, Matti Majjala, Jorma Laulaja, Veli Suoranta. Helsinki: Tapio Haikarinen, Yrjö Salakka, Jaakko Elenius, Else Mattila, Lauri Koskeniemi, Immu Nokkala, Oiva Lahtela, Eero Kuisma, Mauri Paananen. KMA KPA C.e.7. KTP 1977–78 ktptk. 5.9.1977 § 3.

Mauno Huikun mukaan Etelä-Pohjanmaan hengellinen toimikunta pyrki ottamaan kirkolliskokousvaaleissa aina herätysliikkeet huomioon: sekä herännäisyydestä että evankelisuudesta tuli olla ehdokkaita. Myös lestadiolaisuudesta oli ainakin muutamina vuosina ehdokas.¹⁹¹ Nyt valtakunnan tasolla jatkettiin samoilla linjoilla. Kirkkopoliittisen toimikunnan listalla olleiden henkilöiden työhistorian ja yleisen tunnetun vaikuttamisen perusteella on selvää, että valtaosa heistä lukeutui johonkin vanhaan herätysliikkeeseen. Heidät tunnettiin enemmän herätysliikke kuin puoluetustaan. Juuri tässä näkyy periaate, jonka Kaarlo Lähteenmaa oli tuonut esille kirjoituksessaan lokakuussa 1974: Keskustapuolueen kirkkopoliittika oli vanhojen herätysliikkeiden kirkkopoliittikkaa. Puolueen kannalta oli järkevää pitää kiinni äänestäjistä ja ottaa herätysliikkeet toiminnassa huomioon. Kirkkopoliittisessa toimikunnassa asiaa ajateltiin ehkä myös kirkon kannalta: kirkon asioista päättämään haluttiin aidosti kiinnostuneita ja vastuunsa tuntevia henkilöitä. Heitä löytyi herätysliikkeistä.

Myös vaalimenestyksen kannalta keskustan toiminta oli hyvin järkevää. Edellisvuonna ilmestyneen Juhani Laurinkarin väitöskirjan mukaan kirkolliskokousedustajien valinnassa oli ainakin heidän itsensä mielestä suurempi paino herätysliike- kuin puoluetustalla. Jos sen sijaan keskustan tavoitteena olisi ollut mahdollisimman tehokas vaikuttaminen asiakysymyksiin, tällainen taktiikka ei olisi ollut paras mahdollinen. Vuonna 1973 johonkin herätysliikkeeseen tai puolueeseen lukeutuneet kirkolliskokousedustajat vaikuttivat keskimääräistä vähemmän päätöksentekoon.¹⁹² Kannattavaa olisi siis ollut yrittää vaikuttaa suoraan niihin kirkolliskokousedustajiin, joilla oli vaikutusvaltaa ja jotka tulivat usein sekä herätysliikkeiden että puolueiden ulkopuolelta. Keskustan huomio oli kuitenkin ollut varsinkin vuodesta 1974 eteenpäin henkilövalinnoissa, ei niinkään asiakysymyksissä. Tällöin katse kannattikin suunnata herätysliikkeisiin.

Alkusyksystä lähdettiin siis voimakkaasti etenemään vaalivalmisteluissa. Tällä kertaa puolue lähti vaaleihin suunnitellusti, hyödyntäen koko järeää järjestökoneistoaan.¹⁹³ Kaksi päivää kokouksen jälkeen kirkkopoliittinen toimikunta lähetti seurakuntien yhteyshenkilöille kirjeen, jonka liitteenä oli ohjeita kirkolliskokousedustajien vaaleja varten. Kunnallisjärjestön johdon tuli huolehtia, että keskustan kirkkovaltuusto- tai seurakuntaneuvostoryhmä pitäisi ryhmäkokouksen,

---

¹⁹¹ Mauno Huikun puhelinhaastattelu 11.7.2005.

¹⁹² Laurinkari 1976, 152, 172–173.

¹⁹³ Keskustan järjestökentän laajuutta kuvaa osaltaan, että vuonna 1977 puolueen jäsenmäärä ylitti 300 000 jäsenen rajan ja että keskustalla oli siten jäseniä selvästi enemmän kuin kaikilla muilla puolueilla yhteensä. Kääriäinen 2002, 184.

jossa käsiteltäisiin kirkolliskokousedustajien valitsijoiden nimeämistä. Erikoisesti oli huolehdittava, että keskustalaiset pitäisivät kiinni suhteellisesta osuudestaan. Omia paikkoja ei saanut luovuttaa muille ryhmille. Valinnan jälkeen valitsijoiden kanssa tuli sopia keskustalaisten omasta ryhmäkokouksesta helmikuun kuudennen päivän eli vaalipäivän aamuna. Keskustalaisten valitsijoiden nimi- ja osoitetiedot oli puolestaan välittömästi toimitettava piiritoimiston kautta puoluetoimistoon.¹⁹⁴

Liitteessä selvitettiin myös kirkolliskokouksen senhetkistä tilannetta. Alla oli entistä pidempi keskustalaisten kirkolliskokousedustajien nimilista. Vuoden 1974 tilanteeseen verrattuna listalla oli neljä uutta nimeä: hallintoasiain sihteeri Tapani Heinämäki Hyvinkäältä, maanviljelijä Arvi Ruuttunen Nivalasta, apulaisprofessori Hannu Suomalainen Turusta ja 4H-neuvoja Irja Vuorenpää, joka oli noussut kirkolliskokoukseen varamiehen paikalta. Lopuksi muistutettiin, miten tärkeää oli pyrkiä vaikuttamaan kirkon toimikuntien kokoonpanoon ja seuraamaan niiden työskentelyä.¹⁹⁵ Nimilistan laajentumisen myötä kirkkopoliittisen toimikunnan listalla oli nyt jo selvästi enemmän keskustalaisten edustajien nimiä kuin kirkolliskokouksessa oli itsensä keskustalaiseksi määritteleviä henkilöitä.

Kirkkopoliittisen toimikunnan ohjeistus meni perille ainakin Satakunnan piirissä. Pentti Pelkonen toi Helsingistä terveiset piirin kirkkopoliittiselle toimikunnalle: kokoomuksella oli ”luonnottoman suuri osuus” kirkolliskokousedustajista, ja nyt keskustan oli viimeinkin saatava se osuus, joka sille kuului. Oli valmisteltava huolella ne kirkkovaltuustojen kokoukset, joissa valitsijamiehet valittaisiin. Sen takia kirkkopoliittinen toimikunta järjestäisi lokakuussa seurakuntien keskustalaisille luottamushenkilöille neljä neuvottelutilaisuutta eri puolilla piiriä.¹⁹⁶

Syksyn seurakuntaseminaareissa käsiteltiin muuallakin Suomessa laajasti puolueen kirkkopoliittikkaa ja erityisesti tulevia kirkolliskokousvaaleja. Seminaareja käsittelevässä Martti Havaksen muistiossa vaadittiin kirkon yhteisten toimikuntien ja hiippakuntien toimikuntien yhteistyötä entistä tiiviimmäksi. Havas pohti kuitenkin vielä lopuksi tuttua kysymystä, kirkon ja politiikan suhdetta:¹⁹⁷

- me emme ole seurakuntaa ja kirkkoa politisoimassa jos huolehdimme siitä, että ne näkemykset joita me edustamme, tulevat myös edustetuiksi samassa suhteessa hiippakunta- ja

¹⁹⁴ KMA KPA C.e.7. KTP 1977–1978 KT kunnallisjärjestöjen srk-hallinnon yhteyshenkilöille 7.9.1977, liite: ”Kirkolliskokousedustajien vaalit 06.02.1977”. Liitteessä on mainittu väärä vuosiluku (pitäisi olla 1978).

¹⁹⁵ KMA KPA C.e.7. KTP 1977–1978 KT kunnallisjärjestöjen srk-hallinnon yhteyshenkilöille 7.9.1977, liite: ”Kirkolliskokousedustajien vaalit 06.02.1977”.

¹⁹⁶ KMA SPA C.d. KT ktptk. 21.9.1977 § 3, Olavi Jokinen ja Saarivirta keskustalaisille seurakunnan luottamushenkilöille 24.10.1977.

¹⁹⁷ KMA KPA C.e.7. KTP 1977–1978 ”Seurakuntahallintoseminaarit syksyllä 1977”; KVK 1977, 24.

kirkon yleishallinnossa, mikä meillä on seurakuntatasolla. Jos näin menettelemme, silloin pidämme kiinni suhteellisesta osuudestamme. – – sama peruskuvio tulee saada näkyville kirkon yhteisessä toimikuntalaitoksessa. Lähdetään tästä kokonaisajatuksesta ja rakennetaan kirkosta myös hallinnollisessa mielessä kansankirkko.¹⁹⁸

Kirkko olisi hallinnollisessa mielessä todellinen kansankirkko vasta sitten, kun keskusta olisi edustettuna sen kaikilla tasoilla sillä osuudella, joka puolueelle Havaksen mukaan kuului.

Lähestyvä syksyn kirkolliskokous ja tulevat kirkolliskokousvaalit olivat näkyvästi esillä myös *Suomenmaassa*, erityisesti syyskuussa avatulla viikoittaisella *Kirkosta kuultua* –palstalla. Kirkkopoliittisen toimikunnan nimimerkki Nenäkäs muistutti, että kirkolliskokoukseen oli syytä saada lisää naisia. Lisäksi Martti Havas vaati omalla nimellään kirkolliskokousedustajien vaalitapaa suhteelliseksi ja ehdokaslistoja etukäteen julkisiksi. Kirkolliskokouksessa oli niin ikään säilytettävä väestömäärältään pienten hiippakuntien edustus. *Suomenmaa* ei halunnut myöskään salailia sitä, keitä uuteen kirkolliskokoukseen tuli valita. Lokakuussa oli nimittäin näyttävästi pääkirjoituksen vieressä sauvolaisen opettaja Risto Ervelän kehotus saada keskustalaisia kirkolliskokoukseen.¹⁹⁹

Heistä [kirkolliskokousedustajista] on tällä hetkellä vain 16 keskustalaista. Koska maaseudulla kirkkovaltuutetuista lähes joka toinen on keskustalainen ja kaupungeissakin joka viides kirkkovaltuutettu tunnustaa vihreää väriä, ei liene kohtuuton toivomus, että pitäisimme paremmin puoliamme myös kirkolliskokouksessa.²⁰⁰

Vaikka Keskustapuolueessa valmistauduttiinkin jo kuumeisesti vaaleihin, kirkolliskokousedustajat kokoontuivat vielä kerran Turkuun marraskuun seitsemäntenä. Tälläkään kertaa Viljami Kalliokoski ei ollut enää päässyt mukaan. Kirkolliskokous päätti muistaa kukkatervehdyksellä varapuheenjohtajaansa, jonka sairaus oli arkkipiispa Simojoen mukaan kääntynyt kriittiseen vaiheeseen.²⁰¹

Kun kirkolliskokous ryhtyi käsittelemään kirkon keskusten toimintakertomuksia, Mirja Ronni puuttui asiaan, jota hän oli ajanut aiemminkin. Kirkon kasvatustasiain keskuksen toimintakertomusta käsiteltäessä hän nimittäin kehotti kirkkoa suuntamaan työtään ammatillisiin oppilaitoksiin. Hän kehotti myös kasvatustasiain keskusta vaikuttamaan edelleen määrätietoisesti uskonnonopetuksen tuntimääriin opetusministeriön kautta.²⁰²

¹⁹⁸ KMA KPA C.e.7. KTP 1977–1978 ”Seurakuntahallintoseminaarit syksyllä 1977”.

¹⁹⁹ Smaa 12.8.1977 Miksi ei korjata?, 9.9.1977 Kirkosta kuultua: Liukkaalla pinnalla, 22.9.1977 Katri Kaarlosen eduskuntatyö vaihtui kirkon parlamenttiin, 30.9.1977 Kirkosta kuultua: ”Akkavaltaa” kirkon parlamenttiin, 26.10.1977 Terveisiä: Keskustalaisia kirkolliskokoukseen, 8.11.1977 Terveisiä: Kirkolliskokouksen toimikausi päättyy.

²⁰⁰ Smaa 26.10.1977 Terveisiä: Keskustalaisia kirkolliskokoukseen.

²⁰¹ Kirk.kok. kptk-s. 1977, 1–3.

²⁰² Kirk.kok. kptk-s. 1977, 16 §.

Neljän vuoden tauon jälkeen asialistalle palasi jälleen lasten pääsy ehtoolliselle. Pentti Heikkilä, Ensio Vanhanen ja Lauri Taskila asettuivat lasten ehtoolliselle pääsyn kannalle. Katri Kaarlonen suhtautui sen sijaan varauksellisesti uudistukseen, joka olisi voinut hänen mielestään ahdistaa kasvattajia ja nostaa monille korkean kynnyksen tuoda lapsensa ehtoolliselle. Äänestyksessä lasten pääsy ehtoolliselle toteutui kuitenkin äänin 81–24.²⁰³

Kirkolliskokouksen oli myös valittava jäsenet komiteaan, joka valmistelisi kirkolliskokousta varten lausunnon parlamentaarisen Kirkko ja valtio –komitean mietinnöstä. Kesäkuun alussa valmistunut mietintö oli ollut maltillinen, mikä saattoi johtua yleisen ilmapiirin muuttumisesta kirkolle myönteisemmäksi. Kirkkoon liittyneiden määrä oli kasvussa ja vuosikymmenen alun taistelut kirkon ja valtion suhteista takanapäin. Nyt keskusteltiin muista asioista.²⁰⁴

Turun kristillisessä opistossa keskusteltiin siitä, pitäisikö valmistelukomiteassa olla mukana myös yksi kansanedustaja. Tähän tehtävään perustevaliokunta oli ehdottanut SDP:n Sakari Knuutilaa, Kristillisten sosialidemokraattien liiton puheenjohtajaa. Kirkkopoliittisen toimikunnan nimilistan uusi tulokas Hannu Suomalainen asettui puolustamaan Knuutilan valintaa: komitean työlle olisi hyödyksi yhteys eduskuntaan, ja tehtävään tuli luonnollisesti valita suurimman puolueen edustaja. Hannu Suomalainen ilmoitti vielä ”varmuuden vuoksi”, että hänellä itsellään oli taskussa toisen puolueen jäsenkirja.²⁰⁵ Keskustan kirkkopoliittinen toimikunta ainakin uskoi tietävänsä tuon jäsenkirjan värin.

Myös Väinö Takala käytti asiasta puheenvuoron. Hän ilmoitti näkevänsä komitean hieman yksipuolisena ja asettui kannattamaan kansanedustajajäsenen poistamista komiteasta. Takalan mukaan komiteaa oli hyvä myös vähän nuorentaa. Tässä tarkoituksessa hän esitti professori Kauko Pirisen tilalle Eino Murtorinnettä.²⁰⁶ Tuskinpa ehdotuksessa oli kyse pelkästä nuorentamisesta. Tämä 15 vuoden nuorennus olisi näet tuonut mukanaan ennen kaikkea keskustalaista väriä. Tätä perimmäistä syytä ei vain sopinut sanoa kirkolliskokouksen edessä. Jos vielä olisi saatu SDP:n kansanedustaja pois komiteasta, Takala olisi saavuttanut täydellisesti tavoitteensa. Kirkkopoliittisella toimikunnallakaan oli tuskin mitään valittamista Takalan toiminnasta. Tavoitteenahan oli ollut saada mahdollisimman paljon keskustalaisia kaikkiin kirkon elimiin.

---

²⁰³ Kirk.kok. kptk-s. 1977, 33 §, 40 §.

²⁰⁴ Virolainen 1978, 17; Bäckman & Mäkeläinen 1978, 42; Niskanen 2001, 38–40.

²⁰⁵ Kirk.kok. kptk-s. 1977, 58 §; Kirk.kok. ptk-s. 1977, liite VII-B 8.

²⁰⁶ Kirk.kok. kptk-s. 1977, 58 §.

Kansanedustaja Knuuttila sai vaalissa lopulta niukasti jäädä komiteaan. Murtorinne jäi puolestaan 19 äänellään ulkopuolelle.²⁰⁷ Liekö sattumaa, että kirkkopoliittisen toimikunnan listalla oli nyt Kalliokosken jäätyä pois juuri 19 keskustalaisen edustajan nimeä. Tuolta listalta löytyi varmasti melko kattavasti myös Murtorinteen kannattajakunta. Vaalin tulos oli sen sijaan varmasti pettymys kirkkopoliittiselle toimikunnalle. Sen näkökulmasta oli saatu jälleen malliesimerkki SDP:n ylivoimasta kirkollisissa nimityksissä. Tilanteeseen toi ehkä pientä lohtua, että Takala oli itse valittu edellisenä päivänä kirkon sopimusvaltuuskunnan jäseneksi vuosiksi 1978–1981.²⁰⁸

Kirkolliskokouksen loppumetreillä suoritettuna äänestyksen jälkeen seurasivat pian jo arkkipiispa Simojoen päätöskannat. Hän saattoi todeta, että kirkolliskokous oli uudistuksen jälkeen tullut lähemmäs kirkon jokapäiväistä elämää. Simojoki ilmaisi kuitenkin huolensa, joka oli sama kuin keväällä: uhkasiko kirkkoa kääntymisen sisäänpäin? Uusimuotoinen kirkolliskokous oli kyllä käsitellyt esimerkiksi alkoholilainsäädäntöä, itsemurhaa ja avioliittoa, mutta pääasiassa se oli keskittynyt kirkon sisäisiin ongelmiin: naispappeuteen, Leuenbergin konkordiaan, raamatunkäännökseen ja virsikirjauudistukseen.²⁰⁹

Mutta jos kirkko kääntyy sisäänpäin, rakentaa omaa instituutiotaan ja elää omissa ympyröissään hengellistä elämäänsä vaalien, se lakkaa olemasta kirkko. – – Silloin opetuslapset eivät enää ole maan suola ja maailman valkeus. On syytä olla varuillaan, ettei tällainen kehityssuunta 1970-luvun kirkossa pääse vakiintumaan.²¹⁰

Martti Simojoki korosti siis vuoden 1977 molemmilla istuntokausilla sisäänpäin kääntymisen vaaraa. Kaikki tämä tapahtui silloin, kun keskustassa oli jo nähty myönteisiä merkkejä kirkon avautumisesta. Myös tutkijat havaitsivat myöhemmin samanlaista avautumista. Vaikka näet arkkipiispa Simojoki ilmaisikin huolestuneisuuttaan kirkon sisäänpäin kääntymisestä, kirkko oli alkanut entistä rohkeammin osallistua yhteiskunnassa nousseeseen katsomukselliseen ja uskonnolliseen keskusteluun sekä henkisten arvojen etsintään.²¹¹

Arkkipiispa Simojoen sanoilla oli kuitenkin muukin tehtävä kuin varoittaa kirkkoa sisäänpäin kääntymisestä: ne päättivät ensimmäisen uusimuotoisen kirkolliskokouksen. Kirkolliskokouksen päättyminen ei jäänyt huomaamatta keskustassakaan: vuoden 1977 vuosikirjasta omistettiin sivu päättyneen nelivuotiskauden

---

²⁰⁷ Kirk.kok. ptk-s. 1977, 58 §.

²⁰⁸ Samalla Eino Toivasesta oli tullut emäntä Sirkka Saarisen toinen henkilökohtainen varajäsen. Kirk.kok. ptk-s. 1977, 55 §.

²⁰⁹ Kirk.kok. kptk-s. 1977, 60 §.

²¹⁰ Kirk.kok. kptk-s. 1977, 60 §.

²¹¹ SEK 1976–79, 20.

päätösten esittelylle.²¹² Puolueen kannalta tuo ajanjakso oli ollut suunnitelmien toteuttamisen aikaa. Vasta nyt keskustan kirkkopoliittinen toimikunta oli päässyt toteuttamaan sellaista järjestelmällistä yhteydenpitoa kirkolliskokousedustajiin, jota oli suunniteltu jo vuosina 1971 ja 1973. Vaikuttaminen oli kuitenkin keskittynyt vaaleihin. Toimiessaan kirkolliskokouksen arjessa keskustasuuntautuneet edustajat muodostivat enemmänkin löyhän joukon kuin järjestäytyneen ryhmän.²¹³

Kirkolliskokouksessa vuosikymmenen alkupuolen hallinnolliset uudistukset olivat saaneet väistyä esityslistoilta. Byrokratian kritiikki alkoi vaikuttaa myös kirkossa, ja niinpä ensimmäinen uusimuotoinen kirkolliskokous sai käsiteltäväkseen aiempia vuosia enemmän muita kuin hallintoa koskevia asioita. Byrokratian kritiikin rinnalla yhteiskunnassa alkoi näkyä kuitenkin myös kyllästymistä politiikkaan. Tämä kehitys oli jo parin vuoden ajan näkynyt erityisen selvästi ylioppilaspolitiikassa.²¹⁴ Vuosikymmenen alun kiihkeän politisoitumisvaiheen jälkeen taivaanrannassa alkoi nyt näkyä pilviä, jotka saattoivat ennen pitkää tuoda keskustalaisen kirkkopoliitiikan uuteen vaiheeseen.

Keskustan kirkkopoliitiikkaa pilvet eivät kuitenkaan tuntuneet ensimmäisen uusimuotoisen kirkolliskokouksen loppuaikoina haittaavan. Puolueessa oli laadittu kunnianhimoisia suunnitelmia, jotka tähtäsivät vuoteen 1978. Jo vaalikauden puolivälistä, vuodesta 1976 lähtien, kirkkopoliittinen toimikunta oli suunnannut katseensa kohti seuraavia vaaleja. Istuvaa kirkolliskokousta kohtaan osoitettu huomio oli keskittynyt vuoteen 1974, kokouksen järjestäytymisen ja tärkeimpien henkilövalintojen aikaan. Asioista päätettäessä kirkkopoliittinen toimikunta oli luottanut melko pitkälle kirkolliskokousedustajien omaan harkintakykyyn.²¹⁵

Kirkolliskokouksen päätyttyä uusien edustajien vaalivalmistelut kiihtyivät entisestään. Piirijärjestöille lähetettiin kehoitus hankkia kirkolliskokousedustajien valitsijoiden sekä valittujen pappisedustajien nimet ja osoitteet tammikuun alkuun mennessä. Piirijärjestöjen tuli puolestaan toimittaa listat puoluetuomistoon. Kirk-

---

²¹² KVK 1977, 22–23.

²¹³ Keskustasuuntautuneiden edustajien löyhä yhteenliittymä, jossa poliittista taustaa ei tuotu näkyvästi esille, sopii siihen kuvaan, jonka Jaakko Numminen, Seikko Eskola, Juha Kauppinen ja Tero Yliselä ovat antaneet kirkolliskokouksen puolueyhdistä. Numminen 1991, 140; Eskola 2004, 139; Yliselä 2001, 121; Kauppinen 2004, 144.

²¹⁴ SEK 1976–79, 20; Sundbäck 1991, 140; Kolbe 1996, 476–477, 530.

²¹⁵ Korostaessaan kirkollisten luottamushenkilöiden omaa harkintakykyä keskustan kirkkopoliittinen toimikunta oli samoilla linjoilla keskustalaisen ja oikeistolaisen lehdistön kanssa. Vasemmistolaisessa lehdistössä oltiin valmiimpia panemaan painoa myös seurakuntahallinnon yleiselle poliittiselle merkitykselle. Keskustan kohdalla T. I. Palon arviota puolueiden puuttumattomuudesta asiakysymyksiin voi siten pitää kohtuullisen oikeaan osuneena. SEK 1972–75, 36; Palo 1979, 80.

kopoliittisella toimikunnalla oli aihetta toiveikkuuteen: ”Lehtitietojen perusteella tähän mennessä tapahtuneet valinnat ovat olleet kannaltamme hyviä ja näyttää sille, että saamme runsaasti omia valitsijahenkilöitä nyt mukaan.”²¹⁶

Kunkin hiippakunnan keskustalaisille valitsijahenkilöille järjestettäisiin ryhmäkokous vaalipäivänä, helmikuun kuudentena. Neuvottelu pidettäisiin aamulla ennen varsinaista vaalitulaisuutta. Kokouksessa kerrattaisiin vaalitekniikka ja sovitaisiin menettelytavoista sekä ehdokkaista. Koska saman hiippakunnan alueella oli useita puolueen piirijärjestöjä, tuli tietyn piirin alueen valitsijamiehet kutsua jo aiemmin omaan ryhmäkokoukseensa. Ilman sitä jouduttaisiin turvautumaan puhelimeen ja kirjeisiin. Tärkeintä oli kuitenkin, ”että oma väki pääsee yhteisille linjoille ehdokaskysymyksissä”. Tammikuu olisi vaalivalmistelujen tärkein kuukausi.²¹⁷ Seuraavan vuoden toimintasuunnitelmassa tuli esille puolestaan vaalivalmistelujen lopullinen päämäärä, joka oli ennestään tuttu: kirkolliskokouksen valiokuntiin, valitsijamiehistöön, puhemiehistöön sekä erilaisiin toimikuntiin ja työryhmiin tuli saada mahdollisimman paljon keskustalaisia.²¹⁸ Päättävän vuoden tapahtumien valossa tuo päämäärä ei näyttänyt lainkaan kaukaiselta. Sen verran massiivista vaalikoneistoa keskustan kirkkopoliitikot olivat viritelleet.

Samaa ei voi ainakaan asiakirjojen valossa sanoa kilpakumppani SDP:stä. Vuonna 1977 SDP:n kirkkopoliittisissa asiakirjoissa ei mainittu sanallakaan tulevia kirkolliskokousvaaleja, seurakuntavaalitkin vasta vuoden loppupuolella.²¹⁹ Kokoomuksessa oli sen sijaan hihat kääritty helmikuun kuudetta silmällä pitäen. Järjestösihteeri Hannu Salokorpi oli lähettänyt 12.10. piirien toiminnanjohtajille kirjeen, jossa hän antoi ohjeita vaalivalmisteluihin. Kokoomuksen oli hänen mukaansa oltava valppaana, koska SDP yrittäisi todennäköisesti voimakasta esiinmarssia. Kirjeen lopullisesta versiosta jäi kuitenkin pois luonnoksessa ollut kuvaava varoitus: ”Kirkolliskokouksen kokoonpano on sen vuoksi tärkeä, että kirkon kannalta monet ratkaisut tulevat epäonnistumaan, mikäli sen enemmistö on esimerkiksi vasemmistolla.” Listat valitsijamiehistä tuli heidän valintansa jälkeen toimittaa pikaisesti puolue toimistoon, jotta päästäisiin miettimään vaalistrategiaa. Kokoomuslaisiksi tunnistetut valitsijat saivat sen jälkeen kirjeen ja kutsun tam-

---

²¹⁶ KMA KPA C.e.7. KTP 1977–78 ”Kirkolliskokousedustajien valitsijoiden nimet ja osoitteet”.

²¹⁷ KMA KPA C.e.7. KTP 1977–78 ”Kirkolliskokousedustajien valitsijoiden nimet ja osoitteet”.

²¹⁸ KMA KPA C.b. pvkptk. 26.–27.11.1977 § 18, liite § 8, liite § 18.

²¹⁹ TArk 329,5 C 1 lptk. 4.10.1977 § 9, § 15.

mikuussa järjestettävään informaatiotilaisuuteen.²²⁰ Kokoomuksen valmistautuminen muistutti hyvin paljon keskustan toimia ennen vaaleja. Molemmilla puolilla oltiin nyt liikkeellä tosissaan.

Keskustapuolueen kiinnostus kirkolliskokousedustajien vaaleja kohtaan oli lisääntynyt jatkuvasti tutkimuskauden loppua kohti. Siten puolueen aktiivisuus alkoi saavuttaa huippunsa kirkossa vuosia myöhemmin kuin esimerkiksi kouluneuvostoissa tai korkeakoulupolitiikassa. Sen sijaan puolueen aktivoituminen ammattiyhdistysliikkeessä kulki monelta osin käsi kädessä kirkkopoliittisen aktiivisuuden kanssa.²²¹ Keskustan kirkolliskokousta kohtaan osoittaman kiinnostuksen voi nähdä osana jonkinlaista politisoitumisen toista aaltoa. Osasyynä voimakkaaseen vaalityöhön kirkolliskokousvaalien edellä oli kuitenkin varmasti puolueen halu testata ja virittää järjestökoneistoaan muita vaaleja varten.

Syksyn kirkolliskokouksen jälkeen tapahtui eräs käänne kirkkopoliittisissa asetelmissa. Se saattoi aluksi hukkua vaalivalmistelujen alle, mutta se ounasteli suurempaa muutosta. SDP:n puheenjohtaja Kalevi Sorsa puhui nimittäin marraskuun 16. päivänä Pohjoismaiden kristillisten sosiaalidemokraattien liiton hallituksen kokouksessa. Hän piti kohtalokkaana, jos kristinusko ja kansainvälinen työväenliike kulkisivat toisistaan irrallaan tai toisiaan vastaan. Puhe kuvasti alkanutta muutosta: SDP oli alkanut suhtautua kirkkoon entistä myönteisemmin.²²²

Taustalla saattoi osaltaan olla yleisen yhteiskunnallisen ilmapiirin muuttuminen henkisille arvoille myönteisemmäksi, arkkipiispan mainitsema ”hengen kevät”. Se sai myös puolueet muuttamaan suhtautumistaan kirkkoa kohtaan aiempaa myönteisemmäksi. Kirkon nelivuotiskertomuksen sivuilta saattoi lukea, miten kirkkoon perinteisesti myönteisesti suhtautuneista porvarillisista puolueista ”erityisesti keskustapuolue on osallistunut aktiivisesti kirkkopoliittikkaan ja esittänyt julkisestikin kirkolle myönteisiä näkemyksiä”.²²³ Nyt vain näytti siltä, että keskusta saisi yhä useampia puolueita rinnalleen kirkkoa puolustamaan.

”Hengen kevät” näkyi myös muuten yhteiskunnassa 1970-luvun jälkipuoliskolla. Vallitseva kasvatusajattelu lähestyi kirkon edustamaa ajatusmaailmaa, ja

---

²²⁰ PTA KK Ce KT 1977–1978 ”kirkkopoliittisia systeemejä”, kokoomus toiminnanjohtajille (kirjeluonnos), Hannu Salokorpi toiminnanjohtajille 12.10.1977, ktrptk. 8.11.1977, Veikko Tavastila ja Salokorpi toiminnanjohtajille 16.11.1977, ktrptk. 22.11.1977, ”Kirkolliskokouksen maallikkoedustajien valitsijamiehet 1978”, luonnos kirjeeksi kirkolliskokouksen valitsijamiehille 12.12.1977.

²²¹ Onni Rantala 1982, 51, 228; Kolbe 1996, 530, 534; Kärenlampi 1999, 43, 223.

²²² SEK 1976–79, 27; Sorsa 1978, 7; Honka-Hallila 2003, 76. SDP:n puoluetoimikunta oli jo tammikuussa ottanut esille tarpeen arvioida uudelleen SDP:n ja kristillisyyden suhdetta. TArk 329,5 H 20 PM SDP:n puoluetoimikunnan kokouksesta 25.1.1977.

²²³ SEK 1976–79, 26.

samalla rakentava vuoropuhelu lisääntyi kirkon ja yhteiskunnan välillä. Edelliseen nelivuotiskauteen verrattuna odotukset kirkkoa kohtaan kasvoivat entisestään sosiaalieettisissä kysymyksissä. Vuosikymmenen jälkipuoliskolla keskustelu kirkosta voimistui muutenkin, samoin kuin lehdistön kiinnostus kirkkoa kohtaan. Kiinnostus ei myöskään kohdistunut enää pelkästään kirkon hallintoon vaan myös uskonnolliseen elämään. Uusia piirre oli kirkkoa koskevien palstojen lisääntyminen lehdistössä. Siten ei ollut mitenkään poikkeuksellista, että myös *Suomenmaa* sai vuonna 1977 *Kirkosta kuultua* –palstan.²²⁴

Ajatus arkipyhien palauttamisesta alkoi tulla yhä useammin esille 1970-luvun jälkipuoliskolla. *Kirkosta kuultua* –palstallakin nostettiin syksyllä 1977 esiin kuuden vuoden takainen vääryys. Tuolloinen arkipyhien siirto sai toimia esimerkkinä sosialistien etenemisestä, joka puolestaan sai ainakin otsikon *Käärmeen menetelmä* perusteella suorastaan raamatulliset mittasuhteet: ”Sosialismin etenemistaktiikka on hitaasti kiiruhtaminen. Yksi sormi kerrallaan. Kun ammattiyhdistysmiehet käväisivät kirkon parlamentin kahvipöydässä, niin tulos oli kirkkorahvasta hämmentävä.”²²⁵

Tämän ”hämmentävän” tilanteen muuttamiseksi tehtiin kirkossa myös konkreettisia esityksiä. Ne saivat myös kannatusta niin, että pian tutkimuskauden päättymisen jälkeen, maaliskuussa 1978, Oulun ja Porvoon hiippakuntakokoukset esittivät kirkolliskokoukselle arkipyhien palauttamista entisille paikoilleen.²²⁶ Kehitystä voi pitää merkinä kirkon rohkaistumisesta uuden, kirkolle myönteisemmän ilmapiirin voimistuessa. Vuonna 1971 kirkolliskokous oli joutunut hakemaan asemaansa muuttuneessa poliittisessa järjestelmässä ja taipunut voimistuneiden työmarkkinajärjestöjen tahtoon. Nyt ”välirauha” oli takana, ja kirkossa alettiin miettiä, olisiko kirkolliskokouksella yhteiskunnallisen ilmapiirin muutoksen myötä voimaa kohottaa profiiliaan ja haastaa uudelleen työmarkkinajärjestöt.

”Hengen kevään” tuulahduksista olivat kuitenkin keskustan kannalta ehkä kaikkein tärkeimpiä ne, jotka puhaltelivat Kalevi Sorsan kirjoituspöydän äärellä. Muutos SDP:n kirkkopoliitikassa merkitsi väistämättä uutta arviointivaihetta myös keskustan kannalta. Keskustan kirkkopoliitiikka oli perustunut paljolti vasemmistolaisen kirkkokritiikin vastustamiseen. Tukemalla kirkkoa keskusta oli voinut kilpailla SKL:n kanssa niistä äänestäjistä, jotka olivat jättäneet vasemmiston katsoessaan sen irtaantuneen kristillisistä arvoista. Keskusta oli toiminnallaan

²²⁴ KVK 1977, 24; SEK 1976–79, 23, 38, 39, 231.

²²⁵ Smaa 16.9.1977 *Kirkosta kuultua*: Käärmeen menetelmä.

²²⁶ Oulun hpk.kok. ptk. 1978, 12–14; Porvoon hpk.kok. ptk. 1978, 18–19, 21; SEK 1976–79, 33.

saanut taakseen monen kristityn äänestäjän luottamuksen. Nyt kuitenkin tuo tais-
telutilanne, eräs keskustalaisen kirkkopoliitiikan kulmakivi, oli SDP:n osalta pikku
hiljaa häviämässä. Keskustassa valmistauduttiin kovaa vauhtia seuraavan vuoden
kirkolliskokous- ja seurakuntavaaleihin, mutta samaan aikaan puheenjohtaja Sor-
san työpöydän ääressä syntyi tekstiä, joka saattoi ennakoida uutta aikakautta kirk-
kopoliitikassa.

4. Tutkimustulokset

Keskustapuolue ei ole ottanut virallista kantaa naispappeuskysymykseen. Se on todettu kirkon omaksi sisäiseksi asiaksi, joka ratkaistaan sieltä lähtevien perusteiden mukaan kirkon omissa hallintoelimissä.¹

Keskustapuolueen vuoden 1976 vuosikirjan lukijalle tuli selväksi, että keskusta ei halunnut puuttua kirkon sisäisiin asioihin. Sen takia puolue ei ollut ottanut kantaa naispappeuteenkaan. Todellisuudessa keskusta oli kyllä ottanut myönteisen naispappeuskannan kahdesti, vuosien 1972 ja 1974 puoluekokouksissa. Kirkkopoliitikkaa koskeneen luvun vuosikirjaan laatinut Keskustapuolueen kirkkopoliittinen toimikunta ei kuitenkaan halunnut muistella noita vuosia. Jos herätysliikkeiden kannattajien luottamus puolueeseen haluttiin säilyttää, naispappeuteen ei otettu kantaa – ei ainakaan myönteistä. Kirkon aktiivijäsenten oli nähtävä keskusta puolueena, joka ei puuttunut kirkon sisäisiin asioihin. Tuon kuvan säilyttäminen oli niin tärkeää, että sen vuoksi saattoi hyvin ”unohtaa” pari puoluekokousta. Keskustalaisen kirkkopoliittikan ytimeen oli tullut jäädäkseen vakuutus: ”Me emme ole kirkkoa politisoimassa.”

Puolueet levittäytyivät 1960- ja 1970-luvun vaihteessa voimakkaasti yhteiskunnan eri alueille. Tämän kehityksen myötä kirkkopoliittikka – ja sen mukana kirkolliskokous – alkoi herättää entistä enemmän huomiota myös Keskustapuolueessa. Jo vuonna 1969 puoluehallitus oli asettanut vanhojen herätysliikkeiden edustajista kirkkopoliittisen toimikunnan, joka alkoi kantaa päävastuuta puolueen kirkkopoliittikan suunnittelusta ja käytännön toteuttamisesta. Yleisen politisoitumisen lisäksi puolueen kiinnostumisen taustalla voi nähdä vasemmiston, erityisesti SDP:n, kirkkokritiikin voimistumisen 1960-luvun lopulta lähtien ja vastaavasti SKL:n nousun. Keskustalle syntyi tarve korostaa luonnettaan kirkkoystävällisenä puolueena, jotta se voisi kilpailla SKL:n kanssa ja ansaita äänestäjiensä luottamuksen puolustamalla kirkkoa radikalisoitunutta SDP:tä vastaan.

Kirkon ja Keskustapuolueen vuorovaikutuksen ensimmäisen alueen tutkimuskysymykset koskivat keskustasuuntautuneita kirkolliskokousedustajia. Vuoden 1973 kirkolliskokouksen kohdalla ei ole säilynyt merkintöjä puolueen osallistumisesta kirkolliskokousedustajien vaaleihin. Sen sijaan seuraavana vuonna toimikunta hankki tiedot kirkolliskokousedustajien valitsijoista ja heidän puoluetustaan. Keskustasuuntautuneiden valitsijoiden kokoaminen jäi kuitenkin viime tip-

---

¹ KVK 1976, 87.

paan. Kirkkopoliittinen toimikunta otti oppia ja aloitti valmistelut vuoden 1978 kirkolliskokousedustajien valintaa varten jo kahta vuotta ennen vaaleja. Koko puolueen järjestökenttä oli tarkoitus ottaa tehokkaasti käyttöön ja osallistua aktiivisesti jo kirkolliskokousedustajien valitsijamiesten valintaan. Muutos vuosien 1973 ja 1977 vaalivalmistelujen välillä oli nopea ja voimakas. Se kuvaa samalla, miten vuodesta 1973 lähtien keskustan kirkkopoliitikassa panostettiin jatkuvasti enemmän henkilövalintoihin.

Kirkolliskokouksen keskustasuuntautuneet edustajat olivat lähes poikkeuksetta maallikkoja ja tulivat enimmäkseen puolueen vahvoilta kannatusalueilta, kuten Oulun ja Lapuan hiippakunnasta. Sitoutumattomana itseään pitävien edustajien määrän kasvu vei tutkimuskauden aikana edustajia muilta puolueilta. Keskusta onnistuikin ainoana suurena puolueena säilyttämään edustajamääränsä uusimuotoiseen kirkolliskokoukseen siirryttäessä, ja kirkolliskokouksessa istuvien puolueen kansanedustajien määrä kaksinkertaistui tutkimuskautena. Merkittävää on, että vuodesta 1973 vuoteen 1976 kokoomuslaisiksi tunnustautuvien edustajien määrä laski neljännekseen entisestä, samaan määrään keskustalaisten kanssa. Sosiaalidemokraatteja oli tuolloin kirkolliskokouksessa selvästi vähemmän. Vaikka kirkolliskokous oli tässä mielessä epäpolitisoitunut ja keskustan asema suhteessa muihin puolueisiin vahvistunut, keskustassa muistettiin jatkuvasti varoittaa muiden puolueiden, ennen kaikkea SDP:n, etenemisestä. Samalla saatiin ulkopuolisen uhan avulla perusteltua omaa kirkkopoliittista aktiivisuutta.

Kirkkopoliittinen toimikunta pyrki pitämään yhteyttä keskustalaisiksi tunnetuihin kirkolliskokousedustajiin pitkin tutkimuskautta. Vuoden 1971 kohdalla tästä yhteydenpidosta ei ole jäljellä asiakirjalähteitä, vaikkakin sitä suunniteltiin. Sen sijaan vuonna 1973 toimikunta lähetti kirjeen keskustasuuntautuneille edustajille, mutta suunnitellusta ryhmäkokouksesta jouduttiin luopumaan. Pastori Esko Väyrynen laati sen sijaan listan keskustalaisesta kannasta kirkolliskokouksessa käsiteltäviin asioihin. Lista oli yksityiskohtaisin keskustasta kirkolliskokousedustajille tullut *input*. Uusimuotoisen kirkolliskokouksen aattopäivänä vuonna 1974 järjestettiin viimein myös ryhmäkokous. Tuolloin yhteydenpito keskittyi istuntokauden alun henkilövalintoihin. Myöhemmin kirkkopoliittisen toimikunnan edustajat olivat yhteydessä kirkolliskokousedustajiin satunnaisesti, kuten Lapuan piispanvaalien tiimoilta syksyllä 1974. Vuosina 1971, 1973 ja 1974 toimikunnan yhteydenpito kirkolliskokousedustajiin voimistui vuosi vuodelta, mutta laantui sen jälkeen.

Varsinkin uusimuotoisen kirkolliskokouksen aikana korostui keskustan asema kirkolliskokouksessa vaalipuolueena. Puolue pyrki saamaan mahdollisimman paljon kannattajiaan kirkolliskokoukseen ja sitä kautta erilaisiin merkittäviin luottamustehtäviin ja virkoihin. Taustalla voi nähdä 1970-luvun yleisen kehityksen: vuosikymmen toi mukanaan aivan uudenlaisen kilpajuoksun poliittisissa nimityksissä erityisesti keskustan ja SDP:n välille. On huomattava, että kirkollisissakin nimityksissä keskustan päävastustaja oli nimenomaan SDP ja että keskusta heräsi tähän nimityskilpaan samana vuonna niin kirkossa kuin muualla yhteiskunnassa. Keskustassa korostettiin toistuvasti SDP:n ylivaltaa tällä alueella, vaikka todellisuudessa kokoomus oli vaikutusvallaltaan varteenotettavampi kilpailija. Uhkakuviin avulla perusteltiin omaa aktiivisuutta kirkollisissa nimityksissä ja kannustettiin puolueen kannattajia toimimaan keskustalaisten saamiseksi kirkon johtopaikoille. Keskustasuuntautuneet kirkolliskokousedustajat toimivatkin verrattain hyvin yhteen erilaisissa henkilövalinnoissa, vaikka he eivät muuten muodostaneetkaan mitään yhtenäistä ryhmää.

Keskustan kirkkopoliitikassa oli näkyvä asema vanhoilla herätysliikkeillä, joiden vaikutus näkyi puolueen valmistautumisessa kirkolliskokousvaaleihinkin. Siten vuonna 1977 kirkkopoliittisessa toimikunnassa suunniteltiin ehdokkaiksi nimenomaan herätysliike-, ei puoluevaikuttajia. Tällaisen toiminnan voi nähdä käytännön ilmentymänä halusta olla politisoimatta kirkkoa: haluttiin kirkolle päättäjiä, jotka olisivat aidosti kiinnostuneita kirkosta. Toisaalta taustalla voi nähdä halun pitää kiinni äänestäjäkunnasta. SKL oli saanut mukaansa paljon niin sanottujen vapaitten suuntien sekä viidesläisyyden edustajia. Keskustan kirkkopoliittinen toimikunta piti sen sijaan yhteyttä vanhoihin herätysliikkeisiin: niiden väkeä ei haluttu päästää SKL:ään.

Kirkkopoliittinen toimikunta pyrki vaikuttamaan kirkolliskokouksen asiakysymyksiin huomattavasti vähemmän kuin henkilövalintoihin. Tässäkin seikassa näkyi halu säilyttää herätysliikkeisiin lukeutuneiden kannattajien luottamus. Naispappeuskysymyksen kohdalla toimikunta oli erityisen varovainen, koska se halusi välttää hajaannusta ja pitää kiinni kannattajistaan. Toimikunta halusi kuitenkin kunnioittaa regimenttien rajalinjaa melko pitkälle myös muulloin oppia koskevis- sa kysymyksissä. Hyvänä esimerkkinä on Lintulan Keskusta-Seuran virsikirjauudistusta koskenut aloite. Kirkkopoliittisella toimikunnalla oli asiaan selvä kanta: kirkon tuli hoitaa itse virsikirjauudistus. Sen sijaan kirkon hallinnon järjestämiseen ja köyhien seurakuntien tukemiseen toimikunta otti aktiivisesti kantaa.

Tämä kirkolliskokousedustajille suunnattu *input* ei jäänyt myöskään tuloksettomaksi. Keskustasuuntautuneiden kirkolliskokousedustajien toiminnassa näkyivät nimittäin monet puolueen keskeiset korostukset. Edustajat puolustivat määrätietoisesti ensinnäkin köyhien ja syrjäisten seurakuntien asemaa ja ajoivat toiseksi laajaa demokratiaa kirkon päätöksentekoon. Kolmanneksi myös raittiuus sai puolustajansa keskustasuuntautuneista edustajista. Edustajien kantaan saattoivat vaikuttaa poliittisen taustan lisäksi monet muut tekijät, kuten herätysliiketausta tai asuinpaikka. Näissä kolmessa kysymyksessä keskustasuuntautuneet edustajat olivat kuitenkin niin aktiivisia ja esiintyivät niin selvästi yhtenä rintamana, että puolueen merkitystä ei voi sivuuttaa. On kuitenkin huomattava, että kirkkopoliittinen toimikunta ei ollut täysin ulkopuolinen painostusryhmä kirkolliskokousedustajiin nähden. Monet keskustasuuntautuneet kirkolliskokousedustajat olivat itse mukana suunnittelemassa toimikunnan kannanottoja, joten vuorovaikutus oli heidän kohdallaan kehällistä.

Kertaalleen Ensio Vanhanen käytti puheenvuorossaan lähes sanasta sanaan puolueen yleisohjelman tekstiä, mutta muuten yhtä selvän puolueen vaikutuksen huomaaminen on vaikeaa. Ilmeistä on kuitenkin, ettei keskustan tarvinnut suuremmin pettyä edustajiinsa. Eräs poikkeus oli. Keskustasuuntautuneet edustajat eivät olleet nimittäin halukkaita ajamaan avoimia tunnuksia seurakuntavaalien ehdokaslistoille, vaikka kirkkopoliittinen toimikunta oli Martti Havaksen vanavedessä näitä tunnuksia toistuvasti vaatinut.

Kirkon ja Keskustapuolueen vuorovaikutusta tapahtui kuitenkin henkilötason lisäksi myös organisaatiotasolla. Kirkko tuli 1970-luvun alkaessa varovaisemmaksi kannanotoissaan, vaikka keskusta oli muiden puolueiden tavoin vaatinut siltä sosiaalieettistä aktiivisuutta. On kuitenkin huomattava, että poliittisen järjestelmän kehitys suosi tuolloin entistä enemmän korporatiivista, paljolti julkisen areenan ulkopuolella tapahtuvaa vaikuttamista ja että kirkko joutui hakemaan uudelleen asemaansa muuttuneessa poliittisessa järjestelmässä. Kirkko oli tottunut julkisoikeudelliseen asemaansa valtion kyljessä, mutta yhtäkkiä puolueet ja etujärjestöt tulivat sen rinnalle ja näyttivät menevän ohikin. Tässä tilanteessa kirkko toimi tietystä mielestä kuin oman aikakautensa etujärjestö: se piti monin tavoin esillä pääkysymystään, uskonnonopetusta, ja samalla se piti myönnytyksillä huolen edullisista neuvotteluasemistaan. Malliesimerkki myönnytyksestä oli arkipyhien siirtäminen vuonna 1971.

Suuri syy kirkolliskokouksen vetäytymiseen oli varmasti myös uuspietistien osoittama arvostelu. Oma vaikutuksensa oli kuitenkin myös poliittisten puolueiden tulemisella mukaan seurakuntavaaleihin vuonna 1970. Kirkon piirissä monet pelkäsivät kirkon politisoitumista. Välttämällä kannanottoja haluttiin osaltaan välttää kirkon politisoitumista sanan kolmannessa merkityksessä, samastumista johonkin puolueeseen.

Varsinkin herätysliikkeissä ilmennyt huoli kirkon politisoitumisesta huomattiin myös keskustan kirkkopoliittisessa toimikunnassa. Erityisesti vuonna 1974 ja myös sen jälkeen toimikunnan teksteissä toistui vakuutus, että Keskustapuolue ei halunnut olla politisoimassa kirkkoa. Aiemmin toimikunnassa oli pidetty puolueiden mukaantuloa kirkolliseen päätöksentekoon enimmäkseen myönteisenä tai neutraalina ilmiönä. Politisoitumisesta oli siis puhuttu sanan ensimmäisessä merkityksessä. Nyt politisoitumisen käsite alkoi saada yhä useammin toisen merkityksen eli kielteisen arvolatauksen. Jotkut toimikunnan jäsenet näkivät kuitenkin edelleen kirkon politisoitumisen myönteisenä kehityksenä. Puoluetoimiston edustajan, Martti Havaksen mukaan kirkko eristäytyi omaan pyhyiteensä, jos se ei avannut oviaan puolueille. Joka tapauksessa on huomattava, että mitä aktiivisemmin kirkkopoliittinen toimikunta osallistui kirkkopoliitiikkaan ja kirkolliskokousedustajien valintaan, sitä ahkerammin se korosti haluttomuuttaan politisoida kirkkoa.

Keskusta oikeutti kirkkopoliittisen aktiivisuutensa korostamalla, että tuo aktiivisuus ei johtanut kirkon politisoitumiseen. Päinvastoin keskustan kirkkopoliittikan kerrottiin vastustavan kirkon yksipuolista politisoitumista ja kirkkoon pesiytyneitä piilopoliittisia pyrkimyksiä. Puolue teki kirkkopoliitiikkaa, koska muutkin puolueet olivat aktiivisia kirkossa ja halusivat valjastaa kirkon poliittisten pyrkimystensä välikappaleeksi. Annettiin kuva, että keskustan kirkkopoliittikka oli syntynyt olosuhteiden pakosta. Politisoiminen ei ollut kirkossa helppo kysymys, ja siksi keskustan oli perusteltava kirkkopoliittista aktiivisuuttaan ulkopuolisella uhalla.

Kirkolliskokouksen toiminta puolueiden ja yhteiskunnan suuntaan voimistui 1970-luvun hiljaisen alun jälkeen. Vuosikymmenen edetessä kirkolliskokous pyrki virallisilla lausunnoillaan ja epävirallisemmilla kirjelmillään vaikuttamaan yhä aktiivisemmin valtiolliseen päätöksentekoon. Kirkolliskokous kohotti profiiliaan Suomen poliittisessa järjestelmässä ottamalla kantaa sosiaalieettisiin kysymyksiin, ja tämä kirkolliskokouksen antama panos (*input*) suuntautui myös Keskustapuolu-

eseen. Vaikuttaminen keskittyi neljään kysymykseen, nimittäin uskonnonopetukseen, alkoholilainsäädäntöön, aborttilakiin ja avioliittolainsäädäntöön.

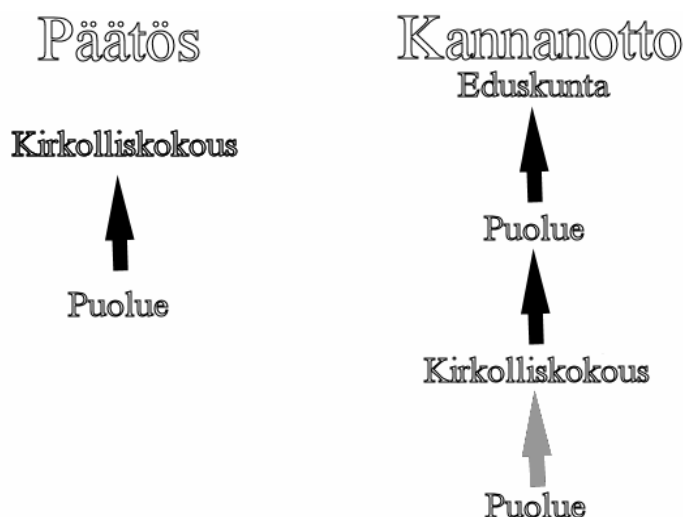
Keskustapuolueen kannalta kirkolliskokouksen kannanotot eivät olleet yhden- tekeviä. Puolue halusi puolustaa kristillisiä arvoja yhteiskunnassa ja esiintyä samassa rintamassa kirkon kanssa. Kirkkopoliittisen toimikunnan tehtävänä oli välittää ja tuoda esille kirkon antamaa *inputia* keskustan puolue-elimissä. Keskustan kannanotoissa ei niinkään haluttu ohjailla kirkolliskokouksen toimintaa kuin kuunnella kirkkoa ja asettua tukemaan sitä. Keskustapuoluetta ja kirkolliskokousta yhdistivätkin juuri näkemykset uskonnonopetuksesta, alkoholilainsäädännöstä, aborttilaista ja avioliittolainsäädännön uudistamisesta. On kuvaavaa, että keskustan asiakirjoissa nämä kysymykset luokiteltiin usein osaksi kirkkopoliitiikkaa, vaikka ne olivat luonteeltaan samalla tavalla yhteiskunnallisia kuin monet muutkin keskustelunaiheet. Keskusta halusi olla kirkon kannalla – saihan se siitä itselleen poliittista etua. Aina, kun kirkolliskokous toisti kantansa vaikkapa uskonnonopetuksesta, kirkon kannalle asettunut keskusta sai eastonilaisittain myönteistä panosta kirkolliskokoukselta.

Keskustan suhtautumisessa oli kyse myös vuoden 1970 vaalitappion jälkeisestä tilanteesta. Tähänastisissa tutkimuksissa on tuotu esiin, miten voimakkaasti keskusta ryhtyi vaalitappion jälkeen vetämään rajaa kansanrintamahallitusten politiikkaan ja vasemmistoon maatalous- ja aluepolitiikassa. On kuitenkin huomattava, että samanlaista rajanvetoa tapahtui kirkkopoliitikassakin. Havaittiin, että kannatuksen säilyttämiseksi oli annettava kentän äänen kuulua silläkin saralla. Oli toisin sanoen puolustettava kirkkoa.

Keskustan ja kirkolliskokouksen vuorovaikutus kehittyi vuosina 1970–1977 kahtalaisesti. Yhtäältä vuonna 1974 aloittanut uusimuotoinen kirkolliskokous lisäsi *inputiaan* puolueiden suuntaan ottaen kantaa yhteiskunnallisiin asioihin. Sen sijaan keskusta keskittyi vuodesta 1974 lähtien lähinnä kirkolliskokouksen henkilöalintoihin. Vuoden 1973 Väyrysen listan kaltaiset tarkat puuttumiset kirkolliskokouksen asiakysymyksiin olivat jääneet taakse. Niinpä kirkolliskokouksen puolueille suuntaama *input* lisääntyi 1970-luvun kuluessa jatkuvasti, kun taas Keskustapuolueen kirkolliskokoukselle antama *input* väheni samassa tahdissa. Siirryttiin *päätös*-kaavasta yhä enemmän *kannanotto*-kaavaan. Keskusta halusi jatkuvasti enemmän kuunnella kirkolliskokousta ja asettua samalle kannalle sen kanssa, ei niinkään vaikuttaa kirkolliskokouksen päätöksiin. Siten tutkimuskauden loppupuolella Keskustapuolueesta kirkolliskokoukseen suuntautunut *input*-nuoli voi-

daan piirtää heikompana kuin vuosikymmenen alussa. Vastaavasti kirkolliskokous alkoi tarjoilla vuosikymmenen kuluessa keskustan kaipaamia kannanottoja. Vuorovaikutuksen aloite siirtyi yhä enemmän keskustalta kirkolliskokoukselle.

Kuvio 3. 1970-luvun alun päätös-kaava ja tutkimuskauden loppupuolen kannanotto-kaava Keskustapuolueen ja kirkolliskokouksen vuorovaikutuksessa

Keskustapuolueen suhde kirkolliskokoukseen muistutti monessa mielessä puolueen suhdetta työmarkkinajärjestöjen luottamuselimiin. Varsinkin Seinäjoen puoluekokouksen kannanotto vuonna 1974 ilmaisi hyvin, miten samat kysymykset toistuivat niin puolueen kirkko- kuin ammattiyhdistyspolitiikassakin. Kirkko ja ammattijärjestöt olivat puolueen näkökulmasta politisoitumassa yksipuolisesti, ja molemmissa tapauksissa vastustaja oli SDP, kirkon kohdalla myös kokoomus. Molemmissa tapauksissa apua haettiin keskustayhteistyöstä ja erityistoimikuntien linkittämisestä tiiviimmin puoluekoneistoon. Näin pyrittiin vastaamaan SDP:n tehokkaana pidettyyn koneistoon. Olisi liian rohkeaa väittää, että puolueen kannalta kirkkopolitiikka olisi rinnastunut täysin ammattiyhdistyspolitiikkaan. Ongelmat, lääkkeet ja päämäärät olivat kuitenkin molemmissa tapauksissa useimmiten samat. Tästä näkökulmasta myös kirkolliskokous ja ammattijärjestöjen liittovaltuustot rinnastuivat ainakin jossain määrin. Jotain kertoo sekin, että keskustan asiakirjoissa kirkolliskokousvaaleja käsiteltiin usein yhdessä ammattijärjestöjen vaalien kanssa.

Keskustapuolueen kiinnostus kirkolliskokousedustajien vaaleja kohtaan lisääntyi jatkuvasti tutkimuskauden loppua kohti. Siten puolueen aktiivisuus alkoi saavuttaa huippunsa kirkossa vuosia myöhemmin kuin esimerkiksi kouluneuvostoissa tai korkeakoulupolitiikassa. Sen sijaan puolueen aktivoituminen ammatti-

yhdistysliikkeessä kulki monelta osin käsi kädessä kirkkopoliittisen aktiivisuuden kanssa. Keskustan kirkolliskokousta kohtaan osoittaman kiinnostuksen voi nähdä osana jonkinlaista politisoitumisen toista aaltoa. Osasyynä lähestyvien kirkolliskokousvaalien korostumiseen vuonna 1977 oli kuitenkin, että puolue saattoi vaaleissa testata ja virittää järjestökoneistoaan eduskuntavaaleja varten.

Tilanne alkoi kuitenkin muuttua kirkkopoliitikassa vuonna 1977. Yleisen ilmapiirin muuttuminen kirkkomyönteisemmäksi alkoi vaikuttaa myös SDP:hen. Miten kauan Keskustapuolue jaksaisi panostaa kirkkopoliitikkaan, kun sen eräs pahimmista vastustajista, SDP, oli tulossa myönteisemmäksi kirkkoa kohtaan? Kaiken lisäksi yhteiskunnassa oli alkanut näkyä muutenkin kyllästymistä politiikkaan. Vielä vuosikymmenen alussa keskusta oli saanut seistä puolustamassa kirkkoa. Asetelmasta oli ollut epäilemättä hyötyä keskustalle. Nyt SDP oli kuitenkin tulossa samaan kirkkomyönteiseen rintamaan, mikä loi aivan uuden tilanteen kirkkopoliittiselle pelikentälle. Oliko ”hengen kevät” ajamassa keskustan kirkkopoliitikkaa kohti takatalvea?

Liite 1: Keskustapuolueen kirkkopoliittisen toimikunnan kokoonpano 1969–1977.

1969¹

teol. lis. Viljo Remes (pj.)
diakonissa Kaino Hautala
sosionomi Aaro Ihatsu
teol. tri Esa Kivekäs
pastori Unto Kokkonen
teol. tri Eino Murtorinne
pastori Esko Oikarinen
pastori Pentti Pelkonen
teol. tri Yrjö Salakka
rakennusmestari Väinö Solkinen
pastori Esko Väyrynen
toimittaja Kaarlo Lähteenmaa (siht.)
(Sihteereinä toimivat myös jaostopäällikkö
Antti Mäki-Reinikka ja järjestösihteeri
Martti Havas.)

1971³

teol. lis. Viljo Remes (pj.)
kansanedustaja Orvokki Kangas
teol. tri Esa Kivekäs
pastori Urpo Kokkonen
teol. tri Eino Murtorinne
kirkkoherra Lauri Mustakallio
kansanedustaja Paavo Niinikoski
pastori Pentti Pelkonen
pastori Esko Väyrynen
järjestösihteeri Martti Havas (siht.)

Asiantuntijajäsenet:
pastori Antti Annala
maanviljelijä Jussi Martikkala
rovasti Kauko Mäntylä

1970²

teol. lis. Viljo Remes (pj.)
diakonissa Kaino Hautala
sosionomi Aaro Ihatsu
teol. tri Esa Kivekäs
pastori Urpo Kokkonen
teol. tri Eino Murtorinne
pastori Esko Oikarinen
pastori Pentti Pelkonen
teol. tri Yrjö Salakka
rakennusmestari Väinö Solkinen
pastori Esko Väyrynen
järjestösihteeri Martti Havas (siht.)
toimittaja Kaarlo Lähteenmaa (siht.)

Asiantuntijajäsen:
insinööri Pentti Eskola

1972⁴

pastori Urpo Kokkonen (pj.)
pastori Tapio Haikarinen
kansanedustaja Orvokki Kangas
apulaisprofessori Eino Murtorinne
pastori Pentti Pelkonen
teol. lis. Viljo Remes
pastori Esko Väyrynen
järjestösihteeri Martti Havas (siht.)

Asiantuntijajäsenet:
pastori Antti Annala
Aarne Huuskonen [toimittaja Aarre Huuskonen]
pastori Jorma Laulaja
toimittaja Kaarlo Lähteenmaa
maanviljelijä Jussi Martikkala
kirkkoherra Lauri Mustakallio
rovasti Kauko Mäntylä
kansanedustaja Paavo Niinikoski
kauppalansihteeri Väinö Takala
saarnaaja Lauri Taskila
Eino Toiviainen [maanviljelijä Eino Toivanen]

¹ KMA KPA C.e.7. KTP 1969–76 kttk. 1969.

² KMA KPA C.c. phptk. 8.1.1970, liite 1; KMA KPA C.e.7. KTP 1969–76 ktptk:t 1970.

³ KVK 1971, 9.

⁴ KMA KPA C.e.7. KTP 1969–76 kttk. 1972.

1973⁵

pastori Urpo Kokkonen (pj.)
pastori Pentti Pelkonen (varapj.)
kansanedustaja Orvokki Kangas
toimittaja Kaarlo Lähteenmaa
teol.tri Eino Murtorinne
kansanedustaja Paavo Niinikoski
pastori Pentti Pelkonen
teol. lis. Viljo Remes
järjestösihteeri Martti Havas (siht.)
pastori Esko Väyrynen (siht.)

Käytetyt asiantuntijat:

tutkimussihteeri Seppo Kääriäinen
osastopäällikkö Seppo Sarlund

1975⁷

pastori Urpo Kokkonen (pj.)
pastori Pentti Pelkonen (varapj.)
emäntä Katri Kaarlonen (ehkä jäsen)
kansanedustaja Orvokki Kangas
toimittaja Kaarlo Lähteenmaa
teol. yo. Hannu Mustakallio
kansanedustaja Paavo Niinikoski / profes-
sori Eino Murtorinne
markkinointipäällikkö Aito Rekola
diakoniajohtaja Esko Väyrynen
järjestösihteeri Martti Havas (siht.)

1974⁶

pastori Urpo Kokkonen (pj.)
pastori Pentti Pelkonen (varapj.)
kansanedustaja Orvokki Kangas
toimittaja Kaarlo Lähteenmaa
teol. tri Eino Murtorinne
teol. yo. Hannu Mustakallio
kansanedustaja Paavo Niinikoski
kansanedustaja Juhani Saukkonen
diakoniajohtaja Esko Väyrynen
järjestösihteeri Martti Havas (siht.)

1976⁸

pastori Urpo Kokkonen (pj.)
pastori Pentti Pelkonen (varapj.)
ministeri, kansanedustaja Orvokki Kangas
nuorisosihteeri Tuija Lehto
toimittaja Kaarlo Lähteenmaa
teol. kand. Hannu Mustakallio
pastori, kansanedustaja Juhani Saukkonen
pastori, diakoniajohtaja Esko Väyrynen
järjestösihteeri Martti Havas (siht.)

Erikoisasiantuntijat:

professori Eino Murtorinne
teol. tri, apulaisjohtaja Viljo Remes

⁵ KMA KPA C.e.7. KTP 1969–76 ktpk:t 1973.

⁶ KMA KPA J.a. SV 1974– ”Kirkkopoliittinen toimikunta v. 1974”.

⁷ KMA KPA C.c. phptk. 6.2.1975, liite § 4.

⁸ KMA KPA J.a. SV 1974– ”Kirkkopoliittinen toimikunta / 1976”.

1977⁹

pastori Urpo Kokkonen (pj.)
pastori Pentti Pelkonen (varapj.)
ministeri Orvokki Kangas
nuorisosihteeri Tuija Lehto
toimittaja Kaarlo Lähteenmaa
teol. kand. Hannu Mustakallio
pastori Lauri Oinonen
kansanedustaja Juhani Saukkonen
diakoniajohtaja Esko Väyrynen
järjestösihteeri Martti Havas (siht.)

Lisäksi luettelossa mainittu (ilmeisesti
asiantuntijajäsenenä)

pastori Jaakko Elenius
pastori Tapio Haikarinen
pastori Simo Kiviranta
professori Eino Murtorinne

---

⁹ KMA KPA J.a. SV 1970–1974 ”Kirkkopoliittinen toimikunta v. 1977”.

Liite 2: Keskustapuolueen kirkkopoliittinen periaateohjelma.¹⁰

I Yleinen asennoituminen

Kirkon vaikutus suomalaisen yhteiskunnan kehitykseen on ollut merkittävä. Sen sanoma ja toiminta on vaikuttanut ratkaisevasti sekä yhteiskunnan ulkonaisiin rakenteisiin että kansamme eettiseen arvomaailmaan.

Keskustapuolue katsoo, että elinvoimaisella Jumalan sanan pohjalla toimivalta kirkolla on tärkeä tehtävä kansamme elämässä. Varsinkin nykyisen murroksen keskellä sekä yksityiset kansalaiset että koko yhteiskuntamme tarvitsevat kirkon sanomaa ja palveluksia.

Uskonnonvapauden periaate, nopea yhteiskunnallinen kehitys ja kirkon tehtävän toteutuminen nykyajassa edellyttävät toisaalta kirkon oman sisäisen kehityksen tarkistamista ja jatkuvaa kehittämistä.

II Valtio ja kirkko

Keskustapuolue katsoo, että valtio ei voi jättää huomioonottamatta kansan enemmistön uskonnollisia mielipiteitä tai asennoitua niihin välinpitämättömästi. Tästä syystä valtion ja kirkon täydellinen erottaminen ei ole puolueen käsityksen mukaan mahdollinen eikä toivottava.

Keskustapuolueen mielestä valtion ja kirkon suhteet on säilytettävä sellaisina, että kirkko voi vapaasti ja aidosti toteuttaa tehtäväänsä. Kirkon ja valtion suhteiden tarkistaminen ei saa johtaa kirkon alistamiseen valtion holhoukseen eikä kirkon toiminnan rajoittamiseen tai sen taloudellisen tilan huonontamiseen. Itsenäisen kirkko voi parhaiten palvella myös yhteiskuntaa. Siksi eduskunnan käsiteltäväksi on saatettava vain ne säännökset, jotka koskevat kirkon ja valtion suhdetta. Kirkon toimintaa koskevista säännöksistä kirkon tulee päättää itse. Kirkon omaan toimintaan kuuluvista tehtävistä, kuten tuomiokapitulien kustannuksista on kirkon itse vastattava.

Valtion ja kirkon työnjako tulee toteuttaa siten, että koko yhteiskuntaa palvelevien toimintamuotojen järjestämisessä otetaan huomioon väestön uskonnollisen enemmistön mielipide. Tämän periaatteen toteutuminen edellyttää, että koululaitoksen uskonnonopetus on tunnustuksellista ja että sille varataan nykyinen tuntimäärä. Samalla on uskonnonopetuksen sisällön kehittämiseen kiinnitettävä huomiota.

Valtion ja kirkon työnjaon toteuttamisessa on myös huolehdittava siitä, että yksityisten kansalaisten saamien palvelusten taso ei laske ja että uudistus ei aiheuta yksityisille ihmisille, yhteiskunnalle tahi kirkolle kohtuuttomia kustannuksia. Siitä syystä mm. paikallisen väestörekisterin pitäminen on jätettävä kirkon hoidettavaksi.

Valtion tulee asennoitua myönteisesti myös muiden uskonnollisten yhteisöjen kuin kansankirkkojen työhön sekä kohdella niitä ja niiden jäseniä tasapuolisesti uskonnonvapauslain hengessä.

---

¹⁰ KKP. Kirkkopoliittinen periaateohjelma hyväksyttiin tässä muodossaan puoluevaltuuskunnan kokouksessa keväällä 1972. KMA KPA C.b. pvkptk. 22.–23.4.1972 § 12.

III Kirkon sisäinen uudistustyö

Keskustapuolue pitää tärkeänä, että kirkon hallinto on kansanvaltainen ja koko kirkosta yhteisvastuuta kantava. Kirkon keskushallintoa [sekä hiippakunta- ja seurakuntahallintoa] tulee kehittää niin, että ne antavat edellytykset monille aktiiviseen osallistumiseen.

Kirkon tulee pyrkiä työssään sanomansa mukaisesti suojelemaan ihmisarvoa ja ihmisenä elämisen oikeutta sekä toimia yleisen vieraantumisen ja katkeroitumisen välttämiseksi.

[Hakasuluissa oleva teksti puuttuu eräästä painoksesta todennäköisesti vahingossa.]

Liite 3: Kirje keskustalaisille kirkolliskokousedustajille 28.9.1973.¹¹

Kirkkopoliittinen toimikunta

Helsinki 28.9.1973

Ehdottomasti luottamuksellinen

ARV. KIRKOLLISKOKOUKSEN KESKUSTALAISET EDUSTAJAT

Hyvät ystävät

Keskustapuolueen asettama kirkkopoliittinen toimikunta kokoontui 25.9. syyskauden ensimmäiseen kokoukseen. Neuvottelussa tarkasteltiin monipuolisesti syksyn yleispoliittista tilannetta. Erityisesti kiinnitettiin huomiota SDP:läisen rintaman vauhdikkaaseen etenemiseen kirkkopoliittisella sektorilla. Esimerkiksi Kirkon Tiedotuskeskuksen ja Kirkon Kasvatusasiain Keskuskeskuksen kanavat ovat lähinnä SDP:läisen nuoren polven käsissä. Enää ei myöskään ole varaa toistaa viimekesän lipsahdusta, jolloin kirkkopäivien pääasiallisin anti lipsahti SDP:läisyyden esiinmarsiksi. Todettakoon myöskin tiedotusluontoisena asiana Veikko Pöyhösen (Kirkon Kasvatusasiain Keskus) ottaneen SDP: jäsenkirjan.

Tuoreinta puolta tällä sektorilla edustanee opetusministeri Sungvistin¹² koolle kutsuma kaikkien piispojen, opetusministeriön ja kouluhallituksen yhteinen neuvottelu 25.9. klo 16.00. Ensikäden antamien tietojen perusteella tilaisuus muodostui kokonaisuutena SDP:n voitoksi. Sungvist esitteli piispoille suunnitelmansa ja myös toimikunnan kokoonpanon, joka lähtee kartoittamaan koulujen uskonnonopetusongelmia. Paikalla mukana olleiden mukaan toimikunta on rakenteeltaan SDP/enemmistöinen. Toimikunnan kokoonpano saadaan tarkennettua lähipäivinä. Ihmeellisintä asiassa: piispat nykyttelivät päätänsä.....

Ellei jatkossa keskustapuolueen taholta kyetä riittäviin vastaiskuihin nimityskysymyksissä ja yleensä kirkkopoliittisten asioiden hoidossa – olemme tuuliajolla. Tämän vuoksi on kohta lähestyvä kirkolliskokouksen takia entistä huolellisemmin valmistauduttava hoitamaan yhteisiä asioita.

Kirkkopoliittinen toimikunta toivoo, että keskustalaiset kirkolliskokousedustajat ovat tärkeimmistä kysymyksistä ”kuulokorvalinjalla” toistensa kanssa. Erikoisesti korostamme sitä, että komiteoiden ja toimikuntien jäsen-sihteerijä ja puheenjohtajakysymyksissä olisitte perin tarkkoja. On välttämätöntä sopia yhteistyöstä näiden kysymysten hoitamiseksi. Emme tarkoita edellisellä varsinaisten ryhmäkokousten pitämistä, mutta lähinnä sitä, että tiedon on kuljetta-va ”oman väen sisällä”.

Tämän takia tämän kirjeen mukana saatte luettelon tunnistetuista ja varmoista kepulaisista. Edelleen olemme sopineet siitä, että jos jotakin apua tarvitaan erikoistietojen tai muun vastaavan suhteen, niin kirkkopoliittisen toimikun- nan jäsenet ovat käytettävissä. Tämän takia myöskin heidän kotiosoitteet ja puhe- linnumerot seuraavat liitteenä. Olemme alustavasti sopineet tietyistä yhdyshenki- löistä, joiden kautta pysymme tilanteen tasalla myös täällä. Yhdyshenkilöinä toi- mivat kansliapäällikkö Jaakko Numminen opetusministeriöstä, Eino Toivanen Säyneisistä ja kirkkoherra Yrjö Salakka Espoosta.

¹¹ KMA KPA C.e.7. KTP 1969–76 KT kirkolliskokouksen keskustalaisille edustajille 28.9.1973.

¹² Ulf Sundqvistin nimi toistuu KT:n materiaalissa lähes poikkeuksetta muodossa Sungvist.

Siitä huolimatta, että monet asiat näyttävät tällä hetkellä huolestuttavalle, toivotamme Teille hyvää ja rakentavaa yhteistyötä ja tuloksellista kokousta.

Kirkkopoliittisen toimikunnan puolesta
Martti Havas
sihteeri

Liitteet: keskustalaiset edustajat kirkolliskokouksessa
muutamien toimikunnan jäsenten nimi- ja osoiteluettelo

Liite 4: Keskustasuuntautuneiden edustajien puheenvuorot kirkolliskokouksen istunnoissa.

Mukana ovat vain ne puheenvuorot, joissa on puututtu käsiteltävien asioiden sisältöön. Siten mukana ovat lyhyetkin kannatuspuheenvuorot mutta ei sellaisia puheenvuoroja, joissa puututaan vain puhtaan teknisesti asioiden käsittelyjärjestykseen. Tällainen jako ei ole luonnollisestikaan yksiselitteinen, koska usein käsittelyjärjestykseen puuttumisen taustalla on pyrkimys vaikuttaa sisällöllisiin kysymyksiin.

Mukana ovat vain ne aiheet, joiden kohdalla keskustasuuntautuneet edustajat ovat käyttäneet vilkkaimmin puheenvuoroja. Vuosi 1973 muodostaa poikkeuksen. Tuona vuonna käsiteltäviä asioita ja puheenvuoroja oli hyvin paljon, joten edustajien kaikki sisällölliset puheenvuorot on pyritty laskemaan mukaan.

1971

	Kirkon keskushallinnon uudistaminen	Seurakuntien päätöksenteon uudistaminen	Uskonnonopettajan kuuluminen kirkkoon	Arkipyhät	Eläkelaki	Yhteensä
Anttila, Eero	1		2			3
Kalliokoski, Viljami	1	2				3
Kokko, Heikki		1		2		3
Maunula, Venni	3	2		2	2	9
Mäntylä, Kauko			2		1	3
Takala, Väinö	5	2				7
Taskila, Lauri	5	2	2	1	1	11
Toivanen, Eino	3	1		1		5
Vanhanen, Ensio	1	1	1	1		4
Yhteensä	19	11	7	7	4	48

1973

	Seurakunnan hallinnon uudistaminen	Kirkon järjestysmuoto	Lausunto avioliittolaikomitean mietinnöstä	Suhteellinen vaalitapa maallikkoedustajien vaalissa	VPJ 61 §	Muut	Yhteensä
Anttila, Eero			1			5	6
Huuskonen, Aarre	4	5	3		4	11	27
Kalliokoski, Viljami	1	2		4	2	6	15
Kokko, Heikki	1			3		1	5
Majjala, Matti						1	1
Mustakallio, Lauri		1				8	9
Salakka, Yrjö		1	1			1	3
Taskila, Lauri	1		2		1	10	14
Toivanen, Eino						1	1
Vanhanen, Ensio	2					7	9
Viita, Toivo			1			1	2
Yhteensä	9	9	8	7	7	52	92

1974

	Kirkon keskusrahaston tulo- ja menoarvio (s.)	Uudesta työjärjestyksestä päättäminen (k. & s.)	Lausunto itsemurha-toimikunnan mietinnöstä (s. & y.)	Määräaikaisten kirkoneuvosten vaali (k.)	Lähetystyön kehittäminen (s.)	Yhteensä
Heikkilä, Pentti	1		1		2	4
Kaarlonen, Katri	2			1		3
Kalliokoski, Viljami	1	4	2	1		8
Kokko, Heikki	2					2
Maijala, Matti	1			1		2
Mattila, Else			1			1
Piri, Erkki						0
Rajamäki, Aili						0
Ronni, Mirja	3					3
Saari, Alma						0
Salakka, Yrjö			1		1	2
Sääksi, Simo	1					1
Takala, Väinö	3	4				7
Taskila, Lauri	2			1		3
Toivanen, Eino	1					1
Vanhanen, Ensio	2					2
Yhteensä	19	8	5	4	3	39

1975

	Uusien virkojen perustaminen (k.)	Keskiohjelutlain kumoaminen (s.)	Raamatunkäännöskomitean osamietintö (k.)	Kirkon keskusrahaston tulo- ja menoarvio (s.)	Yhteensä
Heikkilä, Pentti					0
Kaarlonen, Katri					0
Kalliokoski, Viljami	1	2			3
Kokko, Heikki					0
Maijala, Matti					0
Mattila, Else					0
Piri, Erkki					0
Rajamäki, Aili					0
Ronni, Mirja		1			1
Saari, Alma					0
Salakka, Yrjö					0
Sääksi, Simo				2	2
Takala, Väinö	5			2	7
Taskila, Lauri		1	4		5
Toivanen, Eino					0
Vanhanen, Ensio		1			1
Yhteensä	6	5	4	4	19

1976

	Virkakomitean loppumietintö (naispappesus) (k. & s.)	Uusien virkojen perustaminen (k. & s.)	Kirkon keskusrahaston tulo- ja menoarvio (s.)	Virsi kirjauudistus (s.)	Lehtorinviran uudistaminen (s.)	Yhteensä
Heikkilä, Pentti	2				1	3
Kaarlonen, Katri	1					1
Kalliokoski, Viljami	2	1	1			4
Kokko, Heikki		3	2			5
Majjala, Matti		1				1
Mattila, Else					1	1
Piri, Erkki	2					2
Rajamäki, Aili						0
Ronni, Mirja	1				1	2
Saari, Alma						0
Salakka, Yrjö						0
Sääksi, Simo	1		1			2
Takala, Väinö		5	5	1		11
Taskila, Lauri	2			1	1	4
Toivanen, Eino			1	2		3
Vanhanen, Ensio	2					2
Väänänen, Marjatta	1					1
Yhteensä	14	10	10	4	4	42

1977

	Kirkon keskusrahaston tulo- ja menoarvio (s.)	Lasten pääsy ehtoolliselle (k. & s.)	Kokonaispalkkakatetta 1976:n mietintö (s.)	Papin oikeus olla vihkimättä eronnutta (s.)	Yhteensä
Heikkilä, Pentti		1		1	2
Heinämäki, Tapani (s.)			1		1
Kaarlonen, Katri		1			1
Kokko, Heikki	1				1
Majjala, Matti					0
Mattila, Else					0
Piri, Erkki					0
Rajamäki, Aili					0
Ronni, Mirja					0
Ruuttunen, Arvi (s.)					0
Saari, Alma					0
Salakka, Yrjö				1	1
Suomalainen, Hannu (s.)	1		1		2
Sääksi, Simo					0
Takala, Väinö	1		3		4
Taskila, Lauri		1		1	2
Toivanen, Eino					0
Vanhanen, Ensio	4	2			6
Vuorenpää, Irja (s.)					0
Yhteensä	7	5	5	3	20

Lyhenteet

diss.	akateeminen väitöskirja
hpk.kok.	hiippakuntakokous
HYTTK	Helsingin yliopiston teologisen tiedekunnan kirjasto
JYVLJ	Jyväskylän yliopiston valtio-opin laitoksen julkaisuja
k.	kevälistunto
kirk.kok.	kirkolliskokous
kptk-k.	keskustelupöytäkirja, kevälistunto
kptk-s.	keskustelupöytäkirja, syysistunto
kptk-y.	keskustelupöytäkirja, ylimääräinen istunto
KSL	Kristillisten sosialidemokraattien liitto ry.
KT	Keskustapuolueen kirkkopoliittinen toimikunta
ktptk.	kirkkopoliittisen toimikunnan pöytäkirja
kt rptk.	kirkkopoliittisen työryhmän pöytäkirja
kttk.	kirkkopoliittisen toimikunnan toimintakertomus
kt tptk.	kirkkopoliittisen toimikunnan työryhmän pöytäkirja
kt tvptk.	kirkkopoliittisen toimikunnan työvaliokunnan pöytäkirja
l.	laitos
laaj.	laajennettu
LKP	Liberaalinen Kansanpuolue rp.
lkptk.	liittokokouksen pöytäkirja
ltptk.	liittotoimikunnan pöytäkirja
p.	painos
phptk.	puoluehallituksen pöytäkirja
pj.	puheenjohtaja
pkptk.	puoluekokouksen pöytäkirja
piisp.kok.	piispainkokous
PM	muistio (<i>pro memoria</i>)
PT	Politiikan tutkimuksia
ptk.	pöytäkirja
ptk-k.	pöytäkirja, kevälistunto
ptk-l.	pöytäkirjojen liitteet
ptk-s.	pöytäkirja, syysistunto
ptk-y.	pöytäkirja, ylimääräinen istunto
pvkptk.	puoluevaltuuskunnan pöytäkirja
pv-kptk.	puoluevaltuuston keskustelupöytäkirja
pääk.	pääkirjoitus
rp.	rekisteröity puolue
ry.	rekisteröity yhdistys
s.	syysistunto
s.a.	ilman vuotta (<i>sine anno</i>)
SAK	Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö
siht.	sihteeri
SKL	Suomen Kristillinen Liitto rp.
SMP	Suomen Maaseudun Puolue rp.
SDP	Suomen Sosialidemokraattinen Puolue rp.
SKHST	Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia
SKHSV	Suomen kirkkohistoriallisen seuran vuosikirja
s.l.	ilman paikkaa (<i>sine loco</i>)

SLEY	Suomen Luterilainen Evankeliumiyhdistys ry.
srk.	seurakunta
SRK	Suomen Rauhanyhdistysten Keskusyhdistys ry.
STKSJ	Suomalaisen teologisen kirjallisuusseuran julkaisuja
stptk.	seurakuntavaaliryhmän pöytäkirja
TA	Teologinen Aikakauskirja
tark.	tarkistettu
teol. kand.	teologian kandidaatti
teol. lis.	teologian lisensiaatti
teol. tri	teologian tohtori
teol. yo.	teologian ylioppilas
tvptk.	työvaliokunnan pöytäkirja
TYK	Turun yliopiston kirjasto
täyd.	täydennetty
uud.	uudistettu
VPJ	valtiopäiväjärjestys
y.	ylimääräinen istunto

Lähteet ja kirjallisuus

Painamattomat lähteet

<i>Keskustan ja maaseudun arkisto</i> , Helsinki	KMA
Keskustapuolueen puolue toimiston arkisto	KPA
Luottamushenkilöluettelot	B.b.
Kunnallisvaaliehdokkaita 1968, 1972	KE
Puoluekokousten pöytäkirjat 1970, -72, -74, -76	C.a.
Puoluevaltuuskunnan pöytäkirjat 1970–1977	C.b.
Puoluehallituksen pöytäkirjat 1970–1977	C.c.
Kulttuurialan toimikuntien pöytäkirjat	C.e.7.
Kirkkopoliittisen toimikunnan pöytäkirjat 1969–1977	KTP
Vaalit	J.a.
Eduskuntavaalit 1975	EV
Seurakuntavaalit 1970–1974, 1974–	SV
Keskustapuolueen eduskuntaryhmän arkisto	KEA
Eduskuntaryhmän pöytäkirjat 1970–1977	C.a.
Karjalan piirijärjestön arkisto	KPJA
Pöytäkirjoja 1974	C.
Satakunnan piirijärjestön arkisto	SPA
Muut pöytäkirjat	C.d.
Kirkkopoliittinen toimikunta	KT
Vaalit	J.a.
Kirkollisia vaaleja 1974	KV
<i>Porvarillisen työn arkisto</i> , Helsinki	PTA
Kansallinen Kokoomus	KK
Puoluevaltuuston pöytäkirjat 1971	Cb16
Toimi- ja valiokunnat	Ce
Kirkollinen työ 1977 ¹	KT
Vaalit	Ha
Seurakuntavaalit 1974	31 E3
<i>Työväen Arkisto</i> , Helsinki	TArk
Kristillisten sosialidemokraattien liitto	329,5
Liittotoimikunnan ja työvaliokunnan pöytäkirjat 1970–1977	C 1
Liittokokouspöytäkirjat 1970–1977	C 2
Kirjeenvaihtoa 1970–1977	F 7–F 8
Seurakuntavaalien materiaalia 1970, 1974	H 19
Julkilausumia, ohjelmia ja kannanottoja	H 20

Painetut lähteet²

Alaja, Osmo
1988   Kaitsijana kaakonkulmalla. Jyväskylä.

¹ Kyseessä on vielä järjestämätön kokoelma.

² Suomessa painetuista lähteistä ja kirjallisuudesta on merkitty painopaikka, ulkomaisista teoksista puolestaan kustannuspaikka.

- Huuskonen, Aarre
1981 Lampaankirje. Maallikon repliikkejä kirkolliseen ja elämäkatsomukselliseen keskusteluun. Kuopio.
- Kalliokoski, Viljami
1973 Kiitollisena muistan. Helsinki.
- Kanerva, Ilkka
1996 Kun politiikka saavutti opiskelijat. – Frakkeja ja villapaitoja. Suomen ylioppilaskuntien liitto 75 vuotta. Jyväskylä.
- Kangas, Orvokki
1984 Kotipolkuja ja valtateitä. Jyväskylä.
- Kirk.kok. kptk-k.
1974 Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkolliskokous. Keskustelupöytäkirja. Kevätistunto 1974. Tampere.
- 1975 Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkolliskokous. Keskustelupöytäkirja. Kevätistuntokausi 1975. s.l.
- 1976 Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkolliskokous. Keskustelupöytäkirja. Kevätistuntokausi 1976. Tampere.
- 1977 Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkolliskokous. Keskustelupöytäkirja. Kevätistuntokausi 1977. Tampere.
- Kirk.kok. kptk-s.
1974 Syysistunto 1974. – Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkolliskokous. Keskustelupöytäkirja. Syysistunto 1974. Ylimääräinen kirkolliskokous 30. 12. 1974. Tampere 1975.
- 1975 Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkolliskokous. Keskustelupöytäkirja. Syysistuntokausi 1975. s.l. 1976.
- 1976 Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkolliskokous. Keskustelupöytäkirja. Syysistuntokausi 1976. Tampere 1977.
- 1977 Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkolliskokous. Keskustelupöytäkirja. Syysistuntokausi 1977. Tampere 1978.
- Kirk.kok. kptk-y.
1974 Ylimääräinen kirkolliskokous 30. 12. 1974. – Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkolliskokous. Keskustelupöytäkirja. Syysistunto 1974. Ylimääräinen kirkolliskokous 30. 12. 1974. Tampere 1975.
- Kirk.kok. ptk.
1968 Suomen evankelisluterilaisen kirkon kahdennenkymmenennen varsinaisen kirkolliskokouksen pöytäkirjat 1968. Hämeenlinna 1969.

Kirk.kok. ptk.

1971 Suomen evankelis-luterilaisen kirkon ylimääräisen kirkolliskokouksen pöytäkirjat 1971. Hämeenlinna 1972.

1973 Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kahdennenkymmenennenensimmäisen varsinaisen kirkolliskokouksen pöytäkirjat 1973. Forssa 1974.

Kirk.kok. ptk-k.

1974 Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkolliskokous. Pöytäkirja. Kevätistunto 1974. s.l.

1975 Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkolliskokous. Pöytäkirja. Kevätistuntokausi 1975. Pieksämäki.

1976 Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkolliskokous. Kevätistuntokausi 1976. Pieksämäki.

1977 Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkolliskokous. Pöytäkirja. Kevätistuntokausi 1977. Pieksämäki.

Kirk.kok. ptk-l.

1971 Suomen evankelis-luterilaisen kirkon ylimääräisen kirkolliskokouksen pöytäkirjain liitteet 1971. s.l.

1973 Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kahdennenkymmenennenensimmäisen varsinaisen kirkolliskokouksen pöytäkirjain liitteet 1973. s.l.

Kirk.kok. ptk-s.

1974 Syysistunto 1974. – Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkolliskokous. Pöytäkirja. Syysistunto 1974. Ylimääräinen kirkolliskokous 30. 12. 1974. Pieksämäki 1975.

1975 Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkolliskokous. Pöytäkirja. Syysistuntokausi 1975. Pieksämäki 1976.

1976 Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkolliskokous. Pöytäkirja. Syysistuntokausi 1976. Pieksämäki 1977.

1977 Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkolliskokous. Pöytäkirja. Syysistuntokausi 1977. Pieksämäki 1978.

Kirk.kok. ptk-y.

1974 Ylimääräinen kirkolliskokous 30. 12. 1974. – Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkolliskokous. Pöytäkirja. Syysistunto 1974. Ylimääräinen kirkolliskokous 30. 12. 1974. Pieksämäki 1975.

- KKKO
1972 Kansallisen Kokoomuksen kirkkopoliittinen ohjelma. Hyväksytty kokoomuksen puoluehallituksen kokouksessa 14.12.1972. s.l. s.a.
- KKP Keskustapuolue. Kirkkopoliittinen periaateohjelma. s.l. s.a.
- KL
1964 Kirkkolaki 23.12.1964/365.
- KP
1973 Kirkkopäivät 1973. Porissa 3–6. 8. 1973 pidettyjen 26. yleisten kirkkopäivien valmisteleva aineisto ja pöytäkirja liitteineen. Vammala.
- KPK
1972 Keskustapuolue. 54. puoluekokoukselle saapuneet aloitteet. Kokemäki.
- 1974 Keskustapuolueen 55 puoluekokous Seinäjoella 7.–9.6.1974. s.l.
- 1976 Keskustapuolueen 56 puoluekokous Helsingissä 11.–13. 6. 1976. s.l.
- KPT
1972 Kokoomuksen politiikan tavoitteet. Kansallisen Kokoomuksen periaateohjelma ja lähiajan tavoiteohjelma. Tampere.
- KSLKO Kristillisten sosialidemokraattien liiton kirkkopoliittinen ohjelma. s.l. s.a.
- KVK
1970 Keskustapuolueen vuosikirja 1970. s.l. s.a.
- 1971 Keskustapuolue. Toimintakertomus 1971. s.l. s.a.
- 1972 Keskustapuolueen vuosikirja 1972. Lappeenranta 1973.
- 1973 Keskustapuolueen vuosikirja 1973. s.l. s.a.
- 1974 Keskustapuolueen vuosikirja 1974. s.l. s.a.
- 1975 Keskustapuolueen vuosikirja 1975. s.l. s.a.
- 1976 Keskustapuolueen vuosikirja 1976. s.l. s.a.
- 1977 Keskustapuolueen vuosikirja 1977. s.l. s.a.
- KY
1974 Keskustapuolueen yleisohjelma. Hyväksytty Seinäjoen puoluekokouksessa 7.–9.6.1974. Kokemäki 1977.

Laaj. piisp.kok. ptk-k.

1971 Laajennetun piispainkokouksen pöytäkirja 11.–12.5.1971. – Kirkon vuosikirja 1971. Pieksämäki 1972.

1973 Laajennetun piispainkokouksen pöytäkirja 22.–23.5.1973. – Kirkon vuosikirja 1973. Pieksämäki 1974.

Laaj. piisp.kok. ptk-s.

1971 Laajennetun piispainkokouksen pöytäkirja 7.–8.12.1971. – Kirkon vuosikirja 1971. Pieksämäki 1972.

Lampinen, Pekka

1971 Kristillisten sosialidemokraattien liiton kirkkopoliittinen ohjelma. – Näissä merkeissä. Kristillisen ja sosialidemokraattisen toiminnan näköaloja. Turenki.

Laurila, Aarne

1973 Kirkon vallankäyttö suomalaisessa yhteiskunnassa. – Kirkkopäivät 1973. Porissa 3–6. 8. 1973 pidettyjen 26. yleisten kirkkopäivien valmisteleva aineisto ja pöytäkirja liitteineen. Vammala.

Oulun hpk.kok. ptk.

1978 Vuonna 1978 pidetyn Oulun hiippakuntakokouksen päätökset. s.l.

Perheentupa, Antti-Veikko

1971 Kristinusko ja sosialismin haaste tänään. – Näissä merkeissä. Kristillisen ja sosialidemokraattisen toiminnan näköaloja. Turenki.

Porvoon hpk.kok. ptk.

1978 Protokoll fört vid stiftsmötets i Borgå sammanträde den 15 mars 1978. Borgå.

PY

1972 Pelastus ja yhteiskunta. Kaksi Suomen evankelis-luterilaisen kirkon piispainkokouksen toimeksiannosta laadittua mietintöä. Toim. Maunu Sinnemäki. 2. p. s.l.

Randell, Seppo

1971 Jumalan maailma ja ihmisten maailma. Maallistuminen suomalaisessa yhteiskunnassa. – Kirkkopäivät 1971. Lappeenrannassa 12.–15. 8. 1971 pidettyjen 25. yleisten kirkkopäivien valmisteleva aineisto ja pöytäkirjat liitteineen. Vammala.

SDPJE

1972 SDP:n puoluetoimikunnan ja järjestöjen esitykset XXIX puoluekokoukselle 1.–4.6.1972. Hämeenlinna.

- SDPK
1974 Sosialidemokraattisen puolueen kulttuuripolitiikka. Hyväksytty SDP:n XXIX puoluekokouksessa 1.–4.6.1972. Helsinki.
- SDP pkptk.
1972 Pöytäkirja Suomen Sosialidemokraattisen Puolueen XXIX puoluekokouksesta 1972. Joensuu.
- Simojoki, Juhani
1978 Sosialidemokratia ja kristinusko. Turenki.
- Simojoki, Martti
1973 Kantaaottavaa puhetta. Joensuu.
- Sorsa, Kalevi
1978 Lukijalle. – Sosialidemokratia ja kristinusko. Juhani Simojoki. Turenki.
- 2003 Kansankoti ja punamulta. Poliitiikan kuvioita 1972–1976. Keuruu.
- ST
1974 Suomen teologit ja kirkkokuusikot. Finlands teologer och kyrkomusiker. Hämeenlinna.
- 1982 Suomen teologit. Finlands teologer. 1982. Lahti.
- 1999 Suomen teologit. Finlands teologer. 1999. Lahti.
- Taskila, Lauri
1998 Työ on Herran. Tuokiokuvia sanankylväjän matkoilta. 2. p. Jyväskylä.
- Waris, Heikki
1971 Kirkko kansan omanatuntona. Kristityn ja kirkon sosiaalieettisten ongelmien kartoitus. Helsinki.
- Vasama, Erkki
1973 Byrokratia–teknokratia–suunnittelu. – Kirkkopäivät 1973. Porissa 3–6. 8. 1973 pidettyjen 26. yleisten kirkkopäivien valmisteleva aineisto ja pöytäkirja liitteineen. Vammala.
- Virmavirta, Jarmo
1977 Poliitiikan äänetön yhtiömies. Keuruu.
- Virolainen, Johannes
1971 Ainoa vaihtoehto – poliittinen keskusta. Helsinki.
- 1978 Kuka ottaa vastuun? Ratkaisuja, ajatuksia ja asenteita vaalikaudelta 1975–78. Jyväskylä.

Väänänen, Marjatta
1974 Sadekesän kirjeitä. Helsinki.

1996 Suoraan eestä Suomenmaan. Keuruu.

Sanoma- ja aikakauslehdet

Ks	Keskisuomalainen	1974
Smaa	Suomenmaa	1971, 1973–1977
Sja	Sanansaattaja	1974
SS	Savon Sanomat	1971

Internet-lähteet

KE
2003 Kansanedustajat 1907–2000. < <http://www.eduskunta.fi/thwfakta/kematrikkeli/ma1000.html>> Katsottu 31.7.2005.

Haastattelut

Kunnanjohtaja Simo Sääksin haastattelu 20.8.2004. Tekijän hallussa.

Rovasti Esko Väyrysen puhelinhaastattelu 26.10.2004. Tekijän hallussa.

Toimittaja Kaarlo Lähteenmaan puhelinhaastattelu 2.11.2004. Tekijän hallussa.

Rovasti Urpo Kokkosen puhelinhaastattelu 25.11.2004. Tekijän hallussa.

Ministeri Marjatta Väänäsen puhelinhaastattelut 28.4.2005 ja 17.5.2005. Tekijän hallussa.

Professori Eino Murtorinteen haastattelu 26.5.2005. Tekijän hallussa.

Järjestöneuvos Mauno Huikun puhelinhaastattelu 11.7.2005. Tekijän hallussa.

Kirjallisuus

Ahlgren, Kirsi
2001 Naiset kirkolliskokousedustajina vuosina 1938–1973. Suomen ja Skandinavian kirkkohistorian pro gradu –työ. HYTTK. [osastolla Kg].

Alanen, Aulis J.
1976 Santeri Alkio. Porvoo.

Allardt, Erik
1976 Hyvinvoinnin ulottuvuuksia. Porvoo.

Anttila, Olavi
1991 Kartanosta kunnaksi. Jokioisten historia. Forssa.

- Aspfors, Raimo
1997 Viljami Kalliokoski 1894–1978. Evankelisena ja alkiolaisena vaikuttajana. *Studia Historica Septentrionalia* 32. Diss. Oulu. Vammala.
- Autio, Veli-Matti
1994 Suurjärjestelmien aika koittaa 1966–1980. Hyvinvointivaltion koulutus- ja kulttuuripoliittiset visiot haasteeksi uudistuneelle opetusministeriölle. *Opetusministeriön historia* 6. Pieksämäki.
- Backström, Kirsti
1973 Suomen poliittisten puolueiden sosiaali- ja kirkkopoliittiset periaateohjelmat 1960- ja 1970 –luvuilla. Teologisen etiikan ynnä uskonnonfilosofian pro gradu –työ. HYTTK.
- Björkstrand, Gustav
2004 Miten kirjoittaisin kirkolliskokouksen historian? – TA.
- Borg, Olavi
1995 Ohjelmatutkimuksen ja ohjelmakirjoituksen perinteestä ja muutoksesta. – Puolueohjelmatutkimuksen nykyuunnat. *JYVLJ* 69. Jyväskylä.
- Bäckman, Eero & Mäkeläinen, Heikki
1978 Suomen ev.lut. kirkko vuonna 1977. – *Kirkon kalenteri. Kirkon vuosikirja* 1979. Pieksämäki.
- Djupsund, Göran & Ståhlberg, Krister
1978 Korporativisering och byråkratisering av finländsk politik. Två motresponsiva utvecklingsdrag. *Meddelanden från Stiftelsens för Åbo Akademi forskningsinstitut* 30. Åbo.
- DRR
1977 Demokratian rajat ja rakenteet. Tutkimus suomalaisesta hallitsemistavasta ja sen taloudellisesta perustasta. Tasa-arvon ja demokratian tutkimus TANDEM. Gronow, Jukka & Klemola, Pertti & Partanen, Juha. Juva.
- Easton, David
1965a *A Framework for Political Analysis*. Englewood Cliffs, N.J.
1965b *A Systems Analysis of Political Life*. New York & London & Sydney.
- Eskola, Seikko
2004 *Kirkolliskokous parlamenttina*. – TA.
- Frostin, Per
1994 *Luther's Two Kingdoms Doctrine. A Critical Study*. *Studia Theologica Lundensia* 48. Lund.

- Haapanen, Pirkko
1978 Kirkko ottaa kantaa. Kirkon tutkimuslaitos Sarja A N:o 33. Tampere.
- Hakalehto, Ilkka
1986 Maalaisliitto autonomian aikana 1906–1917. Maalaisliitto-Keskustapuolueen historia 1. Tampere & Hämeenlinna.
- Heikkilä, Markku
1990 VII Kirkkopoliittikka. – Jälleenrakennuksen ja kasvun kulttuuripoliittikkaa 1945–1965. Opetusministeriön historia 5. Autio, Veli-Matti & Heikkilä Markku. Pieksämäki.
- Heiskanen, Ilkka
1977 Julkinen, kollektiivinen ja markkinaperusteinen. Suomalaisen yhteiskunnan hallintajärjestelmien ja julkisen päätöksenteon ja hallinnon kehitys ja kehittäminen 1960- ja 1970-luvuilla. Helsingin yliopiston yleisen valtio-opin laitoksen tutkimuksia. Sarja C. Deta 31. s.l.
- Helander, Voitto
1977 Etujärjestöjen ja valtion suhteiden kehityksen pääpiirteet toisen maailmansodan jälkeisessä Suomessa. – Poliittiset puolueet, etu- ja joukkojärjestöt Suomessa toisen maailmansodan jälkeen. Helsingissä 8.–9.9.1977 pidetyn Parlamentarismimme kehityslinjoja –seminaarin raportti. Helsingin yliopiston poliittisen historian laitoksen julkaisuja 1/77. Helsinki.
- Hokkanen, Kari
1986 Keskustalaisuuden neljät kasvot. – Heräävä maa IX. Rauma.
1996 Maalaisliitto sodan ja vaaran vuosina 1939–1950. Maalaisliitto-Keskustan historia 3. Keuruu.
2002 Kekkonen maalaisliitto 1950–1962. Maalaisliitto-Keskustan historia 4. Keuruu.
- Honka-Hallila, Helena
2003 Veljeysliike. Kristillisten Sosialidemokraattien Liitto 1946–. Saarijärvi.
- Huotari, Voitto
1981 Kirkkomme herätysliikkeet tänään. Pieksämäki.
- Innamaa, Kerttu & Lindström, Olavi
1986 Perniön historia III. Salo.
- Isohookana-Asunmaa, Tytti
2005 Maalaisliitto-Keskustan historian neljännen osan painamaton käsikirjoitus. Isohookana-Asunmaan hallussa.

Isotalo, Markku

1976 Suomen ev.lut. kirkko vuonna 1975. – Kirkon kalenteri. Kirkon vuosikirja 1977. Pieksämäki.

1977 Suomen ev.lut. kirkko vuonna 1976. – Kirkon kalenteri. Kirkon vuosikirja 1978. Pieksämäki.

Juva, Mikko

1976 Kirkon parlamentti. Suomen kirkolliskokousten historia 1876–1976. Pieksämäki.

1978 Perinne ja uudistus Suomen kirkolliskokouksissa. – Nova et vetera. Studia in honorem Martti Parvio. SKHST 105. Joensuu.

Kalliokoski, Matti

2002 Pitkä sarka. Viljami Kalliokosken elämä. Juva.

Kangasniemi, Unto

1981 Suomen Kristillinen Liitto valtiopäivillä 1970–1978. Tutkimus Suomen Kristillisen Liiton kansanedustajien tekemistä eduskunta-aloitteista ja kirjallisista ja suullisista kysymyksistä. Kirkkososiologian pro gradu –työ. HYTTK.

Kansanaho, Erkki

1976 Suomen kirkon hallinto. Vaasa.

Kauppinen, Juha

1990 Kansanlähetyksen alueellinen leviäminen. Tutkimus uskonnollisen innovaation hierarkkisesta diffuusiosta Suomessa vuosina 1967 – 1983. Kirkon tutkimuskeskus Sarja A Nro 52. Pieksämäki.

2004 Kirkolliskokouksen ryhmittymät ja niiden vaikutus. – TA.

Kena, Kirsti

1977 Kirkko itsenäistyneessä Suomessa. – Kirkko suomalaisessa yhteiskunnassa 1900-luvulla. Hämeenlinna.

Kirchheimer, Otto

1966 The Transformation of the Western European Party Systems. – Political Parties and Political Development. Princeton.

Kolbe, Laura

1996 Eliitti, traditio, murros. Helsingin Yliopiston Ylioppilaskunta 1960–1990. Helsingin Yliopiston Ylioppilaskunnan historia 6. Keuruu.

Kortekangas, Paavo

1971 Vuoden 1968 kirkolliskokouksen päätöksenteon tarkastelua. – Ecclesia reformanda. Professori Lennart Pinomaan juhlakirja. STKSJ 86. Kuopio.

- Kortekangas, Paavo
1973 Suomen kirkon elämää. – Kirkon kalenteri 1974. Pieksämäki.
- 1974 Suomen kirkon elämää. – Kirkon kalenteri 1975. Pieksämäki.
- Kortekangas, Paavo & Huotari, Voitto
1974 Seurakunta vaaliuurnilla. Tutkimus vuoden 1970 seurakuntavaaleista. Kirkon tutkimuslaitos Sarja A N:o 24. Tampere.
- Kuusela, Mirka
2000 Kirkko uskonnonopetuksen puolustajana 1970–1993. Suomen ja Skandinavian kirkkohistorian pro gradu –työ. HYTTK.
- Kähkönen, Esko
1976 Uskonnonopetuksen asema Suomen koulunuudistuksessa 1944–1970. STKSJ 101. Kemijärvi.
- Kärenlampi, Paavo
1999 Taistelu kouludemokratiasta. Kouludemokratian aalto Suomessa. Bibliotheca Historica 37. s.l.
- Kääriäinen, Seppo
2002 Sitä niittää, mitä kylvää. Keskustan strategiset valinnat 1964–2001. Diss. Helsinki. 2. p. Jyväskylä.
- Laakso, Seppo
1972 Hallitusten muodostaminen 1966 ja 1970. – Protestivaalit nuorisovaalit. Tutkielmia kansanedustajien vaaleista 1966, 1970 ja 1972. PT 12. Tampere.
- Laurinkari, Juhani
1972 Kirkon ylimmät luottamushenkilöt. Suomen evankelisluterilaisen kirkon kirkolliskokousedustajien sosiaalinen tausta ja osallistuminen päätöksentekoon vuoden 1968 kirkolliskokouksessa. Sosiaalipolitiikan laitos. Tutkimuksia 6/1972. Helsinki.
- 1976 Über die Beschlussfassung in einer normativen Organisation. Die Auswahl der Synodenvertreter der evangelisch-lutherischen Kirche Finnlands und ihr Einfluss auf die Beschlussfassung im Jahre 1973. Universität Helsinki. Institut für Sozialpolitik. 4/1976. Diss. Helsinki. Helsinki.
- 1980 Der representative Charakter und die Beschlussfassung in einer normativen Organisation. Sosiaalipolitiikan laitos. Tutkimuksia 1/1980. Helsinki.

- Lempiäinen, Pekka
1982 Teologisen tiedekunnan edustajat kirkolliskokouksessa 1876–1973. Helsingin yliopiston käytännöllisen teologian laitos. Käytännöllisen teologian julkaisuja C 3. Helsinki.
- Lindqvist, Martti & Mäkeläinen, Heikki
1975 Suomen ev.lut. kirkko vuonna 1974. – Kirkon kalenteri. Kirkon vuosikirja 1976. Pieksämäki.
- Malmberg, Marjatta
1977 Kirkko keskustapuoluelaisissa sanomalehdissä. Sisällönanalyttinen tutkimus viiden keskustapuoluelaisen sanomalehden kirkkoa ja uskontoa käsitelleistä kirjoituksista ajalla 1.9.1970–31.5.1972. Kirkkososiologian pro gradu –työ. HYTTK.
- Marin, Erkki
1978 Kirkolliskokousten avajais- ja päätössanat 1876–1976. Yleisen käytännöllisen teologian pro gradu –tutkielma. HYTTK.
- Martikainen, Eeva
1984 Regimenttioppi Lutherin ajattelussa ja sen myöhempi tulkinta. – TA.
- Martikainen, Tuomo & Yrjönen, Risto
1991 Vaalit, puolueet ja yhteiskunnan muutos. Tilastokeskus. Tutkimuksia 178. Helsinki.
- Mickelsson, Rauli
1999 Samanlaiset ja erilaiset puolueet. Retoriikka- ja diskurssianalyttinen tutkimus kokoomuslaisten ja sosialidemokraattien jäsenlehdissä ilmaisemista käsityksistä omista puolueistaan vuosina 1965–1995. Turun yliopiston julkaisuja. Sarja C. Scripta lingua Fennica edita. Osa 153. Diss. Turku. Turku.
- Murtorinne, Eino
1967 Taistelu uskonnonvapaudesta suurlakon jälkeisinä vuosina. Porvoo.
1970 Suomen kirkon elämää. – Kirkon kalenteri 1971. Pieksämäki.
1971 Suomen kirkon elämää. – Kirkon kalenteri 1972. Pieksämäki.
1995 Suomen kirkon historia 4. Sortovuosista nykypäiviin 1900–1990. Porvoo.
1997 Viisi vuosikymmentä kirkon keskushallintoa. Kirkon keskushallinnon synty ja kehitys vuoteen 1994. Saarijärvi.
- Mylly, Juhani
1989 Maalaisliitto 1918–1939. Maalaisliitto-Keskustapuolueen historia 2. Helsinki & Hämeenlinna.

- Mäkeläinen, Heikki
1971 Seurakuntien luottamushenkilöt vuonna 1969. Kirkon tutkimuslaitos Sarja A N:o 14. Tampere.
- 1972 Demokraattisuus seurakunnan hallintoelinten päätöksenteossa. – Demokraattisuus seurakunnassa. Palho, Pekka & Mäkeläinen, Heikki & Eskola, Marjatta. s.l.
- 1974 Luottamushenkilöt seurakunnan hallinnossa. Tutkimus seurakuntahallinnon päätöksenteon edellytyksistä lainsäädännössä ja käytännössä. Kirkon tutkimuslaitos Sarja A N:o 25. Diss. Helsinki. Joensuu.
- 1978 Suomen ev.-lut. kirkon vaaliuudistuksen tavoitteet ja niiden toteutuminen. – TA.
- Nevakivi, Jukka
2000 Jatkosodasta nykypäivään 1944–1999. – Suomen poliittinen historia 1809–1999. Juva.
- Niemelä, Pauli & Laurinkari, Juhani
1979 Expansion and Change of Christian Social Activity in the Church of Finland during the Years 1962–1973. University of Helsinki. Department of Social Policy. Research Reports 2/1979. Helsinki.
- Niiranen, Pekka
2000 Kekkonen ja kirkko. Tasavallan presidentti Urho Kekkosen ja Suomen evankelis-luterilaisen kirkon suhteet vuosina 1956–1981. Diss. Helsinki. Jyväskylä.
- Niskanen, Leena
2001 Kansankirkkona uudelle vuosituhanalle. Keskustelu Suomen evankelis-luterilaisen kirkon julkisoikeudellisesta asemasta kirkolliskokouksessa vuosina 1973–1999. Suomen ja Skandinavian kirkkohistorian pro gradu –työ. HYTTK. [hyväksytty 2002].
- Nousiainen, Jaakko
1972 Muuttuva puoluelaitos. – Protestivaalit nuorisovaalit. Tutkielmia kansanedustajien vaaleista 1966, 1970 ja 1972. PT 12. Tampere.
- 1998 Suomen poliittinen järjestelmä. 10. uud. 1. Juva.
- Numminen, Jaakko
1991 Suomen ja Ruotsin kirkolliskokouksista ja kirkoista. – Purjeena perinne. Juhlakirja Arkkipiispa John Vikströmin täyttäessä 60 vuotta 1. lokakuuta 1991. Turun arkkihiippakunnan vuosikirja XLI. Pieksämäki.

- Oinonen, Lauri
1972 Keskustapuolueen aktiivin järjestöväen asenne kirkon ja yhteiskunnan suhteisiin liittyvissä kysymyksissä. Teologisen etiikan ynnä uskonnonfilosofian pro gradu –työ. HYTTK.
- Paarma, Oskar
1972 Suomen kirkon elämää. – Kirkon kalenteri 1973. Pieksämäki.
- Palmunen, Ritva
1992 Aitan polulta yhteiskunnalliseksi vaikuttajaksi. Keskustalaisen naisliikkeen toimintaa 1906–1985. Iisalmi.
- Palo, Toivo I.
1979 Poliittinen sitoutuminen eettisenä ja uskonnollisena kysymyksenä. Kirkon tutkimuslaitos Sarja A N:o 35. Porvoo.
- Palosaari, Markku
1981 Puolueiden kirkkopoliittiset ohjelmat. Kirkkososiologian pro gradu –työ. HYTTK.
- Pesonen, Pertti
1972a Suomen puolueiden kannatuspohja. – Protestivaalit nuorisovaalit. Tutkielmia kansanedustajien vaaleista 1966, 1970 ja 1972. PT 12. Tampere.
- 1972b Kansanedustajain vaalit 1972. – Protestivaalit nuorisovaalit. Tutkielmia kansanedustajien vaaleista 1966, 1970 ja 1972. PT 12. Tampere.
- Pesonen, Pertti & Sänkiaho, Risto
1979 Kansalaiset ja kansanvalta. Suomalaisten käsityksiä poliittisesta toiminnasta. Juva.
- Pirinen, Kauko
1979 Puolueiden kirkkopoliittiset ohjelmat 1969–1973. – SKHSV 68–69. Loimaa.
- Punnonen, Olli & Pirilä, Pekka
1987 Maalaisliitto/Keskustapuolue 1906–1986. Tilasto- ja taustatietoja puolueen historiasta ja rakenteesta. Keskustan ja maaseudun arkiston julkaisu 1/1986. Helsinki.
- Raivio, Risto
1994 Osallistuminen, edustuksellisuus ja puolueet seurakuntahallinnossa. Kirkon tutkimuskeskus Sarja A Nro 63. Diss. Tampere. Pieksämäki.
- Rantala, Onni
1972 Vaalikampanjain yleislinjat. – Protestivaalit nuorisovaalit. Tutkielmia kansanedustajien vaaleista 1966, 1970 ja 1972. PT 12. Tampere.

- Rantala, Onni
1982 Suomen puolueiden muuttuminen 1945–1980. 2. tark. ja täyd. p. Helsinki.
- Rantala, Simo-Pekka
1980 Argumentaatio kirkolliskokouksissa. Sisällönanalyttinen tutkimus edustajien puheenvuorojen perusteluista 1900-luvun kirkolliskokouksissa. Kirkkososiologian pro gradu –työ. HYTTK.
- Rantanen, Leena
2004 Kirkolliskokous ja kirkon talous. – TA.
- Reinilä, Marjatta
1981 Viljami Kalliokosken yhteiskunnallisen ja uskonnollisen näkemyksen pääperiaatteet. Teologisen etiikan ynnä uskonnonfilosofian pro gradu –työ. HYTTK.
- Reunanen, Tomi
2003 Suomen Kristillisen Liiton pohjoismaisten ja mannereurooppalaisten esikuvien vaikutus sen muotoutumiseen ja sen yhteydet niihin vuosina 1958–1973. Poliittisen historian pro gradu –työ. TYK.
- Salonen, Maija
1971 Puoluepoliittinen näkökulma kirkollisvaaleissa 1970. Kirkkososiologian pro gradu –työ. HYTTK.
- SEK
1967–71 Suomen evankelisluterilainen kirkko vuosina 1967–1971. Sihvo, Jouko & Mäkeläinen, Heikki & Lindqvist, Martti. Pieksämäki 1973.
- 1972–75 Suomen evankelis-luterilainen kirkko vuosina 1972–1975. Lindqvist, Martti & Sihvo, Jouko & Isotalo, Markku & Mäkeläinen, Heikki. Pieksämäki 1977.
- 1976–79 Suomen evankelis-luterilainen kirkko vuosina 1976–1979. Mäkeläinen, Heikki & Heino, Harri & Bäckman, Eero. Tampere 1981.
- Seppinen, Jukka
2002 Isänmaan asiat. Johannes Virolaisen elämäkerta. Jyväskylä.
- Sundbäck, Esa
1991 Suomen ylioppilaskuntien liitto ja suomalaisen opiskelijaliikkeen muutoksen vuodet 1968–1990. SYLjulkaisu 2/91. Jyväskylä.
- Sänkiaho, Risto
1972a Vuoden 1966 vaalien tulokset. – Protestivaalit nuorisovaalit. Tutkielmia kansanedustajien vaaleista 1966, 1970 ja 1972. PT 12. Tampere.

Sänkiaho, Risto

1972b Vuoden 1970 eduskuntavaalien tulokset. – Protestivaalit nuorisovaalit. Tutkielmia kansanedustajien vaaleista 1966, 1970 ja 1972. PT 12. Tampere.

Talonen, Jouko

1981 Maalaisliiton uskontopoliittinen linja vuosina 1906–1944. – Faravid. Rovaniemi 1982.

Tuominen, Marja

1991 ”Me kaikki ollaan sotilaitten lapsia”. Sukupolvihegemonian kriisi 1960-luvun suomalaisessa kulttuurissa. Diss. Turku. Keuruu.

Vaalgamaa, Eeva Sisko

2003 Lasten ahdistamista vai olennainen osa suomalaista kasvatusta? Uskonnollisen kasvatuksen hyväksyminen osaksi päiväkotien toimintaa. Diss. Helsinki. Helsinki.

Viitapohja, Merja

1981 Viljami Kalliokosken kirkollinen toiminta. Yleisen käytännöllisen teologian pro gradu –työ. HYTTK.

Vikström, John

2003 Kirkko yhteiskunnan omanatuntona. – Muutoksen tulkkina. Kirkot ja uskonnollinen elämä osana yhteiskuntaa. Jyväskylä.

2004 Kirkolliskokouksen vaikutus ja merkitys kirkon hallinnossa. – TA.

VU

1977 Vihertyvä Uusimaa II. Keskustapuolueen Uudenmaan piirijärjestö r.y:n 60-vuotisjuhlajulkaisu 1917–1977. Toim. Antti Tuomikoski. Kokemäki.

VÄ

1993 Vaalikansan äänivalta. Tutkimus eduskuntavaaleista ja valitsijakunnasta Suomen poliittisessa järjestelmässä. Pesonen, Pertti & Sänkiaho, Risto & Borg, Sami. Juva.

Yliselä, Tero

2001 ”Ei samaan uraan saa jyrätä”. Lapuan hiippakunnan edustajien toiminta kirkolliskokouksissa vuosina 1958–1968. Suomen ja Skandinavian kirkkohistorian pro gradu –työ. HYTTK.

Åstrand, Göran

1994 Kyrkomötet 125 år. 1868–1993. Stockholm.

Henkilöhakemisto

A

Aalto, Armas 78
Ahlgren, Kirsi 7
Alaja, Osmo 35–36
Alkio, Santeri 9, 63, 72, 85
Annala, Antti 24, 139
Anttila, Eero 29, 34, 38, 40–41, 55–56, 59–60, 63, 146
Anttila, Olavi 78
Auranen, Ahti 118

B

Backström, Kirsti 8
Björkstrand, Gustav 1, 10

E

Easton, David 3, 6, 8, 136
Elenius, Jaakko 120, 141
Ervelä, Risto 123
Eskelinen, Katri-Helena 71
Eskola, Pentti 139
Eskola, Seikko 126

F

Forsberg, John 39, 80

H

Haaramäki, Ossi 119
Haikarinen, Tapio 24–25, 120, 139, 141
Hakalehto, Ilkka 8
Halttunen, Matti 118
Hautala, Kaino 139
Havas, Martti 1, 48, 54, 62, 64, 71, 73, 75–76, 84–85, 90–91, 95–97, 99, 107, 118–120, 122–123, 134–135, 139–141, 145
Heikkilä, Pentti (hallitusneuvos) 117
Heikkilä, Pentti (maanviljelijä, nuorisosihteeri) 78, 94, 99, 110, 114–115, 124, 147–148
Heinonen, Eero 80, 83–84
Heinämäki, Tapani 122, 148
Hildén, Helge 120
Hokkanen, Kari 8
Holkeri, Harri 44
Holma, Timo 41, 120
Huhtala, Heikki 120

Huikku, Mauno 79, 91, 121
Huotari, Voitto 8
Hurskainen, Heikki 120
Huuskonen, Aarre 46, 55, 59–63, 76, 80, 84–85, 91, 139, 146

I

Ihatsu, Aaro 139

J

Juva, Mikko 7, 80, 82, 111, 113
Jämsén, Artturi 52

K

Kaarlonen, Katri 77, 81–83, 93, 102, 110, 120, 124, 140, 147–148
Kalliokoski, Viljami 8, 21, 27–29, 31–33, 35, 38–39, 41, 55–56, 58–63, 77, 80–83, 93, 99, 101, 105–107, 110, 115, 118, 123, 125, 146–148
Kangas, Orvokki 52, 65, 139–141
Kangas, Reino 41
Kansanaho, Erkki 13, 23, 32
Karjalainen, Ahti 47
Karjalainen, Aino 120
Karjalainen, Sanni 80, 84
Kauppinen, Juha 126
Kekkonen, Anna 58
Kekkonen, Urho 19, 47, 98
Kirchheimer, Otto 6
Kivekäs, Esa 17, 139
Kiviranta, Simo 120, 141
Knuutila, Sakari 124–125
Kokko, Heikki 28, 34–36, 40–41, 55–56, 58, 61–62, 76–77, 80, 82–85, 93, 111, 120, 146–148
Kokkonen, Urpo 14, 27, 64, 76, 79, 81, 91–92, 120, 139–141
Kortekangas, Paavo 8, 31, 42, 91, 97–98, 106
Koskenniemi, Lauri 120
Kuisma, Eero 120
Kääriäinen, Seppo 8, 11, 24–25, 47, 89, 104, 140

L

Lahtela, Oiva 120
Lampinen, Pekka 74
Laulaja, Jorma 24, 120, 139

Lauriala, Vilho 120
Laurinkari, Juhani 7, 53, 57, 121
Lehtinen, Eero 80, 90
Lehto, Tuija 140–141
Leinonen, Hannes 41
Lempiäinen, Pekka 7
Linkola, Juhani 80
Linna, Heimo 120
Luther, Martti 2, 38
Lähteenmaa, Kaarlo 19, 25, 42, 51,
71, 75, 79, 85, 88, 95–97, 101–102,
114, 120–121, 139–141

M

Maijala, Matti 55–56, 61, 63, 77, 82–
83, 111, 120, 146–148
Malmberg, Marjatta 7, 44
Malmivaara, Jukka 97–98, 120
Marin, Erkki 7
Martikkala, Jussi 24, 139
Matinolli, Raija 120
Mattila, Else 77, 82, 99, 102, 115,
120, 147–148
Maunula, Venni 29, 32–34, 36, 39,
42, 146
Miettunen, Martti 113
Murtorinne, Eino 16, 19, 23–25, 48–
49, 69–70, 91, 124–125, 139–141
Mustakallio, Hannu 140–141
Mustakallio, Lauri 55, 60–61, 139,
146
Mylly, Juhani 8
Mäkeläinen, Heikki 8
Mäki-Reinikka, Antti 20, 139
Mäntylä, Kauko 24, 26, 29, 38, 40–
41, 139, 146
Mäntymaa, Eeva 80
Mäntymaa, Jussi 93

N

Niemelä, Pentti 80
Niinikoski, Paavo 23, 120, 139–140
Niskanen, Leena 7
Niskanen, Margareta 80
Nokkala, Immu 120
Nousiainen, Jaakko 6, 8
Numminen, Jaakko 16, 24, 52, 54,
56, 126, 144
Nurmisto, Aulis 84

O

Oikarinen, Esko 120, 139
Oinonen, Lauri 49, 141
Ojalainen, Paavo 106

P

Paananen, Mauri 120
Palo, Toivo I. 126
Palosaari, Markku 8
Parvio, Eero 115
Pelkonen, Pentti 25, 85, 100–102,
120, 122, 139–141
Piironen, Jaakko 117
Piri, Erkki 78, 101, 110, 114, 147–
148
Pirinen, Kauko 8, 43, 124
Pykälä, Kalle Kustaa 104
Pyylampi, Antti 120
Pöyhönen, Veikko 144

R

Raivio, Risto 6, 8
Rajamäki, Aili 77, 83, 93, 111, 119–
120, 147–148
Ranqvist, Ragnar 120
Rantala, Aarne 41
Rantala, Simo-Pekka 7
Reinikainen, Erkki 82
Rekola, Aito 140
Remes, Viljo 11, 14, 19, 23, 139–140
Repo, Rafael 113
Ronni, Mirja 77–78, 83, 87, 93, 105–
106, 110, 115, 120, 123, 147–148
Ruuttunen, Arvi 122, 148

S

Saari, Alma 78, 83, 101, 111, 113,
119–120, 147–148
Saarinen, Eero 35, 118
Saarinen, Olavi 78
Saarinen, Sirkka 125
Saarivirta, Yrjö 74, 109
Salakka, Yrjö 24, 54–56, 61–63, 77,
82–83, 120, 139, 144, 146–148
Salokorpi, Hannu 127
Salomaa, Toivo 120
Salonen, Maija 8
Sariola, Yrjö 91
Sarlund, Seppo 140
Sarsa, Kai 118

Saukkonen, Juhani 120, 140–141
Siitojoki, Kauko 120
Silvola, Anna-Maija 83–84
Simojoki, Martti 31, 43–44, 48–49,
67, 81, 94, 101–102, 118–119, 123,
125, 128
Sinnemäki, Maunu 118
Solkinen, Väinö 139
Sorsa, Kalevi 47, 128–130
Sorvali, Pentti 95
Sundqvist, Ulf 1, 52, 90–91, 98, 114,
144
Suomalainen, Hannu 122, 124, 148
Suoranta, Veli 120
Sutinen, Lea 120
Sääksi, Simo 78, 83, 93, 104, 114,
120, 147–148

T

Takala, Väinö 24, 26, 29, 33, 35, 38–
40, 42, 56, 76–77, 80–83, 106–107,
111, 115, 120, 124–125, 139, 146–
148
Taskila, Lauri 28, 31–34, 38–42, 55–
56, 59–63, 77, 82–83, 93–94, 99,
105, 110, 113, 115, 120, 124, 139,
146–148
Taxell, Lars-Erik 82, 93
Tiensuu, Kyllikki 120
Toivanen, Eino 29, 33, 35, 39, 41–
42, 54–56, 62–63, 77, 81–83, 93,
106–107, 115, 119–120, 125, 139,
144, 146–148
Törrönen, Ismo 120

U

Ukkola, Helge 11

V

Vanhanen, Ensio 29, 34, 38, 40–41,
55–56, 59–61, 77, 83, 105, 110,
114, 120, 124, 134, 146–148
Vanha-Rauvola, Heikki 120
Vartiainen, Kauko 80, 84
Vennamo, Veikko 19, 90
Westerholm, Raino 16
Viirros, Tapani 78
Viita, Toivo 55–56, 60–61, 63, 146
Vikström, John 1, 35

Virolainen, Johannes 15, 20, 25, 45–
47, 49, 52, 99, 110, 112–113
Virtala, Juhani 120
Virtanen, Mauri-Ensio 78
Vuola, Voitto 106–107
Vuorela, Olavi 118
Vuorenpää, Irja 122, 148
Väyrynen, Esko 14, 53, 57–62, 64,
71–75, 85–86, 109, 120, 132, 136,
139–141
Väyrynen, Paavo 69, 71, 75
Väänänen, Marjatta 50, 52, 99, 102,
113–114, 119, 148

Y

Yli-Lonttinen, Tuulikki 71
Yliselä, Tero 126